16 Nisan 1965 1

Canım Canım Canım Merhaba. Sana çoktandır mektup yazmak geliyordu içimden, – olmadı. Şu 1350 lira tam sorun çözülmüş halde duvara dayandığı zaman – tatlı sesin gibi imdadıma yetişti. Senden mektubu aldımdı. Yarın gidip 1500 lira isteyeceğim

azra erhat
Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı

telgraf sana vaktinde ulaşmayacaktı. Yıldırım çekecek param da yoktu. El kademeni Allaha ve kadere emanet ettim. Vallaha nasıl becerdiğine şaşa kaldım. Ben iki yüz altaydım bütün gazıya da resimlere de, yüksek para alınış zannederdim kendimi. Eh para elime geçince bir gurur dedikabarda içimde, dünyayı meydan okuyucu bir halim varde. Yoktan müteyyiz oldum. Kesede yüz lira kalıncaya kadar, keseyi pistol ve tabanca çekercesine sıkı sıkıya elimden; ta önce zayıramam kalmadı. Tevekeli değil, Tanrı sevdiği kulları zengin etmezmiş ki, ahlakları gururla bozulmasın. Hem senin bu işe el kaşıman hayırla geldi, kısmetimi açtı. Belki hatırlarsın bir kaç yıl önce Amerikada [illegible] parçaları Antolojisi basılmış[illegible]um yazı varde "The Resurrection o[illegible]n Soldier", adlı

AZRA ERHAT MEKTUPLARIYLA HALİKARNAS BALIKÇISI

M

ADAM

ADAM YAYINLARI

©
Anadolu Yayıncılık A.Ş.

Birinci Basım: 1976
İkinci Basım: 1979

Adam Yayınları'nda Birinci Basım: Kasım 1985

Kapak Düzeni: Sungu Çapan

182.00.010.233.275

YAZIŞMA ADRESİ: ADAM YAYINLARI, BÜYÜKDERE CADDESİ ÜÇYOL MEVKİİ NO: 57 MASLAK-İSTANBUL
TEL: 176 23 30 (8 hat) TELG: ADAMYAY TELEKS: 26534 reda tr

Azra Erhat

●

Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı

ADAM

Balıkçı'nın Mektupları

1957 yılının ilk aylarıydı. A. Kadir'le başladığımız *İlyada* çevirisini yarılamıştık ki, Hasan Âli Yücel haberini almış, o sıralarda yönettiği İş Bankası Kültür Yayınları'nda basılmak üzere istemişti çevirimizi. İstemekle de kalmamış, uzun ve ayrıntılı bir önsöz hazırlamamı da buyurmuştu bana. «Hocam, hele bir bitsin, sonra yazarım önsözü» dedimse de dinletememiştim; o her zamanki hamleci tutumuyla oturtmuştu beni masa başına, habire çalışıyordum Homeros ve *İlyada*'yı Türk okuruna anlatayım diye. Bir akşam — önsözün yarıdan fazlası bitmişti bile — Maya Galerisi'ndeki bir sergiden çıktık; Füreya, Sabahattin Eyuboğlu, Fikret Adil, ben ve Halikarnas Balıkçısı, birlikte Tepebaşı'ndaki bir lokantada yemek yemeye gittikti. Halikarnas Balıkçısı'nı tanıyordum elbet, daha önce de görmüştüm; ama ne yalan söyleyeyim, epey yabancı gelmişti bana o koca adam. Karşısında tuhaf bir çekingenlik duyuyor, onunla konuşabilmek şöyle dursun, ona varlığımı bile duyuramayacağımdan emin olarak büzülmüş oturuyor, hiç lafa karışmıyordum. Birden Sabahattin, Benim *İlyada*'yı çevirdiğimi attı ortaya. Demeye kalmadı, Balıkçı bana şöyle bir baktı ve Homeros ve *İlyada* üstüne bir nutuk çekmeye koyuldu. Önce dinledim, ama açıldıkça açıl-

dı, hiçbir yerde duymadığım, okumadığım öylesine aykırı şeyler söyledi ki, burnuma biber sürülmüş gibi oldum. Neler de neler uydurup sayıyordu: Yok *İlyada* Atina'da sansür edilmiş, yok Homeros İonyalı iken ve Anadolu'nun kahramanlığını yüceltirken, Yunanistan kıskanmış bunu, almış metni sansür etmiş, kimi yerleri budamış, kimini değiştirmiş; şurda burda parçalar eklemiş, Atina zorbası Peisistratos bir komisyon toplamış, ona yaptırmış bu işi, böylece altüst olmuş *İlyada;* yani elimizdeki *İlyada* metnini çevirmeye değmez demeye getiriyordu işi. Akademik kaynaklardan edindiğim kırk yıllık bilimsel kanılarımı topa tutmuş, bir sırça saray gibi yıkmaya çalışıyordu hepsini. Hem nerden geliyordu bu bilgiler, bu olmayacak savlar, niye bu şiddet, ne oluyorduk? Kılıcını çekmiş, tüm bilim çevrelerine savuruyordu küfürleri, ben de onlardandım, alınıyordum, sonra da hiçbir yere yerleştiremiyordum söylediklerini, hiçbir iler tutar tarafını göremiyordum bu yakışıksız saldırıların. Eh dayanılır mı, öfkeyle karşı koymaya uğraştım; ama ne mümkün, Balıkçı fitili almış gidiyordu, beceriksizce ileri sürdüğüm fikirlere kulak bile vermiyordu. Saçmaladığından emindim, hele tutumuna öyle içerliyordum ki, açıkça hakaret edecektim nerdeyse. Kendimden geçmiştim, çok ağır sözler de söyledim herhalde ki, tartışmaya karışmayan öbür arkadaşlar rahatsız oldular ve Sabahattin ya da Fikret Adil konuyu değiştirdi. Ama ben sonuna dek tir tir titredim sinirimden. Kalkmış ayrılıyorduk, derken Balıkçı gülerek elimi sıktı, ben bunları yazar gönderirim dedi. Ne yazıp ne göndereceğini düşünmedim bile, bu denli «bilim dışı» bir tutuma karşı ne yapmalı diye köpürüyordum içimden. Halikarnas Balıkçısı'nı yıpratırım diye bir sürü dedikodu yaptığımı da anımsarım, o geceki konuşma üzerine. Derken zaman geçti, unuttum; hoş, geçen zaman da olsa olsa on, on beş gündü ilk yazının tarihine bakılırsa. Bir akşamüstü eve geldim, apartman kapısından içeri girdim ki, yerde, kapıcı penceresinin önünde bir şey gördüm; nasıl bir şey, kundaktaki bir bebek gibi geldi bana. Eğildim baktım, bir paket, paketin üstünde kocaman harflerle adım yazılı, çevresi de pullarla donatılmış. «Ekspres», «Özel Ulak» yazı-

ları kırmızı mürekkeple çizilmiş. Hiç böyle bir şey görmemiştim ömrümde, evde paltomu çıkarmadan koştum makasla kestim paketin iplerini, açtım baktım ki bir tomar yazı, renk renk kalemle yazılmış bir sürü sayfa. A deli olacaktım, kaç sayfa, 80 sayfa! İki tomar, 9 Şubat 1957 tarihinden sonra, «Merhaba Merhaba!» diye yazıyor, sonra da hemen Apollon Smintheus bahsine girişiyor. Kendi söyledikleri siyah, kurşun kalemle yazılmış, alıntılarının İngilizce olanları kırmızı kalemle, Fransızca olanları yeşil kalemle. Yani bu *İlyada* konusunda yalnız kendi görüşlerini değil, birçok Batılı bilim adamının da savlarını iletiyordu bana. Şaşkına dönmüştüm. O yazıyı o gün ya da ondan sonraki günlerde nasıl okudum, okudum mu, okuyabildim mi, bilmiyorum. İçeriğinden çok özü etkilemişti beni: Demek yanılmışım, savsata ve palavra sandığım, Balıkçı'nın meyhanedeki o sözleri derin bir bilgi ürünü imiş, öyle bir bilgi ve araştırma sonucu ki, cılız değil, hiç kalıyordu yanında benim önsözü yazmak için bunca uğraşılarım, çabalarım. Utandım, çok utandım, ama utancım olumludur benim her nedense, hemen kararımı verdim: Aldanmıştım, aldandığımı bildirmek ve hatamın karşılığını ödemek boynumun borcuydu. Nasıl? Bana verilene eş değerde bir veri ile. Çalıştığım yerden izin aldım, bitirdim önsözün yazılmasını ve Balıkçı'nın adresine bir tel çekerek İzmir'e geleceğimi bildirdim. Bu kez Balıkçı şaşmış olacak! Yanımda, yazdığım önsözü götürüyordum, varır varmaz da ona sundum. Aldı ama pek üstünde durmadı. Mektuplarından da anlaşılıyor ki, önsözü çok sonra okumaya girişti. Eleştirilerini bildirdiği vakit önsöz çoktan baskıya verilmişti. Konu o değildi artık. Halikarnas Balıkçısı İzmir'de kaldığım iki gün süresince beni gezmeye götürdü, nereye, yalnız Pamukkale'yi anımsıyorum şimdi. Bir otomobil tutmuştu; şoförü, Mustafa adlı tombul bir gençti. Balıkçı'nın dur dediği yerde duruyorduk, geziyorduk, konuşuyor, anlatıyordu o ilk kez gördüğüm canım anıtları, Ege'yi düşümde bile göremediğim bir sürü birbirinden ilginç, canlı, büyüleyici yerleri. Balıkçı, aşındırdığı toprakların üstüne sapasağlam basıyor, heykel gibi dikiliyor, başı, saçları, kolları, sesi doğanın devinimine

karışarak dalga dalga yükseliyor, yaratıyordu geçmişle geleceği bir renk cümbüşü içinde. Ben ise aklıkla mavilik içinde kendimden geçmiş yüzüyor gibiydim, Pamukkale'nin şampanya kupaları içinde, çıplak ayak oynaşıyordum ılık sularla. Yeniden yaşama uyanmıştım. Boyutlarını sezinleyemediğim bir merak sarıyordu içimi, gerçek bilimin eşiğine yeni yeni ayak basıyordum besbelli.

Halikarnas Balıkçısı Mart 1957'den başlayıp ölümünden bir yıl öncesine değin mektup yazdı bana. İlk yazısı kadar uzun ve ayrıntılıydı bu mektupların çoğu, her biri öyle yeni, öyle başka, öyle ilginç ki mektup bile denemezdi bunlara. Hiç değişmeyen yönleri tertemiz okunaklı bir yazı ile yazılmış olmaları, çoğu siyah ya da renkli kurşun kalemle harf harf çizilmiştir, okunaklı olmayan bir tek sözcüğe rastlanmaz. Büyük boy beyaz sayfaların yalnız bir yanı yazılı, öbür yanı beyazdır. Zamanla Balıkçı kurşun kalemi bırakmış, mürekkeple yazmaya başlamıştır. Cebinde çoğu on santimetreyi geçmeyen birçok ufak kalemlere rastlamışsam da, bir kez olsun elinde bir dolma kalem görmemişimdir. Bu ufacık kurşun kalemlerini avucunun içine yerleştirir, ucu parmak arasını geçmeden yazardı. Kullandığı kâğıtlar hep büyük boy daktilo makinesi yapraklarıydı. Nerden alır, bulurdu bunları, kim bilir? Yatmış olarak yazdığını birkaç kez söylediği halde satırlardaki düzgünlük akıllara durgunluk verecek niteliktedir. Sayfanın bir başından başlar öbür başına kadar hem boyda, hem ende beyaz alanın tümünü doldurur. Her yazı sayfası yetkinliğe, güzelliğe bir örnektir. Günde yazdığı sayfaları onlar, kırklar, ellilerle ölçmemiz gerektiğine göre, bunca yazıyı böyle bir kusursuzlukla nasıl ortaya çıkardığına şaşmamak elden gelmez. On iki, on üç yıl içinde bana yazdığı mektuplar kaç tanedir ve kaç sayfa tutar? Bunu ben de merak ettim ve bu derlemeye başlamadan önce de, bitirdikten sonra da okuyucuya bildirmek üzere sayayım dedim. Baktım hepsi sayılabilecek gibi değil, hiç değilse bir yılın mektuplarını ve sayfalarını hesaplayayım dedim. Onu da beceremedim: Daldıkça dalıyor, sayıları şaşırıyordum. Yüzlerce mektup var, binlerce sayfa... Kimi kısa diyorsunuz, ba-

kıyorsunuz gene de altı sayfa — çünkü sayfa numarası olmayan bir tek mektup yok aralarında — normal mektup yirmi ile otuz sayfa arası, ama kimileri var ki okul defterinden iki ya da dört adede yazılmış, kimi de resim defteri boyunda iki defteri doldurmuş nerdeyse. Ama defterler az; tek tek sayfalardan hoşlanırdı Balıkçı, sigara paketini tüm açıp sigaralarını özgür bırakmayı yeğlediği gibi, kâğıtlarını da birbirine bağımlı olmak sıkıntısına sokmak istemezdi herhalde. Kısacası saymaya gelmiyor Balıkçı'nın bu koca yapıtı. Ama niceliğinden çok niteliği üstünde durmaya değer mektuplarının. Bu uzun süre içinde «Ekspres» «Özel Ulak» iletilmemiş bir tek mektubu yoktur. Günde bir değil, iki mektup geldiği olurdu, öğleyin bir postacı gelir, gece saat on bir sularında kapı bir daha çalardı. Kitapları, gazete kupürlerini, resimlerini de «Ozel Ulak» gönderirdi Balıkçı. Neden bu kadar para harcıyorsun postaya dendi mi, kızar, sen normal posta ile gönder, bana karışma derdi. Öyle ya, Balıkçı'nın hızına posta denk gelemezdi ki! Kendisi bunca sayfayı rekor bir süre içinde kâğıda döktükten sonra, bunların yerine ulaşması için «Uçak» ve «Özel Ulak» da tatar ağası gibi yaya kalırdı besbelli. Birkaç ay içinde tomarları yükselmeye başlayan mektuplara Kapalıçarşı'dan bir sandık almıştım, ama sandık neye yarar, bir yıl geçmedi ki sandık doluverdi. Ogün bu mektupların değerini tam anlamadığım gibi, bugün de bir bir gözden geçirip kopya ettikten sonra yeni yeni anlamaya başlıyorum. Halikarnas Balıkçısı bu mektuplarıyla *yeni bir tür yaratmıştır*. Dünyanın hiçbir yerinde, dünyanın hiçbir yazarı böyle bir tür meydana getirmemiştir sanırım, tür deyince de Balıkçı'nın kişiliğine uygun birçok türlerin, bin bir yönlü uğraş ve düşüncelerin bir araya gelmesinden doğan kendine özgü bir türdür bu, sanatı da, edebiyatı da, günlük sohbeti, aşk şiirini ve bilimlerin birçok dalını da kapsar, içerir, sindirir ve en canlı, aynı zamanda en özenli bir biçimle dışarıya verir.

Bu mektupları bir gün yayımlayacağımı Balıkçı biliyordu; daha doğrusu böyle bir düşünceyi o aşılamıştı bana. Bununla kalmamış, bu işi bana bir görev olarak yüklemişti, va-

siyet etmişti nerdeyse. 25 Mayıs 1957 tarihli mektubunda şöyle diyor: «Bu mektubunda: 'yalnız şunu anla ki, senin kafandan ve benim kafamdan müşterek bir şey doğmasını arzu ediyorum' diyorsun. Ben senden fazla arzu ediyorum Azra. 'Ama bu bir kitap mı olur... ne olursa olsun' diyorsun. Kitap da olur, mektuplar da. Mutlaka yalnız birisi mi olur? Mektuplar ben öldükten sonra olur...» Balıkçı bir ara *Anadolu Tanrıları*'nı birlikte yazmamızı özlüyordu, beni işe koşmak için elinden geleni de yaptı, ama ben o sıralarda daha eli kalem tutan bir yazar değildim, bunca yıllık akademik baskılardan özgürlüğümü elde edebilmiş değildim ki onun hızına uydurabileyim kendimi, onun soluğunun düzeyine ulaşabileyim. Buna ne çok üzüldü, nasıl çalıştı beni yola getirmeye! 11 Haziran 1957 tarihli mektubunda şöyle yazıyor: «Sana daktilo yazdırmam. Sen sekreterim misin yahu? Hiç olur mu, ben inci döktürüyormuşum gibi ciddi suratla oturup eşekarısı gibi homurdanarak sana dikte edeyim! Onu, yani *Anadolu Tanrıları*'nı ben bildiğim gibi yazarım. Senin ister tüylerin diken diken olsun, ister çuvaldız, ve kama gibi olsun. Sen çıkartır sokar, ne halt edeceksen edersin. O zaman yazı hem senin, hem benim olur, basarız imzaları. Yahu ben bunu böyle özlüyorum. İmzanı benden ne esirgiyorsun bin dereden rationel katakulliler ederek? Müşterek eser başka nasıl olur yahu? Beni Dıral Dedenin düdüğü gibi ortada bırakmak doğru mu, sana yakışır mı? Ben öldükten sonra en güzel yazıyı senin yazacağını duyuyorum da ölesim geliyor yahu...» «Galiba bir gün bir biyografi yazacaksın» der daha sonraki bir mektubunda ve bu biyografiyi yazabilmem için gereken bütün bilgileri o dillere destan cömertliği ile sunar bana. Neler de neleri anlatır, ne dile gelmez, açıklanması güç, kimi yerde olanaksız olay ve gerçekleri kimsenin başaramayacağı bir açıklık ve nesnellikle, kendi kendine bir eleştirmen gözüyle bakarak yazıya döker. Bunları yazmanın ne güç olduğunu duyar ve duyurur: «Yazdığım gibi yazmak için o anları yaşamak gerek — gerek değil, yaşadım. Yazdım vurulmuşa döndüm. Seni iki dakika sonra değil, bir dakika önce görmeliydim. Bilmezsin içimde bir fırtına, bir siklon uyandı. Al-

nımda kırmızı lekeler hasıl oldu... Sana yazacak da neler ve nelerim var. Sana bu şeyleri yazacağımı, bir buçuk sene evvel söylemiştim sana. Sen bunları yazacaksın. Belki büyük bir eserin olur. Olur muhakkak, bazı şartlara riayet edersen.» Yıllar geçer, 1965 baharında Balıkçı'nın İstanbul'a geldiği bir gün beni *Ecce Homo* adlı kitabımı hazırlar bulur; bu kitaptan sonra bir *Ecce Homo II* yazacağımı ve onun kişisi, insanı kendisi olacağını söylemiştim Balıkçı'ya; 23 Haziran tarihli yanıtı şudur: «Bak Azra, *Ecce Homo II*'ye gelince, şimdi bende kim bilir nice yücelikler bulacaksın. Ben utanırım yahu bu kadar büyük olmaya. Şu nallarımı dikmemi beklesen de sonra yazsan olmaz mı? Ne acele ediyorsun? Mektuplarımı daktilo edeceksin. Onların içinde silme bir sayfa canım canım canım'lar var. Ben onları sonsuz olarak sıralarken bir sevinç duyuyorum da ondan... Şimdi hele sen öncekileri yaz bitir. Daha vakit var... Sana hayır diyemem, hayır dememek evet olur. Olur ama hele Azra biraz sabır et de alışalım büyük olmaya. Hani bu işin fena acemisiyim. Yazacağın şeyden kendinden o kadar emin görünüyorsun ki, sana engel olmaya cız eder insan vicdanı. Hem şu var, sen 'ben' diye kendini meydana çıkartmış olacaksm. Ben de senin sen olduğuna kalıbımı basarım. Birçok biyograflar vardır, şunun bunun biyografilerini yazmışlar. Yazdıkları adam unutulmuş, ama biyografın eseri parlak bir şaheser diye kalmış.»

Alçakgönüllü, insan yaratıcısı koca Balıkçı! Yazacağım biyografiye bütün malzemeyi en ufak ayrıntılarına dek sunduğu gibi, yazı yazmasını da öğretmişti bana. Şurda, burda, gazetelerde çıkan yazılarımı didik didik inceler, acımasız bir dille eleştirirdi. Beni uzun bir çıraklık döneminden geçirerek yetiştirmekteydi yazar olarak. O sevmediği Platon'u ben seviyordum, ama neden sevdiğimi açıklamama da izin vermezdi. Çünkü, derdim, bu adam filozof milozof amma ustasını bu dünyada kimsenin sevmediği gibi sevmiş. Ustasını sevmek... hoş doğa sevgisini de, insan sevgisini de Halikarnas Balıkçısı'ndan öğrenmiştim ben.

Neyse. Mektuplar çoktu ve onları bir gün değerlendirmem gerektiğini biliyordum ama hayat Balıkçı'nın o hor gor-

düğü rutinle akıp gidiyordu. Bir yandan da insanı şaşkına çeviren, üstüne bastığı tabanı bir halı gibi çekmekle kalmayıp kafasına taş taş yapılar yıkan bir ortamın içinde, aman düşmeyelim, dengemizi yitirmeyelim diye bocalarken, *Ecce Homo II* mi düşünülür? Mektuplar yıllara göre sıralanmış kocaman bir bavul içinde duruyordu. Çok uzaktılar bana, Halikarnas Balıkçısı'nın ölümünden sonra bile bavulu açıp bir mektubunu ele almak geçmedi aklımdan. Unutmuştum varlıklarını, hele bir gün onları yayımlamaya söz verdiğimi büsbütün unutmuştum. İki ay önce Şeker Bayramı'nda Bodrum'a yaptığım bir yolculuk dönüşü ve Balıkçı'nın mezarını bir ziyaret sonucu nasıl oldu da sarıldım mektuplara? Bilmem. Evime yerleşmemle, bavulu indirmem, mektupları dışarıya almam ve daktilo makinemin başına oturmam bir oldu. Okudukça yazdım, yazdıkça okudum, diyebilirim. Bir hız ki baş döndürücü, yemedim içmedim, başka bir şey düşünmedim, o mektupları yaşadım. Duygularımı sorarsanız, anlatmaya değer: İlk kez okuyormuşum gibi oldum. Meğer okumamışım ben bu mektupları, okumaya vakit bulamamışım, oysa her birini hem okumuş hem de cevaplamıştım günü gününe. Balıkçı'nın mektuplarında benimkilerden yaptığı alıntılar kanıtı bunun. O halde anlamamış mıydım ben bu mektupları? Onu da diyemem, başka bir şeydi. Bir yazarın, bir sanatçının, *yaşamında dile gelmiş* bir insanın ölümünden sonra asıl var olması idi bu. «Tel qu'en luimême enfin l'éternité le change» demiş ya Fransız şairi, sonsuzluk, yani ölüm tüm insana tümlüğünü sağlar, ölümsüzlük deriz buna. Halikarnas Balıkçısı böyle dikiliyordu gözümün önüne. Yazarken de çalkantılar içinde boğuşuyordum, bu yazılır, bu yazılmaz, nasıl alırım, nasıl almam şunu bunu diye kıvranıp duruyordum. Gün oluyordu ki, yazılmaz diye attığım mektuplardan bir kitap dolduramayacağımı sanıyor, sonu gelmeyecek bir işe giriştiğime inanıyor, üzüm üzüm üzülüyordum. Aşk mektuplarıydı bunlar, kiminde yirmi otuz sayfa dolusu yalnız benden söz ediyordu Balıkçı, hem de nasıl bir dille, kimseye açıklanamayacak, kimseyi ilgilendirmeyecek bir içtenlikle. Ölçü, itidal diye öne sürdüğümü bir çöp gibi kırıp atmıştı

önüme. İnadına çok, inadına sık, inadına «Ekspres», «Özel Ulak» diye bombardıman etmişti beni mektuplarıyla. Derlenir, seçilir şeyler miydi bunlar? Ben yapamazdım bu işi. Hele ben öleyim de başkası yapsmdı. Ama kim yapacaktı, verilmiş bir söz de yok muydu, üstlenmemiş miydim bu görevi? Görevin de adını iyice koymuştu Balıkçı: Daktilo makinesi ile yazılmış mektuplar olmayacaktı, bir biyografi olacak, onu ben yazacaktım, ve imzamı da koyacaktım. İki imza birden çıkacaktı, bunca yıl yerine getiremediğim dileğini artık gerçekleştirmem gerekiyordu. Engelleri, kuşkuları yendim, şöyle yendim: Aşk mektubu muymuş bunlar, bana mı yazılmışmış! Balıkçı'nın aşkı söz konusu olunca, kim oluyordum ben? O'nun hızı doğanın bir karıncasına da öyle akardı, hele bir yaprağına bir tohumuna, bir dalgasına öyle gürül gürül, öyle yel dolusu uçardı. Ben diye bir şey yoktu ortada, Balıkçı vardı. Rahatladım bunu anlayınca. Sonra seçmeyi, derlemeyi yapan da ben değildim. Mektuplardı kendilerini bana yazdıran, Balıkçı'ydı bu kez de elimden tutan.

Bir de düşündüm ki bu mektuplar Halikarnas Balıkçısı'nı bütün yazılarından daha iyi canlandırıyordu, çünkü yalnız bir konu, bir yaşantı ya da bir bilgi, bir düşünce üstüne yazmamıştı Balıkçı bu mektupları, bu yönlerin tümünü bir araya getirerek yaşaya yaşaya konuşmuştu. Sesi vardı, sözü vardı, devinimi vardı bunlarda. Bütün romanları, öyküleri, bütün sözleri, yazılarıyla ve asıl günlük yaşamıyla tüm Halikarnas Balıkçısı vardı; doğanın kırk bin yılda bir yetiştirdiği uluslararası, evrensel değerde bir insan... Hele Türkiye'miz için geleceğe aydınlık saçacak, düşüncesi bir ok gibi fırlayıp kimbilir kaçıncı yüzyılda hedefine vuracak bir ulu... Sonra da bir insan ki iyiliği, güzelliği ve sevecenliği 'Merhaba'sı gibi yürekleri çınlatıp insanları sevgi cümbüşüne çağıran bir ses... Elimden geldiği kadar duyurmaya çalıştım mektuplarında yankılanan bu sesi. Ama tümünü verebildim mi, ne gezer! Daha iki üç kitap dolduracak kadar çok yazı var elimde. Halikarnas Balıkçısı'nın bilimsel konular üstüne yazdıklarından yalnız birazını aldım buraya. Bu derleme herkesin kolay kolay, rahat rahat okuyabileceği ve yalnız zevk için okuyabileceği bir

seçme olsun istedim. Bu arada da adı geçen ya da geçmeyen herkesin ondan tatlı bir 'Merhaba' duymasını amaçladım. Ömrüm yeterse daha başka 'Merhaba'larını duyurmak isterdim Balıkçı'nın.

Yazarken çok özen gösterdiğim bir nokta var: Onun yazısına ve onun yazışına uymak istedim elimden geldiğince. Halikarnas Balıkçısı'nın yazışı değme babayiğidin başaramayacağı yoğunlukta ve dolgunlukta bir yazıştı. Değinmediği konu, bilmediği bilim, kullanmadığı dil yoktu. Düşüncesi evrensel ve politikti, kişiliğinin yönü tüm çoğulcu kapsamı ile belirli ve olumlu insanlığın ve insancılığın mutlu geleceği yolundaydı. Büyük bir dram yaşamıştı Balıkçı, bir dram değil, birçok dram, birçok facia, öyle ki dramın ta kendisiydi; dram her an gözlerinde yansırdı, dayanılması güç bir insan tragedyası yatardı o kahkahalarla dışarıya vurduğu gür sesinin şakacı perendeleri altında. Bu dram, yanlış anlaşılmasın, yazmadığı bir yazı için sürgüne gönderilmesi ya da bir kaza sonucu babasını vurması faciası değildi sadece, çok daha derin ve insanla, insanlık haliyle sıkı sıkıya örülmüş bir düğümler kumkumasıydı. Halikarnas Balıkçısı tüm kişiliği ve yaşamıyla çevresini ve çağını aşan bir adamdı. Büyüklük ters orantılı ürünler üretir çoğu kez. Büyüklüğün cücelikle çatışmasında sonuç kimi zaman yalnız cüceliğin üstün çıkması değil, büyüğün de cüce imiş gibi görünmesidir. Ya da anlaşılamayıp değerinin ortaya çıkamaması. İşte bu gerçek çok önemli. İlk tartışmamızda ben Balıkçı'yı anlayamadığım gibi, bana yazdığı yüzlerce mektuptan da tam bir anlayış sağlayamadım mektupları ilk aldığım ve okuduğum günler, bugün de daha anlamış saymam kendimi. Saymak değil, bugüne bugün pek bir şey anlamadığımdan eminim. Sonucu ne olmuştu o zaman: Balıkçı'nın bunca özlediği o aramızdaki işbirliği olmadı, olamadı. *Anadolu Tanrıları* ikili imza ile çıkamadı. Kybele ve hexametron konusu işlenemedi, hiç. Balıkçı'nın benden beklediğini hiç veremedim ona ben. Onun açtığı karşılaştırmalı mitoloji alanında biraz olsun yürüyebildim ama açılmış patikalardan, alışılmış yollardan. Daha toparlayıp anlayamadım bile nereye varmak istediğini kafasın-

da çizdiği enginlik ufuklarında. Bunun nedenine geleceğim: Asıl nedeni çok yönlü ilinti kurmaktaki hızı, sınır ve engel tanımadan hoplayışı. Beni bulduğunda kendisi gibi yüksek hoplayıcı olabileceğimi sanmıştı, sevinmiş, coşmuştu, olamadığımı anlayınca, soğuk bir duş aldığını sezdirmedi bile, öylesine iyi bir insandı. Bütün bunları bir özeleştiri olsun diye yazmıyorum. Amaç Balıkçı'nın yazısına ve yazışma neden uyamadığımı aydınlatmaktı. Balıkçı'nm hiçbir kitabı onun tasarladığı biçimde yayımlanmadı. Evet, tertemiz yazı ile yazar, en ayrıntılı çizgisine değin çizmediği bir kelime ya da bir harf bırakmazdı. Gene de yazılarının yalnız karikatürü görülür kitaplarında; çünkü hepsi yanlışlarla doludur; o yanlışları da kendi yaratmıştır, dizgi ya da baskı düzeyine indiremediği için kendini, düşüncesinde ya da şiirinde olağan ölçüler sınırını her zaman aştığı için. Balıkçı her kitabı çıktığında — ve özellikle son kitabı *Hey Koca Yurt* yayımlandığında — derin bir hayal kırıklığına uğradı. Kitaplarının sayfalarını bir bir söker, büyük kâğıtlara yapıştırır, yanlışları düzeltmeye koyulur, düzeltilmiş provalar daha yanlış olarak basılırdı bu kez. Sonsuz bir uğraşıydı bu, sonuçsuz bir çaba. Çünkü Balıkçı bir yazdığını bir daha yazmaz, karmakarışık ederdi her şeyi. PANTA REİ diye Herakleitos için bağırdığım kendisine uygulamayı unuturdu. Hep akan bir yaratıydı kendisininki, içinde yüzdüğü gürül gürül ırmağın burgaçlarına dayanamazdı hiçbir yüzücü. Yazılarının karmaşıklığı da bundan.

Benim bu kitabı hazırlarken yapabileceğim tek bir iş vardır dedim kendi kendime: Balıkçı'nm yazısına da, yazışına da tam bir uyum sağlamaya çalışmak. Kelimeleri nasıl yazdıysa, hangi harfleri nerede kullandıysa, nerede bir tırnak açıp kapattıysa, nerede bir nokta, bir virgül, bir soru ya da nida işareti koyduysa, nerede şu deyimi kullamp, aynı deyimi sonradan değiştirdiyse, nerede Fransızca, İngilizce, İtalyanca ya da başka bir yabancı dille yazdıysa, her şeyi olduğu gibi, hiç, ama elden geldiğince hiç değiştirmeden kopya etmeye çalıştım. Eski Yunanca ya da Latince adları, sözcükleri, tümceleri o sırada nasıl yazdıysa öyle aldım. Bana mek-

tuplara başlamazdan önce Balıkçı'nın eski yazıyı kullandığını biliyordum, benim eski yazıyı bilmediğimi göz önünde tutarak yeni harflerle yazmaya koyuldu mektuplarını, hem yalnız bana olanları değil, Sabahattin'e de yazdıklarını. İlk mektuplarında eski yazışın izleri görülür, sonradan günün diline ve yazışına uyar giderek. Ama kendine özgü dili, deyişleri ve üslubu koruyarak elbette. Balıkçı'yı kendi tutarlılığı içinde vermenin tek yolu kendisini olduğu gibi, ortaya koyduğu gibi aktarmaktır kanısına vardım. Karşımda eski çağlardan kalmış bir el yazması varmış gibi davrandım, metni titizlikle inceleyerek ona özenimden başka bir şey katmamaya dikkat ettim ve öyle daktilo ettim. Bu arada notlar aldım, yazışlar, deyişler, öz adlar kullanışları üzerine dizin, sözlük gibi bir şeyler toparladım. Onu da vermek faydalı olurdu belki, ama vazgeçtim vermekten. Bu çabamda başarılı olup olmadığım, Halikarnas Balıkçısı'nın bu mektuplarının uyandıracağı tepkiyle ölçülecektir.

Azra Erhat
Aralık 1975

31 Mart 1957

Merhaba Efendim Merhaba!

Telgrafı ve mektubu aldım. Memnun oldum merhaba! Cevap vermekte geciktim, sebebi İspanyol nezlesi, İstanbullu misafirler, Amerikalılara konferanslar. Bergama seyahatları, Efes ziyaretleri. Fakat bütün bunlar devam ederken mektup aklımdaydı, ve şuna şu cevap verilmeli, bu söze şu cevap diye düşünüyordum. Yani zihnen boyuna cevap verdim. Yalnız bir gün verdiğim cevabı ertesi günü unutduğum için, cevapların hepsi gürültüye gitdi. Şimdi mektubunu önüme koydum. Yazdıklarına birer birer cevap vereceğim. Mektupta sana büyük bir hediye etdiğimi yazıyorsun. Yahu hediye filan değil. Sen vardığın neticeyi o gece bana söyledin. Haklı olduğun küçük bir nokta vardı. Ben gazetada Homer *İlyada*'da «Palamed»den bahsediyor demişdim. *İlyada*'da Homer bahsetmiyor, dedin. Söylediğin şu itibarla doğruydu ki elimizdeki *İlyada*'da Palamadin öldürülmüş olduğundan bahsedilmiyordu. Bu itibarla münakaşa edilecek bir nokta vardı. Satranç bilenin biri, hiç bilmeyenle oynar-

sa, canı sıkılır. Fakat birbirine hemen denk oyuncuların oyunu iki tarafın da hoşuna gider; düello ediyorlarsa iki taraf da kılıçlarını, birbirinin kılıçlarında bilerler. Benim için bir sıkıntı değil hoşa giden bir şeydir bu. Binaenaleyh bana bir zahmet filan verdiğin yok bilakis. Şimdi şu önümdeki mektubundan şunu anlıyorum ki «touchée» olduğun zaman bile bir «touch» vaki olduğunu inkârda inat ediyorsun. Eh! insaf bre Azra! bazı inançlarında haksızsın. Kimi iddialarında haksız olduğunu pekâlâ biliyorsun da. Senin bakışın, haksız olduğunu anlayacak kadar keskin! İmkânı var mı ki görmeyesin? Ne var ki gururun haksız olduğunu kabule mani. O hal biraz bende de var, şu yazdığım ilk sahifeye bakdım. «Haklı olduğun küçük bir nokta var!» demişim. Demek ki tepeden tırnağa hak vermek benim gururuma güç geliyor, taksîtle hak ödemek daha kolayıma gidiyor. Oradaki «küçük» kelimesi bu noktayı ispat eder gibi. Fakat ben, Homer «*İlyada*'da bunu dedi» dediğim zaman, bizim okuyuculara, hem de gündelik gazeta okuyucularına hitab ediyorum. Böyle demekle onlarm cehaletinden de istifadeye kalkışmıyorum, fakat birçok düşünce neticesinden vardığım bir neticeyi onlara kısaca bildiriyorum. Sen hakkı, ne toptan, ne de perakende teslim niyetinde değilsin. Bana yazarken daktiloda yazıp zahmet çekmene lüzum yok. Yazın mükemmel okunaklı, kolayına geldiği gibi yaz. — Mektubunda Profesör Bittel'den bahsediyorsun. Sana karşı eşekçe davranmış, yani sana, «Kitap okuyun kitap,» hakikaten bir fen adamından beklenir bir şey değil. Söylediğin yanlışsa tashih edilir, doğruysa kabul edilir. Hane bir Türkçe söz vardır: Bin biliyorsan yine de bir bileni dinle. Onun bildiği bir, belki senin bildiğin binin arasında yokdur. — Ben, tanıdığım arkeologların arasında — Prof. Robert müstesna — meşe odunu kafalı kazık kafalı olmayanına rast gelmedim. Tabii meşe odunlukları derece derece. Tevekkeli değil Şliman ile Newton arkeolog değillerdi. Günümüzün arkeolog kafalı olanları, Şliman'ın gününde — Şliman keşiflerini yapmazdan önce — Şliman'ı deli sayarlardı. Şimdi bir de Ceram çıkdı. Herif arkeolog değil, fakat öyle üstünkörü bir adam ki sorma gitsin.

Kitapları her dilde lüks editionlara basılıyor. Arkeolojinin yapdığı hizmetleri inkâr edecek değilim. Mesela toprak evani parçalarından muayyen devirleri muayyen yerleri bulmak artık bir fen oldu. Darwin'in küçük bir fosil kaburga kemiğinden hayvanın şekil itibariyle her tarafını ve bütünü bulması kadar bir fen. Fakat arkeolog bulduklarını bulacak o kadar, onun bulduklarının tarihle alakasını keşfetmek tarihçiye aid. Bu işi görmeye kalkışınca arkeolog kendi sahasından çıkıp «wishful thinking»e dalıyor. Hem Avropalıların bütün gayreti Helenleri şimalden Yunanistan'a getirmekdir. Bundan maksatları Yunan medeniyetini kendilerinin icad etdiğini isbatdır. Halbuki onuncu asıra kadar —yani İsa'dan sonra — Avropa'da «Droit du seigneur» vardı. Yani derebeyi — seigneur — her evlenen kızın bikrini izale ederdi. Yatak odası hazırlanır. Seigneur gelir, işini görür, sonra meşru koca odaya girerdi. O zamandan kalma vesikalardan gelinin bu işe isyan etdiğine aid ancak üç dört vesika var. Bir tanesini hatırlayorum: Gelin «seigneur»ün «droit»sını kabul etmemiş. Herif işi zora dökünce, kadın da mücadeleye girişmiş. Al takke ver külah boğaz boğaza! O sırada herifin mukaddes kanından birazı dökülmüş. Genç güveyi gelinin hayatını tehlikede sanarak müdahale etmiş. Herifi tutunca düğün davetlilerinin ortasına fırlatmış. Seigneur böyle bir muameleye hayret içinde kalarak, gelini de güveyi de ölünceye kadar zindana mahkûm etmiş. On ikinci asıra bile Avropa'da «freeman» dediklerinin hali en fena muamele gören kölelerden, hatta sığır sıpadan beter idi. Derebeyinin izni olmadan onun hükmetdiği yerden çıkamazlar. Kendi unlarını öğütemezler — Seigneur'ün değirmeninde ancak bu iş görülür, ve ekmekleri de ancak Seigneur'ün fırınında pişirilirdi — bittabi derebeyinin tayin etdiği para mukabilinde. Arazilerini derebeye büyük bir hıssa vermeden satamaz alamazlardı. Derebeyinin buğdayını muğdayını cabadan yetiştirirlerdi. Seigneur ava çıkdığı zaman tarlalarını çiğnerdi. Vergi, vergi, yine vergi. Kızları yetişince de hemen «le droit du seigneur» olurdu. Vaftizde sürülen «kizma» yağı kalsın diye hiç yıkanılmazdı. Sonra zindanlar ve işkenceler, ta

«Bastil»lere kadar. İşte bu insanlar idi ki İsa'dan önce 6. asırda Milet'de, Priene'de, Efes'de ve 4.'de Perikles Atina' sında klasik kültürü yaratmışlar. — Bir şu «freeman»ı düşün. Bir de badem sakallı zarif dandi Alkiviadis iki tazısıyla Atina sokaklarından geçerken yaptığı bir edepsizliğe kızan, Maraton da «Aera Aera!» diye bağırarak harp etmiş bir Atinalı köylünün, o kaşı gözü boyalı züppeye canı gönülden «Şak!» deye patlatdığı tokadı düşün. Hem herkesin önünde, yani çarşının tam ortasında. — Gelelim o Bittel'e, belki de herif «Troyalılar da Türk'dür bunu mu isbat etmek istiyorsunuz?» demesinde belki haklıdır. Çünki kim bili bizden kaç meşe odunu kafalı Türkçü gidip gidip herife, nerede bir medeniyet varsa Türklerden gelme olduğunu söylemişlerdir. Sen bittabi öyle saçma sapan bir inançda değilsin gelgelelim sözünün başlangıcından belki o kanaatda olduğunu sanmışdır. Zaten Almanların hemen hemen hepsinde o racist arrogance vardır, aksi halde Hitler o kadar muvaffak olmazdı. Yani onların bu hali sikkenin yazısı, bizdeki Türkçülük de turası; gelgelelim sikke aynı sikke; ister yazısından ister turasından bak. Seninle herif alay etmiş. «Ağlayacaktım az daha!» diyorsun. Neye ağlayasm? Tahmin ediyorum. Öğrenmek arzusu kadar insanın bakışına masumiyet veren bir şey daha yokdur, deyesim geliyor. Eh! Onunla alay edilmez! İnsana şaplak aşketmek isteğini veren o düz enseli keleşin — yani manen öyle — gözleri kördü galiba. Einstein ölmeden önce tahsilin hedefi «muvazeneli insandır» diyordu. Bittabi «kafası muvazeneli» yani herif edindiği ihtisası, gövdesine yabancı bir cisim imiş, tepesinde bir şapka imiş gibi durmayacak. Zaten adam «exper»lerden nefret ederdi. (Kendisi matematik bir exper olmasına rağmen, amma onun öte tarafları matematik «expertise»i kadar gelişmişdi.) Yani her cihhetdeki bilgin müvazeneli olacak. Yüreğinin çarpışı, ciğerlerinin soluyuşuna denk olacak. Senin Bittel'de muvazene yok değil. Eski saray tablakârların da müvazeneleri vardı. Onlar, içlerinde bir iki türlü az bulunan sahanları, toparlak bir tablaya koyarak, tablayı başlarında müvazeneli olarak taşırlardı. Herife hafif dokunuldu muydu, tabla düşer,

adam da irfan salçalarını yere döktüm diye kızardı. Eksperlerin İngilizce tarifi şöyledir, «a specialist is a man who knows more and more about less and less, until he knows everything about nothing.» (Uzman, gitgide daha az şey hakkında gitgide daha çok şey bilen, sonunda da hiç hakkında her şeyi bilen adamdır.) Malum ya zamanın eksperleri uçağı icat etmeğe uğraşan Wright kardeşlerle alay etmişlerdi. Bu adamların yani arkeoloji eksperlerin ta bidayetde bir «parti pris»leri, önyargıları oluyor. Sonra bir şeyi istedikleri gibi bulamadıkları için kızıyorlar. Bir kaptana «Girid'e git» demişler. Denizlerde aramış taramış, Girid'i bulamayınca «Girit yok» demiş. Bu, her taraf Girit'ten ibaret demenin tıpkısı. «Les extrémités se touchent» uçlar birbirine değer. Gençken Fransa'da trende seyahat ediyordum. Bir güzel kadın vardı, bir de katolik papaz vardı. Herif kıpkırmızı kesildi, elindeki tespihi çekiyor, dudakları bir dua mırıldanıyordu, kadını görmemek için ona ardını dönmüşdü; «tentation»a karşıydı bu vaziyeti. Gözlerini fal taşları gibi açıp kadına dikmesinin tıpkısıydı bu ard dönmesi. İstediklerini bulamayınca arkeologlar peygamberler gibi işi kaskatı bir dogmatizme döküyorlar. Bu budur deyip kesiyorlar. İskeletin kemikleri katılaşınca büyüme de durur. İnsan dünyaya bir kerre gelir, yunus balığı gibi yokluk engininden fırlayarak, yine yokluğa dalar. Bu gelişde de görüp göreceği, tesadüf eseri, kendi çağdaşlarıdır. Onların arasında — hepsi de Praxitel'in elinden çıkma Apollo heykeli olmaz a — kusurları vardır. Bunun kolu sakat, istemem! denemez a. Sakat makat topyekün kabullenilir. Fakat bu «contemporain»ler arasında insana en ziyade şeref verenler, öğrenmek için gelenlerdir. Eh insan böyle bir müracaata, hoyratça, «Efendi kitap oku, kitap!» demez a. Sen bir insani arzuyla herife gidiyorsun. Herif kurak mevsimde toprakdaki soğanın başına dikilmiş de «Görüp göreceğin su bundan ibaretdir,» diyerek soğanın üzerine işemiş, ona da «Görüp göreceğin insani duygu bundan ibaretdir,» demeli. Biraz fazla Rabelaisien'liğe kaçar amma herif istedi. Sonra bu «Kitap! kitap!» deyişinde kupkuru bir kazıklık var. Kendisi galiba kitaba tabi olarak, tomar kulu

kölesi olmuş. Kitabın kıymeti ona hâkim olmakdadır, mahkûm olmakda değil. Her zaman söylerim; enginarın büyük kelle çevirmesi için, çıkacağı yerin üzerine ağırca bir taş korlar. Ya kelle kuvvet toplar ve taşı bir yana devirir çıkar, yahut taşın altında ezilekalarak çürür. Kitap yokardaki bir daldır, insan onu tutarak kendini yokarı çeker, sonra ona basarak daha yükseğe bakar. Kitabı yazan, tırmanmakda insana yardım olsun diye bir kol salmış gibidir. «Tut elimden seni başımın üzerine çıkarayım!» dermiş gibi. Yoksa bütün ağırlığımla üstüne abanayım da ezeyim deyen bir marifet değil. Kitap böyle olmayınca hikmeti vücudu kalmaz. Hep bunlar alelade gerçekler, fakat insanlar bunları unutuyor bazen. Neyse bırakalım şu Bittel'i ağaç kurdu gibi kendi karanlığında tünelini kazıp dursun, ondan da bir hizmet beklenir. Bittabi Truvalılar Türk değildiler. Fakat Truva gibi Teuker gibi adlardaki ötüşler Anadolu'da çok rastlanan seslerdir. Bugün şifreleri çözenler çokdur. Onlar dillerde konson seslerinin her dildeki nisbetlerini tayin etmişlerdir. Anadolu' da t,k,r'ye her zaman çok rastgelinmişdir. Bu birçoklarının dikkatini çekmiş bir haldır. Şimdi elimin altında James Frazer var. Adam arkeologlarla omuz öpüşen bir mitologdur muhakkak.

Bundan sonra adı geçen bilginin kitabından uzun bir alıntı var, İngilizce olarak. İlginç bir parça: Frazer Kilikia'da hüküm süren kralların birer tanrı Zeus rahibi olduklarına, bunların Teukros ya da Ajax adları ile anıldıklarına dikkati çekmektedir. Ne ki Teuk — kökünün Kilikia'lı bir kök oluşu, Tark, Trok, Tarku ya da Troko biçiminde belirmesi ve bütün bu köklerin Yunan'ın Akdeniz kıyılarına yerleşmesinden önceki çağlara atıf oluşu vurgulanıyor. — Frazer'in yazdıkları gerçekten de Anadolu mythos'ları konusunda ilginçtir. Burada Balıkçı, Teukros, Troya, Triya, Trak-

ya, Tirhen, Etrüsk sözcüklerindeki ses benzerliği üstünde duruyor ve şöyle bitiriyor:

Bunca ttt... rrr... kkk altında incelemeğe değer bir şey var, ceffelkalem bir kenara atılıverecek bir mesele değil. Bu takdirde Prof. Bittel'in bizim Türkçülerden farkı kalmaz, onlar da ceffelkalem bu yokardakilerin topunu «Türk» deyip çıkıyorlar a, fazla incelemeden. Belki bir gün bu incelemelerden hayret verici neticeler çıkacak. İnsanlar çoktan beri hakikat diye bilip alışdıkları şeylerden kolay kolay kurtulamıyorlar. Dünyaya doğmak büyük bir «aventure», bir sergüzeşdir, hem de pek tehlikeli bir sergüzeşt. Bittel gibi adamlar insan hayatında «adventure of ideas»e mani olan adamlardır. Mesela Avrupa'nın durumu şimdi «kökleşmiş bir system değil» fakat betonarme gibi donmuş bir anarşidir. Dante'nin Cehennemi'nde insanlara azap çekdiren zebaniler vardı, şimdiki cemiyetdeki gibi her insan komşusunun zebanisi değildi ya. İşte bu adamların «rigid» diyeceğim kafaları adamakıllı formalize oluyor. Bak anlatayım. Schliemann'dan önce doğmuş olsaydı, bu Bittel, Schliemann hakkında, «Hah! hah! güleyim size, demek ki bir şairin şiirinde bahsetdiği Truva Savaşı'nı hakikat sayıyorsunuz ha?» derdi. Bugün Bittel'in Truva hakkındaki malumatı muhakkak ki Schliemann'ınkinden üstündür. Fakat Bittel, Schliemann'ın yapdığını yapmakdan ödü kopardı. Bunlar kendi dar mıntakalarından (yani kendilerinden önce bir fikir sergüzeştçisi tarafından keşfedilmiş bir ülkenin bir köşeciğinden) dışarı çıkmağa korkarlar. Araştırmaları o dar mıntıkaya inhisar eder. Schliemann bir peygamberse Bittel bir papazdır. Birisi hayatla süren dal, ötekisi budayıcı bağçevan. Biliyorsun bunlar Truva yok derken Schliemann dokuz tanesini meydana çıkarıverince, Homerik Truva'nın hangisi olduğunu bulmak için bu Bittel gibileri birbiriyle Truva Savaşı'nı gölgede bırakacak suretde boğaz boğaza geldilerdi. Hane ya Truva yokdu? Homerik Truva da kadın elbiseleri modasına benzedi! Geçen seneye kadar altıncı Truva Homerik idi. Geçen seneden beri yedinci Truva oldu; belki bu yedinci Truva Bittel'in marifetidir,

yahut o Profesör cenabının bu işde ilmi hıssası vardır. Bundan yirmi otuz yıl önce bir hikâye okumuşdum. Hatırımda kalanlar şunlar. Klasik etüdlerin bir profesörü, — malumatlı ve saçlı sakallı bir adam — talebesinden bir sempatik çocuğu beraberine alıp otobüse biniyor. Otobüs malum yolu üzerinde giderken birdenbire havalanarak meçhul bir diyara geliyor. Hep tanıdığı yerlerde gitmeğe alışkın olan profesör korku içinde. Geldikleri yerde koca bir çağlayanın gök gürültüsünü andıran akışı duyuluyor. Hem karanlık bir zemin üzerine boyuna alemsemalar sanan bir musiki. Ta aşağıdan devasa bir kahraman kalkıyor. Karanlıklardan yavaş yavaş irkilen Aşil'dir. Aşil çocuğa ve profesöre tanrılar tarafından yapılmış koca kalkanı uzatır. Profesör korkuyla titremekde ve saçını başını yolmakda, çocuğa «Aman kalkana binme!» diye bağırırken kendi hesabına da «Aman beni yerime getirin, kitaplarıma, etüdlerime, odama döneyim,» diye yalvarır. — Schliemann ile Bittel bahsine döneyim. Burada bu isimler yani Schliemann ve Bittel sembolikdir. Bunu sana söylemeğe lüzum bile yok a, söyledik işte. Bana kalırsa birisi Dionisyak, öteki akademik ve Apollinyen'dir. Birisi Kristof Kolomb, öteki alelade bir ticaret gemisinin kaptanı. Birisi yolu açan, öteki açılmış yoldan giden. Bana kalırsa meselâ Schliemann gibi sergüzeştçi kafalı olanlar meçhullere korkusuz dalarlar. Karanlık bir ormanda yol açarlar. Ötekiler açılmış şosede yürürler. Hane Nâzım Hikmet'in bir şiiri var: Boş bir konserve kutusu denizlerde inip çıkar. Bir şeyi isbat etmek için yazılmamış, şöyle bir manzara göstermek için. Ona, o boş konserve kutusuna biraz insan şuuru koy, kutu, «Okyanosu ben armonik gibi indirip yükseltiyordum» derdi. Bu Bittel gibilerinin de çekilmez gururları öyledir. Herif Truva ve Homer'i icad ettiği fikrindedir. Vallaha! bazen ben açıklıklardan korkmayan mesela Kristof Kolomb gibi dahileri düşünürüm de, bunların ışıkları — gemi tasavvur etsem, «guardiya prova» feneri gibi — başda değil fakat kıçlarında diyeceğim geliyor. Yani bunlar daha ziyade ateşböceklerine benzeyorlar. Karanlıkda seyahat ediyorlar, amma ardlarındaki ışıkla yol gösteriyorlar. Yaradılışın ne müthiş

icadıdır o ateşböceği — tenasül aletine şimşek çakdırsın, ardına deniz feneri takıp, şimdi yanıp şimdi sönerek, karanlık varlık enginin de yol arayan hemcinslerine: «İşte bekanızın yolu buradadır!» desin. Neyse Bittel ve Mittel'i bırakalım, zaten maksadım hiç de şahsi değildi. Daha ziyade «attitude» dü. Bu durumlarının bir noksanı da daha engin ve daha esaslı bir «notion»dur. Hakikatten güzelliği ayır, cascavlak kalan hakikat ne iyidir ne kötüdür yahu. İki kerre iki dört eder! Etmezse hatırım kalır, kim söyledi ona etmesin deye! Fakat Euklid'in bir müsellesin zaviyei kaimesinin karşısındaki dal' ın etc isbatında bir temizlik, bir güzellik vardır. Fakat profesör efendinin cart deye «dogmatique finalité»si çekilir mi yahu? Zaten Suriye ve o tarafları İbrani, Hıristiyan, ve Müslüman dogmatizmleriyle dünyayı hâlâ habire boğaz boğaza getiriyor. Klasik dünya, hayatı estetik bakımdan görmekle yerden göğe kadar haklıydı. Sonra bunlarda «humor» yok. Herifler en evvela kendileriyle alay etmesini öğrenmeli. Şu Wagner'in *Maîtres Chanteurs de Nurenberg* diye operası var ya... O sıralarda yaşayan bir kompozitörle o piyesde alay eder Wagner, ihtiyar kompozitörü taklid ederek. Zavallı ihtiyar her gece gider ve kendisinin karikatürize edilmesine herkesden ziyade gülermiş. Ne sempatik adam! Yani bizim hükümet gibi şahsiyeti maneviyesine tecavüz etdi diye kızmak yok. Gülüş çok ehemmiyetlidir. Dogmatizmde hükümetin haysiyeti maneviyesi vardır, yani bir ciddilik, bir asık suratlılık vardır. Bu ciddilik ve asık suratlılık tabii olmadığı için çekilmez, insana afaganlar gelir yahu! Öyle İngiliz tabancası gibi otur! çekilir mi? Biraz uzadı mıydı da, gayri tabii olduğu için sahteleşir, işte o zaman büsbütün çekilmez. İşte o zaman hakikat haza hakikat olur, salt hakikat! saf hakikat! Biliyorsun ya klasikler trajedilerinden sonra, mutlaka bir satyr piyesi oynarlardı; ve bu piyes trajedideki tiplerle değilse, piyesin asıl konusuyla alay ederdi. Hakikata hörmet ne kadar lazımsa hörmetsizlik de o kadar lazımdır bence. Boyuna hörmet edilir durulur mu yahu? İnsanı delirtecek suretde sahte olur! İnsanın alimallah tepesi atar. Hiçbir hakikatın — gülüşü tard etmek suretiyle — hayatın topu-

nun üstüne abanmağa hakkı yokdur. Onun için sen de Bittel'e gül, hakkındır. — Güzellikden bahsettim. Ben bu tabiri majuscule harflerle kullanmıyorum. İstanbul'da dikkat ediyorum, bu şeyi bazıları öylesine intellektualize ediyorlar ki deme gitsin. Güzelliği insan tabii olarak karşılamalı. Yani duyguları, öyle yaradılışın bir yamacındaki bir demet ot gibi doğrudan doğruya toprakdan gelmiyor, kitapdan geliyor. O kitabı kaldırıyorsun, altında bir kitap daha. —

12 Nisan

— Bu mektuba ne zaman başladım, bugün ancak kalemi elime alabildim. Birbiri ardınca Efes'e, Bergama'ya gitdim. Amerika Sefiri gelecek dediler. Kızımın Amerika'dan buraya gelmesine yardım eder deye adamla konuşmaya hazırlandım: gele gele karısı geldi. Neyse gezdirdik. Sonra boğazım ağrıdı. Hastanede dilimi tutup tutup çekdiler, boğazıma bakmak için. Boğaz kanserinden şüpheleniyorlar. Bana söylemediler, fakat şunu yap, bunu yapma diye tenbih ve tavsiyelerinden anlayorum. Şu iki «cordes vocales» var ya. Bir tanesi az ihtizaz ediyormuş. Yahu onların çatlamadığına şükür etmeli. Birkaç gün, her gün, üç yüz küsür kişiye bağıra bağıra anlatmak zorunda kaldım. İş Türkiye'ye kalsaydı, beni çokdan açlıkdan öldürmüşlerdi. Muharrirlik etmek için, yabancılardan para alıp vaktimizi satın alıyoruz. Bence boğazımdaki rahatsızlık kanser değil, alelade yorgunluk ve soğuk algınlığı. Birkaç gün sonra muayene edecekler yine, o zaman görürler. Diyeceksin ki doğrudan doğruya yazı yazarak açlıkdan ölmemek mümkün değil mi? Mümkün! Fakat Babıâli yokuşunu bilirsin. Zaten oranın yabancısıydım, ve yabancısı kaldım. Tamamen yazıdan geçim sağlamak için, orada mutlaka birisinin hoşuna gitmek lazım. Hoşuna gitmekden, dalkavukluk kasdediyorum. Bu ise imkânsız. Kimisi para kazanmak için yazar, devleti veya birisini pehpehler, kimisi de yazı yazabilmek için para kazanır. Aralarında derece değil, kategori farkı vardır. Tavşanla yengeç yarışa çıkmışlar yarış bitmemiş; çünki aralarında istikamet farkı

var. Evvelce yazmış olduğum birkaç son sahifeyi okudum. Bittel'i öyle kesip atmamalı; dünyada anlaşılmamış meseleler çok; mesela «Basques»ların Batı Avropa'da bulunması gibi. Kim tahmin ederdi ki «Pict»ler ve bazı «Celt»ler Anadolu'dan geçerek İngiltere ve İrlanda'ya göç ettiler. W.K.C. Guthrie'nin *The Greeks and their Gods*'unda adamın şu fikrini doğru buluyorum. Daha doğrusu benim fikrim bu, adamda sonradan aynı fikre rastladım...

> *Balıkçı burada gene Guthrie'den uzun bir alıntı verir. Türklerin Anadolu'da yerli olup olmadıkları, yani eski Anadolu boylarının Türk ırkından olup olmadıkları tartışılmaktadır. Balıkçı'nın önemle üstünde durduğu bir konuya Guthrie de parmak basmakta: Dionysos tanrı kültüründen Anadolu'da kalmış olan izler, müzik ve raks ile vect haline gelmek, böyle tanrı ile birlik kurmak Anadolu'da Dionysos ve Kybele tapımlarından bu yana sık sık belirmiş bir olgudur. Bu belirtilerin Konya gibi yerlerde görüldüğünü söylemektedir Guthrie. Balıkçı ise yazısını şöyle sürdürmekte:*

Guthrie Mevlevileri misal gösteriyor. Adamın Bektaşilerden, zeybekler ve efelerden haberi yok. Mevlevi «kuddum»u Kybele'nin sol elinde tuttuğu büyük «tef»dir. (Tef sözü Sümmer «tap tap»dan gelir, Arabca'da «p» yoktur. Tap = tef oldu. «Laklak»dan «lakırdı» ve «laf» olması gibi, «loquace», «élocution», «éloquence» aynı köktendir, yani laklak ve laklakiyat'tan.) Ney, eski Anadolu musiki aletidir. Büyük Menderes'in akmağa başladığı yere «Avlocrene» denirdi, Marsiyas ve Apollon'un musiki musabakasında Marsiyas aulos çalıyordu. — Mesnevi'nin «Beşnev ez ney çün hikâyet mi küned, ez cidâyîhâ şikâyet mi küned» demesi «sense of union with the divine»ı gösterir. Bu da «Ateşest in bangi neyî nist bad — Her kim în âteş nidared îst bad», aynı şeyi isbat eder. Yani ney Dionysiac bit alet idi. Kuddum da öyle, yani tumpanon, Galli ve Korybantlar Kybele ibadetinde tumpanon çalarlardı.

Birçok Kybele heykelleri Ana Tanrıça'yı elinde kuddum tutarak gösterir. Avlos ve tumpanon iki esas Dionysiac musiki aletidir...

Balıkçı, Guthrie'den yaptığı alıntıları kendi fikirleriyle tartışarak yedi sayfa doldurmaktadır bundan sonra. Montanizm'in, Hıristiyanlığın bir heresy, yani sapık bir yorumu sayılan Montanizm'in özellikle Phrygia'da görülmesi üzerinde duruyor ve şu sözleri sıkıştırıyor araya:

Şimdi Bektaşilerde kadın şeyhler çokdur. Ayini cemi idare ederler. Erkek dişi dans ederler. Bundan Guthrie'nin haberi yok. Sonra Bergama'da oranın ihtiyar Müze Müdürü Osman Bayatlı, çalışkan bir adam ve mükemmel bir arkeologdur. Adamın son zamanlarda bir «caprice»i oldu, bir Etnografya Müzesi kurdu. Türk köylü kadınlarının yerlerine göre kıyafetlerini tasnif etdi. Orada gördüm Konya dolaylarındaki tahtacı kadınlar başlarına yedi renk, yedi kuşak bir örtü örtüyorlar. Ortada bir yedi gelinler lafı var. Söyleyenler ne dediklerini bildikleri yok. İnceleyip duruyorum. Fakat «yedi» rakkamını duyunca bütün dikkat ve tecessüsüm eşek kulağı gibi pürdikkat dikiliyor. Acaba Montanizm'deki «seven white clad maidens carrying torches» ile bu yedi gelin arasında bir münasebet var mı? Şimdi Konya pek Phrygia değil amma bu Phrygia'nın da, Lykia gibi, eski zamanda nerede başlayıp nerede bittiği pek belli değil. Sonra Konya (Iconium) kelimesi çok mühimdir. Çünki Perseus, Medusa'yı Konya'da öldürdü. Başını kesdikden sonra bir sırığa orada asmış. Ve bu baş bir İkon sayılmış. Şehir «Iconium» diye bu sebepden anılmış. Medusa, Kybele'den başka bir şey değildir. Marsyas. Kybele'nin ilahilerini flütle çalan birisi sayılır. Apollo ile musiki müsabakası Tmolos (Bozdağ) dağında vaki olur. (Tmolos'un kuzey eteğinde Midas'ın başkenti Sardis vardır.) — daha önce de Kuddum'un Kybele tarafından taşınan ve Korybant'lar tarafından Kybelienne bir musiki aleti olduğunu söyledik. Medusa'nın Steino (kuvvet) ve Eur-

yale (uzak gezici) diye iki kız kardeşi vardır. Medusa da (zeki ve kurnaz) demekdir. Bu üç söz, Kybele ve yahut Ay Tanrıçası'nın üç ünvanıdır. Güya Medusa güzel bir Tanrıça, fakat Poseidon'la Atena tapınağında çiftleştiği için, Atena kızıp ona patlak gözler, kartal pençeleri, yılan saçları vermiş. Bu suratlar Phrygia'da bazı Kybele'nin kadın papazlarının «initié» olmayanlara karşı kullandıkları prophylactic maskelerdi. Mesele Patriak'larla Matriak'ların mücadelesinden ibaretdir. (Bu maskelerin Dionysiac trajedi ve komedi maskeleriyle münasebeti vardır.)

Burada solda bir Artemis Ephesia resmi bulunmak üzere — başında kule ve ay'ı simgeleyen halesi ile — metin şöyle sürdürülmektedir:

Hatta yarı istihale etmiş bir Kybele olan Ephese Artemisi ardında havvari halesi değil aydır. Artemis Ay Tanrıçası ya. O da üçlekdir, yani Selene, Hekate, Artemis. Yılan saçların yılanlığı Kybele'dendir. Asıl Kybele'nin sevişdiği «Ophion» yılanıdır. Aynı zamanda da Girid'in Minoen yılan tanrıçası Rhea'nın yılanı, ve bir de her dini kitapda, hayat ağacına sarılıp, Havva'yı ayartan yılandır. Atena, Medusa'nın derisini yüzer ve o deriyle «Aegis» kalkanını yapar. Atena, Medusa'nın kanından Asklepios'a verir. Bu kandan Asklepios'un iyi edici yılanları hasıl olur. Medusa, Poseidon'la çiftleşince gebe kalır. Poseidon denizlerden önce, Atlarla Ormanların Tanrısı'ydı. Grekler Anadolu'ya gelip ilk defa denizi gördükden sonra onu Deniz Tanrısı yapdılar. Deniz dalgaları at ve orman ağaçları da gemi oldu. İşte bu sebebden Medusa Pegasus atına gebeydi. Perseus tarafından başı kesilince, Medusa'nın içinden, yani kanından ortaya hemen Pegasus fırladı. Pegasus'un da seferi zaten Anadolu'dadır: sırtında Bellerophon'u taşıyarak «Chimaera»yı öldürür. Bellerophon'un Chimaera'yı öldürdüğü yer Antalya Körfezi'nin batı ucundadır. Musa Dağı'nın (yani Lykia Olympos'unun) kuzeyindedir. Şimdi alev püsküren bu yere «Yanartaş» diyorlar. Avcılar vurdukları keklik, geyik etc. avları bu ateşte pişirirler.

Kaya aralığından çıkan alev «Chimaera»nın alev dili sayılıyordu (Homer, *İlyada* VI 155).

Bu kez Robert Graves'den bir alıntı ile Balıkçı, Khimaira'nın Karkemiş'te bulunan bir yapıda bir Hitit imgesi olarak görüldüğüne ve bunun mevsimleri simgelediğine parmak basıyor: Bilindiği üzere Khimaira'nın gövdesinin bir bölümü aslan, öteki keçi, ardı da yılandır. Graves bu üç bölümü üç mevsim olarak anlar: Aslan = bahar; keçi=yaz; yılan=kış. Bu ejderin Etrükslerde görüldüğünü vurgulayan Balıkçı bu sayfada nefis bir Khimaira resmi çizmiştir.
Balıkçı daha birçok kanıtlarla Kybele ile Khimaira ilişkisini inceledikten sonra, benim hazırladığım İlyada *önsözünün konularını uzun uzun tartışıyor. Bu sorunlar üstüne ayrıntılı bir bibliografya verip şöyle bağlıyor:*

Sabredersen ben *Anadolu Tanrıları*'nı bitirince mehaz olarak kullandığım bütün kitapları göndereyim. Mezara taşıyacak değilim a! Senin işine yarar belki. 150 cilt olacak. Merhaba sana yazmakda geciktim. Sen istediğini sor, bana sıkıntı vermez. Bilakis bir istirahat oluyor yazmak. Merhaba!

Cevat Şakir

Yahu herkese Merhaba. Bir sene mi ne Sabahaddin'e Apollonian vız Dionysiac diye elli altmış sahife yazmışdım eski yazıyla, bitiremedim, duruyordu. Kehatları aradım bulamadım. Amma kehatlarım arasında olacak. Merhaba bulunca tamamlar gönderirim.

11 Mayıs 1957

Merhaba Azra!

Bunu mektup sayma. Son günlerde bir dakika rahat bırakmadılar, sağa sola koşup durdum. Şimdi 11 Mayıs Cumartesi gecesi, sana uzun boylu bir mektup yazayım dedim. Kapuda bir otomobil durdu. Güm diye kapusunun kapandığını duydum, sonra tak tak bizim kapu. İçeriye bir kadın geldi, adı Gülören. Yarın Amerikan filosu geliyormuş. Onun için buraya tayyareyle uçmuş. Benim kılavuzluğumla filonun bilmem kaç gün gezdirilmesi lazımmış. Pekey dedik. Birkaç günden beri böyle... Şimdi sabahın ikisi sana çarçabuk yazıyorum. İki mektubunu aldım, artık yazıya hiç ehemmiyet vermiyorsun. Doktor reçetesi gibi yazıyorsun. Bir kerre okuyorum. Deşifre edemediğim kelimeleri işaret ediyorum. Sonra Champolion'un Mısır hieroglyphe'lerini deşifre edercesine uğraşarak esrarengiz işaretlerin manalarını keşfediyorum. Mamafih yaz da yine böyle yaz. Çünki tam okunaklı yazarsan mektubu hemen çarçabuk okuyacağım, tadı da çarçabuk sona erecek. Halbuki böyle, sanki uzun yazmışın gibi oluyor. Mana da «armut piş ağzıma düş» gibi olmuyor. Varsın olmasın, anlayış — yani bir kelimenin anlayışı, bir sa'yın mükâfatı oluyor. Bakıyorsun bir kelime! Kelime midir yoksa kehadın üzerinde ezilmiş ince ve uzun bacaklı bir örümcek midir? diye derin derin düşünerek işe koyuluyorsun. Ta neden sonra bir de bakıyorsun ki muayyen manada bir kelime imiş yahu! Yaşa be Azra!... Mektuplarla konuşalım diyorsun. Elbetde, fakat şunu unutma ki perdeler insanlar arasında olunca bir tarafa atılır. Ne varki, kalem konuşan insanın dudakları değil, kehat da dinleyen insanın kulağı değil. Bu işde kehad, ne de olsa ayırıcı bir «membrane»dir, hararet ancak «endosmose» yoluyla bir tarafdan öteki tarafa geçer. Hem ben senelerce yazıyı insanlara konuşan, açıklayan bir vasıta saymışım. Öyle bir an olmuş olabilir ki, onu sükût kalesinin içinde saklarım. Birinci mektubunda, «Şu

dünyada hayat bir an meselesi biliyoruz iyi hoş amma, insan bazı anların sürmesini istiyor, bırakmıyor onları elden,» diyorsun. Evet fakat öyle bir an olmuş olabilir ki, o an bütün tazeliği ve rayihasıyla insanın şuuruna geçer, insanın «constitution mentale»i olur. İnsanın «constitution mentale»i ne kadar devam ederse, o an da o kadar devam edeceğini sen bittabi bilirsin. İnsanın insana rastgelişi tesadüfidir. Yoksa iki insanın biri ötekinden iki yüzyıl önce ve yahud sonra yaşamış olabilir. On sene önce *Divina Commedia*'yı tercüme edecekdim. Bir sabah o kitap elimdeydi. Beyoğlu'nda bir pastahane mi ne vardı, şimdi yandı. Hah adını hatırladım, «la Niçoise». O kitabı açdım, orada bir telefon numarası vardı kurşun kalemle yazılmış 80894. O numarayı unutduğum bir sebep dolayısıyla «La personne» diyeceğim insan bana söylemişdi. O numeroya telefon etdim mi etmedim mi bilmiyorum. Fakat «la personne»a ilk orada rastgeldim... Mektubunda, *İlyada* önsözünü hiç okumadım. Senin yazın, bir trenden çıkıp iki dakika sonra atlanılacak başka bir tren arasındaki o iki dakika içinde alelacele yutulan bir sandwich gibi okunmaz a senin önsözün! Affedersin ama o kadar ucuz değil. Kehatlar uzanıp yazdığım minderde, başımı koyduğum noktada sıcak sıcak duruyor. Annemden Bodrum'da aldığım mektupları bile, okumak zevkini çarçabuk harcamamak için birkaç gün cebimde kapalı olarak taşırdım. Yazıların, bir oturuşta rahat rahat okunacakları geniş zaman ister. O zaman gecikecek olursa, onu geciktiren işler baştan savrulur. «İşler başlarının çaresine baksınlar ben la personne'u okuyacağım» derim o zaman... Sen kritiklere fazla ehemmiyet veriyorsun, insan iki kulağını da kritiklere verirse hapı yutar. Bir kulağını kritiklere, birini de kendi gönlüne çevirirse, yürür amma topal aksak yürür... İki kulağını da kendi gönlüne verirse, yürür değil, uçar! Nasıl gönlüne ve telakkine hoş geliyorsa gönlün öyle açılsın. Bazı kuşlar vardır. Uyurken kanatlarını başlarının altına alırlar ve uyurlar. Sen de öyle yap, başını kanadının altına al da, kendi yüreğini dinle. O ne diyorsa, onu yap. Amma beğenmeyeceklermiş, varsın beğenmesinler. Senin hayata karşı vazifen (bu sözü hiç sevmem)

kendin olmakdır. Yoksa hiç kimse senin ayağının serçeparmağının küçük tırnağını bile yaradamaz. Kendine itimad için ortada bu kadar sebep varken, bu itimadsızlığın anlaşılır şey değil yahu. Kendi yazılarım için sana yazacağım. Zaten bu mektup değil, yazarım gene! Merhaba, gözlerinden çok çok öperim, merhaba Azra!

Cevat Şakir

Yahu Lessing, Ste Beuve gibi kritiklerin dahi dedikleri mahi, mahi dedikleri dahi çıktı, unutma.

14 Mayıs 1957
Gece, 11.30

Merhaba Can! Merhaba Azra!

Bugün Efes'ten gelirken canım sıkıldı, çünki yanıma isabet eden adam habire konuşuyor ve sualler soruyordu. Halbuki ben seni düşünmek istiyordum. Büsbütün mani olamıyordu. Fakat İngilizlerin trenlerde, vapurlarda birbiriyle konuşmamalarını «inhumain» buluyordum gençliğimde. Onu şimdi çok «humain» buldum. Neyse düşünceme mani oluyorduysa bile, başımın arkasındaki musikiye mani olamıyordu. Sen küçük parmağını takıp, sanki bir harp telini bir çektin: ding! g...g! diye «vibration»a koyuldu gönlümün kulağı hep ondaydı. Bilmem sana olur mu? Bu söylediğim — au figuré — değildir dosdoğru bir olaydır. Saçma gibi gelebilir, fakat hakikatdır. Adama sümmettedarik cevaplar veriyordum. Eve geldim, bütün mahalleyi altüst buldum, çünki ayın 27'sinde evlerimizi istimlâk edecek heyet gelecekmiş. Epeyce güç olacak bu iş. Çünki kitaplarımı tanzim edinceye kadar sıkıntı içinde kalacağım. Neyse şimdi herkes gitdi uyudu... Senin üçüncü mektubunu aldım... Fikret'in evinden

Ötelerin Çocuğu'nu aldığını söylüyorsun. Yahu onun kitaplarını karıştırana o dehşetli kızar. Allah vere de hışımına uğramasan. Adamdan epey kitap kaçırmışlar; bilhassa Tanpınar. Ben onun evinde bulunduğum zaman, o da yatak odasında bulunuyor ve geyiniyorsa, yerimden (yani salonda) kıpırdamam. Belki yürüdüğümü işidirse, kitaplarını karıştırıyorum sanarak üzülür deye. Herhalde canını yakmış olacaklar ki öyle duyuyor. O Aliye'de görüp beğendiğin suratımın resmini yapıp gönderirim. Azra sanki şu dünyayı tanımıyormuş gibi konuşuyorsun bazen. İnsan gündelik hayatın pençesinden kolay kolay kurtulabiliyor mu? Bu turistler olmasa beni açlıkdan öldüreceklerdi. Polisde dosya, Ansiklopediya Britanika'ya taş çıkarıyor. Nereye başvursam kapıyı yüzüme kapıyorlardı. Sırtımı duvara dayadılar. Çektim kılıcı davrandım! Ticari micari değil. Efes mefes derken bak, ta nerelere vardım. Hakikatla flört edemem. *Anadolu Tanrıları*'na daldım. Şimdi hürriyetimi kazanmış gibiyim. — Azra Narthex'den bahs ediyorsun. Sabahaddin yazdıydı bana. Bir de Goethe'nin çok hoşuma giden bir sözünü bildirmişdi. O sözde Nietzsche'nin bir iddiasını gerçekleyen bir mahiyet vardı. Yani erken klasik sanatda bir itici kuvvet görüyor. Daha doğrusu iki unsur. Birisi rüya görmek fenomenleriyle ilgili, onu Apollinien sayıyor; öteki hızını sarhoşlukdan alıyor, onu Dionysiac sayıyor. Türkü, musiki, ve dithyrambos yoluyla bu ikisi lyrizme ulaşıyor. Ben iki cereyanı — ben asıl Dionysiac hamlenin tarafındayım — iki edebi yazıyla ifade edeyim dedim. Birisi Apollo'nun Dafne'yi kovalaması. Onu Apollinien tarzda yazacakdım. Öteki İcarus'un uçuşu, onu da Dionysiac bir tarzda yazmak istiyordum. Bu iki yazıya bir önsöz olmakdan ziyade dosta bir mektup olacakdı. Sabahaddin'in sana okuduğu, o sözüm ona önsözdür. O yazıyı — ki yarısı kayboldu — asıl öteki iki yazı takib edecekdi. Elim varıp onu yazamadımsa da, o zaman bu zaman aklımda vıngıldayıp duruyor. Bugünlerde o iki miti, iki tarzda yazacağım. Sana gönderirim, sen Sabahaddin'e verirsin. Mektubunda, «Ben sistematik bir insanım. Artık sistematik mi dersin, ne karın ağrısı dersen de...» diyorsun. Neye böyle yapıyor-

sun yahu? Pekâlâ, tertemiz ve mükemmel suretde sistemli, derli toplu bir kadınsın. Şu kendini zem etmeği bırak! Fenni pressiziyon aleti gibi bir zekân var. İftihar et yahu! Herkese vergi değil ki bu haslet. Beni meth etdikleri zaman sıkılırım. Hep söylerim a! Beni meth etdikleri zaman, bir elimde karanfil, öteki elimde yelpaze kırıtıp durmam lazım. Rahat bir vaziyet değil. Mahviyetim dolayısıyla sıkılmam ha. Bilakis kendimi meth etmeğe bayılırım. Sendeki «précision» bende olsa davul zurnayla ilan ederdim. *Anadolu Tanrıları*'nın birinci cildi basıldı çokdan, öteki iki cildin parasını da Hüsameddin'den aldım. Burada konuşurken o eser hakkında, ben sanıyordum ki yazıları alıp, daha sistemli, «concrete, brief and to the point» koyacaksın Hüsameddin'e göndermeden. Şimdi Narthex'i hazırlayalım diyorsun. Ben Narthex'i bir kitap değil, bir dergi sanıyordum. Senin yazdığına göre bir kitap oluyor... Dün gece kehatların üzerinde uyuya kalmışım. Şimdi 15 Mayıs sabahı bu mektubu bitiremedim. Bu sahifeleri hemen sana yollayayım. Yahu oturup özlediğim gibi tadıyla tuzuyla bir mektup yazmak nasip olmuyor. Narthex ve *Anadolu Tanrıları* meselesini sana bildireceğim. Buradayken ben en ziyade seni güldürmeğe, neşelendirmeğe uğraşıyordum. Bittabi sen güldükçe ben de neşeleniyordum. Yani şu konuyu bu konuyu ciddi suretde ele alarak buradaki tatilini bozmak istemedim... Mektubunda önsöz için serzenişde bulunuyorsun. Önsözün hemen basılacağını bana söylemedin. Ben de daha çok vakit var sanıyordum. Şimdi baskıya verildi diyorsun. Yani bu işte seni paylamam lazım gelir. Bileydim Efes'i tefesi bırakır onu okur fikrimi yazardım. Fakat yine de öyle yapacağım. Merhaba Azraki!

Cevat

15 Mayıs 1957

Merhaba Azra Merhaba!

Mektubunda önsözü baskıya verdiğini yazıyorsun. Sana sabah anlattım. Ben hemen baskıya verileceğini bilmiyordum, yoksa çoktan okurdum. Bugün beşinci sahifeye kadar okudum. Bilhassa «Homeros» bölümü hiç hoşuma gitmedi. Eğer baskıya vermedinse, veya basılmaya başlamamışsa, durdur. Al! şu yazdığını bir daha oku. Mesela o bölüm yirmi bir satır. Orada anlatmak istediğini pekâlâ yedi satırda anlatırdın. Lüzumsuz sualler soruyorsun. Mesela, «İnsanlar yirmi beş yüzyıldır evirirler çevirirler bu soruyu. Bunca araştırmalardan bir sonuç alabildiler mi? Nerede...» diye yazıyorsun. Tam on dört kelime. Halbuki demek istediğin «yirmi beş yüzyıldır araştırıldığı halde Homeros'un kim olduğu anlaşılamadı» demek istiyorsun. Eh yahu ne duruyorsun? Demek istediğini desene! Yazıda düz yoldan manaya varacağına lüzumsuz virajlar yapıp yolu uzatıyorsun. Güç ve rahatsız eden bir tarz oluyor bu... Bir yazı «acrobatie»si yapmaya çalışmışsın. Şu moda olan fiilleri cümlenin ön tarafına almak sevdasına düşmüşsün. Sabahaddin'in bir yazısı var, bir de başkalarının. Sabahaddin de bu işi görüyor, fakat onda öyle yazış normal oluyor, yani mutlaka öyle yazacağım diye kendini zorlamıyor, ve yahut zorlasa da belli etmiyor. Halbuki «Ufuklar»daki öteki yazılarda zorlama o kadar belli ki yazı gülünç oluyor. Senin yaptığın gibi virajlı yazı, yani bir «hyperbole», «émotion» yaratmak için lazım olabilir bazen. Fakat senin yazı «émotion» yaratmak için yazılmıyor. Böyle zaid takıntıları sil süpür at. Senin kullandığın anlatış tarzını tenkid ediyorum, yoksa anlatmak istediğin mükemmel. Canım sıkıldı yahu! «A eşek herif. Sen hemen oku da fikrini bildir diye bu yazıyı kendi elimizle sana getirdik!» desen, vallahi haklısın. Benim sana yazdığım gibi — galiba üçüncü mektupda — senindir diye, yazını bol ve geniş bir zamanda okumak istiyordum. Onu yapayım derken bak hele ne halt işlemişim. Yine tekrar ediyorum: Hâlâ baskıya vermedinse, ve yahut

baskıya verdin de daha dizmeğe başlamamışlarsa, bu işi durdur. Durdurursan bana bir telgraf çek. Aynı zamanda hiç benim fikrimi beklemeden, yazının ne kadar dolambaçlı yerleri, düğümleri varsa, hepsini çöz. Ne demek istiyorsan, dosdoğru ve düpedüz söyle. Eğer baskı bir oldu bitti ise, bu takdirde şu hakikat ile avunurum: anlatmak istediğin çok sağlam, yani iskelet kuvvetli. Artık okuyucu zahmetle de olsa onu bulur... Ben bu Narthex hakkında yazmış olduğumu bulunca, Sabahaddin'in bu fikrini ihya etmeği düşündüm. Şöyle: Narthex'çiler olacak*. Bunlar esas itibariyle Gökova Körfezi'ne gitmiş olanlardan teşekkül edecek. Bir de klasik işlerle uğraşanları, yani seni. Adı Narthex olan bir sandık bulunacak. Narthex'çilerin aklına estikçe yazı yazıp sandığa atacaklar. Herhangi bir Narthex'çinin yazdığını sandıktan alıp okumak, onu tenkid etmek, hatta onunla alay etmek her Narthex'çinin hakkı olacak, yazıyı bittabi iade etmek şartıyla. Bu yazılar, yani tenkid, alay malay, hepsi sandığa girecek. Üç Narthex'çi birisi için bu Narthex'çidir derse, o yeni aza — üye — Narthex'çi sayılacak. Sandığa atılacak da yazılar ne olacak? Hiç! — Bir gün basılacak. Amma ne zaman? On sene, elli sene, yüz sene sonra. Bu yazılar denizde boğulanların, son olarak yazıp, bir şişiye kapayıp denize attıkları mektuplar gibi olacak. Bir gün belki rüzgârlar ve dalgalar şişeyi bir insan kıyısına götürür. Sen buğdayla samanı yaradılış alanına at. Buğday sürer, eh saman? O da işe yarar, buğdaya gübre olur. Hakikat göverir yeşerir. Biri nam nişan kazanır, öteki unutulur. Ne çıkar namdan da unutulmakdan da! Sandık nerede bulunacak? Notere bırakamayız, resmi muamele mi bu yahu? Sandığı Mehmet Ali'ye bırakırız. Ne var ki onların eşyası arasına bir de sandığı baş belası deye apartmanlarma musallat etmek doğru değil. Onun için sandık Mehmet Ali'nin apartmanına yakışır bir mobilya gibi olacak. Eyi bir tahtadan. Mesela üzerine yastık konulup oturulacak —kapaklı— bir şey. Senin mektubun gel-

* Burada Balıkçı'nın söz ettiği «Northex» dergisi için yazdığı yazı için bkz. Halikarnas Balıkçısı, **Düşün Yazıları**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1981, ss. 13-29.

mezden önce Sabahaddin'e yirmi lira göndermek üzereydim, sandık «contribution»u olarak. — Dur. Şimdi önsözün dörtde birini okudum. Gitgide açılıyorsun. Basılıp basılmamasına izin vermek elimde olsa, verirdim. Ön tarafı hakkında yazdıklarım doğru ha! Değiştirmenin, yani açıp çözmenin imkânı varsa yap. Bunu yazmakla orada ne yazdınsa kabul ediyorum sanma. 40.000 kitap. Yahu Avrupa'da modadır, her bilgin olmağa çalışan, her sene, kendinden önce gelenlerin yumurtladıkları incilerden başka bir inci yumurtlamağa kalkışır. İnci değil de «sıçdı Cafer bez getir». Sen bu balkabakların topunu da bir tarafa at. Bu tipde insanlarla, Molière, piyeslerinde güzel alay eder. Değil Homer için, İngiltere'de Shakespeare, İtalya'da Dante için aynı hal vakidir. Bu ölü didikleyici pezevenklerin sonu gelmez. Senin bu yazında dediğin dedik yerler var. Varsın olsun, onlar — her ne kadar ben fikir olarak onlara uymuyorsam da — önsözün kıymetine halel getirmez. Sana yazacağım, yani mektubuma devam edeceğim. Merhaba!

25 Mayıs 1957

Merhaba Azra Merhaba!

Nihayet şöyle oturup sana bir mektup yazmak fırsatım buldum. Bana öyle geliyor ki sana bir asır yazmamışım. Fakat yazış hızını sen kestin. Şimdi yine eskisi gibi aklıma esdikçe yazacağım. Yok «Ekspres» yazma, yok şöyle olmasın filan, dinlemem. Yahu arasıra gönlümü bir fora ediyordum. — Bak sen «Ekspres» yazma, fakat benim yazmama da mani olma. Ben oldum olası neysem yine öyle olmakda devam edeceğim... Sana telgraf çekdiğim gün sağa sola koşarken, yazmağa koyuldum. Bir sahife yazdım, devam edecekdim, Vali çağırıyor dediler. Hayde mektubu cebime koydum. Koş Vali'ye. Oraya gitmişken adama evden bahsetdim. Haneya yıkacaklar ya. Bana, Belediye azasından Sabahaddin Bey'i

görmemi söyledi. Koş Belediye'ye. Yolda adamın adını unutdum. Minoen medeniyetine ait işitdiğim mühim bir noktayı unutmam da, Belediye azasından olan bir adamın adını on dakikada unutuyorum. Belediyeye varınca oradaki kapucuya bütün azalarm adlarını saydırtdım. İstediğim adam izinli mi mizinli mi İstanbul'a gitmiş. Eh gider a! Oradan Denizcilik Bankası'na koş. Suad Yurdkoru, Krupp karşılamasını tanzim edecekmiş. Ben herifi karşılamayacağım; fakat Efes'i gezdirmemi Vali rica etdi. Vali de ev işinde yardıma çalışıyor. Bu işler Gordium düğümü gibi birbirine bağlı (baksana Azra birisi «Gordium» Türkçe «kördüğüm»den geldiğini yazmış. Kördüğümden gelmemişdir, fakat sözlerin ötüşündeki tesadüfi benzerlik tahaf değil mi?) Denizcilik Bankası' nda Suad Bey yok. «Eh! mektuba devam ederiz eve gidip de,» diye düşündüm. Konak Meydanı'na varınca Suad'a rastgeldim, Şükran Lokantası'nda yemeğe gidiyormuş. Beni yemeğe davet etdi. Fakat lokantada adamın vereceği yemek parasına karşılık bedava dalkavukluk edeceğiz. Benim dalkavukluk, yani insanı eğlendirmek hoşuma gider, amma dalkavukluğu Azra'ya yaparsam. Merhaba Azra! seni öylesine özlüyorum ki, sorma gitsin. Hayde lokantaya gitdik, saat kaçda, nerede Krupp'a mülaki olacağız belli oldu. Çıkdım, arkamdan koşa koşa geldiler. Sizi iki bey istiyor, rica etdiler diye. Lokantaya döndüm. Mücap Oflu bir de Köylü Partisi müessisi Avokat Faiz. Faiz'in Partisi üç dört kişiden ibaret. Bugün yarın bir bahane ile Partiyi lağvedecekler. Neyse, ikisi yakamı bırakmadılar. Ertesi gün cuma. Akşama kadar kaldık. Eve geç döndüm. Paltodan sana yazmağa başladığım mektup düşmüş. Yok! Ertesi sabah saat dörtde kalkar yazarım dedim. Saat beşde kalkdım. Yazmağa koyuldum. Beş buçukda otomobil geldi. Çıkdık. «San Giorgio» ve yahut «San Marco» gelmiş. Onlarla Efes'e gitdim. Saat üçe kadar onları gezdirdim. Sonra Krupp Efendi geldi. İtalyan, Fransız ve İngilizleri savdım. Krupp'un yanında Ekrem Akurgal da vardı. O arkeolojik, ben de historik, anekdotik, torik ve tonik tarafını anlatdım. Gece yakamı kurtarır ve sana yazarım sanmışdım. Ne gezer! Resmi yemek. Bir de Froulein mi Frau

mı Grau mı yanında bir zenne var. Hepsi de «von» bir şey. Kendilerini daha yüksek bir kast'dan sanıyorlar. Biz demokratik insanız. Yüreğimizde sempati var. İnsanla ancak «humain» münasebetde bulunurum. İster şah, ister padişah veya hammal olsun insani hasbıhal meşrebimcedir. Gece ziyafetde iki taraflı nutuklar irad edildi. Hane bilirsin ya şu beylik nutukları! Herif söylemeden önce ne söyleyeceğini bilirsin, onun söylediklerine cevaben de, neler deneceğini, nesiyasi martavallar sergileneceğini, sergilenmezden önce bilirsin. Dinlenir mi yahu? Göya «hayvanı natık» — Hay nutkuna da... da. Yahu insan arasında konuşmanın candanlığını çıkar, nesi kalır konuşmanın? Neyse! Eyi ki boş gümbürtü yüksek perdeden cart curt ve kalabalık arasından kendimi tecrid edip, ıssız yerde bir başıma kalmışım gibi kendime uzaklaşma kabiliyetim var. Kalıbımı masanın başında bıraktım; çekildim gitdim Denizli yolunda Lycus vadisine. İşte karlı «Mont Cadmus», ne insani dağdır o! Yanıma bakdım, şoför duruyor, eller volanda, gözler ağaran yolda, otomobil sarsıldıkça bonfileye benzeyen tombol yanakları titreyor. Yaşa bre Mustafa! Ebediyet ve ezeliyet sonsuzluğunun ortasında tesadüf bizi 'contemporain' insan yapmış, dengi dengine konuşması — hay yaşayasın — böyle olur işte. Olağanüstü hadise bu! Çünki o olmayabilir, ben de olmayabilirdim. Arkama bakıyorum. Buyur Monsieur Fellot'yu. Sesi şimdi davudiye, şimdi de boğazını sıkmışlar sanki, teze çıkıyor. Tartarin de Tarascon avladığı aslanları sayacak, o da Fransa'da arkadaşları Monsieur Pichon ve komşusu Madame Marie Crossmaire'e: «Voilà, madame ce roc fameux que j'ai photographié pendant mes péregrinations dans la haute Asie Mineure», (İşte, madam, Küçük Asya'daki gezilerim sırasında fotoğrafını çektiğim şu meşhur kaya), diye resimleri gösterecek. Dünyada hiçbir şey yapmadımsa, bütün bu kaya ve taşların resimlerini aldım a! diye düşünerek içinde insani bir rahatlık duyacak. O da hoş insan yahu. Arkama bakıyorum, köşede, la personne oturuyor. Sıcakdan alnı hafif nemlenmiş yüzünde az buçuk bir yorgunluk eseri var, fakat değil. Şekli, her ne kadar bir zaiflik inceliği tesirini veriyorsa da,

kudretli bir iç yapısı var. Kendisi yüreğinin trik paf yaptığını söyler. Laf! Disiplinli uğraşmayla kendi özlediği gibi sivriltmiş, ve dünyaya — yaradılışı itibariyle — kendisinden istemeğe hakkı olan her şeyi vermiş. Başı başının ve karnı karnının bulunması icab etdiği yerde. Baş yerinde olunca, önde giden lokomotif gibi gövdenin bütün azalarını, bu arada da yüreği çeker götürür. La personne'un orada varlığından esiri ve hoş bir rayiha çıkıyor. Gözlerinde de insani bir sempati var. Ne yapalım? Parayı veren düdüğü çalar. Bizim «la personne»la yan yana gideceğimize, biz önde «le guide» diye gidiyoruz. Bazı hoşa giden müzikler vardır — ben de kulaklarım beylik laflara tamamen sağır — iç ve can kulağıyla «la personne»un «personne»undan gelen angıları dinliyorum. Haniya akşam oluyordu, la personne arkada olsa da, muvazi düşünüyorduk. Düşünce çizgisinin ta yanımdan akdığını duyuyorum. Bağırmağa hatta söz söylemeğe ne lüzum var? — Birden bire yanımda oturan adam tuzluğu kendisine vermemi rica ediyor. Masa başında bomboş bırakdığım kalıba dönüyorum, içimde bir sinirlilik var. Yazdığım mektuplarda bir mevzu hakkında konuşurken uzakdan uzağa ilgili bir ikinci konuya saparım, yazı bayrak direği gibi düz gideceğine, dallı budaklı ağaca döner. İşte sen o zaman şaşırıyorsun. «Yahu bu dal nereden geldi, neye burada şah saldı bu gövde; hem de şah düz gideceğine ucu kıvrıldı?» Eh Azra, «discursive» yazı böyle olur. Arkadaşlarımın hoşuna gitsin diye bir sevinç perendesi atıyorum. Yahu ciddi eser değil, sizlere yazıyorum, bu kadar neşe hokkabazlığını artık affediverin. Senin bana büyük bir eyiliğin oldu. Beni yeni bir emotif hayata doğurdun. Fakat beni doğuran sen biraz da Pan'ı doğuran anneye benzedin. Haneya ana rahmından fırlar fırlamaz, Pan hoplayıp dans etmeğe koyulmuş; annesi «bunu yahu ben mi doğurdum?» diye şaşakalmış. Eh sana yazdığım mektupların sistematik yazılmasını istiyorsan buyur sana. Öpmek psikoanalizinde menşe itibariyle yeni doğan çocuğun anne memesinden süt ve gıda emmesi demekdir. Başlangıçda şuur altı bir okşama, gıda alma davranışıyken, sonraları şuura geçmişdir. «Buse»nin fenni suretde yapılması gerekir. Mektu-

bun öyle sağına soluna serpiştirilmesinde bir intizamsızlık vardır. Öpmek bir ventose'dur. Dudaklar dudaklara tatbik edilir; baş, otuz derece eğilerek. Ondan sonra soluk içeriye çekilir, dudaklar arasında bir boşluk hasıl olur. Derler a, yaradılış boşluğu sevmez; onu eline ne geçerse onunla doldurmağa çalışır. Boş kafaysa samanla doldurur. «Ventose» un «traction» kuvveti vardır. Sinema şirketleri bu «traction» kuvvetini bir beygir kuvveti hesap etmişlerdir. Uzunluğu da iki metro film. Fakat estetik bakımından bu pek kaba bir şeydir. Fen estetiği de göz önünde tutmalıdır. Koca bir meşe ağacını bütün kökleri ve topraklarıyla tartıp sökecek bir traction kudreti öpme müsabakalarında ancak öpme şampiyonuna yakışır bir vasıfdır. Neyse bırakalım. *Anadolu Tanrıları*'nın ilk cildi iki buçuk sene önce çıkdı. Hüsameddin birinci cildi takib edecek iki cildin parasını da çokdan bana verdi. Ben birinci cildi yazdığım zaman konuya bugün kadar derinlememişdim. Şimdi o kitaba bakıyorum da, kitap çok zaif geliyor bana. Senin Azra, bana yapabileceğin bir eyilik varsa, onu al oku. Önsözü eyidir. Sonra klasik mitolojideki on iki tanrıyı kısaca — teker teker — anlatdım. O da fena değil (yani çok daha iyi olabilirdi) sonra Minoenleri, Misenien ve Hititlerden biraz bahsetdim. Ve Kybele ile işe başladım. Kybele'de de, hem domuz eti yenmemesi, hem de sünnet sırrını fasletdim. Kitabın önsözüyle bu iki bahs hakkında yazdıklarım güzeldir. Çünki gerçeği meydana koyuyorum. Şimdi çok daha fazla yazabilirim a. Yalnız epik heksametrin menşei hakkında yazdıklarım pek zaif. Ne yapayım? Bunu tam yazmak için dansın menşeini, hatta pre-histoir'ını tedkik etmeli; elimde ne eser var, ne de vakit. Narthex için aklıma gelen konular şunlar: Zeybekler, kisveleri ve dansları. Efeler. Söylediğim gibi, «efe» sözü, «efendi»nin bir kısaltılmışı değildir. Yoksa Anadolu'da «efelerin efesi» gibi tabirlerin manası kalmaz. Efe kelimesinin yeniçeriler ve Bektaşilerle münasebeti vardır. Senin söylediğin gibi, o mektuplardan birkaç mevzu çıkar. *Anadolu Tanrıları*'nı Hüsameddin'de devam zorundayım. Fakat herhangi bir tanrı hakkında yazılacaklar bal gibi bir cilt teşkil eder. Yani, *Anadolu Tanrıları*'nı

Hüsameddin'e vermek senin ona karışmayacağın demek değil. Bu işde birbirimizi tamamlarız. Bende, ahtapot lamisesi gibi hayalimi karanlığa gönderip yoklamak hassası vardır. Hayalen böylece yoklanıp bulunan ya gerçek ve yahut gerçek değildir. İşte burada araya fen, tecrübe ve laboratuar girer. Bu bizim konuda pek laboratuar olmaz, «coincidence» noktalarına bakmalı. Sırf fen, hiçbir şey keşfedemez. Sen, ne kadar fenni aletin varsa hepsini mikroskop, teleskop, barometre, termometre etc. — hepsini önüne diz; ve bekle ki yaradılış önüne gelsin de, kendi sırlarını bu aletlere açsın. Ben Bergson'un birçok şeylerini beğenmem fakat «Imagination créatrice»de (her yerinde değilse bile) adam esas itibariyle haklıdır. Intuitive mi diyeceksin, hayali mi diyeceksin lamise, ilk önce karanlığa gidip «ne var?» diye yoklamalı. Sonra sıra mikroskopa, teleskopa gelir. Her meziyetin bir noksanı vardır. Sen «vérification» işinde, gerçek olması ihtimali çok olan bir şeyi reddetmeğe mütemayilsindir. Ben hayal kuvvetiyle gerçek olmayan bir şeyi gerçek saymağa mütemayilimdir. Bende fougue, élan ve impétuosité vardır, sende méthode, règle ve précision. Birimizin meziyeti ötekinin noksanını annuler eder. İkimizin meziyetleri birbirini tamamlar. Zaten bugün böyle şeyler bir kişinin işi değil, bir ekip işidir. Amma sen olunca başkasının karışmasını pek istemem. Başkası deyince Sabahaddin'i başkası saymaya üzülürüm doğrusu. Yani sen bir dompteus'e benzeyeceksin, ben bir Centaur'a. Centaur çifte atarsa, korkma bas mahmuzları, gemi de sert çek. Malum a, bazen konuyu ben alıp giderim, bazen konu beni alıp gider. Ben konuyla, volanla piston gibiyiz. Bazen piston volanı, bazen de volan pistonu döndürür fırıl fırıl. O Centaurlar var ya, hane yeleler havada rüzgâr gibi görünmez bir hızla giderler. Zaten gençlikde Marsilya'dan gelirken, gece ay ışığında, «Arşipel'e girdik!» denince sarsılırdım. Tanrıların, heroların, mitlerin, Nereidlerin, Amfitritlerin eski i i... eski i i i Arşipeli. Bakardım da o yumuşak Sporad ve Kiklad adalarında, adadan adaya sıçrayan, sonra Anadolu yamaçlarından dağlara dalan Centaurların uzakdan bir c ı z z gibi işidilen çağrılışlarını sanki duyardım. Sana anlatdım a, belki Faleron'da ilk deniz dibi

görüşümün, yahut üç dört yaşında Partenon taşları arasında oynadığımın tesiri. — Neyse sen *Anadolu Tanrıları*'nın 94. sahifesine bak. Bu hexametre'de iş var. Böyledir demiyorum, fakat «gibi noktalar göz önünde tutulmağa değer hususlardır» diye yazmışım. Atina'da bir arkadaş var. Bir kartı geldi. Leffen gönderiyorum, mesela bu «Pentozali» yani «beş adım» dansının pek eski olması, ve «dactyl»lerle münasebeti bulunması ihtimali var. Kartı at, lazım değil, ben Vafiadis'e hemen yazdım. Lyraki'nin esası da Lyre olabilir, sonradan tellere 'arch' geçirmişlerdir. Zaten kemençenin Pontos'da bulunması da dikkate değer. Şimdi yine mektubuna bakacağım. Bak Azra, o Narthex hakkındaki mektubun her tarafını değil, fakat post ve nebrid, efendi, efe, zeybek bahislerini kopya et, bana gönder, ben onları develope edeyim sana göndereyim. İstersen yazıda bir sen, bir ben yazmayalım, yani siyah ve beyaz yollu kumaşlar gibi olmasın da, siyah beyazı karıştırıp gri çıksın yazı. Yani mekanik bir mélange değil, şimik bir mélange olsun. Nasıl istersen. Amma bak bana yardım edeceksin diye kendini harcama. Hem sen beni çok şımartıyorsun, o kadar da değilim yahu Azra! Bir adam Mürşid-i Kâmil'i arıyormuş, dere tepe gezmiş, bir dağda herhangi birisini bulmuş. «Hah işte benim aradığım Mürşid-i Kâmil sensin! Hayde beni irşad et» demiş. Öteki «Yahu, ben Mürşid-i Kâmil değilim, alelade bir adamım. Sen yanlış kapuyu çaldın,» demişse de, dinlememiş derviş. «Başkası değil, Mürşid-i Kâmil sensin,» demiş, ve başka dememiş. Eh herif iyi adammış, dervişin yüreğini kırmamak için çabalamış ve Mürşid-i Kâmil olmuş. Sizler de beni öyle yapacaksınız galiba. Başıma her şey gelmişdi, fakat adam edilmeğe uğraşılmamışdım şimdiye dek. Elim ermedi şimdiye kadar, bundan sonraki mektupta bu senin önsöz'ünü süzgeçten geçireceğim. Sen yapma etme diyorsun amma sonra fena vicdan azabı duyarım Azra'cık. Sen beni vicdansız mı sandın yahu. Bahusus ki sana karşı, iş yalnız vicdanda kalmıyor... Şimdi, 15 Mayıs mektubuna geliyorum. Bütün bugünü kana kana seninle geçirdim. Benim Tanrı'yla münasebetim bir tuhaf. Alınyazısı varsa... herkes bana bakar da «Amma talihsiz adam,»

der. Azra öyle sebebsiz ve spontané sevinçlerim oluyor ki bazen deme gitsin. Fazla geliyorsa, yahu çok geldi, biraz sağa sola dağıt, deye dua ediyorum... Sana otuz sene önce yazdığım Knidos Afroditi'ni gönderiyorum. Pfasa yahut Saffo' nun duası kadar güzel değil. Yazdığım sıralarda eni konu beğenmişdim; şimdi beğenmedim o kadar. İnsan ne çok değişiyor... İnsan konuşurken bile yazar. Yazı, masanın başına geçip kehadı önüne aldığın zaman başlamaz. O berbat bir şeydir, kehad sana, sen kehada bakar durursun. Kehad soğuk ve beyaz Siberya Ovası'na döner. «Şu saatta yazacağım, şu saatta duracağım!» olmaz. İnsan uyanık oldukça — bazen uyurken rüya gördükçe bile — durmadan yazar. Yazı diye bilinen şey, zaten zihinde yazılmış şeyin kehada dökülmesidir. Mesela ben kaç gündür hayalen buraya nakletdiğimin hiç olmasa on mislini yazmışımdır. Bu insanın elinde olmayan bir haldır. Sen bende yaradıcılık yok diyorsun. Sende mükemmel yaradıcılık var. Fakat autosuggestion'la onu boğuyorsun. Kırk yaşındayım diye tutturmuşun Azra'cık. Yahu yaşın başın ne, asıl şimdi olgunluk devrine giriyorsun. Senden kim bilir neler çıkacak daha. Asıl şimdi verime başlayacaksın. Yapı itibariyle de sen kolay kolay çökmezsin Azra. İstesen de obèse olamazsın. Squelette ve kaslar mükemmel. Bana scandaleux şeyler söyletme. Bittabii ister kuvvetli ister zaif, hüzünle söylüyorum ki ben hayatında ancak bir episode olabilirim. Zaten yaşım öyle. Sana söyledim a, benim sevgim, giderayak güzel beşeriyete candan bir allahaısmarladık demekden ibaret. Yoksa çok sadık bir adamım. Bende itidal ne gezer? Bu mektubunda «Yalnız şunu anla ki, senin kafandan ve benim kafamdan müşterek bir şey doğmasını arzu ediyorum» diyorsun. Ben senden fazla arzu ediyorum Azra. «Ama bu bir kitap mı olur, yahut da sadece birbirimize yazdığımız şu mektuplar mı olur... ne olursa olsun» diyorsun. Kitap da olur, mektuplar da. Mutlaka yalnız birisi mi olur? Mektuplar ben öldükten sonra' olur. Ben seninkileri bir zarfa koyarım. Aliye'den istersin... Benim mektuplarıma gelince onlardan da ancak parçalar verilebilir. Mesela fenni buse diye yazmış olduğum basılmaz a. Onu yazdıktan sonra o ya-

zışım hoşuma gitmedi. Ondan sonraki sayfaları yazarken onu yazmış olmak üzüntüsüyle muazzeb oldum. Grossier değil, fakat bir «tact» eksikliği var. Hatta birkaç kerre yırtmayı düşündüm. Bakdım, döndüm, okudum gene. «Yahu Cevat bunda bir şey yok, mademki yazmışsın, Azra'ya bırak» dedim. Amma hoşuma gitmiyor gene de... İlahi Azra, yüzümü görmedin mi? Herhalde hayat boyunca ekonomi, tedbir, hayat değiştirmemek dolayısıyla Waterloo meydanına benzemedi, değil mi ya? Kuran'da Hazreti Allah sizleri «ahzeni takvim» üzerine yaratdım buyuruyor. Baksın da görsün ahseni takvim üzerine yaratdığı surat neye dönüyormuş... Tebrik ederim, gitgide mektupların literer seviyeye yükseliyor. Demek ki kuvvetli bir duygunun pençesinde olduğun zaman, ölçüyü mölçüyü bırakıyorsun, yallah şaşırtıcı bir hızla fırlıyorsun, halbuki sen ayağını koyacak yere baka baka adım atarsın. Azra farkında değilsin, senin hiç de akademik ve Apollinyen olmayan bir tarafın var, fişek gibi gidiyorsun alimallah. Bazen beni Tatar ağası gibi yaya bırakıyorsun. Halbuki kolay değil... Göreyim seni Azra! Ben gideceğim. Bunu santimantalizm dolayısıyla söylemiyorum. Hah! Hayatdan korkmadım ki ölümden korkayım. Hayatı kılıç gibi kullandıktan sonra, gılağısı testereye dönümş, ucu da küt olduktan sonra, at kılıcı süprüntü küfesine. Hem bilmez miyim ki benden sonra yine insanlar var, yine deniz ve gök mavi onu bilmek ebediyen duymak — yani onları duymak — gibi bir şey. Sonra yaradılışın elindeyim, ot olurum, rüzgâr olur eserim, yağmur olur yağarım... — Şimdi 27 Mayıs sabahı. — Dün üstteki sayfaları yazdım. Mektupdan başka her şeye benziyor. Kehadı ekonomize etmek için satır başı da yapmıyorum. Hiç hava payı yok, sucuk gibi yazı. Azra mektubun başından dalarsın, sonundaki imzam dişlerinin arasında olarak mektup bitiminde, oh bitdi deye derin derin bir soluk alır, selamet sahiline çıkarsın. Türkçeyi de kuşa benzettik galiba. Dün gece mektubun üzerinde uyuyakalmışım... Yahu Azra şimdi generale gideceğim, bugün de tahmini kıymet heyeti gelecek. Ev aramağa çıkacağız. Verecekleri para yetecek mi yetmeyecek mi bilmiyorum. Yetmezse banka arayaca-

ğız, kredi, faiz, mühlet, ne bileyim neler de neler. Taşınmak da var. Ben faizden, krediden çok çakarım maşallah... Son mektubunda beni Michel Angelo'nun Musa heykeline döndüreceğini tefhim ediyorsun. Bilirim yapmazsın. Merhaba, şimdi generale gideceğim, giderken de mektubu atacağım postaya. Bu da tomar oldu. Yine merhaba, sevimli yüzünü hasretle öperim.

Halikarnas Balıkçısı

P.S. «Déclic»den bahsetdim. Belki Bodrum'un Gökova Körfezi'dir «déclic». Belki de değildir. Gidersek gelmen için israr edeceğim. Amma ferahfeza eski jinler giy. Zaten ne kadar yer tutarsın maddeten? İcab ederse seni bir torbaya koruz, kayığın dambuço duvarına asarız.

27 Mayıs 1957

Merhaba Azra Merhaba

İki üç saat önce mektup diye sana bir tomar gönderdim. Şimdi canım sıkkın sana birkaç söz çizikdiriyorum. Malum a generale gitdik iş oldu gibi yani John'un buraya gelmesi, yalnız bundan evvel birkaç kerre oldu bitti gibi gözükdü, yirmi dört saat sonra, durum alabora oldu. Onun için memnun olamıyorum. İnşallah yanılmışım. Şimdi matbaadayım. Ev için geldiler mi, gelmediler mi bilmiyorum. Matbaada bizim sarı kart için zırıltı çıkardılar. Yüksek tahsil istemişler. Bundan kırk şu kadar yıl önce İngiltere'den almışdık. Ondan sonra üç kere evlendik, yok İstiklal Mahkemesi filan, evler tepeme yıkıldı. Eşya evrak kaldı. Sonra hakkı muktesep var filan. «Ils ont d'autres raisons, ce qu'ils disent sont des prétextes», beni uğraşdıracaklar... Neyse! her şey ters gidiyor. Sana yazdım, bu kara muhitden çıkmak için, yani kendime

gelmek için, seni üzmek için değil ha. Sonra teselli de etme, yazına kâğıda günah; hem teselli zamanını ilanı aşkdan tarh eder çarçur edersin. Velhasıl bu dünyada gel de *Anadolu Tanrıları*'nı dinç kafayla düşün. Ben karar verdim ya dördünde ya beşinde İstanbul'a gelip, altısında gideceğim. Yalnız bir şeye canım sıkılıyor. Sana bir hediye alamayacağım. Halbuki arzulardım. O da belli değil a, arkadaşın birini mantara basdırabilirsem olur. Mantara bastırmakdan fena mana çıkrma. Merhaba Azra. Gözlükleri evde unutmuşum, ne yazdığımı gördüğüm yok. Gözlerinden öperim. Merhaba.

Cevat Şakir

3 Haziran 1957
Gece, 12

Merhaba Azra! Merhaba

28 Mayıs, yazdığın (Aa) mektubuna öyle sevindim ki deme gitsin. Flûte éolienne gibi ötüyordun. O mektubu okuyunca, yazık bu kabiliyetini kullanmıyor, hiç kültürleri olmayanlar kendilerini edip sayma garabetini gösterirken, bizde ender bir kültüre sahip ve heyecana gelince fiilen yazan bu kız hiç bu hasletini kulanmaz diye düşündüm... O kadar sevindim ki o pamukçular bile sebebini bilmedikleri halde, adeta sevincimi duyuyorlardı. Zaten tabiatıyla herkesi neşelendirmeği severim, çünki etrafa yaydığım neşenin angısıyla sevinirim ben de. Bir de içimden sevinç infilak etdi miydi o zaman kıyamet kopar. Bir İspanyol, bir de Rus kızı vardı, onlara da bir Fransız katıldı, ben konuşdukça hayret ve neşeyle gözlerime bakıyorlar, yanımdan ayrılmıyorlardı. Haneya, malğré moi «Don Juan» oluyorduk... Ben İstanbul'u hiç sevmem. Gelirsem bir iş için ve sevdiğim Sabahaddin'e ve bir iki başka kara gün dostuna, iki üç gün «Hoş

geldim! merhaba!» iki üç gün de «Allahaısmarladık gidiyorum. Merhaba!» demek için giderim. İstanbul Piş ü pa, vururmuş İran'ına Turan'ına, bir de ben vurayım İstanbul'una Nedim Efendi'nin. Onun için şöyle bir vapur seyahatını düşündüm. Zaten *Mersin İstanbul Postası* diye romanın notlarını yazdım. Oradaki karakterleri yani vapurda anlatacağım karakterlerin birinin suyu çıkıp posası kalınca onu neye ta İstanbul'a taşıyayım. Vapora Mersin'den binmişse Antalya'da dışarı def ederim. Fakat o romanda Mersin'den İstanbul'a kadar bütün kıyıyı vermek de istiyorum. Ben kıyıyı yalnız Fethiye'ye kadar bilirim. Mersin'e kadar gidersem o kıyıları da görmüş olur ve yazarım...

***

Azra'dan Balıkçı'ya

5 Haziran 1957, saat 1'de büroda başlanıyor.

Merhaba, Balıkçı,

3 Haziranda yazdığın C mektubuna öyle üzüldüm ki, deme gitsin. Bütün makaraları birden öttürüyordun. Sonucu bende ağlamaklı bir ötme oldu. Hemen bir mektup döşendim. Allahtan ki göndermeden yırttım da, gece erken yattım uyudum. Sabah beşte uyanmışım, mektubu bir daha okudum. Şimdi içim rahat, eve gidince inşallah bu akşamın patırdısından evvel sana yazabilirim, yoksa yarını bekleyeceksin. Doğrusu biraz mektup beklemeyi de hak ettin. «La personne»u bu kadar horlayacağını hiç sanmazdım, hem de tam doğum gününde. Çünkü onun asıl doğum günü dündü. Saat 4'te öğleden sonra mektubun geldi. Postalar maşallah senin station wagon'dan çabuk işliyor. Hiç günahlarına girme. Mektup da kaybolmuş değil. Ama sen boyuna ilanı aşk ettiğin «la personne»u anlamak, sevmek şöyle dursun, üzmekten zevk alıyorsun. Ben de seni çok iyi insan bilirdim. Bir defa şakadan hiç

anlamıyorsun. Eh, ben de etmem artık, ne yapalım. Ama hep uslu akıllı mektup yazınca, yeknasaklıktan canım sıkılırsa, karışmam, şikâyet edemezsin artık. Buyur sistematik şekilde C mektubuna cevap vereyim. Dün mektubunu okurken dudağımda bir tik peydah oldu: Sol üst dudakta bir sinir çekiveriyor boyuna, hem komik, hem hazin. Şimdi gene başladı. İlallah!

Kabiliyetlerimi kullanmıyormuşum. «Déclic» bahsinde fikrini tuhaf şekilde reddedip seni gülünç duruma sokmuşum. Peki Balıkçı, ikide bir yinelediğin bu konuda ne yapmamı istiyorsun? Söyle de yapayım. Görüyorsun ki fırsat düştükçe kabiliyetlerimi kulanmaya çalışıyorum. Ondan başka, ben şöyle kültürlü, kabiliyetli insanım diye ortaya çıkıp bağıramam ya. «Déclic» bahsinde seni katiyyen gülünç hale sokmuş değilim, olsa olsa kendimle biraz alay ettim. Eh, o kadarını da hoşgör, ne diye kızıyorsun? Ben sana kırk defa söyledim, kendimi küçük görmüyorum ama hep de bu mesele ile de uğraşamam ya. Böyle bir konuda boyuna sana sataşsam, Balıkçı sen değerlerini yeter derecede meydana çıkarmıyor, övünmüyor diye, ne dersin? Söyle. Ben bu konuda niçin senden veya Sabahattin'den başka olayım? Kaldı ki mektubunda çelişkiye düşüyorsun: Aa2 mektubunda «la personne»un ne aşağılık kişi olduğunu uzun uzadıya anlatıyorsun. Hem de hiç insafın yok. Öyleyse ne?

Sıra ile gidelim: İstanbul'a gelip gelmeme meselende de maalesef bir anlaşmazlık oldu sanıyorum. Bir gazetede fıkra yazmak için İstanbul'a gelmen mi lazımdı? Bu gerçek mi? «Gelecektim, dönecektim,» diye yazıyorsun, bir de geldiğini bana gizlemekten söz ediyorsun. Eh pes doğrusu! Ben sana gelme diye yalvarınca, şöyle düşünmüştüm: Balıkçı tabii gelmek ister, ama gelemezse kendisine «işkence» olacağını yazıyor. Ya gelemezse de işkence duyarsa, ben onu üzmüş olacağım, onun için gelme diyeyim, gelmesini istiyormuş gibi görünmeyeyim de üzülmesin. Yoksa gelmeni, bir saat, bir akşam için de olsa seni görmeyi her şeyden çok arzuladığımı Bb mektubumda yazmıştım.

Vapur seyahati çok iyi fikir. Bu sabah telefonla İsken-

derun postalarını sordum. Bir ekspres var, bir de adi, yani yavaş giden vapur. Tabii yavaş gideni tercih etmeli. Ben bu sabah Büroda izin meselesini de düzenledim. Temmuz başından yirmisine kadar, hatta birkaç gün de fazla izin alabileceğim. Ben de zaten bu yaz o taraflara gitmek istiyordum. Ben İstanbul'dan, sen de İzmir'den binersin, dediğin gibi yaparız. Olur mu? Vapurda *Anadolu Tanrıları*'na çalışırız. Ben portatif daktilo makinemi alırım, hemen yazarız karaya çıkmadığımız günler. Ama mümkün mü, değil mi, Balıkçı ne olur bana bunu kesin olarak bildir. Sabahattin, Bodrum'a gelip de kayıkla sen gidemezsin deyince, her şeyden vazgeçmiştim, ama Balıkçı gene de bir çare bulacak diyordum bu yaz beraber olmamız, bir denize açılmamız için. Ne güzel buldun! Benim için hiçbir engel yok. Gidelim dersen, hemen gelirim. Olmazsa, üzülmem. Rahat ol, Balıkçı, bu işlerde Azra'nın erkek tarafını unutma. Yok daha evvel İstanbul'a gelebilirsen, gel tabii. Benim başka bir istediğim yok ki seni görmekten, seninle beraber olmaktan gayrı.

Aa2 mektubuma gelince, ben onu bir akşam yazdım, başlangıçta uykulu değildim, sonra bırakamadım bir türlü. Fena olmuş, seni kırmış, üzmüş. Buna ne kadar üzüldüğümü bilemezsin. Ben senin hiçbir satırını angarya diye okumam, sana angarya diye yazmam. Yanılmış olabilirim, özür dilerim, ama senin bana «hargneuse bir şey» demen, müzleri kaçırtan hırçın bir cadıya benzetmen gücüme gitti doğrusu. Biz sana nasıl bir formasyondan geldiğimizi bildirdik, seninle beraber bu konuları düşünerek, çalışarak, daha geniş bir görüşe varmayı umduğumu ve benim için bunun ne büyük saadet olduğunu yazdım. Ama sen ilk hamlede «halt ettin, ikrah getirdin tanrılardan ve bütün bu mevzulardan» dersen, o zaman, Balıkçı, tehlikeli bir iş yapmış olursun. Ben kırılır ve bir daha sana bu konuda yazamaz olurum. Sana anlatmıştım. Sabahattin bana: «Bu önsözü şimdi bitiremezsen, hiçbir zaman bitiremeyeceksin» deyince bana neler olduğunu! İstemezdim, ama benim çok «à fleur de peau» bir duyarlığım var. Bu «ikrah» sözünü aylarca unutamam. Öyle işledi ki içime. Nasıl, nasıl yazarsın bunu, Balıkçı? Ben o Aa2

mektubuma her mektubuma olduğu gibi bütün iyi niyetimi koydum. İyi olmamış o mektup, sen de dost Azra'ya de ki, boktan bir mektup yazmışsın, onu yırttım, bir başkasını yaz. Ama kendi mektubunu yırttıktan sonra, ondan yüreğime işleyen fena fena cümleler nakl etme. Böyle «méchant» olursan, neticesi ne olur biliyor musun? Bana tutukluk gelir, hiçbir şey yazamam artık. O, Bb mektubunun tonunu bulmak isterdim şimdi de, ama dünden beri uğraşıyorum, bir türlü olmuyor. Onun tonu öyle tatlı idi, çünkü senin mektubun o tona davet ediyordu. Bu C mektubu ise beni altüst etti. Yapma öyle, Balıkçı. Sonra nasıl toplarım kendimi ben? Dün bir ara düşündüm: Beni acıttı, ben de yazmayayım, birkaç gün de onun içi acısın. Ama her böyle düşünüşümde mide nahiyesinde, Homeros'un «phren» dediği diafragma'da olacak bir kopma gibi bir şey duyuyordum. Senden öç alamam ben, yalnız anlamanı rica edebilirim. Ama anlamazsan, çok çok üzülürüm Balıkçı.

Sonra ne oluyor sana, o «centurion» olmak, iki yüzyıl erken doğmuş olmak, âşıksın diye gülünç olmaklar da ne demek? Bunları beni eğlendirmek, güldürmek için mi yazıyorsun? Bir an benim o saçma mektubumun etkisiyle bunları yazmış olsan bile, neden Bb'yi aldıktan sonra gene mektubuna geçiriyorsun bu sözleri? Bak sana söyleyeyim, bizim sevgimizin yalnız güzel, pırıl pırıl bir tarafı var. Dünyada böyle güzel şey binde bir olur, o da senin ve benim gibi seçkin insanlarda ancak çok yaşadıktan, çok çektikten sonra olabilir. O kördüğümler, al kanlar ne? Balıkçı, seninle benim aramda yaş maş diye bir mesele olur mu? Yahu, bunları çoktan aşmış insanlar değil miyiz biz? Öyle olunca da, duygularımızın fışkırmasını durdurur muyuz? Öpmek, ne geliyorsa içimizden onu yapar, yazarız, dünyaya ilan ederiz ve bu güzeldir, anlamayan aptaldır, aptallarla da vakit geçiremeyiz biz. Bana yazdığın en güzel cümleleri inkâr etmen, onlar için af dilemen, beni öylesine yaraladı ki, sorma gitsin! Ben seni dengim gibi seviyorum, sayıyorum, bu hissimin sıhhatinden de eminim. Derken sen bundan şüphe edemezsin kendin için. Benden sana, senden bana nasıl bir duygu, nasıl bir arzu fış-

kırıyorsa, o duygu, o arzu güzeldir ve söylenmeye, yazılmaya değer. O kadar. Senin paşazadeliğin için yazdığımı da yanlış anlamışsın. Ben senin yollarda yıpranmana, yorulmana herhalde senden çok fazla üzülüyorum. Ama sana temelli kabilinden bir şey de yazamam, çünkü öylesi kendi kendimi teselli etmek gibi bir zaaf olur. Sana acımam, çünkü sen benim, benim içimde en güzel, en gür, en güçlü varlığımsın. O zaman ne yapar, kendi kendimle alay edercesine seninle alay ederim. Bu, sana yapılan haksızlığa isyanın bir çeşididir. Ne var ki o isyanı nasıl etimde duyduğumu belki sen bilemezsin. Geçenlerde sana dair bir yazı yazarken gazete için on defa yeni baştan başladım ki, isyanım fazla belli olmasın da, kaş yapayım derken, göz çıkarmayalım. Ama sen Balıkçı hâlâ beni kendinden ayrı bir varlık sayıyorsun, «la personne» diyorsun mesela, «troubadour»un olmaya, hayranım olmaya kalkışıyorsun. Şu Azra'yı kolun, ayağın, kendi vücudunun bir parçası saysana. Ne diye ayırıyorsun senden?

Ellerini öperken ben bayram çocuğu gibi bir âdet yerine getirmiyorum, bir formül olarak yazmıyorum bunu. Onu da anlamamışsın. O Lykos vadisinde otomobille giderken ellerine bakıyordum. Hem söyledim sana ellerini çok beğendiğimi. «Sensuellement öpüyorum onları. Burada olsan da onları öpeceğim. İnadına öpeceğim, ne yapayım öpmek canım istiyorsa! Ben senin gibi arzumu gülünç olmak korkusuyla gizleyen korkak insan değilim. Her arzumu da iftihar ede ede açığa vururum. Neyle de iftihar edeceğimi bilirim, her ne kadar buna inanmıyor gibi görünüyorsan da sen. Nasıl kızıyorum sana bunları yazarken, Balıkçı! Bu kadar yazayım, söyleyeyim de tam 42 yaşımı doldurduğum gün bana o C mektubu gibi bir mektup yaz da gönder ha? Gene dudağım tik yapmaya başladı. Küfür edeceğim şimdi, ama asıl ne zaman küfrederim biliyor musun: Bu — yani şimdi yazdığım — mektuba üzülür de bu, ele aldığım noktalar üstünde bir daha tartışma açarsan. *Bunlar burada kapansın,* n'y revenons plus. Ve eskisi gibi birbirimize her duyduğumuzu içimizden geldiği gibi yazalım. Öyle olmazsa — bak çok ciddi söylüyorum — gerçekten seninle benim aramda bir yaş, bir

nesil ve bir görüş farkı olduğuna inanacağım. Ve ondan sonra da taş çatlasa sana ne yazabilirim, ne de sevebilirim seni. Kırılır gider.

Gel şimdi sana cumartesinden beri ne yaptığımı, neler düşündüğümü anlatayım. Bu başka mektup onun için başka sayfaya geçiyorum.

(Yukardaki mektubu Balıkçı'ya göndermemiş olacağım ki benim kâğıtlarım arasında çıktı; başka sayfaya geçip de yazdığım bölümü ise bulamadım.)

5 Haziran 1957
Sabah

Merhaba Azra Merhaba!

Bugün doğduğun gün, akşama sana telefon etmeğe uğraşacağım. Çok yıllara yaşamanı temenni ederim. Sanki başka gün böyle bir temenni ve daha çok öte temenniler içimde yokmuş gibi, şimdi 5 Haziranda bunu ciddi bir tavır takınarak söylemek sana da bana da, bütün insan, hayvan, toprak, deniz, yıldız, kehkeşan, ve kâinata hakaret etmek gibi oluyor. Mısır ovalarında kuş uçmaz kervan geçmez bir yerde, koskocaman bir heykel varmış (bana kalırsa o heybetli kaya yıldızlara sualler sorarmış, bence sorar ha, ve bence de onun ne sorduğunu yıldızların ne cevap verdiğini bilemeyiz, neyse bu başka bahis) o heykel güneş batarken hararet derecesinin değişmesi dolayısıyla mı yoksa başka sebebden mi inim inim inlermiş. Müzikal bir O! ooo! oo! Bana kalırsa kıpkırmızı inliyordur. Ben de böyle duygu ile vibrer ederken, karga «croassement»ı gibi — çünkü reception'larda kıçı kuyruklu kara frak geyilecek, ve yahud ona benzer bir şey — şu gün şu saatda şunu söylemek, bence gönülden kopup harıl harıl boşanan duyguyu bir vazife, bir mecburiyet haline getirip, dünyanın gözünde onun değerini çok düşürmekdir. Velhasıl ben social adam de-

ğilim. Arkadaşlar için İstanbul'a geldiğim zaman, böyle yok cocktail'lere, çay maylara davet edilirim. Birçok şeyler gözlerimde sırıtır, kendimi yabancı hissederim. Sana doğrusunu söyleyeyim. Doğduğum günü, ayı çoktan unutdum. Ne bileyim ıssız deniz kıyıların adaların, dağ başlarının çocuğuyum, yoksa Bodrum'da yirmi beş sene kalamazdım. Hatta o şehir bile cinime gidiyordu. Hiç de misanthrope değilim ha. Issızlıkda duyduklarımı koşar gelir, pür sevinç, benim gibi tek burunlu, iki gözlü, yürekli, beyinli, insanlar yahut mahluklar vardır, onlara müjdelerim. Hele o mahluklar arasında âşık olduklarım vardır, adlarıyla yüzlerinin hususiyetleriyle, o canım kusurlarıyla, ve hörmet etdiğim meziyetleriyle tanıdığım arkadaşlar vardır, bayılırım onlara ben. Hele bunların arasında Azra'ya; eh Allah için doğrusunu söylemeli, büsbütün bayılırım. Bugün onun dünyaya gelişinin yıldönümü imiş. Yaşa bre Azra! Amma nasıl yaşa yüz sene, bin sene! Yaşa! Yaşa! ta ebediyete kadar yaşa! Dinle ben arzumu ve temennimi social toplantılara has geometrik şekle sokamam. Belki bu akşam toplantıda tanıdığım arkadaşlarım vardır, temennim onların da sayısız sene yaşamaları ve sevmeleridir. Sevmekle adam akıllı alay edildi, sağa konuldu, sola konuldu, yokarıya aşağıya konuldu; fakat insanoğluna en sempatik gelen, insanoğlunu dünyada ne kadar sempati varsa topuyla birden sempatikleştiren şey yine ve yine bu gönül sıcaklığı, ve kan ısısıdır. Astronomlar, milyonlarca ışık senesi uzaklardan, bütün güneş sistemini içine alabilecek kadar büyük dev yıldızlardan bahsederler, insanlara dehşet vermeye çalışırlar. Halbuki kâinat bir insan kadar kompleks değildir. O koca yıldız ise basit ve tek bir maddeden ibaretdir, insan gibi koca kimyevi bir fabrika değil... Otomobille geldiler, Efes'e gidiyorum. Erken döneceğim telefon etmek için...

9 Haziran 1957
Saat, 3.P.M.

Merhaba Azra Merhaba! Can!

Mektubunu —mektupdan çok daha fazla bir şey o— aldım. Dün aldım onu. Akşama doğru eve geldim. Minderin üzerinde upuzun yatıyordu — Sabahdan beri «Bir mektup gelse» diye özleyordum. «Ayın 6. günü 5. günden dolayı yorgun kalkar, belki yazar altısında, yedisinde yazarsa, bugün ben alırım diye düşünüyordum,» mektubu elimle tartdım. Eh yaşa! hürmetli. Şaka değil, yazı var içinde. Ya paparaysa, ona da yaşa! Bektaşi'vari «Aşkolsun!» yani aşka münkalip olsun, deriz. Açmaya hem korkdum, hem de gönül aspiratörüyle onu okuma tadını —mektup orada olduğuna göre o tadı duyacağım artık garantiliydi — içime çekiyor, sevinip duruyordum. Birkaç saat böyle geçirdim. Mektup orada, yazı da Azra'nın ha! Hey hey! Al sana! âlemde sevinçli bir gün Cevat... Bu hususda alelade manada Epikürİyenimdir. Her sevince içimde engin meydan veririm, ferah fahur uzansın sevinç. Akşam olunca okuma hazırlıklarını tamamladım. Cıgara, kibrit yerinde, lüzumsuz kehatlar uzaklaşdırılmış. Beni acıtan mektubun yok mu? İşte onu ışığa tutup zarfın içi mektupsuz olan yerini makasla kesmiş, senden geldiği için kudsallaşmış kehadın kesik parçasını da yine zarfın içine koymuşdum. O mektup acıtmışdı biraz, ben o acıyı, zarfı makasla kestiğime hamletdiğim için, bu seferki parmaklarımla dikkatlice açdım dar tarafından. Eh Azra bu mantıksız dünyada insan mantıksız oluyor. Ne yapayım? Hiç beklemediğim kadar — *İlyada'* da kanatlı sözler halt etsin — kanatlı mektup, hem kanatlar melek kanadı gibi yelpazeliyor, güvercin kanadı gibi şakırdayor. Mücdeci güvercin! Yuvası ta gönlümde. Fanfare gibi sevinçli bir ouverture idi o! Satırları yıldırım hızıyla içime alırken amma, içimde bir üzüntü vardı, bu sefer mektubu bitirmek üzüntüsü değil [bu senin bitmeyen bir mektubun, artık kim bilir ne zamana kadar çınlayışı sürer («durur» olur mu hiç) sürer], fakat iğneli bir yerine rastlamak kor-

kusu. Okudukça içimden sana «etme! yapma! sakın ha!» diye yalvarıyordum. Fakat bu korku okuduklarıma daha da «zeste» veriyordu. Sonuna doğru içimi bir hüzün aldı. Mektuplarına cevaplarımda, senin söylediklerine yazılış sırasıyla cevap veririm. Fakat mektubun sonunda yazdıklarına burada mektubun başında cevap vereceğim ki, duyduğum ağırlığı hemen kaldırıp serbest olarak devam edeyim. Düşündüğüm İstanbul - Mersin seyahati. Oturduğum evin değerini biçmek için heyet 27 Mayısda gelecekdi. Geçen Perşembe günü geldi. O gün Bergama'ya beş altı profesörle gitdim. Altı beşi kadın, biri erkek. Kadınların her biri üç kadına bedel. Tepeden tırnağa salt ve som érudition (bu Fransızca sözü «érudiction» diyeyim bare, çünki diction'ları da o, hem çift gözlüklü soyundan. Yüz sene önce Orta Afrika'ya yamyamların arasına düşselerdi, mutlaka kabile reisi, herifi damızlık, profesörleri de yumuşak etli insan kuzusu sürüsü yetiştirmeleri için dişi olarak ağıla kapatırlar, «Çiftleşin bakalım! kuzulayın!» diye kışkırtırlardı). Neyse. Öğleyin yemekde illallah ve resulihi diyerek, o güllü bağçede, sana! şöyle gönlümün bütün genişliği ve hızıyla yallah öyle bir ilanı aşk fora etdim ki, kılıç çekmeğe benzedi. Ağır érudition'ları paniğe uğrayıp kaçdı. Ortada insanlar kaldı, hoşuma gitdi insanlar! Eh doğrusu érudition'ları gayretullaha dokunmuşdu. Dinle Azra! o gün öğleyin kulakların çınlamadıysa, hiçbir iki yok, bil ki télépathie denilen nesne yalandır vesselam. Yine dönüp konuya konalım. Heyet için ben eve bir mektup bırakdım — ben érudite'lerle Bergama'daydım ya — «Bakın ben ekmek paramı çıkarmak için Bergama'ya gitmek zorundayım. Bundan ötürü sizleri karşılamak şerefinden mahrum kalıyorum. Yani ev gidip de bunun gibisini alacak kadar bir değer biçin. Beni rica ederim sokakda bırakmayın,» yollu bir şey yazdım. Gelmişler, hiçbir şey söylemeden gitmişler. Yazıyla, alnımızm yazısını bildireceklermiş. Şimdi onu bekleyorum. Bu işi duyan ne kadar avokat varsa, beni sokak ortasında durdurup, değer kısık biçilirse gönüllü olarak mahkemede beni savunacaklarını söyleyorlar. Orası eyi. Zaten epeycesine de âşık olduğmu söyledim. Yani inşallah lüzum

olmasın a, olursa bir tabur avokatla mahkemeye çıkıyorum. Şimdi bu sebebden — ta ne kadar zamana kadar bilmem — burada kalmam lazım. İşte bu sebebden Mersin seyahatini geri bırakmak zorundayım... Şimdi sana geçen günleri anlatayım. Damızlıklarla beraber Bergama'ya gitmezden bir gün önce yani Çarşamba 5 Haziran. Hep aklım sende ya, fakat akşamki toplantıda. Telefon da edeceğim. Telefon zaten günlerce aklımda. Telefon numarasını veren mektup da sıcak sıcak cebimde. Seni o kadar görmek isterdim. Halbuki âşık garip Aeolia'nın güneşle yanan yollarında. Develer geçer başlarını sallaya sallaya. O zavallılar da ak yollarda ova boyunc sürülürler, bizim gibi. Burası Larissa, Aeolian'lar, Neontihos'tan güneye inmişler. İşte Mirine, Girinium, Mavi Arşipel. Amma nerede benim Doriyen Arşipel, nerede bu? İşte bir İyoniyen'e âşık bir Minoen. Öyle ya *İlyada*'yı tercüme edince İoniyen olursun. Şu Homer'e toz kondurmuyorsun alimallah. (Mektup burada 4 Amerikan subayı tarafından kesildi. Geç, NATO otomobilinin biriyle Efes'e gitdik geç vakit döndük çok yorgun düştüm. Bugün, 10 Haziran, gece mektuba bıraktığım yerden devam ediyorum) Neyse 5 Haziran günü saat akşamın altısında İzmir'e döndük. Damızlıkları İzmir Palas'da bıraktım. Gece telefon ediyorsun. Eve dönmedim, evde telefon yok çünkü. Matbaaya gitdim. Adnan Düvenci orada. Ona da bir ilanı aşk etdim. Fakat hafif tertipden oldu, çünkü beni akşam yemeğine davet etdi. Masada kendimi kapıp koyvermeği kurdum. Matbaada boşuna cephane sarf etmeyeyim. İçimi de bir kurt yeyor. Ya telefon ederken ilk sefer gibi sesin eyi çıkmazsa, ne dediğini anlamazsam, ya benim sesim eyi gitmezse, yani sana varıncaya kadar anlaşılmaz hale gelirse. Zaten telefon sinirime gider. Neyse Adnan ve başka iki gazetacıyla bir meyhaneye gitdik. Amma ben şart koşdum, gideceğimiz yerin mutlaka telefonu olacak. İki gazetacının bulunması da hoşuma gitdi, çünki numeroyu onlara aratdıracağım. Sonra yani İstanbul'dan ses gelince ben alırım o kara pelesenk tahtasını ele. Modern olduk sayende, telefonla da ilanı aşk ediyoruz. Şu Adnan Düvenci'nin daveti iyi oldu. Çünki kendimi çok yalnız hissediyordum.

Asıl Sabahaddin olmalıydı yanımda. Neyse telefonlu bir meyhaneye gittik. Şimdi senin sabırsızlığını buradan görür gibi oluyorum. Eyi amma bırak da şunu allandırıp ballandıraym da hem sana anlatmak tadına, hem de o anı tekrar duymak hazzına adamakıllı varayım Gözüm saatda 7.5 erken! misafirlerin gelmemişdir, sen onları karşılamak telaşındasındır. Telefon etmek? Olmaz! Sekizde masa başına oturulur. Oturur oturmaz seni masa başından mı kaldırtayım? Olmaz! Amma meyhanede herkes kendi keyfinde. Konuşuyorlar. İnsanlar hoşdur. Umumi konuşma oğultusu var. Arı kovanı oğultusu gibi tatlı. İşte bu yer sıcak kanlılığıma uygun bir hava yaratıyor. Sana bir ilanı aşk daha! Telefona bir prélude olsun. Üstümüzde uzun telden sarkan bir ampul vardı. Meyhanedeki insanların sesleriyle titreyordu. Fakat ben konuşurken hafif hafif sallanmağa koyuldu. Bilirsin ya heyecanlandığım zaman oturamam, ayağa kalkarım, o zaman da lamba hemen hemen başımın hizasına geliyordu. Onun için sallanmışdır. Kim bilir beynimin o «dabirent»vari sırkonvolüsyon'larında ne mucizevi bir alchimie oluyordur da beyin ötmeğe koyuluyor ve bir bir ardınca âlemsemalar kavislendiriyor. Yahu o ana ben ebediyetleri değişmem. O anda ta iliklerine kadar trubadur, ta canımın özüne kadar! Bak bunları sana böyle yazabiliyorum. Yüzüne karşı söylemeğe utanırım. Neye utanırım bilmem... Neyse bir an geldi, saata bakdım. Vakit geldi, hem de geçiyor bile. O zaman gazetacılardan birine telefon numerosunu verdim. Hemen Adnan Düvenci gazetadan edeydin, dedi. Bırak yahu! İstanbul'a konuşmak için sıraya girmiş on beş kişi varmış. Yahu telgrafın yıldırımı olur da telefonun olmaz mı? Yıldırım olsun! Şimşek olsun, olsun oğlu olsun! Bizim intensité nerveuse son kertesine dayanmış, böyle laf mı olur. «Bu tablo kaç para eder?» Böyle saçma sual mı olur? Toile'da bir güzellik varsa, on para da etmez, on milyon da eder. Arada derece değil, catégorie farkı var. Söylediler. Hane telefon kızma. Bekleyoruz. Derken istediler telefondan. Gitdim, sen çıkdın. Sesin öyle flûté idi ki. Söylenen ve yazılan sözlerin derininde yahut ötesinde. Mesela dağları görürsün, onun ötesinde, öte-

nin ötesinde deniz ufkunu görürsün — orada Azra'nın gönlü var. Oradan — işte kupkuru bir lafla flüt diyorum — işte o tadlı insani sempati gelir. Uzak dinleyici olduğum için gönül kulağıyla öyle işidirim ki. Şeker kelimesi kuru bir laf amma elimizde başka bir söz yok. Tepeden tırnağa kadar sanki şeker kesildim sesini duyunca. Müzik kesildim yahu. Bunlar delilik sanılır. Elimdeki kalem önümdeki kehat ne kadar realité'yse bunlar da, benim için, ta o kadar realité. Bittabi öyle bir tadlı sesle bütün insanların şeker kesilmesini istediğim için sana kuru kuru déclic'ten filan bahsetdim. Affet beni. Kırmızı elbiseni geydiğine sevindim. Çünkü senin yüzün, pâleur yakışan ender yüzlerdendir. Ne var ki kırmızının — bilhassa geceleri — yapdığı refleler yetişir. Sonra siyah saç, beyaz ten, kırmızı, güzel kontrastlar yapar. Malum a, kısmen ressamız... Bak irrationel bir adam değilim, her ne kadar nonrationel isem de. Sonra o yazına kim dayanır? Neyse 11 Haziran sana boyuna yazmağa susuyorum. Fakat ben yazıp dururken senden bir mektup daha gelirse, yerin dibine geçerim, cinayet işlemiş gibi olacağım. Onun için bu natamam mektubu hemen gönderip yazmakda devam edeceğim... Sana yazmama mani olan Efes mefes değil. Heyet yine geldi, sonra bir sürü polis geldi, tevkif ediliyorum diye yüreğim hopladı. Meğer neymiş biliyor musun? Celal Bayar, eski Türkçeyle —hem de el yazısıyla olacakmış— yazılmış, İzmir hakkında bir eser istemiş. Bunu bilirse Cevat Bey bilir demişler. Hayde millisi, şanlısı, kahramanı, ne kadar kütüphane varsa gidip aradım. Hem cemaat kubra ile, yani polisler, memurlar. Bittabi öyle eser bulamadık. Onlara da ilanı aşk edemem. Neyse yazarım sonra sana, bak kendimi bu mektuptan koparmak zorundayım. Fakat yine sana geleceğim. Merhaba.

Cevat

11 Haziran 1957
Saat, 2.P.M.

Merhaba Azra Merhaba!

Şimdi Kordon'da bir kahvedeyim. Sabahleyin Konak'da E mektubumu postaya verdim. Postahanede sempatik yüzlü bir kız vardı. Ona mektubu verirken, «Uçak! Ulak! Ekspress! Yıldırım! Hızlı ne varsa hepsi olacak.» dedim. Herhalde eni konu şiddetle söylemiş olacağım. Mektubun adresine bakdı. Bir kadın ismi! Yüzüme bakdı, öyle bir sempati ile güldü ki sorma gitsin. Çakdı kâfir! Amma da anlayışlıymış. Hızım ona da mı geçdi ne? Kalemle zarfın üzerini çapraz kırmızı çizerken, bir kuvvetdir verdi kaleme; az kalsın zarfı yırtacakdı. Sonra bana bakdı yine ve yine sempatiyle gülümsedi, güldü. Yaşa bre! — insanın amma da yardımcıları oluyormuş. Senin mektuplarına eve dönünce cevap yazacağım. Senin mektubunu postaladıkdan sonra. Benim yerime gazetaya giden adamın çokdan dönmüş olduğunu düşünerek. Onun çokdan dönmüş olacağını biliyordum amma, bence daha mühim işler vardı; işte o adama gitdim. Sana anlatayım, İstanbul'da «Akşam» gazetası çıkıyor. Onun burada bir adamı var. Ona İzmir hakkında en eyi yazabilecek ben olduğumu söylemişler. Ben hemen gidecekdim amma zaten yazdığım sebepler dolayısıyla gitmedim. Birkaç gün sonra o gitdi. Her gün bir fıkra yazacakdım, bana her ay peşinen altı yüz lira vereceklerdi. Hikâye, röportaj — İzmir hakkında — istiyorlardı, onun parası ayrı olacakdı. «Ne istersin?» Yazı başına 25 lira dedim. Burada öyle yazarım. Parası azsa biz de çok yazarız. Fıkra bana kolay gelir. Amma ne olmuş biliyor musun? Fıkra yazıcısı arayınca birçok yazar üşüşmüşler gazetaya ve zamklı kehada yapışan sinekler gibi yapışmışlar. Adamlar dört fıkra yazıcısı almış. Gazeta yanımda daha okumadım fıkraları. Bu fıkracılar arasında birisini ekarte etdikleri zaman onun yerine ben geçecekmişim. Ben istemem öyle. Kim bilir hangi zavallı çocukdur. Şimdi benden istedikleri, haftada İzmir hakkında iki röportaj; bir de hikâyeler is-

tiyorlar. Şimdi hoşuma giden şey şu: Ben paraları peşin alabilirim, fakat istemiyorum. Orada toplansın istiyorum, oraya gelince verin deyeyim versinler. Ondan sonra gelsin seyahatler... Sana daktilo yazdırmam. Sen sekreterim misin yahu? Hiç olur mu, ben inci döküyormuşum gibi ciddi suratla oturup eşek arısı gibi homurdanarak sana dikte edeyim! Onu, yani *Anadolu Tanrıları*'nı ben bildiğim gibi yazarım. Senin ister tüylerin diken diken olsun, ister çuvaldız, ve kama gibi olsun. Sen çıkartır sokar, ne halt edeceksen edersin. O zaman yazı hem senin, hem benim olur, basarız imzaları. Yahu ben bunu böyle özlüyorum. İmzanı benden ne esirgiyorsun bin dereden rationel katakulliler ederek? Müşterek eser başka nasıl yazılır yahu? Beni Dıral Dedenin düdüğü gibi ortada bırakmak doğru mu, sana yakışır mı? Ben öldükten sonra en güzel yazıyı sen yazacağını duyuyorum da ölesim geliyor yahu... Ha buradaki adam, «Hemen yarın yazıları getirmeye başlayınız» dedi. «Yok olmaz!» dedim, «Âşıkım, ilk önce mektup, sonra da o yazıları yazar getiririm.» Rica ederim Azra bokdan bir honnéteté yaparak yazmama mani olma, böyle alev gibi harlarken sana doğru, üzerime soğuk soğuk sular dökme. Sen yazma istersen, ben yazacağım. Şu ömrümün sonunda iki paralık keyfim var, seni seviyorum, bırak aklıma geleni haliyle anlatayım yahu. Bu tansiyonu muhafaza edebilirsem, yani bu altitude'de gidebilirsem netice bir şaheser çıkar. O senin olur amma imzan olmaz. Ötekine koy bare. Sonra korkarım sen bu tansiyonu muhafaza edemezsin diye. Ne de olsa fluctuation'lar olacak. Rahat et yavrum. Beni sevme o zaman, uzan uyu. Ben böyle kendimi salıverirsem bu mektup bitmeyecek. Zaten ne zaman bitdi ki? Ta ezelin unutulmuş nehirlerinden akıp geldi, ve ben gitdikten sonra da akacak! akacak! akacak! Dokunaklı tarafı burada. Alnından şakkadak öperim Azra. Merhaba.

Resmi suratlı zarf yazdırdım.

Cevat

11 Haziran 1957
Saat, gece 12

Merhaba canım Azra'cığım Merhaba!

Nasılsın? Seni candan gönülden öperim. Bak bana mektuplara tarihten başka saatı da kayıd etmesini öğretdin. Evvelden umurumda olmazdı günü saatı. Zamanın bir anında der geçerdim. Bir mektubunda *Yaşasın Deniz*'i beğenmediğini yazıyorsun, al benden de o kadar. Ben onlara seçmeleri için kırk hikâye vermişdim. En kuvvetlileri beğenirler sanıyordum. «Yaşasın Deniz» diye zaif bir hikâyemi başa koymuşlar. Sebebi de şu: Hikâyenin adını kitabın adı yapmak için. Ben o hikâyeyi bir Bodrumlu denizci arkadaş için yazmıştım. Adı, Kara Yusuf idi. Bodrum'daydı, sonra Küllüğe kayıkçılık etmek üzere gitdi. Ben vapurla İstanbul'dan gelirken, vapur Küllüğe uğrayınca vapurdan çıkardım. Kara Yusuf'un kayığını tutardım. Körfezin karşısında — on sekiz mil kadar mesafede — kıyıda Torba denilen bir yer vardır. Beraberce kayığı demirlerdik. Basardık yayan Bodrum'a. Torba ile Bodrum büyük yarımadanın en dar yerindedirler. Birisi kuzey, ötekisi güney kıyısında. İkisinin arasında toprak parçası yaya olarak yarım saat sürer. Denizde, körfezde ise boylu boyunca Sali Adaları uzanır. Bir gün Kara Yusuf'la Torba'dan Bodrum'a yürürken, incirliklerin altında Kara Yusuf ağlamaya koyuldu. O noktada beş yaşındaki oğlu ölmüş. İncir ağacında yarı kurumuş incirler varmış. Çocuk bir tanesini koparıp yemiş. Yutarken çocuğun boğazında kalmış. Çocuk oracıkta boğulup ölmüş. Kara Yusuf'un bir de on yedi yaşında denizci bir kızı vardı. Arasıra babasına kayıkda yardım eder, kürek çeker, yelken açar, söndürür. Bir gün bir kıyı köyünde düğün varmış; Kara Yusuf kızına, «Kayığa binip gidelim,» demiş. Kız havanın fırtınalı ve tehlikeli olduğunu söylemiş. Babası dinlememiş, kayığa atlamış, kız babasını taklid etmiş. Demir kaldırmış, palamar çözmüşler, açılmışlar. Fakat gidiş o gidiş. Ne sandallarının bir kıymığı, ne de boğulmuşların cesedi bulundu. Tam düğüne gitti-

ler zavallılar. Fakat o kitapda bir iki kuvvetli parça vardır ki namusumu kurtarır. Mesela, «Meçhul Askerin Dirilişi» gibi. Hatta onun baş tarafının bir revizyona tabi olması gerekir. Al sana bir sahife ki şundan bundan bahsederek boşa gider. Amma sana yazıyorum a, sana ta ilk mektubumda yazdığım gibi, sana bugünün havasının güzel veya fena olduğundan bahsetsem bile, ki birbiriyle karşılaşan insanların laf kıtlığında, demirbaş konuşma konularıdır, içinden, yani alelade sözlerin içinden sıcak bir sevgi seyyalesi mi deyeyim, «courant»ı mı deyeyim, titreyerek geçer vız,z,z...zzz diye. Onun kulağımda müziği vardır yahu. Fenni anlatsam şu kadar kilovat, şu kadar volt derdim. Hem de saçma olmaz çünki yürek kendi yapdığı elektrikle çarpıyor. Sistol diastol deye. Şimdi kim bilir ne kadar güneş ışığını sana sevgiye kalbediyorum. İnsan asıl güneş ışığından yaradılmıştır. Yaradılış doğrudan doğruya toprakdan bir şey yapamamışdır. Gıda denince parayla satın alman şeyler akla gelir —mesela fasulya patates gibi— Türkçede her şeye, «Kaç para eder?» deriz. Ne çirkin laf... Fakat hava, ışık para ile olmadığı için gıda sayılmaz. İnsan havasız iki dakika yaşayamaz. İnsan güneş ışığıdır, çünki nebatat yapraklarıyla fotosentez yahud fotoşimi ile güneş ışığını toplar. Yapraklar güneş ışığına açılmış avuçlardır. Onlar toplar toplar buğday olur, şu olur bu olur, gıda olur. Beyin o ışıkla ne kadar parlarsa, insan denilen ateş parçası, o kadar hayatdan aldığını yaradılışına verir. Bu insanın gönülden kopan ödevi olmak gerek. Onun için, mesela bir insan için «aydın» (enlightened, éclairé) demekde bütün insanlar — soy sop, ırk, millet, dil duygu itibariyle ne kadar başka başka olsalar da — derin bir intuitif anlayışla birleşirler. Enerji ışık olur, seda olur, hareket olur. Yani aydın olursa bir güzellik olur. Onun için eski klasik devirde güzelliği her şeyin üstünde saymışlar bence. Bu hususda neyi okumuşsam hiçbiri bu güzellik anlayışının sebebini ne arıyor binaenaleyh ne de açıklıyor. Koca bir Avropa medeniyeti bununla meşgul olmamış. Belki bununla meşgul olmayışının sebebini Hıristiyanlıkda aramalı. «Peccato originale»yi kabul edince kafa ta doğuşdan böyle bir şeyi anla-

yacak durumdan saptırılır. Bak Azra dün gazeta geldi, orada pek gece kandili gibi yanıyorsun. Malum, objektif olmaya çalıştın. Yalnız bir yerde parlayorsun. Oraları da gönlüne dokundu da onun için. Biri Narthex'de, biri de Pamukkale' nin şampanya kupalarında. Tam objektif olarak Narthex için «penné yaprakları bir graminée'dir, monocotyledon' dur» filan deseydin daha objektif olurdun. Sen o yazıda bana yazdığın mektuplar gibi çakıp duraydın ya ışıkla! — Ataç'ın öfkesinde daha kuvvetlisin. Yalnız Ataç diri olsaydı, öfkesinden çekeceğin vardı. Kalp kırardı, diyorsun. Adamı bütün kompleksitesiyle ele aldın mıydı, ne derse desin kalp kırılmaması lazımdı. Şiddetle nerveux olan bir adam, oturduğu yerde rahat oturamaz, durduğu yerde taklalar atar, bir koltuktan ötekine — bazen kıçüstü, bazen başüstü — sıçrar durur. Sempatik tarafı oydu. Kritiklerine gelince, kimi nasıl tenkid ettiği bir tarafa, yazı parçaları diye ele alacaksın. Yani tenkidi doğruydu ve yahut yanlışdı meselesi değil, yazdığı yazı meselesi. O takdirde onu birisine — az veya çok — benzetmek lazım gelse Ste. Beuve'e benzetmeli, hiç de Boileau gibi onda kabarmış bir kurbağa gururu yokdu. Edebi nizamı «codifier» eden bir hakim tavrı yokdu. Yani edebi ifadede kaskatı ve kupkuru bir formalizm peşinde değildi. Her çeşidin eyisini arıyordu. Bu rastgeldiğim bazı yazılarında adamakıllı belirir. Binaenaleyh tenkid etdiği adamların alınmamaları lazımdı. Esas itibariyle bir sevgi vardı adamda. Bir iki sene önce buraya gelmişdi yaz sıcağında. Evi aramış, beni görmek için. Tepeyi tırmanmış, sağa yürümüş sola sapmış, kan ter içinde kalmış. Bulamamış evi. Bizim ev bir bakıma bulunur yerde değil, bir bakımda da İzmir'in her yerini görür, her yerinden de görünür. Üç dört ay önce buraya gelmişdi. Bizi Necati Cumalı akşam sofrasına davet etmişdi. Akşamüstü Kemeraltı Caddesi'nde yan yana yürüyorduk. Işıklar yanmış mavi kırmızı. İnsanlar yan yana konuşa konuşa gidiyorlar. Yıldızlar tek tük, önümüzde Konak Meydanı, sonra hayal meyal deniz. Bana Ataç ben «athée»yim dedi. Cevap bekledi. Ben de theolojinin tanrısına inanmam dedim. Mythologie comparée ile onun iler tutar yeri kalmıyor. Fakat

işte önümüzdeki bir réalité var, biz de varız ya. İnsan kimi sefer «kosmos»u hep sayıyor, o zaman «Theos» kalmıyor, bazen de kosmosu boşaltıyor, Pantheiste oluyor. Yani atheism ile akosmism arasında gidip geliyor, dedim. Birden heyecana geldi Ataç, «Ben pantheistim,» dedi. Yani ha şöyle ve yahut ha böyle, adam bir «croyant» idi. Adamın bu hususiyeti yazılarına başka bir mahiyet verir... Son mektubumda kendimi aradığımdan bahsetdim. Bunları «merveilleux» için yazmıyorum, öldükten sonra bir tahlil lazımsa bildirirsin. Her yazıda esasi tek bir davranış vardır. Davranış da değil fırlayış, boşanış, deyelim. Bunun hızı ne kadar hızlı ise o yazıda ben o kadar ben'im. Bu hız bir eskiden yeniye gidiş duygusunu verir bana. Bir şeyden kurtulma. Mesela havagazı bir boruda hapsedilmiş — havagazının da şuuru var tasavvur et — boruda bir delik bulursa mutlaka havagazı sevincinden çıldırırcasına dışarıya fırlar. «Fuite» demeli ona, kurtuluş, libération. Bu uçuşun da kendine göre bir müziği vardır. Malum a sanat insanoğlunun anarşik tarafından kaynar. Artist ile ister bürokrat, ister ihtiyar, ister eski, ister taşlaşmış kurular arasında ezeli bir düşmanlık, bir savaş vardır. Bu savaşda çoğu kere artist yenilir öldürülür. Fakat sonunda hayatlarına getirdiği sevinç dolayısıyla insanoğullarının şükranını kazanır. İnsanın bu vahşi tarafı — yani asıl artistik tarafı — belki de eyi niyetli, bir eskinin, ihtiyarlığın, yahud başka türlü bir «*statism*»in hükmüne ve baskısının altına konulursa yeryüzünde yaşama sevincinin, sevmenin köküne kibrit suyu dökülmüş olur. Yani nizamı, disiplini ben statizm, nevama «arbiter dicta» manasına alıyorum. (Yahu règle, disiplin dedikleri betonlaşmış asıl anarşi.) Artistin anarşisi bu asıl anarşinin düşmanıdır. Artist hiç düşünmese bile onun varlığını derisinde duyar beyahu. Onun için artistin ona karşı bir élan'ı vardır, bir hızı, bir karanlıkdan nura çıkmak susayışı. Şimdi gelsin analiz. *Aganta*'da: Topal eskicinin dükkânı karanlıkdır. Orada cemiyetin bunaltdığı — adını unutdum ihtiyar bağçevan — ve déforme ettiği ambar memuru vardır. Oraya bir çocuk, bir yeni geliyor. Bir gün bir eskiden ayrılış olacak: «Her nerede olurlarsa olsunlar

başka yerde olmasını isterlerdi.» Bu cümlemi Nâzım, bir şiirine olduğu gibi aldı. Plajiya saymam. Böyle sözler vardır, Dante, Virjil'den; Tasso, Dante'den; Ariosto, Tasso'dan alıp durmuş, olduğu gibi yazmışlardır. Zaten Nâzım bana dünyanın yetiştirdiği en büyük şairlerden birisin diye iki mektup yazmışdı. Sonra bunu ağzıyla tekrarladı. Fakat son tekrarlayışında «Eski bir telakkiye göre» diye ilave ediyordu. Ne var ki o sıralarda bir resim sergisine bakarken: «Resmin aspirin kadar tesiri olmalı hiç olmazsa,» demişdi. İşte o karanlık dükkânda çocuk bir «Orsa alla banda!» manevrasını anlatıyor. Bir «contre vent» davranış var. Bütün eskiciler takır tukur ederken bir müjde duymuşlar gibi olurlar, bir meydan okuyuş. Eskiciler sevinçle irkilirler. Karanlık dükkân da bir gemi olur, kargafunda göklere süzülür. Eh deli gönül kabarınca insanın içi içine sığmaz da, böyle yalın gönül halinde açıklıklara fırlar. Ben romanı yazarken ad koymam, roman bittikden sonra korum. *Aganta Burina Burinata* da öyle oldu. Duygu itibariyle o tarafını en karakteristik buldum. *Ötelerin Çocuğu*'nda da ad sonradan geldi. Sonradan Karakız'a, «Ötelerin» soyadını koydum. Eğer o doğumu — karanlık odada — başa koymasaydım patlardım. O oda da, Aganta'nın eskici dükkânı gibi karanlık. Orada gemi havaya uçmuyor. Hamle yeni doğan çocukda. «Ötelerin» demek, zamanımızın değil demek. *Ötelerin Çocuğu,* doğan çocuk. Karakız öldürüldükten sonra o yaşıyor, ağlıyor. Dünya Savaşı da başlamış. Dikkat edersen aynı hamle. Aganta'da, o topalı şehit bırakıyoruz çıngırak çalarak. Ötekinde Karakız'ı da ahırda şehit bırakıyorum. *Ötelerin Çocuğu* ise —bin bir ressamın yapdığı — ahırda doğan çocuk değil: Bunların ikisi de conventionel romanlar değil. Yani şu şöyle yazmış, bu bunun için yazmış, diye düşünülerek yazılmış değiller. Türkçe yazılmış ilk serbest ve orijinal romanlardır. «Ötelerin»in sonunda daha yirmi sayfa vardı ki onlar kasırga gibi şiddetli gönül fırtınalarıydı, onları koymadım. Voltajları pek yüksekdi, elektrocuted (electrocuté) olmakdan çekindim. Bir caketimde duruyordu. Caketle beraber onlar da eskidi, «Adam sen de!» dedim atdım. Bu hamleyi her gerçek sanat

eserinde bulursun... Roman hakkındaki kritiklerde hususiyetlerimi en çok anlayan Sabahaddin çıkdı. Amma o beni sever, ne var ki objektivdi arkadaş. Şimdiye kadar beni iki şey touché etdi. Hikâyeler yeni çıkarken bir Üniversitelinin mektubu (yirmi seneden fazla oluyor): «Seni okuyunca ferahlık duyup dans ediyorum. Bize kuru boynuz gibi şeyler yediriyorlar burada. Bir dirhem tad duymak için üç okka odun çiğneyoruz» diyordu. Bir de Ermeni ihtiyar: «Bir yazı vardı denizde bir gemi geçiyor, kıyıdan bir çoban bakıyor,» dedi. Derken de yüzünde başka bir âlem görerek hayran kalmış bir adam hali var. Şüphesiz benimdi okuduğu...

12 Mayıs 1957 (Haziran olacak A. E.)
Saat, 8

Dinle Azra ben şimdi postaya gideceğim. Bir merakım da pul koleksiyonudur. Amma bana mektup pek ender gelir. Onun için yeni çıkan seriden sana mektup içinde biraz pul gönderiyorum. Onları zarflara yapıştır. Amma tükürükleme, zamkdan çalmak için kim bilir ne haltlar karışdırmışlardır ona. Hem dilinle ıslatırsan pul kudsi olur, o zaman koleksiyona girmez. Terkozla ıslat, anasını satdığım suyun kudsiliği yokdur...

21 Haziran 1957
Akşam

Merhaba Azra!

Dün seni bırakalı beri geçirdiklerimi anlatmak zorundayım. Seni otobüsde bıraktım. Paketleri çıkış kapusunun yanına getirdim. Sana bir daha selam vermek üzere yokarıya çıkdım. Meydan boşdu, gitmişdin. İndim! Bekledim. Bir hos-

tes geldi kapuya! Uçağa doğru yürüdü, biz de askerler gibi arkasından, kaz adımıyla yürüdük. Girdik uçağa. Oturdum yerime. Beni aldı bir düşünce, hülya soyundan. Pencerenin yanındaydım, yemek verdiler, iştahım yokdu. «İstemem» dedim. İzmir'e yaklaşdık. Gece olduğu için çok yüksekden uçuyorduk. Derken efendim, uçak savaşda pike yaparmış gibi hızlı hızlı inmeğe koyuldu, kulaklarım sağır oldu, başım da çatlar gibi ağrımağa başladı. Bir yolcu kadın, başım patlayor diye bir çığlık saldı; ve indik. Yani uçak yere değdi. Bu iş dün saat ona doğru oldu. Hâlâ başım ağrıyor. Eve geldim bir çorba içdim. Hava ateş gibiydi, soyunup yatdım. Saat sabahın ikisinde büyük bir gürültü ile uyandırıldım. Polisler geldi. Alman Ziraat Nazırı gelmişmiş, ertesi günü erken sabahdan Efes'e gidecekmiş. Vali ve bizim Ziraat Vekili rica ediyormuş etc. Sabah ışığı doğudan (bilirsin ya, Eos pembe parmaklarıyla...) ağarırken geyinip çıkdım. Hava serindi. Vardık İzmir Palas'a. Geldiler bir kalabalık. Onlarla ilk önce Ziraat Enstitüsü'ne vardık. Laboratuarından ambarına kadar ziyaret etdik. Her dairede ayakda durmak şartıyla, izahat, nutuklar, ve mukabil nutuklar dinledik. Hep ayakda. Hava adamakıllı ısındı, sonra da ateş gibi yandı. İşte o zaman fırına dönmüş otomobillere binip Efes yolunu tutduk. Bu arada Emniyet Müdürüne kontratla bağlı olduğum İtalyan acentasına keyfiyeti bildirmesini tenbih etdim. Şimdi bu anlatdığım işler oluncaya kadar hep resmiydik, yani kravat ve elbise. Ter boşanıyordu her tarafımdan. İşte o zaman gönülden bir feryad eyledim: «Ey Azra! Gel de gör senin troubadour nice erir mum gibi!» diye. Derken efendim anlatmaya başladım. Yarı öfke, yarı seni arzulama, yarı protesto ve yarı sevgiyle dörtnala bir anlatış oldu. Fanfarrr gibi başladım. Terler büsbütün boşanınca caketi, yaradana sığınarak ve kalbimde senin kudsi adın çınlayarak fora etdim —yani caketi yahu!— hemen Alman Ziraat Nazırı beni taklid etdi. Orada vekâletlerin ikinci vekilleri, dairelerin müdürleri, yani kırk elli kişide genel soyunma vaki oldu. Eh orada kalacak değildik a —strip tease'ciliğim tutdu— çözdüm Tanrı aşkına sığınarak kravatı da herkes boyunbağlarına ateşi aşk ile mu-

sallat oldu. Bir çırpıda elli kadar kravat çözüldü. Herhalde hızımı temamen almamışdım ki, cascavlak anadan doğma ortaya fırladım. Neyse Azra! Azra! Azra! —Sen Jan oldum, Sen Pol oldum, İskender oldum. Lizimak, Scipio Africanus, Mark Antuan, Terence, cins değiştirdim Kleopatra oldum. Kendimden çıkdım, oldum oğlu oldum. En mükemmel Heraklit oldum. Fakat yüreğim dikkatimi çekti, çünki hızlandıkça ben, o da aldı fitili. Ben ve yüreğim yarışa çıkdık, ben kazandım, yüreğim kemafıssabık yaya kaldı. E, kolay değil bir gün önce Aliye'de uyuduğum bir saat, bir gün sonra da üç saat, iki günde dört saat uyku. Neyse uzatmayalım yavrum. Nazır —yani Alman— teşekkürlerini bir türlü bitiremedi. Adresimi aldı, bana kitaplar gönderecekmiş. Bana, «You spoke so much from the heart. I'll never forget you!» dedi. Gittiler uçak ile Bizans ülkesine, ben kaldım. «Democratie» yazısı var ya, gelip matbaaya onu yazmağa koyuldum, dört satır yazmaya varmadan başım kehatların üzerine düşüyordu. Demokrasiyi Allahın izniyle yarına bırakdım. ...Sabahaddin' in *Troilus ile Cressida*'sının ötesinden berisinden birkaç sahife okudum. Çok hoşuma gitdi. Ben tercüme etseydim, tıpkı böyle ederdim. Yaşasın. Severim ben o adamı, hem de pek çok. Sonra Fikret'e, ne bileyim, üzüldüm. Çünki Adalet'de öyle bir köşeye çekilmiş, mahzun bir hali vardı. Hemen yanına koşdum. Şehirden bıkdığını söyledi. Fikret başkalaşdı yahu! Ertesi günü otomobilde, yelkeni boyatmağa gitdiğini söyledi. Kimse farkında değil fakat o dostum, çokdan gönlünce seyahata çıkdı. Kayığı yelkeni hazırlarken o boyuna edeceği seyahatın tadını bervechi peşin yaşıyor ve tadıyor. Eh o halde olan bir adamla kayığın şurası şöyle, burası böyle diye alay edilir mi? Amma belki de arkadaş takılmasıdır, zarar yok. Hatta o yolda takılmalar sempatikdir bile. Farkında değiller, Fikret çokdan gönlünce seyahate çıkdı. Yürekden dilerim ki asıl seyahat umduğu gibi olsun da, adamın uzak keyfine kimse kibrit suyu dökmesin. Ben o seyahatin özlediği gibi olmasına çalışacağım. O yerler benim için yeni yerler değil, o kıyıların her köşesini, her taşını kendi kendime senelerce tadmış, onları cömertçe yaşamışımdır. Sana

söyledim zaten —bir gitdiğim yere ikinci kerre gitmesini istemezdim.— Hep yeni yeni dünyalar ve âlemler olacakdı. Ne var ki kendi kendime oralarda gezerken, «keşke burlara layık insanlar gelseler de onlar da ömürlerinde buralarda «éblouit» olsalar diye düşünürdüm. Ben ancak dostlarım oralarda bir «ekstaz» duyuncadır ki, oraları dostlarımın gönlünden yeni başdan yaşıyorum. İşte bu sebepledir ki senin de gelmeni isterim. Orada sex yok —var amma dostlar arasında konuşuşdaki sıcaklık var— insan var, birbirlerine karşı sevgi duyan masum insanlar...

25 Haziran 1957
Gece geç

Merhaba Azra'cığım Merhaba!

Sana bu mektupla dört resim gönderiyorum. Birisi Aliye'de (yani kızımda) görüp de istediğin fotoğrafının kopyası. Güzel olmadı. İkincisi bir Alman ressamının yapdığı bir portrem. Ben yapdırmazdım ha, kendisi rica etdi: «Senin portreni yaparsam, reklam olur da belki İzmir zenginleri portrelerini yapdırırlar,» dedi. Biz de para kazansın diye poze etdik dört saat. İşte yapdığı resmin reproduction'unu göndermiş. Bugün geldi, sana gönderiyorum. Yüzümün arkasında Bodrum'un Sen Jan şövalyelerinin şatosu var. Alman Bodrum'a, Marmaris'e gitmiş. Oralarının resmini yapmış. Resmini yapdığı şatoyu, tabloda bana zemin, «fond» olarak arkama koydu. Resimde Kristof Kolomba, Amerigo Vespucci'ye Portekiz deniz kurtlarına — sarık olsaydı — Uzun Cevat Reis'e benzeyorum korsanlardan. Neyse. Ben burada sert beyaz bir kehat buldum. Onun üzerine çin mürekkebi geçerek, kehadı iğne ile çizdim. Aynaya bakarak kendi resmimi çizdim. Fakat çin mürekkebi pek katı oluyor kuruyunca. Yüzümün ışıklı yerlerini birkaç kerre üst üste çizeyim derken, mürekkebin altındaki kehat çiziliyordu (resimlerin numero-

ları arkalarındadır), yani yırtılıyordu. Bu tekniği ömrümde ilk defa kullandığım için, denemeler lazımdı. 2 numrolu resimde çin mürekkebi değil, fakat daha yumuşak olan siyah guache kullandım. Kehat yırtılmadı. Demek yumuşak bir medium kullanmak lazım geliyor. Numero 1'i bir ayna kullanarak, 2'yi iki ayna kullanarak ve yüzüme bakarak yapdım. Siyah boyayı iğneyle çizmek çok kolay ve çabuk oluyor. Siyah kehat üzerine «plume»le beyaz boya koymakdan çok daha kolay. Hem çizgiler istenilen incelikde oluyor. Bak! bunları asma! Çünki bunları kısa mesafeden —30-40 santimetro— yapdım. Yani 2,3,4,5 metrodan ne tesir yapacaklarını muhakeme etmek üzere o mesafelere çekilip incelemedim. Bunları sandığa atarsın, bir gün «obituaire»imi yazman lazım gelirse işine yarar. Numero 2 resimdeki yüz ifadesi, mesela İstiklal Mahkemesi'ne çıkınca yüzümün tabiatiyle alacağı «expression»dur. Fakat numero 1 daha enteresandır. Çünki karanlıkda tetkikle meşgulüm. Muhakkak ki «cérébral» olmakdan ziyade «lyrique»imdir. Fakat bir an geliyor ki lirik değil, adamakıllı serebral oluyorum. Lirizm hep «ben!» der. İstersen serebral ve lirik deme de «Apollinien ile Dionysiac» de. Fark vardır ama çok değil. Apollinien tavır daha ziyade objektif ve contemplatif'dir. Lirizmin «ben!» demesine mukabil hep «O!» der...

26 Haziran Sabah Erken

İstanbul'da sana şikâyet etmemişdim; fakat midemde, arasıra gelen bir sancı vardı. O sancı İstanbul'a gelmezden bir hafta önce vardı ya! Pek aldırmayordum. Acılara pek dayanıklıyımdır, eski bir Spartiyat kadar. İstanbul'da son gece fena sıkışdırdı iki defa; ertesi günü de. Eh doğrusu değme babayiğit dayanamazdı, İstanbul'a gelmezden önceki günde çift Efes'lere gidişlere. Buraya gelince sancılar mesela sana mektup yazarken beni beş altı dakika durduracak kadar sertleşdiler. Cumartesi günü «Cumhuriyet» hakkındaki yazıyı zar zor yazabildikden sonra doktora koştum. Röntgen dedi. Herifin konuşuşundan mide kanseri veya ülserinden

şüphelendiğini anladım. Fakat ertesi günü pazar. Röntgen olmaz. İş pazartesiye kaldı. Pazar günü Akşam gazetasına iki yazı yazdım. Biraz da Sabahaddin'e şu «Apollinien viz Dionysiac» yazıyı yazdım. Pazartesi sabahı yemek, yani kahvaltı etmeden, su içmeden hastaneye gitdim ki midenin röntgenini alsınlar. Beni adamakıllı muayene etdiler. Hemen sana karşı durumum değişdi. Çünki yolcu idiysek ona göre yazacakdık, sende entereyi hiçe indirmek üzere. O da hoşuma gitmeyecekdi... Şimdi hastaneden yazıyorum. Safra kesesinde bir şey yokmuş. Taş izi bile yokmuş. Zaten eskiden beri «Taş tutmaz Cevat!» diye tanırlardı beni. Dünyada en büyük düşmanım para! Şu İsa'yı mabetdeki sarrafların paralarını sağa sola savurduğu için severim. Düşün bir kerre, sarraf masalarının üzerinde paralar dizi dizi. Heriflerin elleri ve parmakları «sara»ya tutulmuş, kıllı, kara örümcek bacakları gibi titrer. Müşteri yahut sinek geliyor! Bız. zzz! ederek. Halbuki — derken bir kamçı şaklayor, bir ses: «Vay gidi pezevenkler! keratalar! para canlı habisler!» deye bir na'arayı şerif salıyor. Eh İsa istediği kadar insaniyetden, komşuya yardımdan çene çalıp dursun. Deli herifin bu sözleri herkese vızgelir. Fakat «paraya kamçı salar ha!» — İşte o zaman insanın can damarına dokundu demekdir. «Asın! Çakın keratayı haça!» — Bunun için bir behane bulmak da işden değil. — Neyse bu kadar lafı safrada taş olmadığını anlatmak için yazdık... Burası cehennem gibi yanıyor. Vali'ye çıkdım. Pakistanlılar ve Pamuk Beynelmilel Delegation'unun Efes ücretlerini almak için. Almadım ve alamayacağım. Halbuki şu ta Ankara'dan İzmir ve Efes'e gelmek için belki yapdıkları binlerce liralık masrafa değer verdiren yalnız ben'im. Yani ben olmasam, bu gezi ve gezi uğrunda yapılan masraf boş. Neyse bunları da sana boşa yazıyorum a! Bu kabil şikâyetlerden artık başın ağrımışdır... Mektuba son veriyorum.

Cevat

Resimleri yapmış bulunuyorum da gönderiyorum. Öteni berini resim ve kehatlarla dolduracak değilsin ya. Yırt at!

Cuma, 28 Haziran
Saat, akşam 5

Merhaba Azra Merhaba candan cana!

Mektubunu sabah aldım. Yani ikinci mektup... Ben feminin Azra'yı şımartıyormuşum, ne bileyim yüz veriyormuşum. Sen Azra'yı kırk yıldan beri tanırmışsın. Ben Balıkçı'yı nerdeyse yetmiş seneden beri tanımış olacağım. Ben Azra'yı hiç şımartmam, ben neysem oyum be yahu, değil mi ya? Senin Azra'dan çekdiğin benim Halikarnas Balıkçısı'ndan çekdiğime kıyasla hiçdir. Herifçioğlu ensemden bir kavradı mıydı beni taşdan taşa çarpar. Çelik yumruğuyla toprağa, denize sapladı mıydı hey Allah'ım hey olur. En sert anakoret, en rigid stoyik gibi yaşatır onu, bir sene iki sene değil, fakat Azra'nın kırk sene süresini aşan yıllarca. Sert taşdan yontulmuşdur, Gökova Körfezi'nin Kıran dağlarının tepesinde durur. Ben ona gider sorarım: Nasıl, evet mi? Hayır mı? deye. Bana, «Bırak gönlünü, artık hakkındır sevmek,» dedi. Hep sevdim. Avucumdaki tohumlar: «Bak, biz tabut içindeymişiz gibi yatıyoruz. Biraz su, biraz sıcaklık ve sevgi ver bize. Hemen çiçek oluruz, yemiş oluruz,» deye yalvarırlardı. Azra sana söyleyeyim mi? Nebatlar insan sempatisini duyuyorlar. Elektrik mi ne? Belki de can'dır. Büyükada'da paşa babamızın dönümlerce bahçesi ve iki bağçevan dört de bostan kuyusu vardı. Dönümlerce fidanlıkda domates, kabak, biber eker fidan yetiştirmeğe kalkarlardı. Sekiz yaşındaki küçük Cevad'ın bir köşede, kendi kendine mırıldana mırıldana ekdikleri fişekler gibi gelişir. Onlarınki «Ha bire su! Ha bire gübre!» dedikleri halde gelişmez. Gider Cevad'ın fidanlarını çalarlardı. Halikarnas Balıkçısı çok kerre havası böyle sözler yazmışdır: «Eller küreklerde, kayıkta dimdik duruyoruz. Önümüzde gün doğuyor. Yüzlerimize tertemiz fecr rüzgârı esiyor. Gün! Tanyeri hızla ağarıyor. Yaşa!» Bittabi insanı sevdim — ve fidanı. Mesela Bodrum'da milyoner tüccarlara damat olmuş adamlar vardı. Eşekler, rakip olabilirim deye benden korkarlardı. Düşün be yahu Azra!

Bana bundan büyük hakaret olabilir miydi? «İnsan başıyla zengin olur,» derler. Laf ola! ya. Bunlar başlarıyla mı zengin oldular?... «Mühim işlerimiz var ayılıp bayılmakdan başka,» diyorsun. Mesela scenario — Der Fischer von Halikarnas, und... ötesini unutdum, sen varsın ya. Bittabi elimizden geldiği kadar güzel bir şey yapacağız. Hem katmerli zevkle! Yalınkat değil. Evvela kendi, scenario dolayısıyla zevk, sonra da beraber yapacağımız için. Benim kafamda birkaç version beliriyor. Düşünüyorum. Zaten yapamazsak senle ben, rezalet olur... Yahu Azra beni akıllı diye kim sana söyledi? Ben hâlâ ciddi adam olamadım yahu. Tan gazetasında hem hikâyeler yazar, resimler yapar, fotoğrafları da retuş filan ederdim. Bir gün Zekeriya bana bir resim verdi. Herifin — yani resmin — yüzü asıkdı. «Şunu güldürüver,» dedi. Böyle şeyler yapmak benim için kolaydır. Ağlayan yüzü hiç bozmadan güldürür, gülenin suratını sarkıtırım. Eh Azra icad etdiğim teknik çarelerin hepsini tatbik etdim. Herifin suratı gülmez de gülmez. Çıldıracaktım yahu. Sulu fırçayla güldürücü retuşları sildim. Başdan yaptım, yine olmadı da olmadı. Tepem atdı. Zekeriya'ya gidip resmi önüne fırlatdım, «Bu pezevenk ne yapsam gülmüyor vesselam!» dedim. Senin resminle — yani şu gönderdiğin küçük fotoğrafiden bahsediyorum — ne yapdımsa, yani hayalen şurasını koyulaşdır, burasını aç filan. Bana bir türlü kızmıyor resmin. Balıkçı'm! diyor başka demiyor...

8 Temmuz 1957
Gece 10

Merhaba Azra Canım...

Seni üzgün bildiğim için seni çok göreceğim geliyor. Sana yazıyla değil sesimle üzülme Azra demek isteyorum. Bugün postaya verdiğim mektubu sen yarın Büyükada'da alırsın. Şimdi ben yarına kadar üzülür dururum, öğleye doğru,

«hah! Azra mektubu almışdır deye rahat ederim, çünki mektup mu yahu benim sana yazdığım? Gönlümün parçaları onlar. Yaran varsa, o parçaları üzerine sar. Burada hava cehennem gibi sıcak. Öbürsü gün de — yani çarşamba — şu Amerikan sefiri ile Efes'i mi, Bergama'yı mı gezeceğiz. Öf be Azra'm sıcakda işkence olacak. Ama onlar benden dayanıksız. Güneşin yaylım ateşini yedikleri zaman, hemen ricat ediyorlar. Bense, «Ulan Güneş efendi, gözünü seveyim, bu kadar da yakma! amma bir de düşünüyorum ki ezel ve ebed arasında seni kısa bir müddet için göreceğiz, yak be anasını satayım!» diyorum. Kendimi alıştırdım doğrudan doğruya güneşe bakabiliyorum dakikalarca. Neyse defet sefiri. Ben Azra'mla konuşmak istiyorum. Bak Azra, mektuplarında söylediğin gibi, kapris mapris yapmayacaksan, o çevik mobilité' ni lök gibi stabilité'ye çevirirsen yuf derim sana. Ben Azra'mı bütün isterim, öyle had hudud çizmesini istemem katiyyen. Taksitle Azra mı olur? Ben mırıldandığım, şikâyet ettiğim zaman, bil ki kendimden şikâyet ediyorum daha ziyade. Şimdi gelelim şu scenario'ya. Bu benim için bir vazife değil bir sevinç be yahu. Çünki bu işde seninle karşılıklı bir fertilisation var... Sana *Anadolu Efsaneleri*'ni gönderiyorum. Onu pek basit bulacağını biliyorum, amma şunu unutma cinsinin Türkçe yazılmış ilk kitabıdır. Hem de böyle şeyi kabul etmeyen yabancı bir muhite. Unutmamalı ki bu çeşit yazılara muhiti alışdıran ben'im. Bu işde Sabahaddin'in hizmeti vardır fakat o resmi yolda idi. Manialara rağmen bir dayanağı vardı. Biz ise cascavlak ve çırçıplak yabancı pehlivan gibi ortaya atıldık. Yek mızrak ve yek atlı şövalye! Sonra bu işin yabancısı olan bir publique'e işin elifbesini anlatmakla başladık. Belki orada sana yardım edecek bir şey bulursun. En tout cas je ne suis pas fier de cet ouvrage. Sonra hane, Anadolu Aşk Efsaneleri'ni yazmak isteyorsun ya! Orada bazılarını bulursun.

Balıkçı bundan sonra Büyükada'da geçen çocukluğunun tek tük anılarını dile getiriyor.

...Evde annem piano çalardı. Hakkiye ve Ayşe dahi. Fakat bu daha ziyade müzik için değil, paşa kızları piano filan bilmeli ondan. Bende ise müzik, adeta canım. Hatta dünyada davranışlarımın sebebi olarak bir şey göstermek lazım gelirse, başda müziği göstermek zorundayım. Çünki öyledir. Eh evde müzik yasak. Hakkiye ve Ayşe'yi öper yalvarırdım satın aldığım notaları bir kerre çalsınlar deye. Bin mahrumiyetle pek ucuz bir fonograf aldım. İşte o beyaz evde Hakkiye varken o fonografı ta tepede sandık odasında gider çalardım. Külüstür bir şeydi, hane borusu honi gibi. Madeni zırıldardı amma bana cennet kapularını açardı. O külüstür şeyi şimdi bulsam, adoration ve şükranla öperdim. Bana çok kerre sevinç gözyaşları döktürdüydü. Babam anam fonografım! Belki bir kompozitör olacakdım. Olmadı, parçalanınca ilk evvela bir parçam resme, bir parçam da yazıya doğru fırladı. Bir taş topa hane bir bir çekiç vurursun ya! parçalar uçar. Bir de hatırladığım, keder. İlk İngilizce ders de, o da Büyükada'nın en üst katında, önünde, sokağın köşesindeki evde. Reader vardı, Mrs bir şey. Kitapda bir harb resmi, insanlar birbirlerini öldürüyorlar. «Neye öldürüyorlar birbirlerini?» deye bir canım biçildi, bir hıçkıra hıçkıra ağlamak tutdurmuşdum. Bu çocuk nasıl yaşayacak? deyen deyene! Sanki onlar öğretecekdi bana yaşamayı! Mutfağa gider, hizmetçilerin odasına gider onlarla konuşduğum zaman ya paylanır, ya dayak yerdim. Pianoda bazı parçalar vardı, onlar çalınınca mutlaka hüngür hüngür ağlayasım gelirdi. Nihayet o parçaların çalınmasını yasak etmek zorunda kaldılar. İnsanoğlu, rüya görücü şair, o bilir herkesden eyi nasıl yaşamasını. Toprak üzerinde, kanatları üzerinde uçar, bazen dalar toprak yemek zorunda kalır, fakat hiç her günki hayat deye toprak altında gömülü kalmaz. A yavrum, başkalarının réel saydıkları bence irréel idi. Başkalarının irréel saydıkları ise bence dibine kadar réel idi. Fahrinisa'ya epeyce, Aliye ve Füreyya'ya çok tesirim oldu. Bana bunları yazdırdın. Çocukken Faleron'da deniz aynasıyla denizin dibini görmüşdüm a. Hane sana söyledim. Ben hep orada mıydım ne? Neyse gidip yatacağım. Güzel uykular sana Azra. Merhaba can.

Cevat

27 Temmuz 1957
Sabah erken

Canım canım Azra!

Sana çocukluğumun birkaç resmini daha gönderiyorum. Biri 3.5 yaşında Cevat. Annem, Hakkiye ve Ayşe. Resmi keserdim. Fakat yegânedir. Annem de var. Yanda yengem var. Yani amcamın, Cevat Paşa'nın karısı. Herhalde Nişantaşı Karakolu'nun karşısındaki konakta çekilmiştir fotoğraf. Yengem beni çok severdi. Ötekiler kızları severdi. Yengem beni Landau arabasına alır, oyuncakçı dükkânlarına götürür ve bana oyuncaklar alırdı. Sabahları beni yatağına alırdı. Bir resim on bir yaşında. Üçüncü bir resim gene Nişantaşı'nda; onu iyi biliyorum. Yanımdaki iki kız Girit'de babaları ve anaları isyan eden Grekler tarafından kesilmiş, öksüz Giritli çocuklardı. Konak'da yetmiş kadar vardı. Erkeklerden büyüyünce nazır olanlar var. (Ekseriya Giritliler'de Cevat adlılar bu öksüzlerden.) Hepsi mekteplere verildi. Kızlar da tahsil görüp evlendirildiler. Bir tane mahvolmuş resim buldum o da 23 yaşında Cevat. Affet onu, bir az snobdu, elbiselerine dikkat ederdi pek... Yahu iki günden beri şu gibi laflar işidiyorum. Otobüs beklerken tanıdığım bir adam: «Üstadım, sen hiç ihtiyarlamayacak mısın?» — Başka yerde: «Demincek elde file geçdiğini gördüm, ancak yirmi yaşındaki adam böyle yürür!» — Böyle yedi sekiz hitablara rastgeldim. Başka resim elime geçerse gönderirim. Sen istedin de onun için...

27 Temmuz 1957
Gece

...Bilirsin iyi bir konuşucuyumdur. İnsanlarla konuşmayı severim. Son sefer hapishaneye girdiğim zaman yargıç beni şu suçla itham ediyordu. «Efendim, bu adam tanımadığı in-

nlarla konuşur,» diyordu. Yahu insana takdim mi edilmeliydi konuşmazdan önce? İnsandı ya. İşte onun için bazı kimseler bende bir «attraction» görüyorlardı. Onlar avanslarda bulunurlardı. Fakat sana söyledim zaten. Çok kuvvetli bir iradem vardır. Bu, ta erken gençlikden beri öyledir. Fakat bir «Hayde salıver! salıver! gönlünü!» dediği zaman. İşte o zaman giderim ve duramam ve geri dönemem, ne olursa olsun. Eh Halikarnas'dan beri bir baraj kurmuşdum. Sana en içten yazdığım birkaç söz arasında şu vardı, kayıkda tan yerinde gün doğarken, yatakda olmayıp, kürekde ve dimdik ayakda karşılamak sabah rüzgârını, ne kadın ne yatak çarşafı, ne yorganı, ne ne ne hiç! Hür balıkçı idim, engin denizde. Hatta Fuzuli'nin mısraları vardı, sözlerin nasıl sıralandığı hatırımda değil. Kimse kapum açmaz badı sabahdan gayrı. Budalaya bak! Ne isteyor eşek herif? Kapunun badı sabah tarafından açılması için kapunun tan yerine bakması lazım. Düşün bir defa fecir rüzgârı serin serin bir sağnak halinde eser. Kapu rüzgârın tesiriyle yavaş yavaş açılır. (Burada bence şiire yaklaşan nokta kapunun kitli olmamasıdır.) Pekey Azra, rüzgâr esince kapu menteşeleri mutlaka bir cıık edecek, bir kuş ötüşü gibi. Kapu rüzgârın serin esintisiyle açılırken de tan yerinin nuru odaya girecek. Herif başka ne isteyor yahu? Ve böyle kapu açılışından hiç şikâyet edilir mi? Sana yazdım, ve o da Balıkçıssimo, Cevadissimo, ve gönülissimo bir aşk ilanıydı. Çünki o hali, rüzgârı, nuru, senin gelişinde duyduğumu dedim. Şimdi gelelim ötesine. O geliş barajı yıkdı, ondan sonra artık harıl harıl akarım! Değil mi ya? Baraj duvarı kalkdıktan sonra suyun akmayıp yerinde dim dik durması beklenemez a! Onun için ben kendimi tamamen vermişdim çokdan! Ondan önce düşündüm, aynada yüzüme bakdım, «Sen deli misin? Bu ravagée yüzü bu can nasıl sympathie ile görebilir bu suratı? Eh dedim bir anda, belki de yanaklarında gençliğin fraicheur'ü yok amma sende büyük bir ruine'in imposant hali var. Sonra belki gönlünden akan sevginin yaşı yokdur. Belki de kendimin kendime karşı avokatlığını yapıyorum deye düşündüm. Amma bu çeşit avokatlık en istihfaf etdiğim şeydir. Ben başkasını mü-

dafaa ederim. Velhasıl barajı ben mi, sen mi yoksa beraber mi yıkdık bilmiyorum...

2 Ağustos 1957
Cuma, sabah erken

«benim» deyince bir monopol yapıyorum sanma. Ben kendimi monopolize ederim amma aşkım monopolizan değildir... deriz amma deriz işte o kadar! Derim amma gönülden onun dilediği gibi uçmasını isteriz. — İsteriz amma sevginin bir hali vardır ki sevileni sarar ve o sevilenin, onu saran kolları ve sevgisinin dışına çıkmasını istemez... ne var ki, istemez amma kollarının ve sevgisinin bir hapishane olmasını da istemez, velhasıl ister oğlu ister, istemez oğlu istemez, tuhaf ve tadlı bir şeydir bu sevgi. Sarıp sarmaladığı zaman sarar ha! — «L'amor che nella mente mi ragiona» buyurmuş on üçüncü asrın bir İtalyan şairi. «L'amour qui raisonne dans mon esprit.» Paradoxe değil mi? Bu «amore»nin bir marifeti raisonner etmemesidir. Hatta başlıca marifetidir. Gelgelelim İtalyan şairi şerifi bunun tam aksini buyururlar. Bu son bir iki gün esnasında İtalyan şairi doğru çıkdı. Düşündüm taşındım Azra Çarşamba akşamı o Allahın belası Ankara şehrine gider. Cuma günü «Derseadet»e döner (İstanbul'un adı bundan kırk sene önce seadet kapusu idi). Demek ki Ankara'da bir gün — yani Perşembe günü — kalır. Orada iki işi vardır. 1. sarı kart; 2. *İlyada* dolayısıyla banka. İlk önce hangisinden başlar? «L'amor che nella mente mi ragiona» yani aklımda düşünen sevgi, ilk önce sarı kartı düzeltmeğe gider, dedi. Kaçda gider? Sekiz erkendir. Dokuz belki! On? Muhakkak! On bir on ikiye kadar orada kalır. Orada yok Melih'miş, yok Tevfik'miş onları charmer etmek üzere boyuna yanaklarının iki gamzesini, şeker çukuru halinde gösterdikden ve Balıkçı'nın alnını münasip suretde —çukurların yani tad çukurlarının aksisi olarak— acıtıcı çıkıntılarla süsledikden sonra, banka ve mankaya gider. İmdi Azra'ya eni

onu sevgi mektupları yazdık. Artık bıkmaya bile başlamışdır aynı şeyleri okuya okuya. «Aman canımın içi, canım canıma aynı şeyleri okuta okuta canma okumuş olmayalım?» dedim. Hem de Cevat'ların Cevad'ı da seyahatında beraber bulunsun dedik. Onun için dokuz buçukda çekilmek üzere «Sayın Basın Yayın Müdiri Bay Halim Alyot eliyle Bayan Azra Erhat'a» deye bir telgraf — yıldırım — çekilmesini düşündüm. İçine «Scenaryonun baş tarafı gelmedi, makbuzu gönderiniz araştırayım, Cevat» diye yazdık. Bu telgrafı ya alır, ya almaz. Almazsa boşa gider. Büsbütün de boşa gitmez, çünkü «trouvère» «la dame»ına karşı alakasını göstermiş olur; bu kanaat da trouvère'e sevinç verir. Alırsa eğer... La dame zekidir. Belki bir saniye için bizimki oynatdı galiba, ne scenariosu, ne baştarafı yahu? deye düşünürken, — «L'amor che nella mente mi ragiona» imdadına yetişir. Zaten zekidir hınzır. Hemen orada «İşte gördünüz mü?» Kartsızlıkdan İzmir'e kadar gidip scenario hakkında Balıkçı'yla görüşemedik. Postayla gönderdim bir kısmını scenario'nun. O da varmamış,» deye protestolarda bulunur. Hem Cevat, Azra'ya yardım etmiş olur, hem de Cevat, Azra'ya Yayın Basın Umum Müdürünün eliyle bir «billet doux» göndermiş olur. Ankara'da cascavlak yalnız mı kalsın Azra? Telgrafı verip Bergama'ya gitdik. Aman bir sıcak, bir sıcak, öyle ki deme gitsin! Yanımda seçme iki madam, bir de kocaları var. Fransız topu da. Birisi «député» Fransız parlamentosunda. İmdi otomobile bindik. «Ah canım Fellot neredesin?» Herifle haddimiz olmayarak bir de alay etdik. Fellot'nun yerinde o parlamanter pezevenk oturur. Siyasi cart curt eder. Arada sırada «La France! la France!» deye babası tutan rüfai dervişi gibi yerinde kalgıdır. Önde, pencerenin yanında parlamanterin karısı. Onun yanında ortada ben, öteki tarafımda şoför. Parlamanterin karısı en azından 150 kilo var, som karı, yekpare karı, yanında kalorifer halt etsin. Parlamanter yalnız La France'dan bahsetse canım yanmaz. Fakat dünyanın en modern harp aletlerine karşı kuru makinalı tüfeklerle savaşan Cezairlilere atıp tutuyor. Oradan Cezairlilere hemen gidilebilse, hemen gönüllü giderim alimallah, çak! çak! çakardım anasını

satdığım bu kolonizan pezevenklere. Gövdemde daha savaşacak kudret var. Pire gibi siper alır çakardım kara çakmağı. Neyse. Bu esnada «L'amor che nella mente mi ragiona» boyunca raisonner ede ede kol saatına bakıyor. Onu ayarlamışdım. Çünki saatı ileri demokrasiye aid olduğu için, saatdan yarım saat önce istikbale koşar. Hakiki saat da ardından yetişebilirse yetişsin. Yetişemezse Nasreddin Hocanın eşeği gibi kıçına şap sürsün. Ha — işte discursive yazınca böyle ne yazdığını unutursun. İyidir, iyidir, her şeyin eyisi eyidir, ta dibine kadar discursive olmak da iyidir. Saata bakıyorum. Dokuz. Şimdi uyandı bizimki. Dokuz buçuk, eh telgrafı fanoz gözlü Onegger göndermişdir. Çünki göndermezse başına ne geleceğini bilir. Alimallah bir elde topuz, bir elde yalın pala başına «Acemi oğlanlar kehyası ve yeniçeri sekban başısı» dikilirim. Saat 9.45 eh gitdi telgraf. Sonra ötesini hayal edip dururum. «Dur!» diyor «L'amor che nella mente mi ragiona»— «düşün bir kerre ya bir aksilik çıkarsa — *Akşam saat 6.P.M. Şimdi Efesden geldim.* Mektubun burasına kadar («çıkarsa» sözcüğüne doğru bir ok çıkmış Balıkçı. A.E.) sabah yazdım. Postaya vermedim ki gece ortası uyandırmasınlar. Akşam dönüşde devam edecekdim. Döndüm, Ankara'dan gelen mektubunu — bir zarfta iki tane buldum — memnun oldum. Fakat kartı almadığına canım sıkıldı. Aksiliğe bak Halim Alyot orada — Hah telgrafın geldi — yıldırım — kartı aldın. Bu iş bitdi. Yaşa Azra. Merhaba canım. Bu mektubu hemen postaya veriyorum. Seni nasıl öperim bilsen. Merhaba canım canım canım. Eh bu sevinç üzerine dostlarına selamlarımı bildir. Cevad'ın.

8 Ağustos 1957
Sabah

«Canım canım!» Merhaba Azra, sana bu ismi yani «Canım canım» ismini verdikçe içim saadetle parlıyor... Dünkü mektubumun bir yerinde Kolej'den bahsederken «işporta malı»

insan, «routine» insandan bahsetmişdim. Bu tabirler o insanların kendilerinden ziyade, hareket tarzlarına aid idi. Dokuz, on, on bir yaşındaki insana Kolej'i cehenneme çeviriyorlardı. Mesela ihtiyar, eyi suratlı, zavallı Karadağlı (Montenegrolu) bir kapıcı vardı. Adı Barba Milo, ellisi altmışı adamın peşine düşerler hep bir ağızdan «Zigo zigo Barba Milo!» deye herifi kızdırırlar. Ben herife sataşmakda bir mana görmüyordum. Sonra adamı rahatsız etmekde gülünecek ne vardı yahu? Bende esprit comique hiç de noksan değildir. (Mesela dünya belli olmaz. Ben nalları dikiyorum, sen de pullu ve damgalı (canım canım) zevcem olarak yanımda duruyorsun. Seni ağlatır mıydım hiç? Esprit comique ile öyle yapardım ki, seni «bu kadar tuhaf bir ölüm tasavvur edilemez!» deye kasıklarına yumruklarını bastırarak güldürürdüm). Sonra mesela Kolej müdürünün insani suratlı — bittabi Amerikalı — karısı vardı. Nine yüzlü hoş bir şey. Kadın bazen talebelerin arasına gelirdi. Amman kışdır, kendinizi soğukdan şöyle koruyun, böyle koruyun diye nasihatlar verirdi. Bittabi İngilizce konuşuyordu, tercüme ediyorlardı. Amma nasıl? Benim buraya yazamayacağım çirkin ve kaba sözlerle. Öf! insanı kusturur. Çocuklar da güldür güldür gülerler. Eh benim bunların ortasında ne işim vardı yahu? Sonra öte tarafdan sahteliği göz batan bir puritanisme, bir pruderie, ne bileyim bir «religiosita». Sen o protestan bigoterie'sinin ne kadar miskin, mürai olduğunu bilemezsin. Sabah kalkınca dua. Kahvaltıda, öğle ve akşam yemeklerinde dua, dua ve sermon oğlu sermon... Yegane teselli Kolej'in kütüphanesi. Orada hayat ve can dolu kitaplar var. Amma on dört yaşıma doğru 700 talebe içinde yalnız bana kütüphaneyi yasak etdiler. O zaman elektrik cep feneri aldım. Koğuşun —elektrik yokdu— lambaları söndürdükden sonra, kütüphaneden başkalarına aldırtdığım kitapları — battaniye ve yorganı dışarıya ışık sızmaz yorgan yaparak — sabaha kadar okurdum. İşte o zaman canım canım benimle beraber çadırın altında olmalıydı. Şimdi bu böyle olunca, ayda bir, üç gün için mektepden çıkmak — perşembeden pazartesine kadar — ne zevk ne zevkdi! On, onbir, iki, üç yaşıma kadar Büyükada'dan bir

nefer gönderirlerdi. Eh mektep mevsimi kış mevsimi. Lodos olur, Büyükada'dan o mahut yandan çarklı vapurlar kalkmaz. Nefer de gelemez. Biz de çıkamayız. İşte onun için çıkmazdan üç gün evvel havayı tedkik ederdim. Ve öyle bir acı dikkatle ki, adeta hava tahmininde expertise kazanmışdım, o dokuz yaşımda mı, on yaşımda mı unutdum. Eğer çarşamba günü Robert Kolej'in ön avlusuna bakaydın yağmur altmda bir tek gölge görürdün. İşte o Cevat'dı, saatlarca havayı tedkik ediyordu. Sonra Köprü'den Boğaziçi'ne gelen vapurların hareket saatlerini bilirdim. Perşembe günü sabahleyin, beni avluda görürdün. Arnavutköy burnundan Bebeğe gelmekde olan vapura bakıyor çocuk. Vapur aşağıda koyda kaybolur. Bebeğe yanaşmazdan önce. Çocuk artık deniz kenarındaki yola bakar. Orada neferin gelmekde olduğunu görebilmek için. Görürse — ki mesafe uzak olmasına rağmen, çocuk gözleriyle değil, gönlüyle bakar — ne saadet. Üç gün için Cevat o boğucu havadan kurtuluyor. Fakat kaç sefer Cevat da ışık akşamdan kararıncaya kadar bakakalmışdır. Hayatımda sonradan duyduğum en büyük kederler, belki o çocuğun o zaman duyduğu işkence şiddetiyle omuz öpüşemezdi. Rengim herkesin farkına varacağı tarzda solardı, gözlerimin etrafı morarır, sanki gözlerim içime çökerdi. (Ha burada şunu anlatayım. Yaradılışımın doğuşdan esas kanunu. Hiçbir zaman kendi kendim için büyük bir effort yapamazdım. Yani enerjim benim dışımda sevdiğim bir insan, insanlar, veya denizler, çiçekler, ağaçlar için harekete geçebilirdi; ve harekete geçer. Bu katidir, böyle! Yani yaradılışımın bel kemiğidir, iliğidir. Kendim için olunca bizim «force motrice» kımıldamıyor. Mutlaka «motif» ve «mobil» kendinin haricinde olacak. O zaman da, bir bende, sanki bin kişinin enerjisi harekete geçiyor. Başkası için başarabildiklerime ben bile şaşarım. O Cevad'ın işte baba ve annesine öyle bir sevgisi vardı. Hatta sana anlatdım a. Son gece, mümkün mertebe seslerini duymak için, yani uyuyakalmamak için, gözlerime tükürük sürerdim. Ona rağmen uyuduğumu anlayınca yatağa gizlice bir tırnak makası götürürdüm. Sağ elimle, sol elimin derisini keserdim. Acı uykuyu kaçırırdı. Hâlâ sol elimde o ya-

raların yerleri ağarıp durur. Bir ay sonra eve geldiğim zaman annem bana elini kediye nasıl tırmalatdın derdi. Annemin pianoda «Norma»nın uvertürünü çalması çok hoşuma giderdi. Müzikde neyi seviyorsam o olurdu. Mesela kayık püskürmeleri savura savura ufaklara doğru uçuyor. Fidan topraktan doğuyor, yaprak ve çiçek açıyor. Şimdi ise müzik canım canımın gülümsemesi oluyor, bakışı oluyor bana. Neyse maksadım pek bağlıydım anneme ve babama. Bir sefer (bak şimdi radyo kastanyetli bir İspanyol havası çalıyor. Bana öyle geliyor ki hoplayıp önüme geliyorsun. Castagnettes değil onlar fakat yüzüme parmaklarını şaklatıyor, ve iki gamze göstererek «müteessir olma!» diyorsun) nefer karanlık basdıkdan sonra gelmişdi. Bindik vapura geldik Köprü'ye. Ada'ya giden son vapur kalkmış. Aksaray'a halamın evine gitmek lazım. Fakat on yaşındaki Cevat, Ada'ya gidecek mutlaka. O müthiş bir enerji parçası olmuşdur. Kadıköyü'ne gidilir, oradan trenle Maltepe ya Kartal'a —şimdi unutdum— deniz kıyamet. Kayık kiralanacak. Büyük bir pazar kayığı var, amma denizciler bu havada Ada'ya gidilemez derler. «Hayır gidilecek!» Efendim, tehlike var! — Olsun tehlike! Denizciler sekiz altın isteyorlar, itiraz eden yok, kabul bittabi sevine sevine! — Ha o zaman ilk dünya muharebesinden önce, bir subay mülazım iki altın aylık alırdı. (Fakat Paşa babamız zengin olduğu kadar da cimriydi. Belki de haklıydı. Hep bu çocuk paranın kıymetini bilmeyor lafı ederdi. Bir elini para sayarmış gibi, öteki elini de avucunu da para sayarmış gibi açınca ve para! para! para! deyince, candan, içimden kâinat yıkılıyormuş gibi bir şey duyardım.) Deniz hakikaten kudurmuş gibiydi, adamlar üç saat kadar kürek çekdiler —dört kişi— Ada'ya hepimiz sırılsıklam çıkdık. Benim içimde cennet. Eve geldim. İkinci katın büyük salonunun sol tarafında babam odasında. Ben salonun orta kapısından giriyorum. Gözlerimdeki sevinçden nerdeyse tepemde ebemkuşağı gibi bir hâle salacağım. Her tarafta bir puskunluk bir surat. Hele kayıkçılara sekiz lira verileceği bahs mevzuu olunca, ben sanki şeytanın kendisi imişim gibi muamele görüyorum. Suratıma tükürülüyor. Bir de ana baba arasın-

da bir kavga. Annem boşanıyor. Ben bunun için mi gelmişdim. Hıçkırıklarım işidilmesin deye abdesthaneye gidip ağlıyorum o gece. İki gün sonra annem babamla nikâhlanıyor. Annemin nikâhında ben de bulunuyorum. Hakkiye ve Ayşe çocuk amma bana karşı hiç yakınlıkları yok. Eyi ama benim sevgim öyle ki mutlaka sevdiklerimi kendime üstün görmem gerek. Bu hususda içimdeki şüphe bana acı veriyor. Bu acı gözlerime yaşlar getirirdi. Abdesthaneye gidip ağlamaya lüzum yok. Bahçede bir cam sera vardı (birkaç sene önce o serin cam ve demirlerini satdılar; evin karşısında, evin bir az solunda karşıki duvarında idi) — İşte onun için bir sefer sana, «Hapishanede bazen rüyada çocukluğumu görürdüm. Uyanınca rüya imiş deye hapishanede sevinirdim,» dedim. Burada kendime yontmamak için daha ziyade «fait»leri verdim. Yani duygu narration'undan mümkün mertebe uzak kaldım. Galiba bir gün bir biografi yazacaksın. Ha şunu söyleyeyim, babam eyi bir adamdı. —

8 Ağustos gece. 1957

Canım canım canım Azra'm canım

Yahu sabah sana mektup yazdım. Sonra gazetaya yazı yazdım, resim yapdım. Matbaaya götürdüm. Saat akşamın altısına doğru mektubu postaya götürdüm, yirmi liralık bir havale gönderdim sana. Yani sana beş altı saat evvel bir mektup gönderdiğim halde, şimdi sanki sana yüzyıldan beri mektup yazmamışım gibi bir duygum var... Hava sıcakdı, sana yazıyordum. Havanın sıcaklığı dolayısıyla, üzerimde yaradılışın derisinden başka bir şey yokdu. Zaten bu saatda kim bulunur burada. Derken pencereden bir öksürük: «Hello Fisherman!» sarhoş bir Amerikalı. Az kaldı instinctivement «scenario yazıyorum!» deye bağıracakdım. Herifin ayağında lastik pabuç gürültüsüz pencereye gelmiş. Otomobili aşağıda bırakmış. Hemen minder örtüsünü peştemal it-

tihaz etdik. Herif içeriye koca bir Anadolu haritası ile geldi. Kim söylemişse adımı, adresimi vermiş. Ay ışığı da gündüz gibi. Anadoluda gezecekmiş. Bir itinéraire çizmemi isteyor. Onu da yazdık. Başka türlü herifi savmanın imkânı yoktu, bende hal kalmadı... Ben yatacağım can can canım. Dante Purgatoire'da eski dostu müzisyen Casella'ya rastlar. Yani Casella'nın ruhuna, çünki adamcağız çokdan ölmüş. Ne var ki Dante arkadaşına sevgisinden, ve onu görünce duyduğu sevinçten, Casella'yı deragûş eder ve koynuna basmak için onu kollarıyla üç kerre sarar. Dante ellerim ve kollarım göğsüme boş döndüler der. Ben şimdi canım canımı sararım, fakat ellerim boş dönmesinler deye onları göğsümden bir karış uzakta tutar, ve canım canıma ancak onun duyabileceği bir türkü fısıldarım. Zaten Dante de Casella'ya, «In la vita serena» (bu günkü İtalyancaya göre «Nella vita serena» olur, ben «In la vita serena»yı tercih ediyorum: «Söylediğin o tatlı türkülerin birini söylesene») der. Casella söylemeğe başlar. Bütün ruhlar hayran hayran dinlerken. Purgatoire'ın birinci katının bekçisi Caton — şu Romalıların Cato'su — gelir. «Vay gidi pezevenkler, gafil ruhlar, gidip günahlarımızı bir an önce temizleyeceğinize, burada türkü dinlersiniz ha!» deye paylar. (Nasıl ki güvercinler toplu olarak — usato orgoglio — hane birbirlerine ilânı aşk ederken gu, guguk deye göğüs kabartırlar a — «mutad gururlarıyla» — işte güvercinler de mutad gururlarını göstermeden yerdeki arpayı yemekle meşgul — bir şey gelirse ki onları korkutur ve şakır şakır ederek kanatlarını şakırdatarak kaçarlar.) O Caton'un zapartası üzerine ruhlar da öyle kaçar. Vay anasını, ruhların kaçışı amma da uzun sürdü. Dünkü mektupda Cevad'ı pek dramatik anlatdık, buracıkda da dramatique olmayan yerlerini anlatayım. Bir gün, galiba ya dört ya beş yaşındaydı Cevat, Yıldız'daki evlerindeydi. Biz seninle Nişantaşı'nın arkasında bir inişde taksi aramışdık. Aşağıda «Ihlamur» deresi. Onun ötesinde «Yeni Mahalle» sırtı. Ev o sırtın üzerindeydi. Şimdi yıkıldı. Yalnız iki büyük esplanade — taraça gibi — vardı. Yani iki bahçe. Taksi ararken uzakdan bakdım ve taraçaları seçdim. Yani iki duvar üzerinde bir plateforme. Ak-

şamdı, güneş Nişantası ardında batıyordu. Ben yapayalnız alt bahçedeyim. Nişantaşı'ndan Ihlamur'a gelen yolun iki tarafında yolun lambaları vardı. (Ihlamur vadisinde sultanların birine aid bir beyaz kasr vardı. Neyse Kasr lazım değil). Ben bahçede yalnız otururken lambaları yakan adam (uzakdan kara bir nokta, elinde uzun bir künder, künderin ucunda yanmakda olan yağlı bir paçavra) Nişantası'ndan başlayıp kıvranarak inen yolun iki tarafındaki lambaları yakıyordu. Nişantası'nda —une énorme explosion de lumière!— güneş batıyor yahu. Canım canım Azra'm, Lambalar da tepeden aşağıya inen bir yıldız serisi. Ben yalınız! dedik a. Fevkalade olaganüstü deyeceğiz bir hal oldu. Kendime ben diyordum, «Bak Cevat, sen şimdi küçük bir çocuksun, amma büyüyeceksin, bak ne güzel bir dünyaya geldin, kim bilir seni ne saadetler, ne sevinçler bekleyor.» Böyle bir düşünce. Fakat o kadar şiddetli ki, biraz daha kuvvetli olsa, bir düşünce değil, bana bağıran bir ses sanacağım. Asıl tuhafı — bak Azra zerrece mübalağa yok ha söylediğimde — o anda gördüğüm manzara, yanımdaki toprak kümelerinin şekli, rengi, ağaçlar dalları, Ihlamur, bahçeler, yol ışıklar, Nişantası, gurup eden güneş, sanki başım renkli film alan bir fotograf makinası gibi hepsini aldı. Bugün ağacın dalını, hepsinin resmini yapabilirim. Ömrümde çok kerre kendime, «Bak Cevat, hane o dakika o gördüklerin aklında kaldıydı ya, şimdi de önündeki manzaraya bak. Unutma bunu aklında kalsın,» dedim. Dört beş saat sonra unutmuş gitmişdim. Bu tecrübeyi o günden bugüne kadar, bazen birkaç ay, bazen birkaç sene fasılayla tekrar etdim durdum, hiç, hiç hiçbir şey kalmadı aklımda. Çok kerre hapishanede «Saadetler, sevinçler bunlar mıydı? dedim. Je n'étais pas un saint non plus. (Ben de bir aziz değildim). Çok kerre «Eyi adam bu muydu?» dedim...

*
* *

Azra'dan Balıkçı'ya

Salı 22 Ekim 1957, saat 10, gece

(Aşağıdaki mektup postalandığından iki gün sonra açılmadan, üstü kırmızı kalemle çizilmiş bü-

yükçe bir zarf içinde adresime geri geldi. Balıkçı bu mektubu niçin açmamış ve geri göndermişti, bunu kendisine sormama fırsat vermedi. Belki kendi yazdığı tomar tomar uzun mektuplara karşılık benim böyle ufacık bir karşılık vermemi yadırgamıştı. Anlayamadım gitti.)

Eh bir merhaba salayım sana akşam akşam. Bugün senden mektup gelmedi. Netice: Bir öksüz Azra. Herkes de öksüzlüğü kendi mizacına göre duyar: Ben barut gibi oluyorum. Sinemadan geldim, annemle kavga ettim. Ama haklı, ama haksız. Mektubun olsaydı evde, melek gibi olurdum. Yazı yazmaya oturmak için de vakit geç. Zaten bugünlerde öyle bir siyasî kesildim ki, bütün İstanbul gazetelerini okumaktan yazı yazmaya vakit kalmıyor. Yahu, Akis'te bir ilan vardı, Yeditepe senin *Anadolu Efsaneleri*'ni yeniden ilavelerle basıyormuş diye. Bir şey söylemedin, yoksa sana da mı haber vermedi? Bizim namuslu yayımcılarımızdan her şey beklenir. Üstelik Yeditepe'nin 15 Ekim sayısı bugün geldi. Onda ilanı yok. Anlamadım gitti. Madem fiyatını koyuyor, basıldı bile demek. Sen görmedin, gereken yerlerini değiştirmedinse, yanarım doğrusu. Bak bu günlerde mektup yazarsan da kaybolursa, hiç şaşmam. Bu mitinglerde İzmir çalkalanmıştır, posta mı dinler ortalık? Nagazaki'de Tayfun diye bir film gördüm. Öyle «pris sur le vif», canlı canlı ve gerçek ki, insan bütün Japon hayatını görüyor. Hoştu, ama bu mukavvadan evlerde oturan insancıklar üstüne atom bombası atmak vahşetine de akıl sır ermiyor doğrusu. Bir isyan duygusu ile çıktım sinemadan. Grip aşısını pazartesi öğleden sonra postaladım. Al da çabuk yaptır. İçimde gene korkular var bu akşam, ama yazmamana herhalde Amerikan filosu sebeptir, miting sırasında rıhtıma çıkamamışlar da filme almışlar kalabalığı. Eh Adnan Düvenci şanslı görünüyor. Bizi neden yemeğe davet etmedi o zaman, belli. «Il avait d'autres chats à fouetter», başka işleri çoktu. Gene de iyi dileklerimi söyle. İnşallah olur. Zaten bu hususta sabırsızlıktan kabıma sığamıyorum. Şu pazar bir gelse. Canım can, bu akşamlık bu

kadar. Erkence yatayım, sabahları kalkamıyorum, hep geç gidiyorum büroya, rezalet. Çok çok öperim.

Azra'n

Çarşamba 23, öğleyin. Eh çarşamba uğurlu gün değil, mektup yoktu. Bari sen öksüz kalma diye bu mektubu postalıyorum. Öperim canım can.

*
* *

Ağustos'tan Aralık 1957'ye kadar Halikarnas Balıkçısı epey çok mektup yazdı. Bu arada kendisi, Sabahattin, Alev, Mehmet Eyuboğlu ve ben ilk «Mavi Yolculuğa» çıktıktı. Aramızdaki yazışma bu konu ve bundan önceki mektuplarda geçen konular üzerinedir. Tek yenilik Halikarnas Balıkçısı'nın 1957 Aralık ayında rahatsızlanması ve alınan röntgenlere göre barsaklarında bir «diverticule» bulunmasıdır. Doktorlar arasında bir telaştır başlar: Yaşı epey ilerlemiş olan bu koca adamı ameliyat etmeli mi, etmemeli mi? Divertikül bahsinde Balıkçı'nın dillere destan mektupları var. Onlardan biriyle dalalım gene mektuplarına:

28 Aralık 1957

(...) Şimdi bu divertikül bahsinde: Burada sekiz dokuz doktorla konuştum. Bir tanesi müstesna hepsi de bir mecburiyet olmayınca, şirürjikal bir müdahaleyi abes buluyorlar. Konjenital bir divertikül nescinin kanserö bir tümöre dejenere olamayacağını söyleyorlar. Ani bir müdahaleye lüzum olursa —ki öyle bir lüzumun vaki olacağına kani değiller— burada hemen müdahale edebileceklerini, çünki burada da Gureba gibi tam techizatlı bir Ege Üniversitesi teessüs etdiğini söyleyorlar... Sancılara gelince, yazın vardı az çok üç ay kadar devam etdi. Mukavemet edemeyeceğim bir şey de-

ğildi. Yalnız bittabi öyle sancı olmasa daha eyi olur... Zaten ben İstanbul'a geldiğim zaman divertikül için gelmedim. Hazır gelmişken gösterelim filmleri dedim... Şimdi gene İstanbul'a geleceğim, ameliyat olmam lazım gelirse, zarar yok, sünnetteki gibi «Oldu da bitti maşallah — çabuk iyi olur inşallah!» der geçeriz. Benim sıhhatim çok iyi şimdi, ben bal arısı gibiyim... Senin yazılarının dokuz resmini yapacağım. İstanbul'a gelirken her şey yapılmış olarak gelmek istiyorum. Niyeti şerifim sana dokuz adet chefs-d'oeuvre yapmakdır. Gel gel gelelim chefs - d'oeuvre hususundaki arzum ekseriya petites oeuvres şeklinde tahakkuk ediyor, işte bunun için de canım sıkılıyor...

Azra'dan Balıkçı'ya

Salı 30 Aralık 1957 — Sabah büroda

Yahu canım canım nerdesin, ne oldu? Geçen cumaya kadar sakin sakin bekledim, bugün yarın gelecek diye, sonra sinirlendim, iki gün deli oldum. Aklımdan geçenleri bir bilsen. Hastasın, yahut bir felaket oldu, neler, neler, seni ameliyat olmuş bile tasarladım. Ama bir haber, neden bir tek telgraf, bir telefon yok? Gelemiyorsun herhalde, son mektubunda «Manialar kalkmıyor,» diyorsun. Bu söylemediğin, bildirmediğin manialar öyle ki, bir satır bile yazmana engel oluyorlar. Tanrılar bize küstü mü ne, Balıkçı'm? Anlamıyorum. Canım canım, madem gelmedin, ben sana gene mektup yazayım. Her gün seni bekleyeceğim, gelirsen mutlu olurum, gelmezsen üzülürüm, içimi yerim, ama gene de bir şey değişmez, bende. Yani ben sana kaldırdığım perdeyi indirmiyeceğim, sen bana gelmezsen, ben sana gideceğim, sen yazmazsan, ben yazacağım. «Bir içten söz söylerim, anlamazsın,» diyorsun. Hangi sözü anlamadım bugüne değin, a Balıkçı? Bir kadın, bir insan, seni benim kadar anladı mı bugünedek acaba? Hem sen benim dışımda bir insan değilsin artık, aramızdaki konuşma dıştan kesilse bile, ben seninle her zaman,

her gün, her an konuşacağım. Bu böyle, onun için «rupture» istemek gibi lafların hiç amma hiç anlamı yok. Ben seninle bozuşmayı istemedim, istemem, isteyemem. Üzülürüm, senden ses çıkmayınca kahrolurum, ama hiç yolumdan şaşmam, bilmiş ol Balıkçı'm, canım canım. Sen istediğin kadar mutlu adalara kaçıp bir ses kalmaya çalış, ses değilsin benim için, içimdeki iyi şeylerin mayası, canlılığısın. Bugünlerde çektiğim kadar az çektim hayatımda. Ama zarar yok, gerekmiş demek. Gene de Balıkçı'sını içinde taşıyan, yaşatan Azra olacağım, oldum bile. İyi yazı yazıp Halikarnas Balıkçısı'nın «copain»i, yoldaşı, onu devam ettirecek insan. Senden öç almak istediğimi de nerden çıkardın? Ben kimseden öç almadım, almam, seni bir gün mektupsuz bırakmak bile benim karnımda bir sancı, bir burkuntu yapar. Sana bir kötülük ettimse, hep istemeyerek, daha doğrusu iyilik yapmak isteyerek yapılmıştır. O mahut mektup da öyle. «Canım canım ne sıkıldı, ne sıkıldı» dedimse, o anda yazdıklarımın seni sıkacağını düşünüp sana sevgimi dile getirdim. Ama anlamayan biri varsa bu kadar açıklamadan sonra, o da sen benim canım canım değilsin. O, Azra'sını sever, yüreğinde ona yer vermiştir. O Azra'yı da çıkaramazsın yüreğinden taş çatlasa. Onun için rahatım, Balıkçı. Canlılığım sonsuzdur, o canlılık gene gelir, senin dame'ını güzel, neşeli, ışık saçan iyi bir insan haline getirir.

Gökova yazılarının beş tanesini yazmıştım geçen hafta, pis Naim Tirali almadı, hepsi birden gelsin dedi. Cumartesinden beri yazamadım, çünkü çok fenaydım, bugün gene başlayacağım, hepsi on iki yazı tutacak. Menderes ovası, Priene, Milet yazıları iyi oldu. Birer kopyasını yollarım sana. Geçen akşam radyoda senin yeni çıkmış *Anadolu Efsaneleri*'nden söz ettiler ve bir hayli övdüler. *İlyada*'nın ilk provaları gelmeye başladı. Bir yandan da tercümeye devam ediyoruz, ama ben artık yalnız yapıyor, Kadir'e veriyorum. Birlikte çalışmaktan vazgeçtik. Belki böyle daha iyi, daha çabuk gidiyor. Can Balıkçı'm, bundan sonra çalışmalarım üzerine sana uzun uzun yazarım. Gökova yazıları bir bitse, Anadolu aşk efsanelerine geçeceğim. Ama daha vakit var.

Bugünlerde senin kadar Aliye'yi ve İsmet'i merak ettim. Az daha Aliye'ye mektup yazacaktım, ama belki istemezsin diye çekindim. Bilmiyorum, canım Balıkçı'm, bak ne olsa bana yazmak daha iyi değil mi? Bir insan bir defa istemeyerek anlayışsızlık gösterdi diye, o insana artık bir şey anlatmamak olur mu? Neyse, sen bilirsin, benden sana yalnız söylemek ki her şeye açık, her şeye hazırım. Gelemeyeceksen, ben geleceğim, dünyada mutlu ya da gayrı mutlu seni gelip de bulamayacağım ada yoktur. Merhaba, çok çok öperim, hem de öyle rujla mujla değil, Balıkçı'mla dolu olan canımla.

Ha, Fellot bir seyahat programı göndermiş, seninle inceleyip cevap vermemizi istiyor. Geleceksin diye yollamadım, habire yazıyor herif, ne yapayım?

14 Ocak 1958
Gece

Merhaba, Azra'm, tatlı meleğim! Merhaba.

Senin iki mektubunu bugün aldım. Çünki cuma gününden beri şehre inmedim. Şimdi ilk önce sana günlerimin hesabını vereyim. Çarşamba İstanbul'dan ayrıldım. Perşembe (9 Ocak) sabahı İzmir'e vardım. Vapurda birçok münasebetsiz adamlar beni rahatsız etdi. Bana gelip gelip ne kadar «esprit» sahibi olduklarını göstermeğe çalışıyorlardı. Eh söyledikleri şeyler bazen yavan, bazen de kaba oluyordu. Halbuki siz ayrıldıkdan sonra kendi içime çekilmek isteyordum biraz. «Kendi içime çekilmek» demek «size gelmek» demekdir. Eh, etrafımı saran yürekleri çatır çatır kırarak, meşe odunu gibi irkilip kamarama çekilemezdim a! — Ha sana İstanbul'da, «Je semble très ravagé» demişdim. İzmir'de meydana çıkdı. 38 derece hararet. Amma İstanbul'da yokdu. Neyse otomobille doğru eve çıkdım. Elhak odamın öte berisinden göğün mavisi gözüküyordu. Hemen Suat gidip kapla-

ma tahtası aldı. Ben de kitapların bir kısmını düzeltdim. Yaşasın Suat, odamın üstü eskisinden âlâ oldu. Kiremit filan tamam. Eve gelince ilk iş senin mektuplarının bulunduğu zarfı aramak oldu. Hemen buldum. Çocuklar geldiler. Ertesi gün Cuma. Alessabah cart! cart! cart bir otomobil şeref sudur etdi. Acenta pek rica etmiş. Yallah Efes. Hava mavinin mavisi. Nasıl ki sen canımın canısın — öyle! Amma senden farkı; buz mu buz. Gezdik, anlatdık, döndük. Veni, vidi vici makamından. Sonra şu Shirley Amerikan basını — yahut dram kritikleri ile meşgul oldum. Ertesi günü gelecekler a. Yani Cumartesi. Buradaki Radyo müdürüyle uçak meydanına gidip karşılayacakdık. Programı Fethi Pirinççioğlu yapmış. «Aman! Üstad yarın Bergama'ya götür» dedi telefonda. Yorgun argın İzmir Palas'a gidip bu Shirley'leri bekledim. Nihayet geldiler, yanlarında Ankara'dan gelme iki Türk var, biri erkek, biri kadın, «Size lüzum yok, biz arkeoloğuz, Efes'i de Bergama'yı da biliriz,» dediler. Beni Shirley'lere takdim ettiler. Shirley'ler pek «charmé» oldular, kitaplarımı hemen olduğu gibi adreslerine göndermemi, bir romanın bir chapter'ini tercüme etmemi, aynı romanın da bir «synopsis»ini yapmamı adeta tekrar tekrar yalvardılar. İki de hikâye tercümesi istediler. Bir tanesini «Tünek Ahmed»den tercüme edeceğim... Belki de bu yokardan beri saydıklarımın hiçbirini yapmam... Avropa'da nam kazanacakmışım. Varsın kazanmayayım. Değeri olan bir şeyin, ne zaman olsa değeri tanınır. Olmayan bir şeyi tanıtmak için çabalamak şarlatanlık değil de nedir? Kuru cart curt... Neyse, nerdeydik? Cuma günü eve döndüm. İsmet, Aliye vardı. Keyfim kekâ, çünkü ertesi günü gitmek yok. İsmet termometro koymağa israr etti. 38.7 çıkmasın mı? Eh şaştım doğrusu, çünkü bir şey duymuyordum. Ondan sonra çocuklar beni dışarıya çıkartmadılar, adeta yeminlerle hapsetdiler. Ben de yan gelip, termometroya göre hasta oldum. Hasta değilim dedimse de dinletemedik gitdi. Canım sıkıldı. Yarı uyur, yarı uyanık bir gaflet uykusudur geçirdim. Gazetaya birkaç sümme tedarik yazı yazıp Suat'la gönderdim. Seni düşündüm. Merak etmez Azra, dedim... Dün akşam 37.2 idi. Bugün merak etdim, da-

yanamadım, dışarı fırladım. İki mektubunu aldım... 18 Ocak Cumartesi gelmek niyetindeyim. Amelikat mı ne halt edeceklerse, bir an önce etsinler vesselam...

27 Ocak 1958
Öğleyin

(...) Buraya döneli siftah olarak İzmir'e indim. İstanbul'a gitmeden önceki mektubunu buldum... Son gece İstanbul'da 38.5 ateşim vardı. Yatakta döner kebap gibi döndüm. Amma hoşdu. Sabah İsmet ve Cookie ile uçağa bindik. Gökde sis içinde döndük dolaştık. Bir saat rötarla İzmir'e şarıl şarıl yağan bir yağmurda indik. Eve gitdik. Gece bende 38.3. Sedire uzanıyorum. Ömrümde siftah olarak kafanın nasıl altüst olduğunu duydum. 68 senedir herkesden «Kafam yerinde değil», «Başım turşu gibi» yollu laflar dinlerim. Hep merak ederdim insan kafası nasıl altüst olur, nasıl bulanık, nasıl turşu gibi olur deye. Onu da bu yaşımda öğrenmek nasib oldu. Şimdi elhamdülillah ne bulanık, ne de turşu gibi. Bunca senedir taşıdığım başın ta kendisi şimdi... Uzandığım yerin yanında Duhamel'in göndermiş olduğu bir kitabı buldum. Homer hakkında bir şeyler yazmış. Yanımdaydın, beraber okuduk. Münakaşa etdik, sana, «Bak Azra ne yazmış?» dedim. Omuzumun üzerinden eğildin. Kendi mütalaanı bana bildirdin. Seninle okuya okuya huzura erdim. Ateş tamamen indi. Şimdi doktor, ya «Kina C» tesir etdi, yahut hastalık devrini tamamladı deyecek. Hiç de değil, bu üçüncü «Kina C» yahu! Senin İstanbul'da pek tesirin olmuyordu; çünki kalabalık arasında gürültüye gidiyordu Azra'cık. Hem seni gürültüden kurtarmak için şiddetle gitmeni, hem de şiddetle orada bulunmanı, yani gitmemeni isteyordum. Elbette hasret hep o. Yani alaturka musikide «hasretle» yahut «hasret ateşiyle ciğerim kebab oldu» derler de, insan gönlünü Arnavut ciğeri dükkânı yollu leş gibi kokuturlar. Amma gerçekten bir yanma duygusu olur insanda. Polen taşıyan çiçeklerde ken-

di cüsselerinden dört misli oksijen yakarlar. Eğer bir laboratuar denemesi yapaydım, hane bir «litmus» kehadı vardır (Fransızcası «papier tournesol» galiba, buhar halinde asid çıkartan, tübün ağzına tutarsın kehadı, — asid ise kıpkırmızı, alkali ise masmavi kesilir kehad), uzanırken kehadı dudaklarıma tutup «Canım! Canım!» deseydim, tournesol kehadını sana nar çiçeği gibi kıpkızıl gönderirdim, alimallah Sana Duhamel'in kitabını yolluyorum. Bir de Hermann Hesse'nin gönderdiği bir kitabı buldum. Onu da sana gönderiyorum. Adamın yaşlı başlı arkeolog bir karısı vardı. Efes'de Ortygia mağarasını arayordu. Kallimakhos'da var adı mağaranın. Ben meşguldum, kadınla gidemedim, ama birkaç kerre al takke ver külah, tozu dumana savura savura münakaşa etdik. Kadın gidip kocasına anlatmış olacak, adam otograflı eserlerinin topunu da bana gönderdi. Yahu eşeklik etdim —bugün yarın yazarım— diye bir teşekkür yazamadım. Sana bir Fransızca kitabını gönderiyorum (ötekiler İtalyanca tercümeleri). Vaktin olursa oku, bana fikrini bildir. Fikrin benim adama teşekkür etmeme sebeb olur. Gelelim mide bahsine... iş midede leke var mı yok muya kaldı. İş inada bindi, biri var, biri yok diyor, that is the question, to be or not to be?... Son gün Sabah*. «Beraber Parise gidelim!» deye tutturdu telefonda. Azra İstanbul'da iken ben Paris'de ne gezerim yahu? Sonra Sabah'ı severim, sade Sabah olarak. Yani kremli, salçalı Parisli Sabah sade Sabah olmaz ki! Hem ben Batı kültürüne aid bir adam değilim. Dante hoşuma gitdiği için 1300 İtalya'sına, Hayyam'ı sevdiğim için İran irfanına aid değilim a! Kültürüm bana aid, ben kültürüme aidim. Batı 19.5 asrında sona erdi; orada kültürlü insanlar var, münferid yıldızlar gibi; fakat daha «constellation» halinde bir kültür, yani tarihi devrim olacak, peyda olmamış daha. 19.5 asrın sonunu ben *Ötelerin Çocuğu*'nun son sayfasında ilan etdim. Yalnız ben mi yahu? Acaba arkadaşlar bu operatörlerden mutmain olmadılar da onun için mi Batıda da bir dolaşmamı isteyorlar?...

---

* Sabahattin Eyuboğlu.

1 Şubat 1958
Cumartesi — gece

Canım canım — birkaç gün önce senin bir kısa mektubunu aldım. Sonra inmedim İzmir'e mektubun yokdur deye. Evde ne yapdım deyeceksin? Dolce far niente. Tenbelliğin tadına vardım, gazeta için isteksiz isteksiz birkaç yazı yazdım. O kadar. Vaktin amma hepsini seninle konuşarak geçirdim... Dün akşam indim İzmir'e, senden iki uzun mektup buldum. Hemen iç cebime yerleştirdim sıcak sıcak, hiç açmadan eve gitdim. Ben yukarda yatmıyorum. Aşağıda sedirimin üzerinde yatıyor uyuyorum. Karşıdaki ışıkları yatdığım yerden seyrediyorum. Gece olunca yasdığımın altından mektupları çıkardım, açdım okudum. Okuma işi dört beş saat sürdü, halbuki ne kadar uzun olsa da, o iki mektup yarım saatda cayır cayır okunur... Şimdi gelelim «Pleonasme» bahsine, Sen «en evvela» denmez, «evvela» yeter diyorsun. Eh, kendi mi bir avokat gibi savunmam lazım. Azra'cım, «ilk önce», «ilk evvela» denir ve daha nadir olmakla beraber «en evvela» da denir. Bu şeyleri gramerle değil, kulak ve duyguyla ölçmeli. Halk bunları raic akçe gibi her gün alabildiğine kullanıyor. «İlk önce» öncenin adeta bir superlatif'idir. Mesela «Bir tek rakı içdi» gibi. Buradaki tek dubleden ayırd etmek için değildir. «Babıâli kapusu» veya «ay maytabı» bu takım sözlerdir. İnsanlar doğunca grameri öğrenmeden önce ana dillerini öğrenirler. Gramer, dil teşekkül etdikten sonra gelir. Sen gramer bakımından haklısın. Söyledik a ben avokatça savunuyorum, nasıl ki bir suçluyu bir avokat müdafaa ederse. Şimdi sen hakimsin, beni beraat edersin sanırım... Bugün bir cami resmi gösteren bir pul gördüm. Altında galiba «Süleymaniye Camii» deye yazılıydı, «camii» doğrudur, fakat yanlış olarak «camisi» denilir. «Yokarı aşağıya» gelince. «Presso a poco» «à peu près» demektir, binaenaleyh yokarısı aşağısının nasıl geldiğinin ehemmiyeti yok. Ben «Denizin Çağırışı» deye bir hikâye yazmıştım. Kıyamet kopdu fiil böyle kullanılmazmış. Halbuki şimdi herkes fiili öyle kullanıyor, yaşayış, gidiş deyip duruyorlar. Bilbaşar aldı bizim baş-

lığı, *Denizin Çağrısı* deye bir roman yazdı, amma kim çağırıyordu bilmiyorum, herhalde deniz değildi. «Denizin çağırması» denince denizin sesi kısılır. Neyse bu kadarı yeter... Mektubunda midendeki gazdan bahsediyorsun. Ne felaket! Senin de benim de midemiz var. Yok divertikül, yok, ülser, bunlarla mı uğraşacağız yahu!... İstanbul'da dünyayı altüst etdiğime, herkesi heyecana verdiğime çok sıkılıyordum. Herkesi bu kadar rahatsız etmekdense ölmek daha kolay olurdu. Yüreğimde büyük bir kabahat işlemekde olduğum duygusu vardı... Şimdi böyle kendimi korumak hoşuma gitmiyor. Ben kendime bakmaya alışık değilim. Böyle aman üşüme, yorulma veya kavanoz içinde kapanırmış gibi durmak bana pek yabancı bir durum oluyor. Artık fora edeceğim. Sen yazın Efes'e gidip gelirken, «Canın çıkıyor!» diye darılıyordun. A Azra, ne divertikül, ne de ülser (eğer varsa) bu gidiş gelişlerin neticesi değil ki. Onların, yani gidiş gelişlerin yegâne fenalığı yazı yazamamakdır, o kadar. Ha sana eyi bir haber vereyim! Bilirkişiler eve 14 bin küsur lira kıymet biçmişler. Eh mahkemeyi kaybedip bir de masraf vermekden kat kat âlâ. Bu suretde dört bin küsur fazla oluyor... Mektubunu şimdi seninle beraber okuyorum. Homeros'un tanrıları insanlardan çok daha az ciddiye aldığı halde, onlara inandığına şaşıyorsun. Sen bu meselede pek kategorik davranıyorsun. İnancı şöyle anlayorsun, ya tamamen inanır, ya tamamen inanmaz. Tam bir inanışla tam bir inanmayış arasında derece farkları vardır. Bence Homeros tanrılara büsbütün inanmıyor. «Acaba?» diyor. Hayret etmenin bir sebebi de bence şundan. Sen Homer asrını Olimpiyen tanrılar inancının asıl gelişdiği asır sanıyorsun. Hayır, Homer zamanında Anadolu'da Olimpiyenlerin en parlak zamanı epeyceden beri geçmişdi. Homer'in inancındaki asıl savsaklama bundandır. Homer o tanrılara tamamen inansaydı, Aphrodite-Hephaistos skandalını, Are'sin yaralaranak danalar gibi anıra anıra kaçmasını, daha neler de neler yazar mıydı? Bana kalırsa Homer zamanında Olimpiyenlerin Anadolu'da modası eni konu geçmişdi. İsa'dan önce 6. ve 5. asırlarda bu tanrılar Yunanistan'da (Homer sayesinde) yine canlandılar. Aynı asırlar-

da Anadolu'da Atena'ya, Zeus'e (güneydeki Anadolu Zeus'u, yani Labris'li Zeus — Zeus Labrandeos müstesna) az mabed yapıldı. Mabedlerin mühimleri Efes'te, Meandros Manisa' sında ve Sardis'de hep Artemis'indir. Unutma ki Orfizm ve Zagreus, Homer'den öncedir... Evet, Homer tanrıları da Akalar gibi antipatik gösteriyor. Akalara antipatiyi pek sezen olmamış. Fakat hemen hemen bütün dünya Troyalılara sempati duymuş. Virjil hakkında söylediğin doğru. Fakat mesela İngilizlerin on dokuzuncu asra kadar kendilerini Troyalıların evladları saymalarında bir politik sebeb yok a. Son bir film vardı ya Trova savaşı, o filmi çevirmek için bir profesör çağırmışlar. Filmde Akalar antipatik gösteriliyor deye Atina' da kıyamet kopdu. Hem son mitograflar, mesela Robert Graves bu noktayı bizim gördüğümüz gibi izah etmişlerdir. Duhamel *Odisea*'yı daha gerçek ve insani sayıyorsa fena halde yanılıyor. Ne var orada, Nausikaa, bir de Odysseus'un eski dadısı, köpeği, o kadar. *İlyada* ne kadar daha derin, onda pek heybetli ve acı bir insani tragedya var. Orada her şey insani, Duhamel nasıl görmemiş, şaşılır. Senin bu hususdaki fikrin çok doğrudur. *İlyada*'da Kiklops hikâyesi gibi umacı hikâyeleri Kalipso gibi cadı masalları yok. Macera romanı değil *İlyada*. Mesela al Kiklops epizodunu *İlyada*'ya koy. Ne rezalet olur yahu «...Evet *İlyada*'nın havası tam bir masumiyet havası, adeta Homer değil de, bir dağ çiçeği savaşı anlatıyor. Malum çiçek anlatamaz, fakat bu ne demek istediğimi anlatır. Dante'de o yok, herifin yüz çizgileri çelikden yontulmuş sanırsın, bazen — o da ender — şöyle bir hoş esinti var, işte o kadar. Herif sert bir Roma prokonsülü gibi, azameti, heybeti var, adaletine diyecek yok amma merhamet pek de yok... «Irréprochable» sıfatına iyi bir karşılık bulamadım. Düşünürüm. Aklıma gelir. Zaten bu oturup düşünmekle bulunmaz. Gezer tozarken akıl otomatik olarak işler, birkaç şey bulur, içinden en uygununu seçer. Yoksa al kehadı önüne, düşün. Bomboş kehad sana bakar, bomboş akıl da kehada bakar. Mesela «demon» (daimon) onu düşündüm. Yani onunla meşgul oldu içim. Demon'un asıl karşılığı «cin». Çünki cinin fenası da eyisi de olur. Amma Here'ye cin deye-

mezsin bittabi, halkın kullandığı bir sıfat kullanacaksın. Mesela: Ters karı, aksi karı, sakar karı, fesat karı, uğursuz karı, kudurgun avrat! Şom karı, yumsuz karı, nalet karı, habis karı, baş belası! İblis olmaz. İfrit de olmaz. Neyse bu yolda bir şey olacak. Ben bu mektubu stop ediyorum. Merhaba!

11 Şubat, Sabah 1958

Merhaba canım canım! Sana beş altı günden beri mektup yazamadığım için canım sıkılıyordu. Fakat malum a gövde rahatından ziyade kafa rahatına ehemmiyet veririm. Ev yıkılalıdan beri kitaplar altüstdü. Bir kitap aramak için bütün evi dolaşmak, yerdeki yığınları sağdan sola aktarmak vardı. Bir büyük kitap etajeri yapmak lazım geldi. Tahtaları aldık, iki üç gün de marangoz peşinde koşduk, iki günde de kitaplar düzene ve sıraya kondu. Şimdi kafa rahatı sağlandı... Sıhhatim mükemmel, hepsi eyi... Matbaada gazeta için basılmış bir resmimi buldum gönderiyorum. Hane Şah mah... Senin 4 Şubat mektubun âlâ bir cevabı şerif ve mercanı latif ister... Bu mektup değil ha, Rebii'de geçer ayak mı, gider ayak mı ne yazıyorum.

13 Şubat 1958
Gece

(...) En nihayet sana yazmak için kalemi elime almak sevinci zar zor nasibim oldu. Adnan Düvenci resimli yazı ister. Eyi amma bende resim yapmak hevesi yok. Böyle zoraki işler de hem sıkıntı verir, hem de çabala çabala bir türlü bitmez. Asıl yapmasına can atdığım işler geri kalır. Yalnız Adnan Düvenci'nin resim istemesi olsa, yine de hayde neyse, amma hiç beklemediğim yerden neler de neler çıkar. Red edersen yürek kırarsın, red etmezsen akla karayı seçersin.

—Evvela yazılarını 12 tarihliye kadar okudum. Bundan sonra «Altmış altı bük»e geliyor. Konuları evire çevire, çıtır pıtır bir anlatışla döndürüyorsun. Çok sempatik bir mahiyet var yazılarda. Birkaç yazı daha olsa adeta bir küçük kitap olacak... İstanbul'dayken ve ondan önce İzmir'de iki kilometre yürüyünce oturup dinlenmek isteyordum. İçimden artık yoruldum, ihtiyarlayorum galiba diyordum, halbuki gripin ateşi durunca yine eski halime geldim. Ağırlık 79 kilo, zaten normal olarak o kadardım... Şimdi Azra'cığım sana doktorlardan bir az şikâyet edeceğim. Mesela ben yıllardan beri midem var mı, barsağım var mı, farkında olmazdım. Şimdi ise dikkatimi onlara çektiler. Eh biz de dinleyoruz yahu! Bana yapılan bir fenalıkdır bu değil mi ya? Sonra bir de ameliyatdan korkuyorum sanıyorlar. İyi amma hangi doktorun hangi mantığına inanayım, her biri başka bir telden ötüyor, onlara faik bir doktor olmalıyım ki içlerinde hangisinin fikri doğrudur diye karar vereyim... Şu Süleyman sempatik adam, hüsnüniyeti var. Pek âlâ! Şimdi ona madem ki o kadar isteyorsun al efendim beni ameliyat et mi deyeyim? Neyse bırak bir kenara...

Azra'dan Balıkçı'ya

Pazartesi, 17 Şubat (1958 olacak)

Canım canım, makinede yazılmış mektup diye telaşlanma. Sebebi şu: Sen ya çarşamba buraya gelmek için yola çıkarsan, mektubum seni bulamazsa, kopyasını gelince sana vereyim diye daktiloda yazmaya karar verdim. Ama bana öyle geliyor ki, gelecek haftaya kaldın. O da olur. Cumartesi gece senin mektubu aldım. Çok çok dolu bir mektup o, sana tam cevabını vermek isterdim. Pazar bir az nezleydim, yazıya oturamadım, şimdi de sinemadan geliyorum. Canım can, sen sinemaya gitmekten pek hoşlanmazsın, ama bu gördüğüm filmi senin de görmeni isterdim. Adı «Si tous les gars du monde», hani burada bahsettiler, Norveç açıklarında

jambondan zehirlenip de imdat isteyen bir geminin telsizini Togo'da kapte ediyorlar, sonra Avrupa'nın bütün şehirleri zincirleme ilgileniyor, sonunda uçakla ilaçları ulaştırıyorlar gemiye ve insanlar kurtuluyor. Ömrümde bu kadar güzel bir film görmemiştim. Öyle ağladım ki sevinçten! Hani insan olmak sevinci var ya, onu ne kadar az duyar insan, işte bu film çılgınca bir coşku içinde duyuruyor o sevinci. Bir «individuellement» duymak var, bir de «collectivement», kişi olarak, toplum içinde. İşte film kolektif biçimde duyuruyor, ki o müthiş bir şey! Merhaba, canım canım, bu kadar sevinç duya duya yaşamak ne güzel! Ama derken senin mektubuna dünden beri vermeyi düşündüğüm cevap belki de kaynayacak şimdiki heyecanımın içinde. Varsın kaynasın, a canım Balıkçı, o elma için yazdıkların var ya, ne doğru! Şimdi sana elmadan söz edecektim, şöyle rengi, kutru, kimyevi tahlili, formülü ile, ama araya film girmiş elmadan bahs etmeyeceğim belki, ne çıkar; gene de bu elmadır diyeceksin. Nasıl anladım onu ben, ilk defa anladım bunu. Ben de şaşardım, yazılarımda bir şey var, tam tadı çıkmıyor diye. Bundan sonra tadı çıkacak, hep çıkacak artık.

Eve geldiğimde bir mektup buldum, bir okuyucudan, Gökova yazılarını okumuş, bizimle gelmek istiyor. Ne sevindim! Daha başka talipler de çıkacak, biliyorum. O insanları gezdireceğiz. Aman Balıkçı, insanlar ne güzel! Gel bu filme bir de seninle gidelim. Fellot'nun filmlerini aldım, geçen gün bir de mektubu geldi, Rebii'den bir program istemiş, ne olur Rebii bey ona bir yazsa. Ayıp değil mi adamcağızın işi ile uğraşmamak? İsterseniz siz orada bir plan yapın, bana bildirim, ben yazarım Fellot'ya.

Cumartesi akşamı tatlı bir şey daha oldu: Bir Alman kızı var, Orhan Veli hakkında bir doktora tezi yapmış,, onu Adnan Veli ile yemeğe götürdük, pazar da yazdığı tezi okudum, Génial bir tarafı yok kızcağızın, büyük bir buluş yapmamış, ama ne temiz, ne güzel dizmiş fikirlerini, elle tutulur bir inceleme yapmış. Bizde yok böyle bir inceleme, yalnız Orhan Veli için yok değil, hiçbiriniz için yapılmamış daha. Eh gel de sevme şimdi bu Alman kızını! Babası Bres-

lau gemisinde ve bir de Yavuz'da bahriyeli imiş, harp dönüşü çocuklarına hep Türkiye'den söz edermiş, kız da böylece Türkçe öğrenmiş, Köln üniversitesinde bir akıllı profesör ona Orhan Veli'nin şiirlerini vermiş tez olarak. Eh olur ya, «Si tous les gars du monde» gibi. Bergama'dan bir oya kalmıştı elimde, akşam eve kahve içirmeye aldım kızı, oyayı verdim. O sırada senin mektubun gelmişti, senden bahs ettim. Bir ona söyledim senin çarşamba gecesi geleceğini. Sen mektupta kimseye söyleme, diyordun, söyler miyim hiç? A canım canım, sen kendini hep benim koruyucu kanadım altında bil. Bak sen geçen sefer burada iken o işe pek inanmadın, neden inanmadığını da biliyorum, mistik adam değilsin, ben ise o günlerde tam mistik bir havada yaşıyordum, senin divertikülündeyim diyordum, ama sen bunun bir gerçek, objektif bir gerçek olduğunu anlamıyordun. Anlamadın, izleyemedin beni o işte, oysa dinle bak, bu elle tutulur bir gerçektir, aklımızla anlayamasak da bu böyledir. Ben senin içinde oldum mu, benim gücüm kuvvetim de sende olur, sağlığım da. Ama sen o defa yeter derecede açık değildin bana. Bırak kendini Balıkçı'm, ne olur, bir defa olsun kendi mantığın ve doktorların mantığı ile düşünme, kendini bırak, bana bırak. Ben her şeyi en iyi yoldan idare edeceğimi bilmesem, bende bunu yapacak güç duymasam, sana bırak demem. Diyorum işte. Demek ki bir şey dedirtiyor bana bunu. Hani bana Sainte Thérèse d'Avila gibi adlar takarsın, ben de sinirlenirim. Eh madem öyle görüyorsun, bırak bari olayım. Bu ameliyat olma olmama meselesinde sen düşünme. Bırak beni sana kılavuzluk edeyim. Korkma, korkmazsın, ama bu işde kati bir mantıkla yürüyorsun, hani benim bir zamanki yazılarımı andırıyorsun. Ne olur o mantığı şimdi silmeye çalış. Şimdi diyorsun ki o doktorların üstüne çıkabilmen için onlardan üstün bir mantığa sahip olman gerek. Tabii o lazım, o da ben'im. Sana ne lazımsa ben bulacağım. Sen karışma, bir şey söyleme diye annem başımın etini yiyor. Ama dinlemem, ben karışacağım işte! Balıkçı, sanırım ki benim nereye vardığımı sen anlamadın daha. Anladın ama tam ifade etmekten çekiniyorsun tevazu yüzünden. Ya-

hu, ben erdim, bir çeşit ermiş oldum, tanrılarla konuşuyorum. O halde, ne oluyorsunuz sizler, doktorlar dostlar ve sen de dahil! Siz kim oluyorsunuz, ben varken, ben konuşacağım! Ben söyleyeceğim şu lazım, bu böyle yapılacak diye. Şimdiden ne olacak, ne söyleyeceğimi bilemem, ama sen kendini bana bırak, benim sesimi dinle, o bir şey söyleyecek, bir yol gösterecek ve bu yol doğru olacak. Başka türlü olamaz. Güvenim var diye bağırıyordum, ama sen cevap vermiyordun. Hâlâ bu kadar üzüldün, öc alacaksın diye yazıyorsun, yuh sana Balıkçı'm! Sen benimle şaka etmişin, edemezsin, bayağı güvensizlik gösterdin orada. Yahu, unutuyorsun benim Kybele olduğumu, seni o Faust'un yanındaki Wagner mi ne idi, ona benzeteceğim: Büyülerinle uyandırmışsın cinleri, sonra da görmezlikten, duymazlıktan geliyorsun. Senin için şimdi tek kurtuluş kendini Kybele'ye büsbütün teslim etmektir. O ne yapacaksa yapacak seninle. Sabahattin duymasın, yüzüme tükürür, ama Sabahattin bilmez benim ne olduğumu, nasıl geliştiğimi, Sabahattin aşka pek inanmaz, dostluk der. Hayır, efendiler, siz kadın değilsiniz, siz bazı şeyleri bilemezsiniz, duyamazsmız. O halde, siz şimdilik susun bakalım. Haddinizi bilin ve yerinize oturun! Anadolu dilleri, kültleri veya kelime etimolojisine sıra gelince, gene sizi dinleriz, kulak kesiliriz, erkekçe kafamza hayran oluruz, ama bu o değil, şimdi de bizim sözümüz geçer. Sedimantasyon niçin yapılmadı bugüne kadar? Grip filan dedin, ilk defa için anladık, ama şimdi artık yapılmalı. Radyografi burada yapılacak. Şimdi sen eğer daha yola çıkmadınsa: Önce sedimantasyonu yaptır, onu al, buraya gel. Ötesini bana bırak. Mükemmel durumdasın, anlıyorum ve zaten demene lüzum yok, biliyorum. Ne ukala Azra, diyeceksin, ne dersen de, vız gelir bana. Ben yanılmam, bendeki aşk yanılmaz. İşte böyle canım canım. Sesim «flûté» geldi mi, gelmedi mi bilmem, üstelik ilgilendirmez de beni, bende ne yaman kuvvet olduğunu daha bilmiyorsun sen, bilemezsin de. Bu kuvvet yeni doğdu, hani *Ötelerin Çocuğu*'nda Karakızın kuvvetini nasıl anlattın, işte öyle bir kuvvet benimkisi, sen bilirsin onu, az erkek bilir. Ben ana olmadım bugüne dek, ama o analık gü-

cü her kadının içinde yatar. Şimdi olacağım, eh olunca da bakalım çocuğumu elimden alabilirler mi? Yalnız bir tarafı var bu analığın, işte o hazin, sana bile söylemeye dilim varmıyor, hele bu buz gibi makine harfleriyle, bir ana sahiptir çocuğuna, dünya âlem nerden bilsin ki sen benim çocuğumsun. Söz sahibi etmezler beni. Bir edecek varsa o da sensin, canım canım. Oysa sen de etmedin o İstanbul'da olduğun günler, o müthiş üzüntüm de ordan oldu. Gene de etmezsen, bak Balıkçı, büyük laf söyleyeceğim, o zaman öç alınmış olur, ama senden değil benden. Ben yıkılırım. Bu kadar da patetik söz yeter artık! Öf, ne olduk be! Bunlar söylenecek söz mü, yahu? Söyletme bana. Ölçüsüzlük ettim, oysa nefret ederim ölçüsüzlükten...

Şimdi aldı senin Madam Curie, bakalım ne dedi: O dialog şeklindeki tartışma benim *İlyada*'nın ikinci cildine önsöz olacak. Düşündüm, ikinci cilt için de bir önsöz lazım. Hele bu cilde çok tatlı ve ilginç bir şey koymalı ki okunsun. Yoksa bu cilt tadsız ne yazık ki. Savaş sahneleri, arada bir aydınlıklar, Homeros'un kendi sesi çok az, ikide bir duyuluyor. Hele o Dolonie var ya, iğrenç şekilde vahşi. Vallahi sana hak veresim geldi, ben Homeros'u idealize etmeye yüz tutmuşum, ya bu bölüm ondan değil, ya da ondansa, sansür meselesi pek âlâ olabilir; yani Troilos veya Hippodameia gibi sahneler bulunabilirdi asıl *İlyada* metninde. İşte bunları konuşacağız seninle; bir de o din meselesini. Eflatun, Homeros'un dinsizliğine karşı tepki gösterir *Devlet*'in üçüncü kitabında. O kitabı ben çevirmiştim, şimdi Sabahattin'le Mehmet Ali yeniden çeviriyorlar. Sen gelince, benim ve onların çevirisini okuruz, çıkış noktamız o olur. Şimdi ben *İlyada*'nın 10'ncu bölümünü bitiriyorum, 11 ve 12'yi çabuk bitirip Kadir'e vereceğim, sonra bütün gücümle bu önsöze girişeceğim. İlk önsözde bulduğun kuruluk bunda olmayacak, artık tam senin istediğin ve, yeni yazılarım gibi bir önsöz olacak. Homeros'un dini üstüne kitapları karıştıracağız karşılıklı. Bu meseleyi bir 50-60 kadar sayfada ele alırız. Göreceksin, çok iyi olacak.

Senin romana gelince, iyice anlamadım. Yani benim il-

ham ettiğim ve objektif realite dediğin yeri anladım da, bunlar tek tük mü kalacak romanın bütünü içinde? Ötesi de giremiyor mu o objektif realite içine? Bana bunu açıkla. Zaten bu romanı ben anlamadım ki, anlatmadın. Ne demek istiyorsun bu romanda? Önce romanın amacı üstünde anlaşmamız gerekmez mi? Mersin-İstanbul, tipler, filan dedin. Ben sorunca da eski tip roman kuruluşu diye sözümü kestin. Cesaret edemedim daha fazla sormaya. Eskisi yenisi var mı roman deyince? Önce insan bir tezini kurar, sonra da planını ona göre yapar. O tezini sen bana açık açık söyledin miydi, planını da söylemiş olursun. «Diluted» mi ne dedin, gevşek mi, sulandırılmış mı ne demekse o olmaz. Neyse o işi daha konuşuruz. Yalnız şunu bil ki; bundan böyle bana açık seçik anlatmadığın bir romanı yazmaya koyulamazsın. Canım canım, seni epey payladım bu akşam. Bu mektupta sevgi yok diye geri gönderirsen, halt edersin işte. Biliyor musun ki sevgi bazen yırtıcı bir şey oluyor. Senin bilmen gerek, Kybele'yi unutma. Üstelik de bilirsin ki, senin canın canın bazen bir paketçik bir bez olur ve senin cebine girer, bütün gövdesi bir yanak olur, yanağına dayanır, el olup avucuna girer. Neler neler olur, senin copain'in, kızın, arkadaşın olur. Her defasında da ne olursa olsun, senin olmanın sevinci içindedir.

13 Mart 1958

Canım canım canım. — Senden iki mektup aldım. Onlara sırasıyla cevap vereceğim daha aşağıda. Şimdi sana bu günlerdeki meşguliyetimi anlatayım. Fransız kültür merkezinde konferans verdim. Hoşlarına gitdi, evvelsi gün bir daha verdirdiler. İşin münasebetsiz tarafı hem Fransızca, hem de Türkçe vermemdi. Notlardan ayakda konuşdum. Bunlar için az buçuk bir hazırlık — bir kaç saatlik — lazım oldu. Efes'e gitdim iki defa, bir de Bergama'ya. Ondan başka boyuna

ev arayoruz. O çok vakit alıyor. Daha parayı almadık; amma alır almaz evi almalı, çünkü paranın kıymeti pek hızla düşüyor. Ha aynı zamanda buradaki bir şirket bir scenario istedi. Onu da hazırlıyorum. Scenario değil, scenario'nun nasıl yapılacağı hikâyesi. Arada gazetaya on kadar yazı yazdım. Belki daha başka işler de yapdım ama unutmuş olacağım. Bu sıralarda İzmir'de sokakda yürümek tuhaf oluyor. İki yüz metroyu yarım saatda alıyorum. Acele yürürken, «O Üstad!» deye durduruyorlar. «Nasılsınız?» filan. On adım alınca bir tane daha. A canım insanları severim, amma işim oluyor. Benim yine yüreğim akar! Candan merhaba! derim, hızlı hızlı. Nasılsınız? Eyi misiniz? Filan hiç eyi olmayor. Neyse. Şimdi gelelim mektuplara. Dur! Evler hikâyesi. Yahu iki odalılar bile 24 bin. Halbuki bir oda bana lazım. Bir oda da müsafir odası. Müsafir benim zıddıma gider. Canım dost — müsafir değil. İşte müsafir odası — yani gelirse oraya gitsinler, beni kendi odamda işime gücüme bıraksınlar deye lazım müsafir odası. Bu takdirde benim odam aynı zamanda yatak odası olacak. Bir ev var dört odalı iki kat. Eyi amma 30 bin isteyor. Bankaya borçluymuş. Ne kadar borçlu olduğunu bilmiyorum. Bankanın borcunu üstüme almak suretiyle evi alabilirsem alacağım. O zaman benim odam olur, yani hiç kimsenin karışmayacağı bir oda. Bu iki katlı evin üst katından deniz gözüküyor. Hele bakalım!... Son sefer Efes'e gitdiğim zaman Selçuk'da bir eşek sıpalayordu. Seyretdik. Sen Jana çıkdık indik. Eh sıpa doğalı henüz bir saat olmuşdu. Bakdım bir iki adım atıyor, sonra bir hopladı ve havaya bir çifte atdı. Ona sıçrama ve çifte atma denemezdi. «C'était une explosion de joie!» İngilizce anlatsaydım «He exploded in a kick,» derdim. «Sevinci çifte halinde infilak eyledi, patladı!» Olmadı Türkçesi. Biz de birer tabii hayvanız yahu. Mitoloji bu cereyanları «Pan» deye ilahlaşdırmış. Kendisine aynada baksın. Her şeysi var! Her şeysi de âlemde ne kadar sevinç varsa, onlara sahip olduğunun tapu senedidir. Saçları, gözleri, alın, burnu, dudakları, yanakları, çenesi etc, ta ayaklarına kadar. Bunun ta tepesinde de beyni, düşünen bütün malik olduğu alet ve edevata sahip olduğunu kendisine bil-

diren başı. Zavallı, bir saat yaşlı sıpa sevinç duyar, amma bilemez... Sana yazmışdım a. Yaplan, yazılan bir şey mahvolmaz. Çünki insan o raddeye vardı demekdir. Yani mesela Bergama yazısı düşünüldü yazıldı. Mesela bitdi. Amma yazıyı süprüntü küfesine atmışlar, suda boğmuşlar, veya ateşde yakmışlar, ne çıkar ondan. Hiç! Yapılacak, yani yazılacak yazıldı ya! Mesele yok artık! Yirmi yaşında mıydım ne? Avropa'da bir film seyretdimdi. Bir ressam bir kadınla sevişiyor. Sonra kadını terk ediyor. Kadın içerliyor. Adamın ne kadar tablosu varsa, hepsini sergi yapacağım deye bir binaya toplayor bir ormanda. Davetler, pour le vernissage. Ressamı da davet ediyor. Hepsi geldi mi geldi! Zaten tutuşdurma tertibatı alınmış. Birden bina da, tablolar da yanıyor. Ressam saçını başını kıçını yırtıyor. Kadın intikamını almış oluyor. Ben bu filmi o kadar saçma buldumdu ki, bugün bile her teferruatıyla hatırımda. Yahu tabloları yapmış a! Eh oldu demekdir. Amma yanmış varsın yansın. Başka yapar a!... Yahu bizi para işiyle uğraşdırıp durmamalılar, bize o yazacağımız yazı işiyle uğraşma serbestisini vermeliler. Seni bu işler üzer, benim de canım sıkılır üzülüp durursun deye. Sen şimdi hiç üzülmüyorum deye çıkakorsun. Laf mı, hiç olmazsa vakit kaybediyorsun. Bizim içinse vakit — herhalde kıyas kabul edilmeyecek derecede — nakid değildir. Vakit nasıl nakit olurmuş? Vakit yaşanacak hayatdır. Şimdi mektubunun ötesine geçiyorum. Ha şunu söyleyeyim, dün yani 12 Mart ev aradık. Vakit ev aramakdı dün. Bu ev arama vaktiyle de ne düşünülmez, ne yapılmazdı! Fakat modern şehir gösterişi; yani şehre bir ersatz modernlik maskesi takılacak deye biz dazıra dazır sokak sokak taban tepiyoruz. Avropalılığın bu kadar tepeden tırnağa orientalca taklidine hiçbir devirde rastgelinmemişdir. İstanbul'da o açılan geniş sokaklardan geçdikçe, beynimin burnuyla leş gibi bir taklid kokusuyla içim bulanıyordu. Neyse defet!...

Mektubun bundan sonraki bölümünde Halikarnas Balıkçısı, o sıralarda üstüne durup tartışmaya başladığımız «hexametron» vezni konusunu ele

alır. Bu konu aramızda, kimi zaman çatışmaya kadar sert tartışmalara yol açmıştır. Balıkçı hexametron, yani destanda kullanılan altılı vezinle tanrıça Kybele tapımı ve onun tapımında yer alan Daktyl rahipleri arasında bir ilişki görmekte ve bu ilişkinin bilimsel yöntemlerle işlenmesini, böyle bir ilişki varsa, açıkça ortaya konmasını dilemekteydi. Bu iş için de beni seçmiş, bunu en iyi benim yapabileceğime inamıştı. Konu beni de sarmış, çalışmaya başlamıştım.

10 Haziran 1958

(...) 6 ve 7 tarihli mektuplarını aldım. Yahu benim başımdan geçenlerden bizim doktorların ne mal olduğunu anlamışsındır. Hasta olarak gelmezden önce, hepsi de Hakkiye'ye giderek mide kanseri olduğumu söylemişler. Hakkiye de gizli telgraf çekmiş Haluğa hemen İstanbul'a gelmem için. Çünkü doktorlar saniye geçirmeden ameliyat lazım demişler. Ötesini biliyorsun. Sen kardeşini Tarık Temel'e götür, ona röntgen aldırınız. O adama itimadım var. Bunu yapmakla aldığınız tertibatı bozmak istemiyorum. Biliyorsun ya Adnan Düvenci'nin kardeşine de burada muhakkak boğaz kanseri dediler. Almanya'ya gitdi. Halbuki kanser değilmiş. Sonra kist dedikleri eski bir verem kalsifikasyonu olmasın. Başka bir şey ihtimali yok demişler, ciğerin o en aşağıdaki nahiyesinde. Belki haklıdırlar, fakat kategorik şeyleri sevmem. Bu hüküm kaskatı dogmatik papazların dogmalarına benzeyor...

Burada Balıkçı akciğerinde bir kist görülen ağabeyim hakkındaki kuşkularımı, dertlenmemi paylaşmaktadır. Bu mektubu ya da daha sonraki bir mektubu ile birlikte bana akciğer üzerine bilgi vermek için birkaç resim de çizmiştir. Ağabeyi-

min son demlerinde Halikarnas Balıkçısı gereken ilaçları sağlamak için neler, neler yapmamıştır! O büyük adamın yalnız dostlarına değil, kim olursa olsun acı çeken, derde düşmüş insana destek olmak için göze almadığı hiçbir şey yoktu.

Benim başımı kaşıyacak vaktim yok, her şeyi bırakdık, ev işiyle adeta güreşiyoruz. Sonra bir taraftan da ev arıyoruz. Anlaşılan elimize geçen parayla ev bulunamayacak gibi. Bulunan evlere para sarf etmek lazım gelecek. Onun için şu İngilizce «Aegean World» mu deyeceğiz, ne deyeceksek onu çarçabuk yazmağa karar verdim. Kehatları aradım, bulamadım. Sende Ephesus — Pergamum, bir de kitabın İngilizce başlangıcı, ne varsa hepsini gönder. Bittabi Ephesus — Pergamum daha da tafsilatlı olacak; fakat o prospektüsler için yazdığım daha etraflı bir yazıya esas teşkil edebilir. Binaenaleyh sendekileri hemen gönder. Benim beş on gün birçok taraflı, ve çok şiddetli faaliyetde bulunmam icap edecek. Artık sana seyrek yazarım, merak etme. Hane Nesimi'nin gazelinde «Bazen göke çıkarım âlemi seyrederim, bazen de yere inerim âlem seyreyler beni» yollu bir söz var ya. Şimdi ben yere inmiş durumdayım, öteye beriye seğirtdiğimi âlem seyreyleyor. Nihayet 21 bin liraya bir ev bulduk iki odalı. Fakat odanın birinde hem yatmak, hem yazmak lazım. Evin tepesine bir oda daha çıkmak gerek. Bu sefer de orası gelecekde yeşil saha olacak deye müsaade vermiyorlar. Vallahi pek bunaltıcı bir hal. Zaten resmi dairelerin inşası için malzeme kıtlığı olduğundan, yakında bütün hususi inşaatı durduracaklarmış. Böyle rezalet olur mu? Seni göreceğim geldi. Amma gel de seni gör. Bu ev mev meselesini —hâlâ parayı almakla meşguluz— bitirince İstanbul'a kadar uzanmayı hak etmiş olacağım. O zamana kadar inşallah şu İngilizce kitabı da bitirmiş olurum da satarım bare. Yani İstanbul'dan Turizm Vekilliğine telefon suretiyle para tediyesini istical etdiririm. On sahifeye 750 verdiklerine göre, 100 sahifeye 7500 vermeleri gerek. 5000 de verseler âlâ ya. Sana gönülden mektup yazacağıma hesaptan yazmak bana ağır ge-

liyor. Neyse bu kadar metamatik kelamiyatdan sonra gayrı matematik fiiliyatla dolu bir tatil geçiririm. Konsoloshanedeki yemekde Türk olarak yalnız ben vardım. Prof. Hafman oradaydı, bildiklerimizden gayrı bir şey söylemedi. Adam bizim bürokrasinin «heterogène»liğinden ve ağırlığından şikâyetçi. Anlaşılan asıl müşkül kazılar değil, fakat kazı için yapılacak resmi muameleler. Şimdi bilâ fasıla beş gün —her gün— Efes ve Bergama'ya gideceğim. Buraya üniversiteden bizim profesörler gelecek. Bu cuma akşamı biri konferans verecek, sonra yemek, beni davet etdiler. Grek filozofları hakkında cakcak ve laklak edecekmiş. Geçen gün bir tanesini — onlardan değil, buradaki üniversiteden — gördüm. Bazilika sözünün Türkçe «başlık»dan geldiğini söyledi. Artık herifi düşün! Ben şu İngilizce yazıyı kaşla göz arasında yazarım. Buraya İstanbul'dan Aliye geldi. Şimdi Agamemnon ılıcasında. Neşeli görünüyor. Sen kardeşin için Tarık Temel'i unutma. Gitmeden önce her ihtiyata göre, bir de ona aldırsın. Azra merhabalar sana! Bunu sakın mektup sayayım deme.

23 Haziran 1958

(...) Son mektubunu aldım. Senden mektup gelmeyor deye merak edip duruyordum. Neyse geldi. Evin parasını galiba yarın alacağız. Hep yarın deye deye bugüne geldik. Yani bir aksilik çıkmazsa yarın alacağız. Benim birkaç gündür ateşim vardı 38 kadar, dün düşdü 37,2'ye. İşlerime mani olmadı, yani Efes'e filan. Resmi muamele yok mu insanı deli ediyor. Ansiklopedia Britanika kadar tomar tomar kehad. Karantina, Konak ve Bornova arasında mekik dokuduk. Yedi kerre Bornova'ya gitmek lazım geldi. Yarın sekiz olacak, çünki Karayolları orada. Ev de arıyoruz. Galiba 10 bin lira kadar borca gideceğiz. Kiralar pek yüksek, paranın da kıymeti düşüyor. Unutma — eskiden kiralanmış bir ev değil, yeni bir

apartman kirası 300 lira. — Bir sene de peşin isteyorlar. Paranın da kıymeti eriyor her gün. Neyse bunları anlatmakla vakit geçirmeyeyim. Yanlış yapmışlar, evden 13.700 lira alıyoruz. — İki mektubunda da İngilizce yazı hakkında «sceptique» görünüyorsun. Ben Ankara'ya yazacağım. Önsöz ile bir şehiri nümune yazı deye göndereceğim. Ne vereceklerini soracağım. Yazıyı yazınca Ankara'ya bizzat gideceğim. Sen neden sceptique'sin? Aceba o sergi için yazdıklarımı beğenmediler mi? — Sina'nın hastalığına canım çok sıkıldı. Durumunu da eyice bildirmediler. Göğüsde kavern, boğazda leke. Ehemmiyetli olmayabilir. Zaten göğüste olunca mutlaka gırtlakda bir tesir yaparmış. Birçok doktora sordum. Sen resimler için diyorsun. Ben eve yazdım. Apartmandan ayda elli lira gelir. Altı yedi aylığını peşinen Sina'ya versinler dedim. Hele sabır et, durumu anlayayım, icap ederse senden ödünç olmak şartiyle alırım. Ben hiç meyus değilim. Çabalayıp duruyorum. Elimde kılıç eksik. Mücadelenin gürültüsü arasında enerjimi buluyorum. Koşup, yetişip, gürleyip duruyorum. Al külah, ver takke, tozu dumana karışdırıyoruz. Ev olunca romanı yazacağım. Beni merak etme. Sina acı oldu bittabi, hem pek aksi zamanda, fakat durumu bilmiyorum. Bu, canım canım mektup değil, bir havasını bulsam öyle bir yazacağım ki deme gitsin. Sen beni merak etme, eyiyim. Sendelediğim yok. Hele telâşım hiç yok. Tesellim senden mektup bir, bir de musiki. Benim yurdum orası, oraya çekildim, yurdumdan bir havadis aldım mıydı, Olympienne bir quiétude ve calme içindeyim.

25 Haziran 1958

(...) Şimdi 23 tarihli mektubunu buldum. Demek ta Eylüle kadar beni bir kerre görmek kâfi. Bu serzeniş üzerine sana — Merhaba! Yazıları aldım. Bayramleyin gazeta çıkmayor, ama Bayram Gazetası var, ona vereceğim. Sina'ya yazdım,

cevap alamadım. Ona canım sıkılıyor. Benden mektup alamadığını söyleyorsun, ben dört beş gün önce, seni mektupsuz bırakmamak için kırmızı kalemle mektup yazmışdım, almadın mı? Ha ateşim hiç kalmadı, dipdiriyim. O mektupta resmi muamele biteceğini yazmışdım — bitmedi. Göya 27 Haziranda bitecek. Biliyorsun ya müşkülat, sade müşkülat beni kederlendirmez, olsa olsa kızarım. Fakat Sina meselesi beni yüreğimden vuruyor. Benim de Aşil topuğum ta yüreğimdedir. Başkaca eyiyim... Yahu mektuplarını büsbütün seyrekleşdirdin. Yoksa yazacak bir duygun yok mu? Ha o İngilizce yazı hakkında niyetlerimi yazdım. Onun hakkında fikrini bildir...

4 Temmuz 1958

Merhaba canım canım canım. Çarçabuk çırpışdırıyorum. Adnan Düvenci'ye, «Romanı ver, satayım, şu sıkıntıdan kurtulayım, sana başka bir tane yazarım,» dedim. Ha meşe odununa konuşmuşsun ha ona. Avokat bir resmi ültimatom yazacakdı. Çünki üç sene basmayınca editör haklarını kaybediyor. Adam kıvrandığımı görüyor, söylediğim de pek makul, fakat oralı değil. Yine çatmak için dün matbaada odasına gitdim, kimse yok. Dolapda da bizim roman. Romanı aldım, çıkdım. Şimdi İstanbul'a geleceğim birkaç gün sonra. Romanı satacağım. Amma halim fena, sıkıntıdan bütün gövdem ürtiker gibi bir şey oldu. Kaşınmakdan uyuyamıyorum. İstanbul'a beş altı gün sonra geleceğim. Sen gazetalara göz kulak ol. Roman, yani *Yol Ver Deniz Uluç Ali Geliyor* cinsinin en iyilerindendir. On ilâ yirmi bin arasında alabilirim. «Akşam»a bak, 200 tefrikalıkdır, altı ay sürer. Halim ürtiker. Ha Azra «Guide Bleu»yü benim için satın al. Gelince parasını veririm. Seni çok öperim.

İkinci mektup.

Canım canım. Demincek kısa bir mektup yazdım. Pazar günü uçakla geleceğim. Romanı getireceğim. Füreyya'ya yazdım, Fikret Adil'le konuşsun, o da hemen gazetalarla temasa geçsin. Hangi uçakla geleceğimi bilmiyorum. Buradan 10.45'de kalkanda yer bulursam eyi. Sen meydana gelme! Doğru apartmana gideceğim ki, ne yapıldığını bileyim. Urtiker devam ediyor. Geçer inşallah...

14 Temmuz 1958

Canım Canım Canım Merhaba,

Senin mektubunu sevinçle aldım. Sen farkında olmazsın amma yazdığının ve çarşamba akşamki o halinin hiç kimse benim gibi tadına varamamışdır. Evet, o akşam her zamanki rutin toplantının içinden canlı bir akıntı geçdi. Hemen herkes birden ne ise o oldu, kendi karakterini yaşadı. Sabahaddin cennetde ilahi okuyan, Mehmed Ali ise elinde kılıç bir «archange»a benziyordu Hani kılıcı alınların kara yazısı üzerine çekermiş de archange, hemen kara yazı silinirmiş. Sen ise, hem görünüş, hem de ses ve duygu itibariyle tam fluté hatta flutissima idin. Yani başımda öyle bir mevki alıp dikildin ki iftihar etdim. Hem de nasıl dik! — taze bir çiçek gibi. Yalnız kırmızı elbise gürültüye gitdi. O da gitmedi ya. Buraya gelince nüfuz tezkeresini yapdım. Sonra — yani öğleden sonra bir grupu İzmir'de gezdirdim... Evet İstanbul'da dostlar fazla telaş etdiler; çünki benim İzmir'deki durumumu bilemezler. Burada herkesin bana karşı bir sempatisi vardır. Hatta gazetanın bazı şahıslarına rastgeldim, onlar da Düvenci'yi çirkin hareket etdi sayıyorlar. Yani mahkemelik olursak, adam fena halde gözden düşecek. Belli olmaz a! Adnan Düvenci'ye dalkavukluk ederler. Düvenci

kaşlarını çattı mıydı, onlar da kaş çatarlar. Bana zerrece tesir etmez. Çok kerre bir felaket karşısında yapayalnız kalmışımdır. Şimdi şu. Doğan ya verir ya vermez — ben vermesini istemiyorum. Çünki Doğan civanmerd çocukdur. Zaten şimdi basmayacak. Belki de uzun gelir (210 tefrika) basamaz. Roman onda kalır, ben bir başka roman yazar —Mersin-İstanbul Postası— onu veririm, Uluç Ali'yi alırım. Adnan Düvenci'ye karşı da bir kinim yok. Yani mahkemeye başvurup, tazminat istemeye üşeniyorum. Sonra belki de yapdığına pişman olmuşdur, yani dört bucağa telgraf yazdırdığına. İnsanlar eyidir yahu! Ben birisiyle ona anlatırım. Şimdi bir tarafdan arsayı satıyorum. Evin tamamen tahliyesi için — yani kendi izole odama geçebilmek için — iki bin lira eksik. Fakat onu da acentalar veriyor. Bu bir iki gün zarfında bu iş bitecek. Azra ben dağ başında bir kulübeye — değil şimdi — doğdum doğalı razıyım, hatta sevinirim bile, amma onu yapmak bulunduğum şartlar içinde bir cinayet olur. Bana o çarşamba akşamı yanımda oturuyordun ya, işte ne oldu biliyor musun? Artık bana, ben doğdum doğalı yanımda idin kanaatı geldi. Sende «latent» bir artist taraf var. Artist bir az ihtilalci olur, eğer gerçekten artist ise. Sen de öyle olmasaydın, senin dünya görüşün şimdiki dünya görüşün olmazdı. Bak «ars» yahut «art» mutlaka «arete» kelimesinden geliyordur. Lugata bakmadım öyle seziyorum. Duygu yoluyla anlıyorum. Arete kelimesinde cesaret, fırlayış ve harmonie manaları var. «Eudaimonia esti energia tes psikhes kata areten...* bir söz eksik. Sen mesela kolay kolay kitaba uymazsın, arkana, geçirmiş olduğun hayata bak, görürsün. Ben bir insanın mahiyetini anlarım. Hane bir çiçekde bir rayiha olur, insanın içini açar, öyleydin. Ben haklıyım — kanuna karşı değilse de, bütün yaradılışa karşı — ta en uzak görünmeyen yıldızlara karşı. Sende o anlayışın tadlılığı vardı esasda. Tadlılık ve eyilik aynı şeydir. Moral bir zevk, bir estetik, bir güzellik işidir bu. Eyi olan tadlıdır, bazen de

---

* Bu Yunanca tümcenin anlamı şudur: Mutluluk, ruhun iyiye ve güzele uygun olarak hareket etme gücüdür.

tuzludur. «Bu işin tadı tuzu yok» gibi bir tabirdeki tuz gibi. İnsan hareket halindeyken artist olmasını öğrenir. Bizdeki yazarlar realite filan deye ukala dümbelekliği ederken tadsız ve monoton oluyorlar, aşikâr olan şeyleri aşikâr suretde anlatıyorlar, fakat aşikâr olmayan bir şeyi ya belirtmeğe uğraşmıyorlar, ve yahud onun farkına varmıyorlar hiç. Realite deye bir klişeye giriyorlar. Belki kültür noksanı bu neticeyi veriyor. Öyle oluyor ki hepsi de koyun sürüsü gibi, cahilane, düşünmeden, dirilmeden habire bir yöne gidiyorlar. Söz, konuşma yani, ister yazıyla, ister sesle insan nasıl eyi duyuyorsa, o şekle sokulmalı. Her çeşidin, çeşidini eyi yapan eyi yapmışdır. Yoksa eser mutlaka şöyle olacak deye klişeler uydurmamalı. Ben gramere bile önem veririm. Gramer âdeti formule edendir, âdetin kanunu değildir. İnsan onu en münasip suretde nasıl kıracağını düşünmeli yahut duymalı, ona nasıl alt olacağını değil. Bu güç, entelektüel, bir işdir; kaslar en yüksek tansiyonla kasılmalı, İkaros'un kanatları gibi. Doğru olunacakdır — ister dış dünyada, ister kendi içinin dünyasında çalışsın. Doğruluk ve gerçek de, adamın temperamanı içinde görüneceği için, adam öyle bir expression kombinezonu yapmakdadır ki, o önceleyin dünyada hiç görünmemişdi. Ben logic bir sequence takip ediyorum, fakat bu sequence o kadar uzun ki, varacağım yere varmak için çekirge gibi havada hoplayıp, ara yerdeki kısımları geçiyorum. Yani artist ister istemez «verba»sında olduğu kadar «acta»sında da artistdir. İnsanın hayatı ve hareketleri başka türlü ve eserleri başka türlü olmaz a! İnsan ne ise — gerçekden — ta dibine kadar o olmalıdır. Sanatı, başında taşıdığı şapka gibi olmamalı. Mektubunda o akşamı bir gün yazacağını söyleyorsun. İşte bu senin artist olduğun için böyledir. Belki de birçok kimse — ehemmiyetsizdir amma — işin moral azametinin farkına varmış olmalarına rağmen. Bak Azra, Mehmed Aliye hayran kaldım. Onun subterfuge'lere tenezzül etmeyişi bir ayna gibi beni aksetdiriyordu. Yalnız yanıldığı ufak bir yer var. O da romanı aldıkdan sonra bu hareketimin doğruluğuna emin olmak için, çıkıp herkese romanı aldığımı anlatmış olmam. Hayır, hareketimin doğru olmadığına zerrece

şüphem olsaydı, romanı almazdım. Ben seviniyordum, ve insanlara sevincimi anlatmak isteyordum. Netekim ki — anlatmışımdır sana — bir kadının aftosu gece Teksim meydanında kadının ensesine bir çakı saldı. Ben tutdum. Polis düdüğü. Hayde karakola. Kadın yalvarıcı gözlerle herif aleyhinde konuşmamamı anlatıyor. Hem öyle candan ki! Eh gece, her yer kapalı. Ben de vakayı başka insanlara anlatmak isteyorum. Işık gördüğüm bir apartmanın kapusunu çaldım. Rakı âlemi varmış. Hepsi yabancım, fakat hepsi insan. Öyle bir şiddetle sıcağı sıcağına anlatdım ki sorma gitsin. Yani bu seferki anlatışım da öyle. Amma gramer uymamış. Varsın uymasın. Benim tadlı kadınım yanımdaydı ya...
PS. Kaşıntı kalmadı gibi. Yıkanacağım. Ha unutdum! Hane Tevfik bey birisiyle konuşacakdı da Turistik banka bana ikrazda bulunacakdı. Olursa hoşuma gider, çünki mikdar ne olursa olsun bir ödeme ihtimali var. Yani boşuna almış olmam, mesela bir jübiledeki gibi. Bana verecekleri paranın değerini fazlasıyla öderim, yazıyla, resimle etc.

23 Temmuz 1958

(...) Sana kaç gündür mektup yazamadım. Geçen cuma Efes'e gidemedim, çünki ateşim vardı. Cuma gitmek üzere Kordon'a indim. Otobüse — yani Efes'e gidecek otobüse — bindim. Ve anladım ki ne kadar gayret etsem de kendimi dinleyicilere veremeyeceğim. Yoksa kendimi ensemden kavrar, ve harabenin her tarafına bir paçavra gibi sürüklerdim. «Gidemeyeceğim,» dedim — bana ağır gelir böyle bir şey söylemek, fakat orada kendimi kendi gözümde rezil etmekdense... Eh kumarda kaybeden kaybını sükûnet ve izzeti nefisle kabul etmek gerek değil mi ya? Eve döndüm, Ha! dönmezden önce Millet Hastanesi'ne uğradım. (Mehmed Ali'nin doğru fikirleri var, bana kaşıntıyı büsbütün durdurma diyordu, çünki başka tarafta tahribat yapar.) Doktorlar değil, ben anladım, bir

congestion pulmonaire vardı. Neyse eve gitdim, mindere uzandım, ve *Mersin-İstanbul Postası*'na lumineux bir chapitre yazdım. Bu yazı beni eni konu canlandırdı. Cumartesi hane turistler var ya (biraz sıkıcı oluyorlar, çünki kültürleri eksik, bazı tepkileri beni yelpazeli, karanfilli duruma zorluyor) onları Bergama'ya götürdüm. Ateşim vardı amma kendimi idare edebiliyordum. Yalnız gidiş-geliş işkenceli oldu, çünkü iki kişilik yerlerin birisinin pencere tarafına oturdum. Yanıma bir kişi gelecekdi ya, hayır biri erkek, öteki dişi bir çift geldi. Otobüsde başka yer yokdu. O çift pek bayağı tarzda birbirine sulanmağa koyuldular. Sulansınlar yahu, amma nerdeyse gelip gelip dizimin üstüne oturacaklardı. Herif de fil gibi, kadın hipopotam. Ben onları rahatsız etmemek için karoseriye nerdeyse tereyağ gibi yamyassı sıvanacakdım. Neyse İzmir'e vardık. Ben yine yazıya koyuldum. Çünki malum a, *Mersin-İstanbul*'u bitirmek isteyorum. Sonra bir de başka romana başladım. *Ege Dalgıçları*. Hoşuma gidiyor, Azra. Birisinden usanınca ötekine gidiyorum. Böylece her birisinde zoraki yazı olmuyor, ikisi de yazarken hoşlandığım şeyler oluyor. Hane sana söyleyordum ya, *Mersin-İstanbul* için yazıyı savunacak bir inanç etrafında toplamak. Ta eskiden beri uzakdan uzağa içimde bir duygu vardı. İnsan gündelik hayatın — eskiden ruzumerre denirdi — angaryasından kurtulunca (çünki şimdiki gündelik hayatı, yani zorlandıkları hayat normal değildir) kendilerine geliyorlar. İşte kitapda bu var. Amma duygu belli belirsiz uzakdan duyulan bir müzik gibi idi. Yani bir insan portresi düşün ki, üzeri bir buğuyla, bir donukla örtülü. İşte tuhaf bir hal oldu, o buğular, ve pencere camına yağan yağmur gibi donukluk mucize kabilinden silindi. Portre bütün çizgileriyle kesin olarak meydana çıkdı. Adeta büyük bir liberation sevinci duydum. Yani Bergama dönüşü 38.5 derece vardı, amma istekle yazdım. Yatdım. Gece bir işkence oldu. Pazar günü 39.2 bakdım habire çıkıyor. Burada bir Yahudi hastanesi var. Suad'ı oraya gönderdim. Onun nöbetçi doktoru, mütevazı bir adam iki sene önce gelmişdi. Geldi. 1 milyon 6 yüz bin ünite penisilin iki defada her gün. Pazartesi 37.5'e düştü. Ama öksürünce kan

geldi. Emoftizinin ne olduğunu bilirim. Yazı yazdım. Şimdi hiçbir şeyim yok. Bugün İzmir'e indim, sonra iyice bir muayeneden geçdim...

***

24 Temmuz 1958

(...) Mektubunda, «Öyle ya, ben burada günde sekiz saat oturmak için yaratılmamışım ki — o hayat sıhhatımı bozuyor,» diyorsun. İşte romanda anormal gündelik hayat dediğim bu sıkıcı rutin ve angaryadır. Bazen insan can sıkıntısından kendini kaldırıp taşa çarpıyormuş gibi, bu rutin işde çalışır ki, bu çabalamayla yaşamamakda olduğunu görmesin, unutsun. Hane birçok insanlar vardır— bu söylediğim gibi insanlara «çalışkan» derler, methetmek için. Senin mesela kendini, farkına varmadığın bir içgüdü ile, şiddetle bu rutin işe verdiğin, ve faaliyetinden rahat eder gibi olduğun devrelerin yok mudur? Vardır! Müsterih olursun, çünki böyle hareket ederek hayatını gürültüye götürüyorsun. İpso facto yani per se çalışkanlık bir meziyet değildir ki. Yaratıcılık bir meziyetdir. Yani bence normal insanlıkdır. Söylerim a, hayata hayatdan istihlak etdiğimizden fazla katan insan «eyi insandır, yani insandır». Yaradıcılıkda ekip işi, dayanışma, iş bölümü vardır, evet. Fakat bu hayata ilave etdiğini bilir şuurlu bir organizasyon işidir. Ve organizasyona ait her insan — rutininde— yaratmakda olduğunu bilir. Bırak ki artık şimdi rutini insanlara değil, makinalara yapdırıyorlar ve robotlara. İnsanları robot haline getirmiyorlar, çünki o zaman kafaya yazık. Ben Bodrum'da bahçede kuyudan havuza su çeken dolap beygirini sevrederdim. Gözleri kapalı iki saat dönüyordu. İki saat yürüdükden sonra, hayvan mutlaka Bodrum'dan Edirne'ye vardığını sanırdı. Gözleri açılınca aynı yerde olduğunu görürdü. Hayvanda şuur olsaydı nallarını dikerdi. Çok çalışkan hayvan! dönmüş dönmüş ve yirmi mil yürüdükten sonra dört adım bile ilerlememiş. Ne yap-

mış? Başkasının havuzunu doldurmuş, ticarethanede patronunun kasasını dolduran memur gibi. Neyse romanda bu şeylerden kurtulanların — muvakkat da olsa — hiç pratik olmayan insanlık duygularını belirtmeğe gidiyorum. O çirkin pratik adamlar, para ve materyel şeylerden anlayan ve bu işlerde ta iliklerine kadar hasis ve tamahkâr olan insanlar hoşuma gitmez. Şimdi unutdum fakat zannedersem Watteau'nun «l'Embarquement pour Cythère» deye bir tablosu vardır. Denizde hilale benzeyen ince bir kayık, ipek yelkenler, kuşlar. Cythère'e gidiyorlar. Kayıkda çıplak güzel kadınlar. Erkek yok, kadınlar çok sevinçli, gözlerinde bir kurtuluş parıltısı var. Yani sex ikinci üçüncü dereceye itilmiş. Bizim *Mersin-İstanbul Postası* da öyle. Vapurda insanlığın güzelliği ve eyiliği beliriyor, her günkü hayatdan uzaklaşınca. Güzellik vardır. Bu hususda kültür sahibi insanlar arasında fikir farkları olamaz. Mesela şöyle böyle kültür sahibi bir tek insan düşünebilir misin ki Knidos Afroditi'ni, yahut Praksiteles'in Hermes'ini çirkin bulsun? Amma ben duygunun ta derininde güzelliği, eyiliği birbirinden ayıramıyorum. İşte vapurda dünyadaki sınıflar var, 1., 2., 3. mevki, güverte yolcuları, baş altında tayfalar, gemi subayları ve kaptanlar. Bu bölümler eyiliğin, insanlığın yükü ve davranışı ile vapurda yıkılmak üzere. Trajik taraf, bunlar yıkılmazdan önce vapur İstanbul'a varıyor, birbirini seven insanlar ayrı sokaklarda ayrı yer ve işlerinde ayrılıyorlar. Maksadım «Ne yazık!» dedirtmek... Bittabi bütün kıyıyı vereceğim. Yalnız Mersin'den Alanya'ya kadarını görmediğim için, vapur gece gidiyor. Vapur Denizcilik Bankası'nın ve yahud ondan önceki Seyri Sefain'in değil. Yirmi sene önce Kalkavan etc diye hususi şirketler vardı. Cova körfezine de girer, Gereme Gökova'ya da uğrar, oradan iki balya öteye dört çuval verir yol alırdı... Üç gün önce yine bir ev bulduk. Adamla fiat üzerine mutabık kaldık. Dün kati cevap verecekdi vermedi. Şimdi yine aramaktayız. Ev sahipleri evlerinin satılmasını mümkün mertebe geciktirmek isteyorlar. İşte Adnan Menderes oyununa uğradık, eh maşallah memlekette baraj garaj, blok apartman doldu. Eksik olan bir şey varsa o da tımarhane-

lerdir. Asıl onlar lazım. İstanbul'da koca Belediye Sarayı' na ne lüzum var? Belediye yok ki! Hazır yapılmış bir bina, timarhane yapsınlar. Canım canım lojik olmayıp da başka ne olursun, olaylara karşı ancak lojik olur. Başıma bir taş düşmüş. Düşmedi mi demeli? Bir şey ki geliyor, ondan kaçınmayı düşünürsün, kaçınılmaz olduğu iki kerre ikinin dört etdiği gibi anlaşılınca katlanırsın. İstersen katlanma yahu!

29 Temmuz 1958

(...) Narın çiçek açmış. İstanbul'a gelirsem bir saksı daha getireceğim. Şimdiye kadar narın yemiş vermeye belki başlamışdır, fındık kadar narlar yapar. Onu bırak üstünde, ben on santimetro karelik bir kasa yapar onun tohumlarını dikerim. Yirmi otuz nar olur, istediğin insanlara verirsin. Bilmem neden, *Mersin-İstanbul Postası* tayfalarının baş altında anlatdıklarından kısa bir epizodu buraya nakletmek arzusunu duyuyorum, belki eserin havasını veririm deye. Beraber olsaydık, durur durur sana anlatırdım ve anlatırken — sen ne kadar gizlemeğe çalışsan da — yüzünün ifadesinden anlatdığım şeyin neresini daha belirli ve şiddetli anlatmam ve neresini kısmam lazım geldiğini anlardım. Ben zaten bir insanı bütün insanların mümessili ittihaz etmeğe her zaman mütemayilim. Fakat bu meylim cevabını hemen hemen bulamamışdır. Sen varsın şimdi, bu sefer de ayrılık var. Amma ondan da şikâyet etmeyeyim. Neyse...

19 Eylül 1958

(...) Bir saat önce senin ikinci mektubunu aldım. Şimdi cevabını postaya vereceğim. Eyiyim. Ateş yok — azami 37.1 ile

36.8 arasında dalgalanıyor. Dr. Hacir plevrit diyor. Sağ tarafta, yani Berthet'yi teyid ediyor. Gelelim «Ev, Kadın-Aile» dergisindeki kritiğe. Cevap vereyim mi, vermeyeyim mi diyorsun. İnsan haklı veya haksız bir tenkide cevap verir. Amma bir kritiğe cevap verir. Yoksa sellemetüsselam cart curta değil. Kritik dediğin (modernini anlatmak uzun olur, amma ister modern ister modern olmayanların müşterek vasıfları vardır) evvela senin yazdığın gibi eserin bir description'unu yapar. Tercümenin. Yani çevirinin neresi metine uygun, neresi uygun değil deye gösterir. Ben çevirinin tenkidini yapmışdım ya bir mektubumda. Eh bazan tenkidçi dürüst davranır, bazan davranmaz. Mesela uygun olan bir pasajı uygun değil deye bir hüküm vermiş olur. Ona cevap verilir, ne itibarla haksız olduğu gösterilir. Haklı ise bu noktada haklısın denilir. Sen böyle bir tenkid karşısında bulunmuyorsun. Herif zaten okumadan önce yıkıcı — ona göre yıkıcı — bir tenkid yapacağını söylemiş. Eh tut kuyruğundan vur duvara. Gelelim yazdıklarına. İlk önce önsöze çatmış. Yıllarca çalışdığınızı söylemişsiniz. Halbuki üç yıl çalışmışsınız, arada da başka işler görmüşsünüz. Sizin bu iddianız *gülünç* imiş. Sonra eser milletin şükranına layık olacak üstünlükde değilmiş. Bu iddianın neden gülünç olduğunu, eserin neden üstün olmadığını anlatmak yok. Dünyanın hiçbir tenkidinde böyle zıp çıkdı ve edepsiz bir iddiaya rastgelmedim. Her gün «Times»da, «New York Herald Tribune»de, bin bir dergide, her gün harıl harıl basılan eserlerin tenkidi okunur. Böyle tımarhaneye layık bir megalomanyaklıkla, yüksek cart curtlu bir hükmü şerif ve erzanı latife — yaşım da 68 ha — rastgelmedim vesselâm! Zaten bu peşin hükümlü başlangıç, ondan sonra bin sayfa da yazılsa, o yazıları okuma değerinden düşürür. İnsan hayde koy ki böyle iriyarı bir iddiayı ortaya yestehledi. Hiç olmazsa şu sebebden bu sebebden üstün değildir deye böyle bir hükme vardığını isbate kalkışır. Yıllarca çalışılmamış — üç sene çalışılmış. Belki sen *İlyada*'yı ilk okuduğun zaman — ki çok yıl öncedir — içine, şu eser Türkçeye çevrilse deye bir arzu duymuşundur. Çevirme işi o arzuyla başlamış demekdir. Hem ortalığın zindan karanlığında

bir eser yazılmış. Böyle mi karşılanır a canım? Gelelim tenkidin ötesine. Önsözde Türk epiğiyle bir mukayese yapmak gerekmiş. *İlyada*'nın dil dil çevrilmiş metinleri var. Ne İngilizler *İlyada*'yı King Artur epikleriyle, ne de Fransızlar *La Chanson de Roland* destanıyla, ne de İtalyanlar kendi epikleriyle böyle kıyaslar yapmamışlardır. Almanlar *İlyada*'yla *Niebelungen*'leri mi kıyas etdiler. Dede Korkut! Vay gibi yurdsever vay! Kökleri ta Hititlerde, Lykialılarda, Ionyalılarda bir Anadolu var, onu araştırsalar ya! Evet kıyaslar yapanlar var, fakat o aynı mesele, ayrı konu. Sizin kullandığınız dil hiç de Osmanlı dili değil. Hele bilim dili sanat alanının dizginsiz Türkçesi ile bağdaşamazmış. Eğer siz bir sözüm ona kuru kurusuna bir bilgin dili kullanmış olsaydınız, «Böyle tadı tuzu, olmayan kupkuru dili bize ne sunuyor? Türkçemizin, allı, ballı, akıcı ve uçucu hızı?» filan gibi bir şeyler yumurtlardı. Çünki bu adamın amacı, bir sürü ukala dümbelekliği etmekle, ve yazısının ötesine berisine «aed»ler, «rapsod»lar deye frenkçe lugatlar paralamakla bir şiddetli üstünlük gösterisi yapmak. Kendince ve kendisi gibi olanlarca pek kıyak bir marifet yapmışdır. Yazısında ayrıca Ahmet Cevat Emre'ye kompliman ediyor. Artık anlayıver. Eskiden Serveti Fünun edebiyatının üstadları da birbirlerini böyle pehpehlerlerdi. Öylece biri başkası tarafından tenkid edilmenin önüne geçerdi. Ben bu hale «edebi trampa» adını verdim. Tabir hoyrat, fakat söyledik a «E discortesia esser cortese» — yani nezaketsizliktir nazik olmak böyle bir adama karşı. Şimdi bir klik teşekkül etdi. Bunlar da ebedi trampaya başladılar... Baksana Adalet'e, bir kitap tercüme etdi. Eh bir büyük işdir — yoklukda karınca kaderincesi bile. Hemen tenkid, üstelik bir de savcı. — Sen Bodrum'da ekdiğim dikdiğim fidanların kesildiğinden bahsediyorsun. Yahu ben oradayken de dikerdim parçalarlardı, aynı yere beş kere dikdiğim oldu. Senin yaradılışın icabı yazacaksın, uğraşacaksın, ne derlerse desinler efendim. Gözlüğümü evde unutdum. Kim bilir nasıl yazmışımdır...

(...) Bu kadar gün mektup yazmadığım için kim bilir aklına neler gelmişdir. Senin üç mektubunu aldım. İkinci mektubun *İlyada*'ya kritiklerin saldırışı hakkındaydı. Sana uzun bir mektup yazmak isteyordum sırf benim ve senin, yani kendimiz hakkında, fakat o mektubu alınca durdum. Kritiklere karşı bir şey yazmağa koyuldum. Fakat yazacağım sırf umumi mahiyetde olacakdı, çünki bende ancak evvelce gönderdiğin bir tenkidin yazısı vardı. Halbuki bana en belli başlılarını göndermen lazımdı ki neye cevap vereceğimi bileyim. Neyse işe koyuldum. Sonra ziyaretçiler rahat vermediler. Evvela Ziraat Vekâleti kahvecileri geldi, güya arşivlere Bodrum'da kahve yetiştirmeğe uğraşdığım, ikramiyeyi yapılacak resmi muameleden sakınarak istemekden vazgeçdiğim — yani kahve yetiştirenlere verilecek ikramiye — yazılmış. Herifler bir gün hazırladıkları kanun layihasından bahsetdiler. Bodrum'a gidiyorlar, benden başkalarının aldığı kahve fidanlarını tedkik için. Heriflere cassia diyorum. sokaklardaki beyaz çiçekli «acassia pseudo-robinia»yı anlıyorlar. Cassia (acassia değil) kahve succédané'si olur, yani yerine geçer diyorum, cassia'nın ne olduğunu bilmiyorlar. — Neyse iki gün vakit kaybetdirdiler, şimdi de iki sahife doldurtmasınlar. Sonra Viyana'da biri, bir Türk yazarları antolojisi yapıyormuş, benim hakkımda belli başlısı mı, en kuvvetlisi mi bir şeyler yazmış, bunun üzerine bizim buradaki kalem erbabının ziyaretlerine uğradım. Çoğu kasvetli. Kaçın kurrasıyım, anlamaz olur muyum? Yani epeyce günler böyle geçdi... Seni öyle göreceğim geldi ki, içimden sana «Gel! gel! gel!» deye çağırmak arzusunu güç bela içime dikip bağırmadım. Sonra yahu sen beni metodsuz adam sanırsın, halbuki seni hayalen yanıma getirmeyi öylesine metoda koydum ki deme gitsin... Ben bu kadar sevgiyle yazdığımı hiç hatırlamıyorum. Belki yazmış fakat unutmuşumdur tamamen, yazmış olsam bile bu şimdiki ben geçmişdeki değilim muhakkak. Şimdi başka ben ise eski başka ben'den tamamen bambaşka yazar. Şimdi alabildiğine sana yazmak isteyorum. Yalnız kritiklere

cevap yazısını çabuk olsun deye eski harflerle yazdım, şimdi yeni harflere çevirip sana göndereceğim. İki saatim var canım canım, sana aşk ilan edeyim derken o yazıyı geri bırakmak olmaz, allah belasını versin heriflerin, yahut vermesin... Ha kritikler hususunda senin de az çok kabahatin var. A benim canım meslekdaşım, önsözün bir yerinde ecnebilerin kendi destanlarının dilini — tamamen bunu söylemiyorsun amma ona yakın bir şey — *İlyada* tercümelerine getiriyorlar demişsin. Okudum. Şimdi arayıp bulacak vaktim yok. Herif kritik yaparken ne önsözünü, ne de tercümeyi tamamen okumadığı belli, yani herif çatmak arzusuyla ötesini berisini karıştırmış. En tesadüf eserin o sözlerine rastgelince, sana, «Sen de Dede Korkut diliyle, yaz,» diyor. Evvela, Allah için söyle, sen yabancıların kendi epik dillerini *İlyada* tercümesinde kullandıklarını nerede gördün? Öyle bir şey katiyyen yok!!! Kıyaslamalar var, amma kıyaslamaların çoğu, kendi epikalarını *İlyada*'ya kıyaslayarak onların kıymetini — yani kendi epikalarının kıymetini tayin. Şovenler ise — ki enderdir — onlarınki ve *İlyada*'nın omuz öpüşdüklerini isbata kalkışır. Ah benim meslekdaşım, bu «têtes carrées»lere sen ipucu veriyorsun. Halbuki verdiğin ipucu yanlış. Şimdi cevabında aksini isbata çalışma. Şimdi yazıyı kopya edeceğim. Sen ve Kadir istediğiniz yeri hafifletebilir, tashih edebilirsiniz. Eski Türkçeler, yani sözleri yenisine çevirin yazıda. Bak canım canım eyiyim. Plevradaki acı uzakdan uzağa, derin soluk aldığım zaman buradayım diyor. 73.5 idim şimdi 75.5'im. Eyi. Dikkat ediyorum.

12 Ekim 1958

Canım Canım Canım!

Yazının ard tarafını leffen gönderiyorum. Vali geldi, Sefir geldi, rica etdiler, Efes'e gitmek zorunda kaldım. Amma bir tebdili hava gibi oldu. Hava serin ve tadlı. Son mektubuna

istediğin gibi telgrafla cevap verdim, sonra telgrafla cevap verdiğime pişman oldum. Acaba sizleri gece ortası uyandırırlar mı deye. Son mektubumun açık geldiğine canım sıkıldı, istediğim gibi yazamayacağım. Mektup sandığın da kilitsiz ve açık. Valideni Pandora'nın «temptation»u gibi bir temptation karşısında bulundurmuyor musun? Kısaca Üsküdar'daki dervişlik halimi, İstiklal Mahkemesini, mahkemeye sebeb olan yazıyı olduğu gibi vereceğim. M. Zekeriya bugün mimlenmiş bulunuyor, o zaman değildi. Gazeta patronu derim isim vermeden. Sonra Ankara Bodrum seyahatı, oraya varış, oradaki hayat kısaca. Oradaki hayatı anlatırken kendimi metheder gibi olacağımdan, ben Cevat, orada bir arkadaş bulmuş da onu anlatıyormuş gibi yazacağım. Kaç tefrika olacağını kestiremiyorum. Bu hususta hemen fikrini bildir, yani yokarda anlatdıklarıma ait fikrini. Sonra İngilizce *Western Anatolia*'yı yazarım. Bak, Azra, bu hususda senin bir bedbinliğin var. Ta bidayetden beri bu işden bir ümidin yokdu. Bir duygun mu var? Mesela Brüksel Sergisi için yazdığımı beğenmediler de, canım sıkılmasın deye benden mi gizleyorsun? Evvelce sormuşdum, amma cevap vermemişdin. Şimdi cevabını isterim. Onu yazacağım, bence parayı Ankara'ya giderek koparırım. O da bir eser olacak yahu.

1 Kasım 1958

(...) Sana çabuk çabuk yazıyorum. Şimdi telgrafın geldi, gidip cevaplayacağım. Bu *Bir Sürgünün Hatıraları*'nı yazmağa hazırım. Bu yazı sanmam ki 50 tefrikaya çıkabilsin. Bilemem, amma 30 derim, belki fazla olur. Çok tuhafsın be, Azra. Sen beni benim kendimi bildiğim kadar bilirsin. Onun için bana hiç sormadan benim hakkımda karar verebilirsin. Verdiğin kararları da bana bildirirsin, böylece hiç vakit kaybolmaz. Bittabi bu gazetanın bana verdiği zamandan daha fazla zaman lazım eseri yazmak için, fakat şimdi paraya ihtiyacım var, ka-

bul zorundayım. Bu nokta münakaşa götürmez, amma gazetadan sonra kitap olarak da basılması istenecekdir. O zaman basılmış olanları müsvedde sayarız. Benim bazı müşkülüm var. Mesela M. Zekeriya'dan bahsetmek lazım. Adam da «M» li. Benim zamanımda — yani sürgünlük devrinde — öyle değildi. Neyse, adam arkadaşım. Yani öylece yazarım. Ve — hem ne tuhaf! Bir insanı insan olarak sevmek de mi yasak? Ben not aldım. Çünki bazı teferruat aklımdan çıkmış, onları habire tesbit etdim. Deniz hayatım hakkında da yazdım. Hatta bir tanesini gazetaya verdim, sana gönderiyorum. Bittabi burada tekerrürler var, yani daha personel ve daha concentré olacak *Sürgün*. İmzamı da kullanacağım «Halikarnas Balıkçısı» deye. Yalnız mahkemede Zekeriya'nın, o kahraman fıkrasının kendisi tarafından yazılıp benim yazıma ilave edilmiş olduğunu mahkemede söylemediğinden bahsetmeyeceğim. Zekeriya iyi adamdır. Adam burada yok, arkasından vurmuş gibi olur. — Bu *Akdeniz-Ege* hakkında ne düşündüğünü bana bildir. Her halde böyle şeyleri yazmak boyuna kendimden bahsetmekden daha hoş. Ha bu ayın on beşine kadar yazacağım kadarını yazar gönderirim. Ötesini de ay başına kadar bitirmeğe çalışırım. Onlardan ziyade bitirmek bana lazım. Yani para için yazıyorum deye şişirmeyeceğim bittabi. Hem bu alacağım para geçim parası. Yazıyı baş yere mi, kıç yere mi koymaları bana vız gelir. Ehemmiyetli olan yazının kendisinin eyi olması, yoksa ilan sayfasına koymazlarsa hatırım kalır. Bak kendimi methedemiyorum diye mahviyet tasladığımı sanma. Hane bende mahviyetin zerresi yokdur. Kendimi methetmeye bayılırım. Sana kendimi boyuna nasıl methedip durduğumu bilmez değilsin a! Amma Allah için söyle, ne «sense of humour»um var, gülerim alimallah... Ben latin harflarıyla yazmak isteyorum ki sen okuyasın. Amma hız meselesi ortaya girdi. Mümkün mertebe sana göre yazacağım. Herhalde hiç olmasa ilk tefrikaları. Ha? Tefrikaya kaç söz hesaplıyorlar? — Bak canım canım, yazı kendi hızı, samimiyeti ile 50-60 tefrikaya fırlarsa, yazının önünü kesecek herhalde ben değilim...

17 Kasım 1958

(...) Çabuk yazıyorum, bir an önce varsın deye uçağa yetiştirmek isteyorum. Telgrafını aldım. Canım sıkıldı, çünki sana sıkıntı oldu. Sana durumu bildireyim: Ben *Sürgün*'ün hemen hemen hepsini yazdım. Ama birçok detayları sonradan hatırladıkça ilave etmek üzere, sarı bir deftere yazdım. Şimdi hızla kopya etmeğe başladım. Korkma 40-50 tefrika olacak. Şimdi günde üç dört tefrikalık kopya edebilirim. Gönderdiğim 57 sayfayı latin harfleriyle yazdım, sen okuyabilesin deye. Sana gönderdiğim bölümün chapitre başlıklar şunlar: Vals Dünyası — İşgal Sopası — Pirimiz Esseydi Ahmed Muhiddini Rafaî — Üç mü? Dört mü? Beş mi? — Karanlıkda Âlemsema — Meçhul Diyarla Tılsımlı Ada — Büyük Hayır. — Daha İstiklal Mahkemesine gelmediğim halde, gönderdiklerim 9 - 10 tefrika tutar. Bundan sonrasını çabuk olsun deye Arap harfleriyle yazacağım. Aşk hikâyeleri katmak fena, onu da gördüğüm anekdotlar halinde serperim, kitap basılırken çıkarırım. — Ha! yazılar çok uzun derlerse. Bu bir otobiografidir. Halet ruhiyemi etc, hepsini anlatmalıyım, değil mi ya? Asıl acele etdiğim seni görmekdir...

19 Aralık 1958

(...) Merhaba! Mektubunu aldım. Çok müteessir oldum. Yani resmi teessür değil, sözün tam manasıyla teessür. Mamafih omoplatin üzerinde sarkom pek ender bir olaydır. Ertesi günü röntgen ve konsultasyon olacağını yazıyorsun. Konsultasyon neticesini beklerim. İki sözle bildirebilirdin. Neyse bildirirsin. İstanbul'a gelmememi yazıyorsun. Zaten son sıralarda pek gelmemi istemiyor, ve geldiğime memnun olmak için kendini zorluyordun. Bu durumda sana mektupla yapabileceğim yardım, sana hem ağır, hem de acı gelen böyle eforlar yapmakdan sakınman tavsiyesidir. Büyük derdinin içinde bir de bu yolda gayret sarfetmek ezici olur sana. Muayyen bir acıya karşı kullanacağın enerjinin bir kısmını baş-

ka yerde kullanmak, mukavemet kuvvetlerini bölerek seni zayıflatır. Halbuki şimdi kuvvetlerinin bütününe sahip olman gerek. Evvela kuş tüyü misali bir annen var. Püf! deyince kadın söner ha! Onun karşısında bütün enerjine sahip olmalısın, hem senin, hem de onun için... Sen beni hiç düşünme şimdi. Hey! Kaç yıldır, ben ümitsizliğin ve saadetsizliğin alabildiğine sevinçli sultanıyım. Sana öyle sultanlığı tavsiye etmem. Çünki yolu uzak, yolculuğu zor, yolcuların da yüreği ateş olmak gerekdir. Ama o yolculara sorsan, başka yolculuğu istemezler... Hastanın ne halde olduğunu bana yaz. Uzun yazmana lüzum yok. Hayde canım canım, bu mektup inşallah gönlüne sıcaklık ve rahat sağlar. Sana koca bir Merhaba!

1959'un ilk ayları... Ne korkunç aylardır onlar! Ağabeyim bütün vücudunu saran kanser sancıları içinde kıvranmakta, göz göre göre erimektedir. Balıkçı'ya elimden geldiği kadar yazarım, ama Balıkçı durumu her ayrıntısı ile bilmek ister. Hastalık üstüne bana sayfalar dolusu bilgi verir, benim de annemin de moralini yükseltmek için yazdıkça yazar. Umutsuzluğa düştükçe bunun yersizliğini kanıtlamak için kırk dereden su getirir, kurtuluş ya da iyileşme örneklerini üst üste sıralar, sorularına yeterince cevap vermediğimde beni paylar, kısacası hastalığa ve bizim ruh haletimize karşı yaman bir savaşa girer. Çabası yalnız mektupla da kalmaz, hastaya Türkiye'de bulunmayan bazı ilaçları sağlamakla, seveceği bazı yemekleri bulup göndermekle kimsenin yapamayacağı bir yardıma girişir. İstanbul'a gelir gider. Benden başka anneme de destek olmayı kendisine görev edinmiştir. Ne var ki bu aylar onun için de sinirlerinin son raddeye kadar gergin olduğu aylardır : İzmir'deki gazeteden geri alıp bir İstanbul gazetesine verdiği Uluç Ali ro-

manı fırtına koparmıştır. Mahkemelik olmuşlardır. Bütün bu dertler mektuplarında yansır. Hayatının en acı dönemleri de, ortalıktaki gergin havanın etkisiyle olacak, aramızda söz konusu edilir. Halikarnas Balıkçısı bu sırada bana geçmişini de açıklar ve açıkladığı bazı sırlarını bir gün kaleme almam dileğiyle — hatta emriyle — yazıya döker. Bu dönem mektuplarını derlemek benim için bugün de çok zordur. Ne kadarını alayım buraya, ne kadarını almayayım konusunda ikircikliyim, ama bana yüklediği görevden de kaçınamam. Onun için okuyucularımın hoş görüsüne sığınarak elimden geldiğinin en iyisini yapmayı deneyeceğim. Mektuplardan artık tarih sırasıyla değil, alt alta bölümler ya da cümleler vererek kopya edeceğim yazdıklarımı. Okuyucu bu karmaşık metnin içinden nasıl çıkacak? Ondan bir daha özür dilerim, ama ne yapayım ki başka çarem yok.

— Yahu senden Semra'nın adresini istemiştim. Çünkü dâvetiyedeki iki adres, ev adresinden ziyade bir büro adresine benziyor. Ben eskiden senin verdiğin ve benim de ona mektup yazdığım adresleri mektuplarda aradım, fakat bulamadım. Kıza ve gence ateşli bir telgraf çekmeğe niyetleniyordum. Olamadı. Halbuki bir kehadın üstüne yazıverir, atıverirdin. Sonra Adnan Düvenci'yle konuşduğum zaman sana demişdi ki romanı bassın, hakkımız yok deye. Dedi mi, deye sordum. Ona da cevap yok! Halbuki bu şeyler uzun boylu cevap istemezdi. Ben mahkemede kan ağlıyorum. Görsen iki gazeta kedi gibi, ben de aralarında ciğer parçası. Bu şartlar altında yazı mı yazılır bu memlekette? Mahkemede ben candan konuşuyorum bütün beşeriyete hitap ediyormuşum gibi. Hane öyle aksilikler ve belalar içindeyim ki artık her felaketi mümkün görüyorum.

— Bak canım canım okuyacak halin varsa, Cumhuriyet'in

12 Ocak, 11. tefrikasını bul. Orada bir yazarın farkına varmadan nasıl otobiografisini romanın havasına karıştırdığını görürsün. Senin de hayatında neler vardır. Onları kullan yazılarında. Objektif filan dediklerine aldırma. İnsan mutlaka bir şeysini katar. — Neyse avokat, «Kanun başka, insanın doğuşdan hakları başka. Onlar size hiç acımıyorlar. Siz hak hak dediniz mi, okkanın altına gidersiniz, biz de beraber» dedi. Bana bir istida yazdırdı, ben imzaladım. Güya ben yazmışdım. Ne okuyacağım yahu? Eğer içinde, «Ben eşekoğlu eşek, dünyanın en alçak adamıyım,» deye yazılıysa, al imzamı gitsin. Mahkeme kalemine gitdik, verdik dilekçeyi. Mahkeme iki gün sonra sabahın 11'inde. O gün, ertesi gün, bir de mahkeme günü hep vızır vızır otomobille gidiyorum. İzmir Palas'a, öteye beriye. Mahkeme 5'inde, Semra'nın düğünü 7'sinde, 5'inde senden herhalde Semra'nın adresi gelir. Gece hepimiz telgraf çekeriz... Eh Doğan'a anlatıyor duruyorum, çünki muhakkak içimde bir duygu var ki ben basılmasına bir mani yok deye söyledim. Eh öyle bir zan ağırıma gidiyor, Azra. Ben dalavereci miyim? Zar zor getirdik ayın beşini. O sabah öyle kırgın, müteessirdim ki sorma. Şafağı seyretdim, yağmurlu bir gün. Erkenden İzmir Palas'a gideceğim, oradan avokatla mahkemeye. Gitdim! Avokat hep bedbin. Diyor ki, «Mahkeme Cumhuriyet'e durdurun romanı deye emir verdiğine göre, Düvenci'nin müracaatını haklı bulmuş. Bir hakim haklıyım deye verdiği karardan kolay kolay dönmez.» — Ha unutdum, dilekçeyi verirken hakimi gördüm, ellilik ufak tefek bir kadın. Bana çok sempatik geldi. Saçları siyah ama kısa kesilmiş değil, seninki gibi. Yüzünün şekli seninkisinin deformesi, yani uzun olmasına rağmen yumuk yumuk bir hali var. Sendeki çukurlar yok. Amma tip itibariyle senin tipin. İşte o acıklı günlerde yegâne sevinçli nokta. Belki de mahkemeyi kazanmamda — çünki avokat söyledi, siz olmasaydınız zaten kaybolmuş bir partiydi deye — bu noktanın büyük tesiri oldu. Mahkeme koridorunda bekleyoruz saat 11'i. Derken gazetanın muhasibi sökün etdi, arkasından gazetanın kapucusu. Kapucuda Düvenci'deki yirmi kadar defter. Bir de roman için yapdığım bir sürü resim.

Muhasip bana, «Ne yapayım, emretdi, benim kabahatim yok,» yollu işaretler yapıyor. Gelip söyleyemiyor, çünki gazetanın avokatı yanında. Kapucu da öyle işaretler yapıyor. Neyse çağırdılar iki gazetanın da mümessillerini. Dava iki gazeta arasında olduğu için ben girmedim. Herkes içeri girdikden sonra, hakim kadın mahkeme mübaşirine Cevat Bey dışarda oturuyor, söyleyin gelsin, demiş. Mübaşir çağırdı. Girdim. Avokatlar sağımda, solumda, ben ortalarında, hakim de yüksekde tam karşımda. Fransız ressamı Daumergue var a. Avokatlar onun resimlerindeki gibi konuşdular, epeyce kanun manun, madde ve logatlar paraladılar. Derken hakim «Siz ne dersiniz?» dedi. Kalkdım, görenler söyleyor rengim ölü gibi sapsarı, gözlerim çukurlaşmışmış. Elimi hakime uzatarak ona yalnız hakim olmadığını, bütün insanoğulları olduğunu, bütün dünya, bütün kâinat, hatta mahkemede böyle şey denmediğini fakat derdimi dinleyen bir insan olduğunu pek fena bağırmışım. Kadın oturduğu yerde sarsılmış. Sarsılmış mecazî değil, yani oturduğu yerde irkilivermiş. Zaten içim zehir gibi acı! Elimden gelse, parmaklarımı kaburga kemiklerimin bitişik yerine sokacağım, dolap kapakları gibi göğsümü açacağım, «Al bak işte ciğerlerim, işte yüreğim, yakıyorlar be yahu!» deyeceğim. Çok tuhaf, canım canım, bir çeyrek saat bağıra bağıra konuşdum. Ortada avokatı mavokatı mahkemesi kalmadı. Dağ başındaydım. Önümde yalnız kadının iki kara gözü var. Şimdi bana «Cevad'ım orada ne söyledin?» deye sorarsan, doğru cevap «Azra, vallaha bilmiyorum!» Sonradan dışarda «des bribes» söylediler. Bir oda var adliyede, orada hakimler toplanırmış. İşte bizim hakim kadın öteki hakimlere, «Cevat Bey ellerini açdı, sağlı sollu iki avokatı gösterdi. 'Bakın şunlara!' dedi, defterleri gösterdi, 'Yazan benim,' dedi,» demiş. «Bir yığın yazı, bu ne 3500'e, ne 5000'e yazılır,» demiş. İnsaflı insanmış. Neyse mahkeme bitti. Kadın üç gün sonra yazılı kararı vereceğini söyledi. Üç gün sonra karar her bakımdan lehime çıkdı. Düvenci'nin yapdığı hane istisnasız deyeceğim pek çirkin sayıldı, biz de pek sempatik sayıldık cümle âlem tarafından, amma kaç para eder, Azra'm sempatik saymayınca. Sen mahkemeyi bildir

dedin de yazdım bildiğim kadar. Mahkemeyi kazanmak hoş-du, fakat ondan da hoşu sana anlatmak.

— Yahu şimdi *Sürgün*'ün son tarafını yazacağım. Belki de en güzel yeri olacak. *Sürgün* bendeki dört sahifeyle (İstanbul'a getirdim, ama sana göstermek fırsatı hasıl olmadı) tamamdır. Ben onun için yalan söylemedim. Yalnız yalanı uçak yerinde satıcı kıza bozukluğum yok dediğim zaman söyledim. Ama İzmir'de bozukluk yokluğu dolayısıyla bana o kadar lüzumsuz eşya ve şeyler aldırdılar ki, her fırsatda para bozdurmak için bozukluk yok demek zorunda kaldım. Gelelim romana. Bodrumdaki hayatımı — hülasa olarak — anlatmakla bu gazetaya bir şeref bahşediyorum yahu! Hem de şu var. İstanbul'da bilmiyorum, fakat burada *Sürgün*'ü okumak için «Yeni İstanbul»u alanlar var. *Sürgün* bitdi miydi, onlar da gazetayı artık almazlar. Yahu benim kendimin okuyucuları vardır. Binaenaleyh daha yazmakla gazetaya bir kazanç sağlıyorum.

— Son gece değil, ondan bir gece önce sana kardeşlerimden bahsediyordum da, sen «Ama haksız mıydılar?» deye sordun. Ben de sana, «Evet, haksızdılar» dedim kesin olarak. Oda karanlıkdı. Sen iç çekermiş gibi sesler çıkardın. Sonra elektriği yakdın, yüzünde hiçbir teessür yokdu. Ağladın mıydı, güldün müydü, farkına varmadım. Birçok şeyler var ki, onları sana söylemeğe can atarım. Bunlar hep dilimin ucundadır. Bir kerre temas etmişdim. Korkarım söylemeğe, çünki ya kendimi haksız olarak berbat etmeğe yahut kendimi tamamen haklı çıkarmakdan çekinirim de ondan... Sana verdiğim cevap sırf onların bakımından doğrudur. Gelgelelim hakikata, yani bana. Çocuklukdan çıkmağa başlar başlamaz, bende bir isyan belirdi. İlk önce müteessir olurdum, sonra rébellion. Bu isyanlar muhtelif konular üzerinde olurdu. Bir imajla anlatayım. Al bir demir çubuk, «Ben kuvvetliyim!» denirdi bana, ve iki eliyle tutunca demir çubuğu bükerlerdi. Ben de, «Ben de kuvvetliyim!» derdim — çünki dayanamazdım — demir çubuğu tutunca açar ve gene dümdüz ederdim. Yalnız bu meselede demir çubuk ben idim. Gelelim fatal geceye. *Sürgün*'de bir cümle vardır Zekeriya hakkında. İnsan

hayatında yolların ayrıldığı bir noktaya gelir. Bir yolda giderse Lucifer olur, şeytan olur insan, öteki yoldan giderse melek, evliya ve martyre olur. Amma yolun sağında veya solunda gitmeği seçmek tamamen iradenizde olmayabilir. Bir çöp, terazinin bir kefesine ağır basabilir. Bu cümlem, büyük bir tecrübenin neticesidir. Eh canım canım münakaşa pek karışık konular üzerindeydi ve pek şiddetliydi. Babam çiftlikde, her zaman bir suikastdan korkduğu için, yanında müteaddit tabancalar ve silahlar bulundururdu. Evvela zengin bir adam, sonra asker. Münakaşa öyle bir raddeye vardı ki benim üzerime ateş etdi. Ben rastgele oradaki bir tabancayı alarak — amma onun eli tabancaya giderken yüzünden okudum — ona doğru, nişan almadan, ateş etdim. «Il y a eu deux cooups.» İlkin onunki sonra — hemen sonra — benimki. Aynı zamanda gibi bir şey. Bu münakaşa götürmez, yoksa ölen ben olurdum. Hayır o öldü! Ben de ölümden beter mahvoldum. O kurtuldu. Korkunç bir acı duydum — hane buna olmaz da neye olur? Amma vicdan azabı duymadım. Ondan daha korkunç bir şey oldu. Kendi kendime olan güvenimi kaybetdim. Yani kendimi o gün bugün yalan sanıyorum. Beni methetdikleri zaman kızarım. Mamafih olanlar üzerine yürürsek şöyle : Hapishanede gece rüyamda çocukluğumu görürdüm. Uyanınca rüya imiş deye sevinirdim, hapishanede olduğum halde. Yani ondan kurtulduğuma sevinirdim. Münakaşalara gelince seni görürsem anlatırım...

Halikarnas Balıkçısı bir daha bu konuya, yani babası ile arasında o gece geçen tartışma konularına dönmedi. Hayatının bu en büyük dramına daha sonraki mektuplarında değindiği yerleri de sırası geldikçe vereceğim.

— *Sürgün*'ün ön tarafı bu kadar sönük ve sıkıcı olmazdı. O devir bir hapishane devamı gibiydi. Amma yazamazdım. Bir çoklarını kötülemek lazımdı. Vazgeç. Ne olacak!

— Şimdi çarşıda birisi eski kitaplar satıyordu. İçinde Almanca yazılmış — Elence alıntılarla — bir kitap buldum. Yirmi beş kuruşa alıp hemen sana gönderdim. Belki Daktyller hak-

kında bir malumat vardır. «Telchin» sözü birçok yerlerde geçiyor. O söz bir yerin ismi mi, yoksa kimi Daktyllerin adı mı anlamadım. Neyse ben fihristde kırmızı işaret verdim. Yani mutlaka şimdi bakmana lüzum yok. Kitap belki tamamen kıymetsizdir. Ne var ki içinde aradığımız bir şeye — bir cümlesinde bile olsa — bir az ışık tutan bir şey varsa herhalde yirmi beşe değer. Sana yazıyorum ki kitap damdan düşer gibi olmasın.

— Senin mektubunu burada buldum. Eh gelince açmadım. Yanıma aldım. Gece herkes yatıp uyudukdan ve bir başıma kaldıkdan sonra açıp okudum. Onun sıcaklığında yatağıma girdim. Kıvrıldım içime. Bazı kuşlar vardır, uyudukları zaman başlarını döndürüp kanatlarının altına alırlar. Ben de öyle, yüreğimi ve gönlümü dinledim. Ertesi günü, sana bundan önceki mektubu yazdım. Bilmem mektupdan bahsetdim mi?

— Ben *Sürgün*'ün son tarafını yazıyorum. Bazı şeyler var ki yazayım mı, yazmayayım mı deye savsakladım, amma onları kehat üzerine döşendim. O yerlerin nereleri olduğunu defteri gönderdiğim zaman sana yazarım. Sen istersen çıkartır, istersen çıkartmazsın.

— Sana yazdıklarımı pek tabii olarak ve kolay yazdığımı sanıyorsun. Öyle değil canım Azra'm. Biliyorsun annenin bana söyledikleri ve Büyükada'da o ölü eve gidişimin ve sana karşı duyduğum dev sevginin tesiriyle yazdım onları. Ve senden ayrıldığım dakikada kendi canımdan ayrılmış gibi oldum. Bu kadar büyük bir yırtılış duyacağımı bilseydim Amerikan vapuru mapuru dinlemezdim. İstanbul'da kalırdım. İşte yokardan beri anlatdıklarım o ifşaata sebep oldu. Ama ağır bir şeyi hızla dışarıya atarken insan sendeler. Hem yazdığım gibi yazmak için o anları yaşamak gerek — gerek değil yaşadım. Yazdım vurulmuşa döndüm. Seni iki dakika sonra değil, bir dakika önce görmeliydim. Bilmezsin içimde bir fırtına, bir siklon uyandı. Alnımda kırmızı lekeler hasıl oldu. Bu ancak pek acı çekdiğim müstesna zamanlarda olur. Ya ben sana gelmeliyim, ya sen bana. Ama sen gelemezsin. İkin-

ci röntgenin ne dediğini bilmiyorum. Metastaz değilse bile ağır bir hastan var... Sana yazacak daha neler ve nelerim var. Sana bu şeyleri yazacağımı bir buçuk sene evvel söylemişdim sana. Sen bunları yazacaksın. Belki büyük bir eserin olur. Olur muhakkak, bazı şartlara riayet edersen. Bu işte büyük bir haksızlık var canım canım. Haksızlık dediğim zaman dokuz sene hapishaneden şikâyet etmiyorum. Hatta assalar kesseler de şikâyetim yok. Amma beni bu duruma sokan şartların haksızlığı var. Denizde boğulmakta olana bir cankurtaran simidi atarlar. Sen bu dakikada o'sun ve hemen, hemen lazımsın. Çünki pek müteessirim. Yani yüreğim duruverir. Ben dayanırım a canım, amma belki beynim, yüreğim dayanmaz... Şimdi şu *Sürgün*'ü bitireyim. Bakma! her günki bir şeyi anlatıyorum gibi oluyor. Amma öyle değil. Mantığım var. Hem ondan yazarım, sonra serçe parmağımı bir pire ısırdığından bahsederim. Amma içim yanmaktadır. Korkma, *Sürgün*'ü sanki acı içinde kıvranır gibi değil, en tabii bir şekilde yazıyorum. Yani bozukluk yok. Kendimi sana böyle açıkladığıma eyi mi etdim, bilmem. Üzülme, ne de olsa ben seni göreceğim, o zaman bir şeyim kalmaz. Şimdi boyuna son iki mektubunu okuyorum, fazla heyecanlandıkça. Ehat'ın —ben emin olduğuma göre— teşhisi yanlış, eh tedavi de yanlış olur. Bakalım Niessen dokümanları görünce ne teşhis koyacak... Suat radyoyu açık bıraktı, *La Norma*'nın uvertürünü çalıyor. Çocukluğumda ilk işitdiğim musiki idi. Annem piyano da çalardı. Ben ellerini görmek için ayak ucuma kalkardım. Annem beni bir sandalyeye oturturdu, hem görür, hem dinlerdim, annemin yüzüne de bakardım. Beynimde müziğin dalgalanması kaldı, şimdi sen de dolanıyorsun o musikide, bana bakan gözlerini görür gibi oluyorum. Vakit kaybetmeyim, *Sürgün*'e gidiyorum.

— Şimdi gelelim senin «remarquable cérébralitê»si olduğunu söylediğim o şaire. Bırak admı. Ben onu Sabahaddin'de, yahut başka bir yerde gördüm mü? Şöyle buyurmuş : «Halikarnas Balıkçısı bana babasını neden öldürdüğünü söylemedikçe, ben onun yazılarını okumam. Evvela bu büyük hadiseyi aydınlatmalı. Düşünün efendim, bu ne mühim expérien-

ce. İnsan olarak saygısı varsa okuyucusuna, önce bunu anlatmalı ona, sonra çiçekden, balıklardan bahsetsin!» Emretdi beyfendi! — Burada doğru söz olarak «mühim bir expérience» var. Doğru. Amma, «Babasını neden öldürdüğünü söylemedikçe ben onun yazılarını okumam,» sözleri kadar gururlu, kendini beğenmiş, çirkin, kıskanç bir laf daha olamaz. Senin *İlyada* tenkidini yazan, «yıllar boyunca çalışmış» demenle alay ederek söze başlayan adam gibi. Ama bu bin kat daha fena. İnsanlara saygım babamla başlar. Bir «expérience» ın gerçeğini anlatırken, isyanlara sebep olan çirkin sözler vardır. O adam ortada yok. Hem de feci tarafı, ben istemeyerek, onun ortadan yok olmasına sebep olmuşum. Ortada yok ki kendisini bana karşı müdafaa etsin be yahu! Ben istemeyerek onun ortada yokluğuna sebep olduktan başka, şimdi de onun daha fena bir yokluğa uğramasına mı sebep olayım? Hem benim yazılarımı okumazmış düttürüleylâ beyfendi. Yahu zerrece cérébralitê'si olsa, merak eder acaba o yazılarda açıklanan bir şey var mı? Yani balık ve çiçek yazılarında. Bu adam acaba bunları neye yazıyor? der, okur bakar. Bir de madem ki bu adam bir şey demeyor herhalde bir sebebi vardır deye düşünür, hiç olmazsa bir şüphesi olur. Hayır sanki beni ve insanları o yaratmışmış gibi hiç insaf ve insaniyeti olmayan bir durum alıyor. Ben insan deye onun gibi şakadan yaratılmış değilim. Düşün şu herifi! Vay gidi beberuhi, cüce, ne cesaretle hayatın bir «veteran»ının önüne çıkıp cart curt ederek ne yapmasını tayine kalkışıyor? Bir saatlik bir hayat yaşamadan kendisi. Mesela Waterloo'da Vieille Garde son müdafaasını yaparken, ve top ateşiyle saf saf yere yuvarlanırken, bu cüce elinde sikdirici bir kestane fişeğiyle çıkıp savaşın nasıl olacağını, fındık kadar beyni, ve hiç yaşanmamış hayatıyla savaş normu tayinine kalkışıyor. İstanbul'a gelince, bu züppeye herhalde rastgelir, onun boyunun ölçüsünü adamakıllı veririm. O söylediği lafları bana söylesin be yahu zerrece dürüstlüğü varsa. Bırak bunları, gene canım fena sıkıldı. Neyse mektupların var, onları okurum geçer. Canım canım Azra'm, sensin benim tesellim. Sen benden yirmi şu kadar yıl daha gençsin.

Ben öldükten sonra yazarsın. O da dürüst değil ama bunun dürüst tarzını bulursun. Bu mektuba iki açılmamış yasemin koyuyorum. Şimdi oturup *Sürgün*'ün son tarafını yazacağım. Bak canım canım. Ehat kötürüm de kalsa memnunum ben. Varsın yaşasın da kötürüm kalsın isterse. Sağ tarafı yaşamaz. Dur bakalım belki elini kullanabilir...

— Unutma, «Amma haksız mıydılar?» deye sormadan önce — o gece — ayağımı nerde kırdığımı sordun. Onu hep kazara düşdüm deye anlatırdım. Sen ama bu kazara düşüşün ve kırılışın altında bir dram olduğunu sezmişdin galiba. Sana hapishanede düşdüğümü söyledim. İntihardı o. Ama sonra tekrarlamadım.

— Bak canım canım sana açıkladığım şeyler yalnız senin içindir, başka hiç kimse için değil. Başkalarına söylersen müteessir olurum. Söylediklerim bütün acılarıyla sana havale, yalnız sana havale edilmekle gözlerimde bir kıymeti var. Şimdilik aramızda — yalnız senin ve benim — böyle bir sırrın bulunması bir bağ teşkil etdikden başka, aramızda perde değil, büyük bir duvarın yıkılması oluyor. Ben senin geçmiş hayatm hakkında hiçbir şey sormadım. Merak da etmedim değil, ama seni zaten olduğun gibi gönlüme aldım. Sende bütün insaniyeti seviyorum. Sen dünyanın bana verdiği mükâfatsın.

19 Mart 1959

(...) Bu mektubu bitirince *Western Asia Minor* yahut *Western Anatolia*'ya başlayacağım. Eseri sana bir mektup yazarak açmak isteyorum. Bugün iki resmi bitirdim. Yani hoşuma gitmedi dersem naz için söyleyorum. Ama Psyche'nin göğe götürülmesi resmini yaparken güzel bir vakit geçirdim. Neyse postalamak üzere İzmir'e indim. Orada birçok seyahat acentasının hücumuna uğradım. Paskalya için yedi sekiz grup geliyor, dört tanesi beni isteyor. Fiatı tayin etdim, partisine göre 200-150 arasında. Çoğundan da parayı pe-

şin aldım. Böylece evin bol bol masrafı çıkacak. Sen bana para arttır dedin, işte yapıyorum. Ha, bu işler *Western Anatolia*'ya müdahale etmez. Çünki onun Milet, Prien ve Efes'i, bir de önsözünün yarısı zaten yazılı. Gözden geçireceğim yalnız. Maksadım, imkânı varsa, onu sen gelmezden önce bitirmek. Yüzde elli muvaffak olacağımı sanıyorum. Sana bir havadis vereyim. Hane hasta oldumdu. O zamandan beri sağ ciğerimin alt tarafında o kriz zamanındaki ağrının hatırası kalmışdı. Yani orasının vaktiyle acımış olduğunu bilmesem, o acının farkına varmayacakdım. Yalnız bu sefer bir aralık biraz şiddetlendi, pek hafif olarak kan geldi. Şimdiye kadar tamamen durdu. Bu duruşu sana hamlediyorum. İlaç oldun bana. İnşallah Ehat'a da olursun... İstanbul'dan ayrılıyorum deye göbek atacak değildim ya, amma rahatdım. Gene de öyle, yalnız bir durgunluğum vardı. Galiba insanlar seven insanları seviyorlar. Yahut benim yüzüm expressif oluyor. Çünki beni tanımayanlardan bile bir hoş muamele görüyorum. Herhalde yüzüm işleri eyi gitmeyen bir tüccarın telaş ve çatıklığını ifade etmiyordu. Uçak meydanında standların adlarına şaşdım : İlki «Kibele», ondan sonraki «Merhaba», istersen git bak. Kim bilir? Belki insanın tahmin etmediği tesirleri oluyor. Neyse bindik. İzmir'e yanaşırken gök masmavi oldu. Hâlâ öyle. Şimdi sana bu mektubu yazarken, pencereden Venüs'ü görüyorum, o kadar berrak ki! Hem çil çil gülüyor. Kırlangıçlar bugün gökteydi. Bademler açmış değil, dökülüyor bile. Bugün senin mektubunu postaya götürmezden önce, evin karşısındaki saksıcıdan kırk saksı satın aldım. Çünki geçen sene tohumunu dikdiğim yüzlerce nar fidanı var. 40 saksı yetişmeyecek. Amma yavaş yavaş alır, doldururum. Elim uğurludur, dikdim mi tutar, çünki fidanın dilinden anlarım. Gözümle dinlerim. Şimdi on beş tane de ufak bir kasaya dikeceğim. Her birini sizin bürodaki birine vereceğim. Yalnız ben on beş saksı taşıyamam. Kasayla gönderirim. Tenbihleyeceğim suretde fundalı saksılara dikerler. Narlar elli sene ve daha fazla dayanır. Yalnız bir tane var ki o iki karış yüksekliğinde. O senin. Bu sene de tohum ekeceğim. Canım canım canım Bodrum'da değilim ki

enine boyuna dağıtayım, gönlümce mesafeler kaplayım. Eh canım canım canımın her gün gitdiği bürodaki insanlar benim gibi insandır ve kardeşlerimdir. Hem de herkesin senin gibi bir Cevat'ı yok ki. Bare bir Cevat'tan bir çiçek alsınlar... Mektubunda, «Aklıma sana bir sürü söylenecek şey geldi, sorulacak, münakaşa edilecek konular, bazı konuştuklarımıza ilaveler, tashihler...» diyorsun, amma hiçbir şey sormuyorsun. Ya sonra, yahut beni gördüğün zaman sormaya karar verdin. İstediğin gibi yap. Burada yalnız şunu söyleyeyim ki sana nasıl teşekkür edeceğimi bilmiyorum. Teşekkür etmesini bilmem zaten. Sana yazmışdım vaktiyle, teşekkür etmesini beceremem, yalnız şükran duyarım. Bu noktayı annene de bildirmeyi unutma. Balıkçı böyle söyleyor de ve tarafımdan ellerini öp. Kim bilir artık onu esirgemeliydi. Ehat'a gelince, ateş olmaması alelumum iyi. Yalnız şu var, ateş gövdenin bir kuvvetidir. Gövde mücadele ediyor demekdir. Ha, sana yarın *Androcles and the Lion*'ı göndereceğim. Arkasında *Pygmalion* da var. Kitabı sakla, çünki preface'da Hıristiyanlığa aid çok aydın bir yazı yazmış. Amerikalılar Bernard Shaw'u hiç sevmezler, çünki herif komünistdi. Androcles'de hoşuna gidecek şeyler bulacaksın. *Man and Superman* bu Türkiye'de birçok insanın hayat görüşlerini değiştirdi. Ne yazık ki tercüme bokdan. Ben hayat görüşü değişeceğine inanarak tercüme etmişdim. Sen «passionat» diyorsun, öyle oldu, çünki sana beklenmedik bir ufuk açdı. Başka bir âleme götürdü seni. Zaten bulunduğun âlemden entelektüel bir seyahata çıkışa, bir hürriyete ulaşmaya ihtiyacın vardı. Gelelim şu G. B. Shaw'a, bu eser bir Avropa dışı eserdir. Avropa dediğin Haçlı Seferlerle başlar. O zamana kadar «bir» Avropa yokdu, birbirine yabancı topluluklar vardı. Papa Urbain Haçlılar arasında Almanını, İtal yanını, Fransızını birleştirdi. Mukaddes Kitap da her dile çevrilmeğe başlandı. Bu medeniyet önce derebeyliği, sonra da ticareti ve emperializmi kurdu. Gördüğü en büyük iş Fransız İhtilali. O medeniyet Darwin, Newton, Dante, Shakespeare, Goethe ile devam etdi. Gaddardı, öldürücüydü. G. B. Shaw Avropa haricidir. Avropa zıvanasından dışarı fır-

lamışdır. Avropa medeniyeti mesela «En Attendant Godot» gibi eksantrik, hiçbir şey vermeyen, hiçbir şey öğretmeyen piyeslerle sürdürür kendini. Bunlar Paris'deki Grand Guignol'a layık şeylerdir, heyecan verir, coşku vermez. Onun için Avropa medeniyeti bitti. Amma gübre oldu. Onun üstünde başka çiçek oluyor. At yaradılışa samanla tohumu, samanı geliştirir, samanı da yabana götürmez, tohuma gübre yapar. Bu demek değildir ki tohum samanın temadisidir. İlgi uyandıran bir kitap insan hayatında başlı başına bir hadisedir. Hiç olmazsa hayat boyunca bir gün duyulmuş bir sevgi kadar insanı değiştirir. Zaten sanat eseri insanı değiştiren, başka bir görüş, daha geniş bir hayat veren eserdir. Böyle eser insanlar arasında anlayış yaradır. Anlayış bir hürriyet değil midir? Bir liberation demek isteyorum... Eh şimdi yazıya geçeceğim. Annenin ellerinden öperim. Allah gelinlerin ve damadların... eh belasını vermesin deyelim. Merhaba!

23 Nisan 1959

[Uzundur, hepsini birden okuma!]

(...) Sana dün, hatta evvelsi gün yazacakdım, amma grip oldum, başım haza kazan. Dün yazamadım, çünki profesör Giraud mu, «Ciro» mu, o geldi beni aradı. Eh dervişin fikri neyse, zikrinde de o olurmuş, kısmen senden bahsetdim, yani laf İonyadan mionyadan açılınca *İlyada* tercümesiyle senden bahs kapusu açıldı. Gece ateşim vardı. Benim merak edilecek bir şeyim yok, şu harcı âlem gripi şerif ve mercanı latif. Eh işkencesi var. Dayanırız güle güle. Hastalığın da gülünç tarafı oluyor. İnsan şuraya gideceğim, buraya gideceğim diyor. Derken efendim «fekûdû fiii şşşap!!!» yani yatağa kıç üstü oturuyor. Şapa oturmak. Ben arasıra aynaya

bakıyor, Suat'a, «Bak gözlerimde sarılık var mı?» diyorum. Olur ki «par sympathie» ben de sapsarı kesilirim, gömleğim gibi. Ayinei devran sarılık gösterdi demek. Böyle bir şeyin olacağı besbelliydi. Sinirlerin dayanmadı. Amma istirahat et geçer. Mamafih sen de annen de ilk fırsatda çıkın o havadan, sonra apartmanın her möblesini değiştirin. Annenin odasına neşeli renkte şeyler koy. Amman bu sıralarda çiçek koklamayın, hemen ilk bahar nezlesi olursunuz, berbat bir şeydir. Şimdi sana Bodrum seyahatini anlatacağım. Giden adam Mösyö Tortrat, yani Fellot'nun da Fellotissimo'su, amma daha mühim adam, ex bahriye amirali, Kemer Barajı ve daha başka barajların Fransız umumi müfettişi. Ben sana yer ayırtmışdım, gelemeyeceğini biliyordum, ama fantezime meydan verdim. Otomobil otomobilissimo! Adam : «Où est madame votre nièce?» dedi. Hasta olduğunu, gelemeyeceğini söyledim. Adamın karısı da vardı, annene o kadar benzeyordu ki kadına gönlüm akdı. Yolda yemek yemek için bir kahveye inecekdik. İniş sarp. Eh konvansyonları defetdim, kadını kaldırınca aşağıya taşıdım. Kadının önünde sert nefes almaya gelmezdi. «Püf!» deyince uçacak. Otomobilissimo ile yola çıkdık. Asfalt üzerinde saatda 200 kilometre yapıyoruz. İzmir'den 25 dakikada Selçuk'a vardık. Şoför Cengiz sizin bürodakinden daha deli. Efes'i şöyle, bir gezdikten sonra yallah Aydın. Oradan Milas. Gökbel'de seni hatırladım. Hane korkmuşdun. Geleydin gene korkacakdın, bana çatacakdın. Çok eyi olurdu. Hele Cengiz Efendinin o otomobili sürmesiyle senin ödün pek münasip suretde kopar ve bu vesilei hasene ile geçmişle duygu rabıtan da şakkadak kesilirdi. Milas'da Halikarnas Mozelesinin pek ufacık bir kopyası var, onu gördük, sonra yallah tozu toprağı yedi kat göğe savurarak, ve yolda tavuk ördek ne varsa hepsini eze eze Bodrum yolunu tuttuk. Ben bir gün önce Bodrum belediyesine telefon etmişdim. Belediyedeki misafir odasını adamla karısına ayırsınlar deye. Belediye reisi, «Hay hay! Emrinizde,» demişdi. Gelgelelim Bodrum'da belediyeyi kitli bulduk. Belediye reisini burada koşa koşa orada jiple duman savura savura aradım. Göbeğim zmgıldadı araya araya. Eh güneş

batarken buldum adamı. İtizar etdi. Tayin etdiği adam defolup gitmiş. Onları belediye misafir odasına bırakdım. Ben şu Salih Efendi otelinin önündeki meydana geldim. O ana kadar artık sağ kolum her Bodrumlu tarafından sarsıla sarsıla acımağa başlamışdı. Mesela hammal, paçavralar geyinmiş, elimi sıkmak isteyor. Fransızlar merakla bakıyor. Eh adam insan yahu, bakışı senfoni gibi, tatlılık akıyor. Hey! Hey! Hiç tereddüt eder miyim? Canım canıma aşk ilan ediyormuşum gibi, değil elimi elimle —mümkün olsa yüreğimi de— dahederim doğrusu. Fransızlar istedikleri kadar hayretle baksınlar. Derken ben Salih Efendinin oteline gitmek isteyordum. Halbuki Salih Efendi bir kadına âşık olmuş, kadın İskenderun'a gitmiş, Salih Efendi de tası tarağı toplayıp peşinde İskenderun'a yollanmış. Boş yere yok. Etrafımda bir kalabalık. Derken bir kadın atıldı, Domino Emine. Hane şu beşi birliği müddeiumumiden çalmışdı. «Aman Cevat Bey ben seni eve misafir alacağım,» deye davrandı. «Sen buradan gitdikden sonra buranın tadı kalmadı, yolda geçerken bir Merhaba derdin aydınlık şenlik olurdu,» dedi. Ben can ve yürekden ona gitmek istedim, çünki bu davet bambaşka bir şeydi. Ama etrafdaki kalabalık : «Cevat Bey, sana Belediye Reisi Emel Oteli'nde oda ayırtdı,» deye —az kalsın beni karga tulumba— otele taşıdılar. Emine'ye, «Görüyorsun ya!» dedim. Güneş battı, ışık vardı. Fransızları Göktepe'ye götürdüm, eski tiyatroyu gördüler. Sonra yemek yedik. Istakoz ve karides gırla, tavuk, şarap, viski, domates, hıyar, daha bir sürü şeyler. Bir de buz dolabı var otomobilissimo'da. «Ah, Azra, neredesin be yahu!» deye bir nara atasım geldi. Şimdi bunları okurken iştahın gelirse, hemen otur ye canım canım. Hele zeytinler, tam merhum Galip'in Bodrum'da hediye etdiği zeytinlerden, hatta daha eyisi. Börek vardı, amma ortasında peynir yerine balık ve ıstakoz. Baraj müfettişine baraj teşkilatı bol keseden sarf ediyor doğrusu. Onlar çekildiler, yatmağa çekildiler, ben bir kahvehaneye gitdim. Koca bir kalabalık sardı etrafımı. Herkes çay ikram ediyor. Kimsenin yüreği kırılmasın deye kıçımdan gırtlağıma kadar çay doldum. Belimi salladıkça ayran tulumu gibi içim lakır lukur

eder. Paluko duyunca beni aramış taramış. Eh buldu. İzmir'e gelmek isteyor, kızları damatları İzmir'de. Benim evin arkasındaki evi kiralamak isteyor. Güzel olur, bizimki bana çatacağına onun karısına çatar. Derken Emine geldi, hem girerken, «Hey hey Halikarnas Balıkçısı!» deye bağırdı. O da oturdu mu? Oradaki muhavere bir senaryo konusu olurdu. Arada Emine hepsine: «Topunuz toplansanız Cevat Beyin tırnağı olamazsınız. Kimse ne haldesin be kadın demezken, bahçeme geldi, çiçek dikdi,» dedi. Öyle bir şeyi hatırladım. Çiçek olsun da nerede olursa olsun. (Ha, Hadi Beye nar tohumları vaadetmişdim, göndereceğim.) Eh eni konu yelpazeyle karanfili elime alacakdım. Bir ara beşi birlikler konu oldu. Emine, «Bak otuz altı yaşındayım, bunlar beni ihtiyarlatdı,» dedi. Sonra şimdi 2.5 lira aldığı söylendi. Ben az buldum. Emine etrafındakilere göstererek, «Bunların çoğu ekmek paralarını güç kazanırlar, eh gönülleri beni istemiş, ekmek paralarını mı soyayım?» dedi. «Veresiye veren kaltak,» deye anıldığını hatırladım. Onu Domino Fatma deye bir hikâyede yazmışdım. Neyse ben çekildim otele, bağdaş kurdum yatağa, dışarda ay ışığına ve belediyedeki ağaçlara baka baka canım canım acaba Bursa'da mı deye düşündüm. Cigara içdim bir, iki, üç... Otel yeni, ocak böceği yok. El ayak kesildi sokaklardan, geyindim, ağaçların altına gitdim, rüzgârda fışıldıyorlardı. Dinledim, dinledim, dinledim; içimde bütün olarak Halikarnas Balıkçısı doğdu. Ertesi sabah Fransızlar Stanköyü gezmek istediler. Motor bulduk. Benim pasaportum yok. 9 mil ötede. Gitdiler gece dönmek üzere. Ben deniz kenarında geziyordum. Çocuk olarak, yıllar öncesi kuvvetlensin deye kayığa aldığım iki tayfam çıkakoydu. Birisinde bir küfe dolusu bomba, ötekinin koltuk altında deniz aynası. Hayde Karaada'ya. Karaada Büyükada kadar yoksa, hiç olmazsa Heybeli kadar vardır. Ben bombalarla bir günde fır dolayı bütün kıyısını dolaşırdım. Orası sarp kaya, çatlaklara ayakkabın takılır. Kerpedenle pabucu çatlakdan sökmeli. Beride uçurum. Balık yüksekden görülür. Gördün müydü, «Güvvv!» deye bomba! Ha ben onu bir günde tamamen dolaşırdım. Halbuki o gün ılıca hamamlarından ancak alt bu-

runa, yani adanın dörtde biri kıyısına koşabildim. Eh amma da şehirleşmiş, apartmanlaşmış, kokteylleşmişim yahu! Yazık! Ne var ki orada bir ay kalsam eski halimi bulurum. Neyse bazan uçurumun üzerinde, ardımda sırtı bomba küfeli Kerimoğlu Recep, koltuk altında ayna Bici Ali, dahetdik. Kıyıya inince aynayla bakıyorum. Bir yerde iki kiloluk bir orfos vurdum. Recep, «Eh biraz eski günlere benzedi!» dedi. Burunda ateş yakdık, pişirdik, yedik. Baraj müfettişinin ıstakozları bok yesin. Akşam hafif keşişlemeyle, karga funda, prima rüzgârla Halikarnas'a döndük. Ertesi sabah Fransızlara Kale'yi gezdirdim. Sonra dönüş yolunu tutduk. Dönerken Stratonikeia'ya uğradık. Orasını sen bilirsin, hane büyük çınarlar altında nescafe içmişdik. Çınarlar amma daha yaprak açmamış, tuhaf! Oradan Aydm'a. Aydın'da Fransızlar Demirköprü'ye gitdiler, ben İzmir yolunu tutdum... Bu mektubun hepsini hemen okumak zorunda değilsin. Ceste ceste oku, efendim. Sen uzun okumakla daha fazla sarılaşmazsın, bilakis ağarırsın. Okumak diyorsun, şimdi *Uluç Ali*'yi oku. Kimi yeri sana öyle afakanlar bastıracak ki «İllallah!» dedin mi, değil sarılıkla yatakda, fakat kolerayla mezarda olsan, topraklar arasından dipdiri direk gibi dinelirsin. Ama hoşuna gidecek yerler de bulursun... Artık bu mektubu burada bitiriyorum. Bu mektup hem annenedir. Kendini annene ne kadar empoze edersen onu o kadar kurtarmış olursun. Onun oturup kuruntu yapmasına fırsat verme. Merhaba! Sarılık bir şey değil, safra birikmişdi, güç bir tecrübeydi. Seni öper de gene öperim.

7 Haziran 1959

(...) Sana bir posta daha *İnsan Kıralı* gönderiyorum. Sayfa sayısı tamamdır. Onları mektuplardan çıkar. Hep beraber bir zarfa koy. Ben Fransızcaya dikkat etmiyorum, grameri sentaksı çiğneye çiğneye paldır küldür gidiyorum. Sen varsın a! Ama acelesi yok, onları Paris'e giderken vapurda boş vaktinde düzeltirsin. Ben şimdi gönderiyorsam hemen

yap deye değil. Zaten başındaki yazılarla vaktin bile olmaz. Bu sefer gönderdiğim bölüm bundan önceki kadar kuvvetli değil. Amma bundan sonraki kuvvetli olur. Çünki Meçhul Asker'in yeniden dirilmesi geliyor. Ve Meçhul Asker'in, altına kalbedilerek banka kasasında muhafazası. Böylece asker vatanına yalnız ölmekle değil, fakat millî serveti çoğaltmakla da hizmet ediyor. Eh neye mezara koysunlar? Mezarlıkdan daha kudsî olan banka deposuna koyuyorlar. Altın olarak herkes değerine saygı besliyor. Hangi insan, hangi şeyi altmdan fazla sever? Sen beni lirizmimle seversin. Bu sarkazm, yani bu acı hiciv, o lirizmin versosudur. İnsanları severim. Ama bugünki cemiyeti değil. O bana lirizm değil, sarkazm ilham eder. Meçhul Asker'in paraya kalb edilmesi gerçeklere tıpa tıp uygundur. Çünki harp para için yapılıyor, apaşikâre olarak. Şu bu hükümetin menfaatinedir, deye ilan ediyorlar ya. Sen Fransızcasını düzeltirsin, participe passé'leri, genre'ları, verbe'leri. Sen güzel Fransızcanın kara sevdalısısın. Ama bu kabiliyetin ölü ve gömülü kalacak. Médiocrité dediğin hem senin, hem de benim içindir. Ama benim bazı orijinal ifadelerim var, onların orijinalitesine dokunmadan düzeltebilirsin. Eser hem senin, hem benim olacak. Zaten kimi sefer sen ben misin, ben sen miyim, yoksa ikimiz de Sen, ikimiz de Ben miyiz, yoksa ikimiz de hem Sen hem de Ben miyiz, pek belli değil. Bu, sur le niveau intellectuel... Ha, şimdi sana bir şey müjdeleyeceğim. «Esquire»ın adamı bana bir yazı ısmarladı. Yazının adı «The laughing tombstones». Verdikleri 1000 ile 1500 arasında, 800 kelime kadar. Yani bu iş sağlam. Sonra bir tane oldu mu, artık arkası gelir. Efes mefes tarihe karışır. İki ayda bir yazı göndersem yetişir. Ayda beş altı bin lirayla, sana gelir gelir, «Artık yeter! gelme!» dedirtinceye kadar seni üzer durarım. Benim böyle acıya fora etmemin senin de fora etmene nasıl yardım edeceğini düşünüyorum. Şimdilik *İnsan Kıralı* var. Dur bakalım, bir de hexametre hakkında bir deneme yazarsın. Bak, Azra, Efes'de mermer tavla oyunları var. Şöyle :

(Balıkçı burada bir tavla, bir de Efesli Artemis resmi çiziktirmiştir.)

Yani tavlada karşılıklı altı section var. Her section mutlaka 6 kısım. Bilirsin ya oyunlar kehanet aletleridir. Şiir ölçüleri mutlaka dini dansların adımlarıdır. Bu ispat edilmiş bir şeydir. Din deyince de kehanetle ilgilidir. Palamedes «eski hikmet» demek. Bu mitolojik şahıs kehanette kullanılan zarları keşf etmekle meşhurdur. Giritli ve Minoen'dir. Zarlar altı taraflıdır. Hitit güneşi kehanet tavlasıdır. Efes Artemis'inin önünde 5 tane üçer figürlü ve bir tane iki fügürlü section var. Beşi üç heceli daktil, altıncısı da iki heceli sponde olabilir; belden aşağı üç kesim vardır (section), sağda, önde, solda. Tanrıçanın başının arkasındaki ay'da, yani ay biçimindeki diskte sağlı sollu beşer figür vardır. Tanrıçanın memelerinin adedi değişir, tanrıçanın elbiselerine bakan rahibeler kıyafetini ikide bir değiştirirler. Memelerin değişen sayısı zardaki rakkamlara göredir. Homer mutlaka Egeli hatta Minoen bir kültüre tabi idi. Dayanamadım, yazdım bunları. Senin bana bu hususda yazdığın mektupları sana geri göndermişdim. Onları inşallah kaybetmedin. Şimdi senin beliren lirik tarafın var. Onun gömülüp kaybolmasını istemem doğrusu. Gene «Bir varmış, bir yokmuş, eski zaman içinde Milet denilen ülkede...» deye başla ve bırakma ardını; atılışın soğumasın. Neyse. «Kıyıda Pan kaval çalıyordu, nallarının üstünde hoplaya hoplaya, Can'a yaklaşdı» — bak, güzel, yalnız nallar daha icad edilmemişdi, sonra Pan'ın ayağı ikiye bölünmüş keçi ayağı. Amma bunların zararı yok.

11 Haziran 1959

(...) Sana gene *İnsan Kıralı*'ndan gönderiyorum. Bununla 34. sahifeye geldim. Bu Meçhul Asker epizodunu bitirdim. Amma bir aksilik oldu. Evin yanında dinamit atıyorlar a.

Kırk elli kiloluk bir taş evin damını deldi, altdaki tavanı kırıp içeri düştü, hatta taban tahtalarını da kırdı. Damda çatı biraz çökdü, keremitler parçalandı. Başka hasarlar da girla. Eh işi gücü bırak, hayde valiye, validen Karayolları idaresine, ki o da Bornova'da. Hasarı nasıl olsa tazmin ettiririm ama işi gücü bırak, hayde şuraya koş, buraya istida ver, istidanın ardını kovala. Benim yaşayacak yıllarım sayılı, oturup eser vereceğime, resmi muameleyle meşgul olmak zorunda kalıyorum. İşte bu sebepden sana *İnsan Kıralı*'ndan yirmi otuz sayfa göndereceğime ancak on sayfa gönderebildim. Başka yazılar da yazdım. Hele şu Soldat Inoonnu epizodunu bitiremediğime üzülüyorum. Sen gelmezden önce bir posta yazı daha gönderebileceğim. Belki 17 Temmuza kadar *İnsan Kıralı*'nın topunu sana göndermiş olurum — başka işleri ihmal etmeden. Canım sıkkın sanma, gelmene altı gün kaldı. Sevinç içindeyim. Yaratdığın sevincin boyunu bosunu ölçebilsen! Ben küçücük Azra bu kadar büyük sevinci nasıl yaratabildim, deye şaşarsın. Ha bana o «DU» dergisini gönderdiler. Ama para gelmedi, belki gelir. Bana parasını gönderseler daha iyi ederlerdi. Seninle har vurup harman savururdum. Çünki hayatın artık bana karşı o kadarcık bir vazifesi var değil mi ya. Ama göndermeseler de vız gelir, gene har vurup harman savururum. Bilirsin ya, ismimin çıkması haddi zatında beni o kadar ilgilendirmez. Ben kendimin ne olduğumu bilirim, subjectivement. Yani objectif peh peh hemen hemen beni insensible bırakır. İşte ne var hayat birçok günlerden ibaretdir. Mesela bir ay otuz gündür. Bu günlerin çoğunu yok taş evi deldi, yok bugün fasulya mı, kabak mı alayım deye heba edersem canımı sıkar. İnsanlar birbirine ömrünüz uzun olsun deye dua ederler. Asıl ömrünün her gününü yaşayasın deye dua etmeli. Otuz günlük bir ay içinde, beş altı gün yaşayabilenlere ne mutlu! Yaşamak demek yazmak, düşünmek, yaratmak demek. Neyse sevinçliyim. Bodrum'da fidan yarattım. Kimse bilmedi ne yapdığımı. Kestiler fidanların çoğunu. Ama onlar bana bir sevinç verdi. Şimdi yazıyorum, onun sevinci var. Bu sevinçler benim! Kimse alamaz benden bu sevinçleri... Sevinçliyim yahu geli-

yorsun deye. Şimdi mektup aldıkça, açmadan yüreğim tirtir edip duracak acaba mani olan bir aksilik çıkdı mı deye. Eve dönerken ev acaba yerinde duruyor mu deye son köşeyi dönüyorum. Fakat bir aksilik korkusu daha fena. Neyse çıkmaz. DU'da en güzel şey o atlar, şu 17. sayfadaki atlar. Ne tatlı, ne huzurlu, insanca şeyler onlar! Ahengi de mükemmel, sanmam ki onları Siyah Kalem yapmış olsun. Çünki o adam pek sert, ne ifade ettiği şeylerde, ne formlarında, ne de renklerinde tatlılık ve huzur diye bir şey var. O apokaliptik resimlerde bir hamlık var, amma o da artistik bir hamlık değil. Biliyorsun ben minyatürlerle de meşgul oldum. Bana kalırsa Türk minyatürü bir epizod idi Moğol, Hind ve İran minyatürlerinde. Ama bana kalırsa başlı başına önemli bir epizod. Siyah Kalem'in ayaklarındaki — ki güzeldir — exagération ve déformation'larda ben büyük bir şey görmüyorum. Çünki stilize edilmiş. Adam primitif İran tesiri altında. Neyse bunları Sabahaddin'e söyleme, belki canı sıkılır. Bunların Fatih Albümünde bulunmasının şu ehemmiyeti var. O sıralarda insan sureti yasakdı. Demek Fatih şeriat meriat tanımıyordu. Ama bu günlerde ortaya bir laf çıkdı, gûya Fatih devlet dinini Hıristiyanlığa çevirmeğe kalkışmış da, kıyamet kopmuş. Hatta onun için bir müddet Edirne'ye çekilmek zorunda kalmış. Bu iddia Türkçülerin tamamen tersidir. Eh bu rivayetleri çıkaranların gayretlerine teşekkür etmeli. Ama hiç Ahi teşkilatını lağveden Fatih devletin dinini değiştirmeğe kalkışır mı? İmkânsız.

*29 Temmuz 1959**

(...) Bak, Azra, eskiden beri bir fikir vardı bende, amma şimdi daha da cüsse kazandı : Hane *Anadolu Tanrıları* yazacağız ya. İşte onu bir «mythologie comparée» haline sokacağım. Çeşitli dinler vardı, hepsi de birbirine düşman, çok kan dök-

* Bu mektup, benim o sırada bulunduğum Antibes'e gönderilmiştir.

tüler. Onlar hâlâ devam ediyor ve yeni dünyanın gelmesine ket veriyor. Güzel bir dünyayı da ancak insanlar yapabilirler. Fakat ötelerin bir dünyasının gelişmesi için, geçmiş âlemin hurafe ve saçmalıklarının silinmeleri lazım. Onlar silinince yeni dünyaya bir tabula rasa hazırlanmış olur. Bu silinişi de mukayeseli mitoloji yapabilir. Mesela haftayı Sümer mitolojisi hafta yapdı. Haftanın günlerinin adı da zaten tanrı adlarıdır. Hazreti Allah da dünya ve kâinatı Sümer takvimine göre yedi günde yaratır. Hepa, Ege'de Hebe oluyor, Suriye'de Havva oluyor ve Urselim, yani Kudus'un kurucu kahramanı Adamos'la evlendiriliyor. Adamos, Pulasati'lerin Suriye'ye getirdikleri Herakles'in bir vasfının adıdır; adamos = sırtı yere gelmez demekdir. Böylece bütün teolojinin hurafelerden ibaret bir efsane ve masal bütünü olduğu ispat edilebilir. Ne var ki ispat başka, ikna başkadır. İspat etmekle insanları ikna etmiş olmayız. İnsanların çocuklukda öğrendikleri şeyler gönülden pek kolay silinemez. Onlar sağlam kökleşmiş bir idiosyncrasy halindedir. Duygudur. Duyguyu da mantık ispatlarıyla kolay kolay silemezsin. Amma ne var, lojik birkaç kuşak insanda tesirini yapar. Ve işte o zaman lojik idiosyncrasy olur, yani duygu olur. Bu mukayeseli mitoloji çokdan yapılması lazım olan bir şeydir. Papazlar fenadır, şudur budur demekle gönüllerde kökleşmiş duygular silinemez. Bu silmeyi ancak mukayeseli mitoloji yoluyla yapılan bir kritik becerir. Bu işin şimdiye kadar düşünülmemiş olması tuhafdır. Çokdan yapılmalıydı. Ha, diş ağrısı nasıl oldu? Eğer gelirse, çekdir vesselam. Güzin'le bir dirhem keyfinizin canına okumasın. Sonra artık şu hexametri sen tuttur. Onun sırası gelmek üzere. Bu mesele bende bir sezişin fırlamasıydı. Bunun hakkında bana yazdığın mektupları sana gönderdim. Orada karışık buluşlar var. Onları ayrı bir yerde sakladığını söyleyordun. Bu iş, biraz da coşkuyla olur. Sende bir an o coşkunluk vardı, amma sonra söndü. «Şunu bunu bilmek de onlar hakkındaki kitapları tedkikle olur,» diyordun. Çok doğru, ama kitap noksanı senin cesaretini kırmasın. Coşkuyla kitap da bulunur. Enthousiasme, hane bazen «feu sacré» derler, o şarttır. Onu bir kerre

duydun ya, hatta bir buluşun dolayısıyla bana telgraf çekmiştin; o enthousiasme'ı gene duyarsın. Madem ki bir kerre duydun, sende onu duyma kabiliyeti var demek. Kabiliyetin olmasaydı duymazdın yahu. Eğer bu sevgi bir şey yaratmayacaksa, tut kuyruğundan vur duvara. Evet sen midyasm, ben de senin kabuğun. Midya kabuğunda rahat etmek ister. Amma seninle benim başka işlerimiz de var. Sahte mahviyeti bir tarafa bırakarak şunu söyleyebilirim ki bende şimşek gibi görüş ve buluşlar vardır. İki cümlede başkasının elli sayfada anlatamadığını anlatırım. Ama bu işte, yani hexametre de şimşek kâfi değil. İspat etmeli. İspat imkânsızsa, en büyük ihtimale doğru gitmeli. Sen İngilizlerin «classical scholar» dedikleri insansın. Benim entuitif yoklamalarımı sen gerçeklersin. Kitap listesinin — gönderdiğim — ilk iki kitabına bakarsan, insanların bizim yokladığımız hakikatlara yaklaşdığını görürsün. O iki kitabın tarihleri 1955 ve 1959'dur. Bir mil koşularda, yarış sonuna doğru, koşanlar grup halinde sona varırlar. Yarışda birinci gelen ikinci gelenden bir iki santimetro veya karış baştadır Kazanamayanlar hiçbir zaman yarım mil ardda değildir. İşte atomik enerji keşfinde de öyle oldu ya. İlk keşfedenden sonra keşfedenler yalnız bir iki yıl arkadaydılar. Demek ki insanın kafası artık o keşfi yapacak gelişme seviyesine gelmiş. Sen gecikirsen başkası bulacak. Senin söylemeğe çekindiğin hakikati sen başkasının ağzından ve kaleminden duyacaksın Sanki hakikat, «Sen beni söylemeğe tenezzül etmedin, işte ben önüne başkasının ağzından çıkarım. Sen de bana boyun eğmek zorunda kalırsın,» der. Sen yanılmakdan korkuyorsun. Yanıl efendim! O da büyük hizmettir. Muayyen bir yönden, muayyen hakikata varılamayacağını ispat etmiş olursun. Bu da gerçeğin bulunmasına yardım eder, değil mi ya? İsterim ki canım canım insanların önüne bir gerçeğin keşfedicisi olarak çıksın. Tenbellik etme. Şimdiye kadar eh felaket oldu, seni gecikdirdi. Amma bak senin bu tatile gitmeni bütün o acı şeyleri arkanda bırakman için istedim. Ben hexametr hakkındaki sezişimden eminim. Ötesi sana aid. Ben seni bu hakikate gebe bırakdım, artık dokuz ay uğraşıp onu doğur-

mak sana aid. Noksan aletlerle iş görmek — yani kitaplarla — meharetli ustaların kârıdır. Yani başın meşgul olsun ara sıra. Meseleyi zihnen evir çevir. Bu taraftan bak ona, sağına soluna bak, altını üstünü incele, zaman zaman aklında. Kıçından tutuştuğun zaman tam yolla koşarsın. Ben şimdi *Western Asia Minor*'u ele alıp bitereceğim, sonra *Sürgün*'ü. Ha! *İnsan Kıralı* ne oldu? Onda bir şey görülmüyorsa, kabahat bende değil. Hane biri bir adama, Homer de Hephaistos'un yediği tekmeyi ve Lemnos adasına düşmesini anlatmış. Öteki, «Bunda bir fevkaladelik yok!» demiş. Öteki de, «Sen bir fevkaladelik görmüyorsan, kabahat Homer'de değil.» demiş. Ben kimi yönlerden senden çok daha gencim. Senin gibi yaşlı başlı analar, bazan benim gibi çocuklarının sözünü dinlemeli. Sen de gençsin ha! *Divina Commedia*'da bir Ave Maria var, şöyle başlar : «Vergine chiara figlia del tuo figlio» (Oğlunun kızı aydın bâkire). — Bunu sana da söyleyebilirim. Sen dönünce artık kabuğuna çekilmenin sırası değil. Anlayorsun ya! Sen Antibes'den bahsediyorsun, parlak değilse bile arkadaşların var orada. Konuşursun. Zaten insanlar için hoşlaşmanın en eski şekli konuşmakdır. Yazı, yazılmış konuşmadan başka nedir? Edebiyat kehadda ses modülasyonlarının verilemediğinden doğmuştur bence. Kimisi modülasyon vereyim deye osuruk gibi yazar a. Derler a hayvanlar koklaşa koklaşa, insanlar konuşa konuşa anlaşırlar. Anlamak da bilmekdir. Sabahaddin dialogu Platon icad etti diyordu. Ne gezer! İnsan mağara ve taş devrinde birbiriyle konuşuyordu. Mağara modern üniversitenin başlangıcıdır. Gökova'da kayık ambarında sen ben konuşuyorduk a! Ama enthousiasm lazım. Hane devir eden testereler vardır, scie circulaire mi ne derler, onu dönen volan çevirir. Volan hızlı olursa, sezişle bulduğu idée'yi, kütüğün budaklarını yara yara — yani güçlükleri yene yene — ilerler. Eh dünyaya doğmak bir maceradır, hem de pek tehlikeli bir maceradır. Bittabi rutin insan için aventure değildir. Dolap beygiri gibi conventionnel daireler üzerinde dönerler. Cereyana tâbi tramvay gibi Fatih'den Pangaltı'ya ve vice versa git gel dur, yenecek iki buçuk patlıcan için. Bakkal da öyle! Bütün öm-

rü beş paralık kaşkaval peynirini altı paraya satmakla geçer. Amma da venture! Ha Antibes'den bahsediyordum, bittabi, senin yazdığın gibi — Arşipel gibi olamaz. Hatırlayorum, yirmi yaşındaydım. Marsilya'dan İstanbul'a geliyordum vapurla. Geceydi. Aşağıda yemek odasındaydık. Gemi zabitinin biri geldi, «Nous sommes entrés dans l'Archipel,» dedi. Birden titredim, galiba Minoen kanım var. Hemen güverteye fırladımdı. Hey Arşipel! Ay denizi bir nur deryasına çevirmişti. Adalar denizi! Adaların denizi, denizlerin adaları. İki Kiklades, iki de Sporades. Onlardan başka ne Kikladına, ne Sporadına aid olmayan yek at yek mızrak hür adalar. Uzakda denizin üstünden, ve ay ışığının içinden gelen bir çığlık, bir çağırış duydum. Adanın sesi olsaydı, tıpkı böyle çağırırdı. Kar beyaz bulutlar ay ışığında parıldaya parıldaya, yıldız arası uçuyorlar. Eh, sanki aşka gelen ak ak kentaur'lar kar beyaz yelelerini yelpirdete yelpirdete adadan adaya hoplayorlar. Contre lumière adalar ışıkla çıldıran denizlerde esrarengiz karaltılar. Öteki tarafta kararan denizde ağaran adalar. Hew! Hew! acaba kentaur'lar mı çağırıyor, adalar mı? Archipelapos. Eski Deniz! Andromed'lerin, Siren'lerin, İkar'ların, Europa'ların, Daedal'ların, Pasiphae'lerin, Helen'lerin, Nereid'lerin, Okeanid'lerin, Andromak'ların, Hippodamia'ların, Niobe'lerin, Miletli Aspasia'ların, Lesboslu Sappho'ların yurdu adalar. İnsanlar burada neler hayal etmemiş, ne rüyalar görmemiş... meso en oniopi ponto... Hane birisi kırmızı şarabı «aux feux sombres» deye tercüme etmiş. Asıl karanlık Akdeniz'e yakışır bu deyim. Ne var ki mikroskopik hayvanlar aşka gelince, derindeki koyu ateş volkan gibi patlar, Akdeniz gecelin apak gündüz olur. Artık can uçurumudur. Neyse varırsın oraya bir gün. Ben mektubuma burada son veriyorum. Elim tamamen eyileşti, kehadın üzerinde sana uçuyor. Tabii Güzin'e ve Abidin'e tarafımdan merhaba de! hem sağlamlarından. Malum a mektupları öperek bitiririz. Amma kuru formül değil canım canım canım...

(Balıkçı bu sözcüğü 11 kere yazmış her defasında daha küçük olarak, sonunda da bir çizgi dalgası olarak bitirmiş).

(...) Sana yıldırım gibi yazıp uçuyorum. Başka zamanda uçmayıp da ne bok yeyoruz! Bugün mektubunu aldım. Eh zaten gözümde tütüyordu mektubun, hep böyle olur. Bu saat alırım, bir saat sonra öteki mektubun gözümde tüter. Eh zırva bu! diyeceksin. Baksana zırva mırva, beni yaradılışım böyle yaratmış vesselam. Ben böyle olunca başka türlü olamam. Şu sana giden hızım mekanik enerjiye döndürülebilse, ne KLM, ne PANAM ve yahut gemi adlı uçak Caravelle mi ne karın ağrısı ise, hepsi de solda sıfır kalır, leb demeden senin yanında olurdum. Kâinata bütün heybetli sevincimle aşk ilan ederdim. Dinleyenler de bir mucize görmüşmüş gibi gözlerini tam faltaşı açarlardı. Galiba beynimin hücrelerinin elektronlarım anam yaradılış öyle seçmiş. Sevgimden buğulanasım geliyor. Geliyor değil de öyle bir şey oluyor. Sen double decimetroyu al da ölç istersen. Boşuna uğraşma. Her şey modéré olmaz a. İtidalla yalan söyle, itidalla doğru söyle, itidalla sev! Ne mümkün? Tam sevmeli. İtidalı mitidalı yok. Mektubunun başında elimi merak ediyorsun. Sana yok bir şey dedim canım canım. Bilirsin ya otomobile yalnız binince şoförün yanına otururum. Yalnız binmeyince bile şoförün yanında yer alırım. Gene şoförün yanındaydım, sağ elim pencerede. Yan sokakdan bir otomobil çıkdı, güm deye çarpdı. Elimin iki parmağını ezdi. Ama sathi bir küçük bere vardı. Biraz kan akdı. Ben uçağı kaçırmamağa uğraşıyordum. Şoföre sempatik mi geldim ne, yallah eczahaneye götürdü, sardılar sarmaladılar, her ne kadar istemem filan dedimse de. Neyse yetiştik. Hava alanı otobüsüne girdim. Uçak meydanında sana yazdım. İzmir'de bir şey yokdu. Yüzümde bir şey yok yahu. Hatta elimde de bir şey kalmadı. Serçe parmağımda biraz kızarma. Ama geçiyor. Geldiğimin ertesi günü Radyoevinin Torgut Reis deye piyesini yazmağa koyuldum. Sargı margı çıkardım. Öyle boksör eldiveni geymiş elle yazılır mı? Ya yaradan mikrop kapdı. Yahud — doktorlar da bu fikirde — nesiç içerden zedelenmiş. Hayde davul gibi şişti bizim el, hatta bir az da kol, 39 kadar bir ateş

yaptı. Dah ettik penisilini bir gün sonra inmeye başladı. Amma parmaklarımı bükemiyordum. Sana sol elimle yazmaya kalkışdım. (...) Onassis'in — şu Monte Carlo'yu satın alan adam — yatıyla Churchill geldi. Van der Zee (American Express'in ajanı, hem Norveç konsolosu, göbekli enseli bir tatlı su frengi) Churchill belki Efes'e gider deye beni yata götürdü. Yata bindik, herif — yani Van der Zee'nin adamı — ben konuşurken, sözümü kesiyor. Ben o söylesin diye stop ediyorum. Eh öyle bir şey söyler ki, dinleyenler nezaketen çok hoş deye dışardan gülerler, ama yüzlerinden herife «ne balkabağı» dedikleri belli. Ben masumane yediği haltı düzeltmeye çalışırım. Neyse herif laf arasında, benim için, istihfaf tamamen belli, «Cevat bey est notre poète et notre philosophe» demez mi! Öyle ya, yatın güvertesinde bir fukara ben varım. Ağaların eğlencesi olacağız. Ben de kolay kolay tükenmeyen bir şey vardır, o da sabrımdır. Eh birdenbire tükenivermesin mi? Sabrı şerif tükendi. Testi tabanında bir damlası kalmadı. Eh anlatdık, Van der Zee'nin zengin olduğu, benim de fukara olduğum için bu mükellef yatta, her ne derse, aman ne inci yumurtladı deye hayranlık perendeleri atmam gerektiğini, ama bu anda nedense hiç agility of spirit'im kalmadığını, sıkılmadan başka bir şey duymadığımı, ve bir deniz kenarında bir başıma olsam, bu kadar zor etiket mecburiyetleri ortasında bulunmayarak, kendi kendime masal anlatacağımı söyledim. Sonra Churchill'e döndüm, kendisine bir hürmetim olduğunu — not for your fame — fakat bana benzer bir tarafı olduğu için. «You have a deep understanding of the human soul — at leats I am so convinced — therefore I don't hink you'll consider any resemblance to me as offensive,» dedim. Adam şaşırdı. Hasta olduğu, Efes'e gidemediği için özür diledi, bir daha İzmir'e gelirse benimle Efes'e gitmekden memnun olacağını söyledi. Von der Zee o kadar meşe odunu ki ne dediğini anlamadı. Churchill de onun anlamadığını anladı... Ağustos'un 17'sinde Antibes'den ayrılacağına göre bu mektup oraya son mektubum olacak galiba. Şimdi Atlantik kıyısına gidiyorsun? Paris'de şimdi bir şey yoktur Yaz. Oraya boşu boşuna gidiyorsun galiba. Ha-

ne Villefranche'tan gönderdiğin kart var ya, köşesindekine narthex diyorsun. Narthex değil. Onlar agave'ların candelabre'ları. Orada kısa boylu oluyor, belki 3-4 metro. Bodrum'da 10-14 metro olur, çardağa direk yaparlar sapından. Orada aloes diyorlarmış. Aloes agave'a benzer de ondan Aloes'ler küçük olur ama. Yaprakları hıyar gibi kırılır bükünce. Halbuki agave'ların yapraklarında fibre'ler vardır, yaprak bükülünce kırılmaz, gön gibidir. Eh sana sevgimden bahsetmek istiyorum, ama etmem, çünki sırası değil. Senin orada eğlencelerin vardır, onları sana hiç çok görmem, ama benim eski divertikülümden başka bir şeyim yok...

9.11.1959

Merhaba Canım Canım

Dün Bodrum'dan Fransızlar geldi. Bodrum'a onlar için mektup gönderilmiş benim namıma; mektubu postahane benim İzmir'deki adresime göndermiş. Mektup geldi mi deye sordular. Gelmemişdi, dün de pazar. Bu sabah gene geldiler. İstanbul'a gideceklermiş. Onlar gitti, bir saat sonra mektup çıkakoydu. Onlara posta öğleden sonra saat ikide dağıldığını söylemişdim, beklemediler. Peter Throckmorton bana uzun boylu yazmış. Benim düne kadar biraz ateşim vardı; bugün durdu. Mektubuna cevap veriyorum. Myndos şehri çok ehemmiyetli, Ege medeniyetinin son barındığı yer. Son bir tarih kitabı şunları yazıyor. «Title of chapter — The Leleges confined to the Myndian promontory: The Carians had spread trough this region (yani Karia) down to the border of Lycia and had pressed the older inhabitants into the promontory which faces the island of Calymnos. Here the Leleges participated in the latest stage of the Aegean civilization as we know by the pottery and other things discovered in the chamber-tombs. These tombs not hewn out of the earth like the vaulted sepulchres of Mycenae but built above ground, are found in many parts of the peninsula (ya-

ni Bodrum yarım adası) and remain as the most strinking memorial of the Leleges.» — Myndos Gümüşlük'dür. Gittin a. Müskebi, Akçaalan, Karabağ köylerini de gördün. Temiz taş evler bembeyaz badanalı, önlerinde asma çardağı. Hemen hepsinde narenciye bahçeleri. Mektubunda Tomyris'den bahsediyorsun. Yanılmışım. Herodot'u yıllar öncesi okumuşdum, Pedasos dağlarında Perslerle savaşları anlatır. Aklımda Perslerin savaşları arasında Messagete'lerin savaşını her nedense ta Kafkas'ta Aral gölünden Pedasos dağlarına getirmişim. Oradaki dağların adı Pedasos'dur. Şehir dağlardan, veya dağlar şehirden adını almıştır. İzmir vilayeti (region) denir; amma İzmir diye de bir şehir vardır, onun gibi. Katidir: o dağlar Pedasos dağları. Aşil'in üç ölümsüz atının adları: 1. Balieus, 2. Xanthos, 3. Pedasos. Ama bir münasebetin olduğunu sanmam. Myndos gümüş çıkarıyordu. Halikarnas'ın başlıca büyük kapılarından birisi Myndos kapusu. Ötekisi Mylasa kapusu. Halikarnas için büyük Larousse ve yahut Britannica ansiklopedisine bak. Hoş taraflarını yaz. Mesela Herodot'dan genç kadın amiral Artemisia, Salamis, Xerxes. İskender, Milas'dan Bodrum'a geldi. Bodrum'un dış duvarlarını zaptetti. Amma iki iç kaleyi — biri Zephyria denilen adada (yani bugün şövalyelerin kalesinin olduğu yerde). Marsyas Çine çayıdır. Sen benim *Anadolu Efsaneleri*'nde Marsyas faslında okudun gibime geliyordu. Perilerin göz yaşlarından olmuş. Çine'ye gelirken gördüğümüz şu Marsyas'dı. Hasan Âli'ye yaz. Vakıa merhum Ömer Riza'nın intipüften bir İngilizce tercümesinden çevirdiği Herodot var ki Herodot değil. Ona yaz. Herodot Anadolu demekdir. Böyle bir işe gönül bağlamış olduğunu yaz. Müsaade etsinler de, onlar için ilk önce Herodot'u Türkçeye mal et, ondan sonra Odise'yi yaparsın. Seni zeki sanırdım!.. İnsan neye en çok gönül verirse en eyi onu yapar. Sana Herodot'u tercüme ettirmekle Türkçeye en eyi hizmeti yapmış olurlar. İstersen benim böyle söylediğimi yaz. Madem ki o *İlyada* tercümesi hakkında yazdığını beğenmiş. Bu yolla, yavaş yavaş *Odise*'ye de gönül verirsin de, o zaman bir vazife gibi bir iş görmüş olmazsın... Ha, yolda Mumcular köyü — hane orada Çakır Ayşe'yi gör-

dük; 6 saat Çökertme'ye yürüyecekdi sırtında yükle — eski Karyanda'dır. İskender oradan geçti Bodrum'a. Herodot'da şehirler — geçdiğin — şöyledir :

Alabanda (Çine): 7.195
Euromos: 8.133, 135
Mylasa: 1.171; 5.37, 121
Myndos: 5.33
Pedasum: 1.175, 176; 5.121; 6.20; 8.104.

Çoğu kerre oralı bir adamdan bahsederken şehrin adını kaydeder. Ama Herodot zamanında bu şehirler eski yerlermiş. Halikarnas'tan bahsederken Herodot'da Artemisia'nın filo kumandanlığından bahset. Çok tuhafdır ama iki mühim olayda Halikarnas'ı hep bir kadın temsil etmiştir. İskender Halikarnas'a saldırırken Myndos'a da hücum ediyor ama alamıyor. Sana yazacak vaktim yok. İskender'e karşı Halikarnas'ı, Halikarnaslı prenses «Ada» temsil ediyor. Ada İdrieus'un kardeşi ve karısı idi. Fiilen kral ismen satrap olan Pixodaros'un kardeşiydi İdrieus. Pixodaros, İskender prensken ona kızını vermek istedi. Olmadı, başkasıyla evlendi. Pixodaros ölünce yerine damadı geçdi. Ada, İskender Halikarnas'a gelince, ona başvurdu. Hakkıydı. Ada, Halikarnas kraliçesi oldu. Çok güzel bir kadınmış. Senin söylediğin Anadolu tarihi ta taş devrinden başlamalı: Kaneş (Kayseri'de İ.Ö. 3000) kültürü, Sargon'un hücumu. Şimdi Seaton Lloyd'un İ.Ö. 5000 olarak bulduğu medeniyet var, sonra Pulasati'lar (Sicilia), Sardis'ten Saridanu'lar (Sardenya adası), Mittani, Arizava, daha neler de neler! Pre-Hititler, Hititler, İskitler, Amazonlar, Phrygia'lılar, Galatlar (Gaulois). Kimmerler (Teuton), Lydia'lılar, Akhaeler, Minoenler, Mykene'liler, Etrüskler. Bunlar hep biziz. Heredot'da en aşağı 50 çeşit insan adı geçer Anadolu'da. Yazılması lazım yurdun tarihi ki bizim tarihimizdir. Neyse seni bırakıyorum. Yazarsan yazılarını, ama tutkuyla, aşk ile, sende ne çarpıntı, ne uykusuzluk kalır. İnsanın bütün organları kafa için yaşar. Kafa organlar için yaşamağa başlayınca gövdede falsolar olur. Kafa hızıyla yürüdü müydü, organları lokomotifin vagonları gibi

çeker götürür, onların topunu kor. Mektubu kesiyorum. Çok öperim.

2 Ocak 1961

Canım Canım Merhaba! Mektubunu dün dönünce aldım. Gelemedim, çünki — doğrusunu söyleyim — bir yerden taş gelecekdi, herif vermedi. Yani altı yüz liralık bir kazık yedik. — with some other minor losses — İşte bu sebepden yerimde çakıldım. Yoksa gelmek isteyordum. Neyse, gene düzeltir gelirim. Bir başka sebep daha var. I am working on the *Western Asia Minor*. Çok güzel bir şey olacak, fakat guide-book karakterinden epeyce uzaklaştı. Amerika'daki bir kitapçı 30 sahife kadar bir specimen yazı istedi. Orada alırlarsa daha eyi olur. Çünki Basın Yayın Turizm'de birisi var. O adam İngilizce bokdan Efes, Pergamum etc deye fasikülleri peynir gibi onar liradan satıyor. Benim kitap menfaatına dokunacağı için, kabul edilmemesi için uğraşacakdır. Onlar da bir hırsızlar kliki. Hepsi birbirine bağlı. Ama mesela Remzi Kitabevi basarsa yirmişer liradan, yılda yirmi beş bin satabilir. Bittabi bu iş üçer dörder bin basılan Türk eserlerine benzemez. İstanbul'a geleceğim, hem Sabahaddin'i, hem seni göreceğim geldi. New York'da «Literary Review» deye basılan — haftalık mı, iki haftalık mı dergi bir Türk antoloji deye bir şey basmış. Benim İngilizce yazım başta geliyormuş. Yazıyı Memet Fuat benden istemişti, ben de bir tane göndermiştim. Ama nüshası elime geçmedi. İstanbul'a geleceğim. Sabahaddin'i, seni çok göreceğim geldi. Bu üniversite meselesi için epeyce yazdım ve basıldı. Ama İzmir basınını İstanbul'da kim okur? «Yeni İstanbul» kısa bir roman isteyorsa, 50 tefrikalık — *Ege Denizcileri* — yazabilirim. Sabahaddin İsmet'e buraya geleceğini söylemiş, olmadı. *Mavi Anadolu* gelmedi. Teşekkür ederim. Şu Vagonli Cook'un Rebii'si

var a, gazetada ilanını okumuş. Bana dedi : Bize kırk kadar göndersin. Sattıkça parayı toplar göndeririz. Bir de Suat Yurdkoru var. Ona peşin parayla — pek bilemiyorum 100 ila 200 tane — aldırabilirim. Gidip yarın görüşeceğim. Dostlardan herkesten vazgeçtiğini yazıyorsun. Halt ediyorsun, ben pek fena adam değilimdir. Benden vazgeçme! Eyidir. — A Azra, şimdiye kadar nasihatı kim dinledi ki dostların dinlesin. Sen hiç nasihat dinledin mi hanımefendi? Nasihatın kaderi dinlenmemekdir. İngilizce böyle çalışırsan kıvırırsın. Sakın «th»leri «d» yahut «z» okuma; hafifi vardır, bir de kalını. Rumcadaki gibi «then thelo»: istemiyorum. Birincisi ince, öteki kalın. Then he threw'daki gibi. Etrüskçede vardı. Mesela sevgi Flukukuth. İşte sana karşı bende epeyce Flukukuth var. Bu *Mavi Anadolu*'yu kitapçılardan ziyade seyahat acenteleri satar. Kitapçılara azar buçuk serpiştirmeli. Artık elimden geleni yapacağımı sana temin etmeğe lüzum yok sanırım. Bu dakikada Aliye hastahanede çocuk doğurmakla meşgul. Biraz önce oradaydım. Bu akşam Suat'ın nişan merasimini yapacakdık, ama Aliye'nin çocuk doğurması, işi geri bırakdı. Eh! ha şimdi yeni sene. Benim için senenin yenisi de eskisi de yok. Sana conventionel good wishes'den vazgeçiyorum. Şen ol! that's a wish. Annene tarafımdan eyi senelerde bulun. Yani âdet neyse onu dersin. Farkı şu ki bende it is really good wishes. İngilizce «play»lerde hemen hemen yalnız Bernard Shaw'dan hoşlanıyorum. Öbürleri beni hiç de ilgilendirmiyor. Bana az istisna ile öğürtü veriyor. Nedir o Tennessee Williams'ın *Streetcar Named Desire*'ı? İnsanı okuduğuna da, okuyacağına da pişman ediyor. Son üç hafta yazdıklarımı leffen gönderiyorum. Mürettip hatası bakımından şaheserlerdir. Herkes çatır çatır saçmalar sanacak. Gönderiyorum ki göresin de, sen de bu yolda kalemini dahedesin! Fikri hazırla. Onu âlâ yaparsın, sonra çalakalem, çam devire devire fırlarsın. Şu üniversite 147 hadisesi hakkında epeyce yazdım. Sabah gözümün önündeydi. Merhaba canım canım! Sevimli yüzünden öperim.

Cevat malum.

(Mektuba bir gazete kupürü ekli: 23 Kasım 1960 tarihli. Gazete belli değil. Şöyle :

Gençleşen ihtiyar Halikarnas Balıkçısı
Halikarnas Balıkçısı Cevat Şakir Kabaağaçlı, gün geçtikçe ihtiyarlayacağına daha da gençleşiyor. Üstad, meşin ceketinin üzerinde asorti duran beresiyle Kemeraltında bir cevelan etse, 70 yaşına rağmen hayli can yakacak gibi...
Gazetemize, yazılarını bırakmak üzere her gelişinde, bir «Merhaba!» deyişi, içten gelen kahkaha salışı ve arkadaşımız M. Ressamoğlu ile İtalyanca bir şakalaşması var ki, görmelisiniz. İnsan ona baktıkça gençlik aşısını Ruslardan veya Amerikalılardan önce icad edip evvela kendisine tatbik ettiğini sanır.

18 Ocak 1961

Canım canım yahu sana kaç gün önce olduğunu unuttum mektup yazmıştım. Cevap bekledim, yok! Üç kitap geldi, sonra 40 tane. Yirmisini bir kitapçıya verdim. Herif ümitvar. «Başka lazım olursa var mı?» dedi. «İstediğiniz kadar,» dedik. Üç kitabı alınca okudum. Ötekilerini İsmet'le Aliye'ye verdim, teşekkür ediyorlar. Aliye o akşam bir kız çocuğu doğurmuştu. Kitabı doğumevine götürdüm. Çok memnun oldular. Şimdi fikrimi söyleyeceğim. Kitap üç kısımdır. Birincisi Troya, Bittel, etc. Bu birinci kısım yer yer kurak. Yaradıcılığın hür mavi rüzgârı esmemiş orada. Kuru, kurak sözünü şöyle anlayacaksın. Kehat üzerine yazılmış yazı okuyorsun. Yazının aksayışı, münasebetsizliği hiç yok, tertemiz yazı, kehat üzerine yazılmış. Arasıra kehat yırtılıyor, yahut şeffaf oluyor. Olmadı çünkü şeffaflık perdeyi ifade

eder. Arasıra kehat perdesi kayboluyor. Perde değil, çünki dışarlığın, açıklıkların esen rüzgârlarını yasak eder. İşte kehat delindiği zaman serin serin mavi esiyor, soluyorsun, geniş! ferah! kolay! Gönlüne açıklıklar doluyor. Ama arasıra dememeli. Ender delikler. Kehadın sağlam doğrusu. Sağlam yerleri delmek için boğa boynuzu gerek. Yırtılınca hoş oluyor ferahlığı. Gelelim ikinci kısma. Orada esmiş doğrusu. O yolda yazıların en güzeli. Mavisi, tuzu biberi, yazının humour kıvraklığıyla kılıkdan kılığa girerek perendeler atması yer yer «bu güzel» deye plajya isteğiyle ağzımı sulandırdı. Üçüncü kısım için. Bu eleştirme değil ama eleştirmenin âlâsı aynı zamanda — ha ne diyordum, üçüncü kısım hakkındaki fikirlerimi zaten biliyorsun. Tekrara lüzum yok. İkinci kısımda esmiş şurada burada, alaycıkların çatlaklarından açıklıklar görünüp görünüp geçiyor. Alaycıklarda sevimli, içden, çevik ve masum. Hiç ağır değil, bir çocuğun tenhada kendi kendine oynaması, arasıra bir türkü mırlaması gibi. — Bu *Western Asia Minor* bütün varlığımı toplayıp bir noktaya işletiyor. Artemis'in en hoşuma giden ünvanı yaradılışın büyük anası. «Panionios»a ne dersin? «Despoina» da tuhaf: Our lady. Lade adası, Leda, etc. *Kuran*'da «Lat ve menat» tanrıları. Notre Dame! Kyme Sibyl'i çok önemli. Kyme'de, Erythrai'de ve Klaros'da Sibyller Orak'ları hep hexametre ile veriyorlar. Bu kâhinler Delphoi'dakilerden eski... Sabahaddin hakkında malumat istedim senden. Yok! Şimdi bunu yazarken dağın ötesindeki gurupu seyrediyorum. Şu gurup bir noktada öteye kapu açar. İnsan o açıklığa ait olduğunu duyar da bir an dünya solar. Sabahaddin bana o tesiri yaptığı için göreceğim geldi. Ta o kadar hayret verir bana onun pürüzsüz açıklığı. Epeyce yaşadım, onun gibisine rastgelmedim. Eh merhaba sevimli yüzünü öperim Azra'cığım, Merhaba Sabahaddin'e, tarafımdan bir merhabala.

23 Mart 1961

Merhaba. Hiç yazmadın yahu! Dünki kültür hakkındaki yazını okudum. «Yaşa!» dedim. Dinle! İngilizler çok önemli şeyler bulmuşlar Hacılar köyünde. Sana leffen gönderiyorum. Oku da sonra Sabah'a ver. Ben birkaç nüsha aldım. Sana İstanbul'a getirirım. Aman «Illustrated London News» deye İngiliz haftalığı var ya. Onun şu son iki aylık nüshalarına bakınız. Çünki o haftalığın âdetidir. Arkeolojik şeyleri etrafıyla yazar, hele İngiliz buluşları olursa. Ben bu Hacılar hakkında bir yazı yazıyorum, «Tanin»e göndereceğim. Yani Sabah'a göndereceğim versin. Birkaç yazı — şimdiye kadar elim ermedi. Şimdi *Western Asia Minor* bitiyor. Ha! merak etme, nar ağacı getireceğim. Yalnız şu Melleart aşık kemikleri hakkında yanılmış. Onun hakkında *Western Asia Minor*'da yazdıklarımı gönderiyorum. Sabah'ın «Tanin»deki romanı çok hoşuma gidiyor. Ötekiler çok testereli yazıyor. Yani insanın aklı yazı üstünden geçerken, testere dişlerine takılır gibi oluyor. Ne bileyim, sözü yazıya eyice yediremiyorlar. Yazı dediğin bir ucundan tuttun muydu, fırt deye uçarak kuyruğuna varmalı. Eh! burada tutuldun, orada kazığa çattın, insan aklının yırtılmadık üst başı kalmıyor. Oysa ki Sabah hiç farkettirmiyor. Maşallah kaymak gibi kayıyor, insan rahat rahat tadma varıyor yazının. A canım yazsınlar öyle, ama «tact» gerek, kulak, duygu gerek. İnadına olursa yankısı hoş olmaz. Neyse! Ben Sabah'ı örnek alacağım. Şu yeni dile Türkiye'yi alıştıracak biri varsa, Sabah o. Sözü çalımına getiriyor. Ha! buraya Edith Hamilton hakkında yazılan bir yazıyı yapıştırıyorum. (Yapışık olan yazı 93 yaşındaki E. Hamilton'un Platon üzerine yazdığı bir kitabın eleştirisini veriyor) — Sizlere hep söylerim a. Avrupa Anadolu'nun zararına Platon'la Sokrat'ı habire göklere çıkarıyorsa, bunun cascavlak nedeni Hıristiyan dinsel havasına biçilmiş kaftan olduklarındandır. Hane bir éblouissement grec (Yunana göz kamaşması) var ya, bu kadında explosion olmuş. Kadın daha da ileri gidiyor, İsa ile Sen Paul'u Platon'un öğrencileri yapıp atıyor. Aşkolsun vallaha! Yapınca böyle tam

yapmalı! Hele Sokrat'ın söylediği söze ne denir!!! Efendim? O söylemeden önce, anasını sattığım kimsenin aklına gelmemiş böyle bir inci yumurtlamak «Gnothi seauton» gibi. Yahu insanın tanıyamayacağı biri varsa o da kendisidir. Na gnorisis ton aftonsu! gel de gnoris et edebilirsen. İşte onun için dünyanın en yalan yazıları otobiografilerdir. Adamlar yalancı da ondan kelli mi? Hayır! Adam doğruyu söylemeğe çabalıyor, ama çabaladıkça yalan çıkıyor. En beceriksiz romancı başka birisini anlatırken, kendisini anlatmağa çalışan en doğrucudan bin kat daha doğruluyor. Acınacak şey! Yahu Yunanlıları severim. Ama inadına Anadolu'yu bir Yunanistan yankısı saymak olur mu? Oysaki Yunanistan bir Anadolu yankısıdır. Anadolu'nun Milet'i, Efes'i, İzmir'i, Midilli'si Yunanistan emperyalizminden az mı çekdi? Zavallılar hangi kapuya kul olacaklarını şaşırdılar. Bir gün Atina'ya, ertesi gün Sparta'ya, daha ertesi günü İranlılara boyun eğmek zorunda kaldılar. Atina esir pazarında en değerli tutsaklar, İonyalılar. Milet'in kolonilerinden söz edilir. Bizim bugünki anlamda sömürge değildi onlar. «Settlement»ler, yani yerleşme yerleriydi. Evet Anadolu da tutsak kullanıyordu. Ama Atina'nın ekonomik düzeni kölelik üzerineydi. Hele Sparta «helot»larıyla. Anadolu'nun gelişmesi Atina, Sparta, ve İran emperyalizmlerinin çatışması dolayısıyla durakladı. O Peloponez savaşı ne? Az kalsın bütün Midilli halkı çoluk çocuğuyla kılıçdan geçirilecekti. Lade deniz savaşından önce Miletlilerin ne çektiklerini Herodot yazıyor. Adamlar bunu çekmekdense İranlılara tutsak olmak bin kat daha eyi, deye bağırmışlar. Peloponez savaşını da Thukydides eyi anlatır. Emperyalistlere ders olmalı. Aynı bugün! Yalnız günümüzün Peloponez savaşına Dünya Savaşı diyoruz. Bak ne yap Azra, İsokratı al, çevir bir sütun «Aeopagitikos»tan. O sütunun yanına gene İsokratı çevir. Yalnız adların yerine bugünün adlarını koy. O kadar! Bal gibi tamam olur. Nedir Anadolu'ya karşı hiç de insanî olmayan hınç! Apollon gelir Marsyas'ın derisini yüzer, Midas'a eşek kulağı uzatır... Gene Apollon gelir bu sefer Pan'ın düdüklerini kıçına saplar. Yani mitolojide bile. Şu gönderdiğim Amerikan gazetasındaki

tanrıçalara bak, bu kadar et yığınında bu kadar zarafet verebilmek mesele. Yahu Rubens yapamamıştır bunu. Renoir da iri kıyım budalası ten renginde Rubens'e denk. Ama onda da bu tanrıçalardaki «mouvement» yok. Öteki kırk tanesini merak ediyorum. Türkiye'de çıkıyor, ama bilmiyoruz. Neyse bu mektubu burada kesiyorum. Sevimli yüzünden öperim. Merhaba!

Hıdır İlyas 6 Mayıs 1961
Adonis'in yeniden dirilişi

Merhaba canım canım canım. Son mektubunu aldım. Geleceğim yahu. Ama Artemis kitabın bir parçası olacakdı. Oldu mu sana yüz sayfa! Uzun deyen oldu kısalttık! Eh *Western Asia Minor* yazarız da Maiandros'dan bahsetmemek olur mu? «Aulokrene»den başladık, yallah topraktan çıktı, sağdaki soldaki dağlara «Yahu deniz nerede?» deye gürledi. Dağ tepesinden kopan bir bulutla deniz yönünü bildirdi. Bulut gelin gibi ince yağmurunu ova boyunca Maiandros'un burada çıldırdı, köpürdü. «Kataraktes» de şellale oldu, beride cam gibi sindi, saman altmdan su yürüttü. Sağdaki, soldaki tarlalarda çalışan kız kızan hacı mercanlara bir Merhaba salladı... derken iki yüz sayfada ancak. Ha! Çürüksu var ya — neresi çürük bilmem — o dağdan inerken «Maiandros nerede?» deye sordu. Gösterdiler. Sen misin gösteren, bir takla! bir tepe takla kendini ovada buldu. Baktı Maiandros sularını ardında uzata uzata gider denize. O da sularını Maiandros'a saç örgüsü doladı! hey! hey! Hayırlı yolculuklar. Ne dediler biliyor musun? Aşırı lirik mirik. Hayde âlemsemasını söndürdük. Sesini kıssın deye Maiandros'a güvercin boku yutturduk kuru kuru. Eh geciktik yahu Azra! Dinle şimdi bundan önceki mektubuna cevap. Ama konuya ancak kırlangıç uçuşu dokunacağım. İmece'ler geliyor. Yahu, izin verirsen yazıları İmece'ye aktarırız diyorsun. İzin mizin ne demek,

yazıları sizin için yazacağım. Şimdiye kadar Maiandros ayağıma dolandı. Ağaç dikimi serisi. Hemen yazayım. — Troya deyince : Dardanos, Teuker, yedi Pleiad'lar. Bir tanesi ölür mü, söner mi. Güzeldir. Adları da olacak. Kızdır onlar. Troya duvarlarının yapımı Herakles hergelesi, Apollon. Hane duvar yaparlar çıngar çıkar. Şu sende bir nüshası olan 45 liralık hümanizm kitabını gönder. Bir bakayım kendimi karşılaştırma yoluyla bulayım. Çünki bizimkisi bir fırlayış, insanla ayrılık görememek, duymamak, suya neden yokuş aşağıya akar deye sor! Tadı tuzu yerinde yazılmalı bu. İnsan okurken hapishaneden kurtuluş ferahlığını duymalı, bir açıklıklar yavrusu insan olmalı! Türkü söylerken, sesin kuyruğu birden kesilmez a! Dudakdan tellenir ses, hürriyet bulur, gider gider. Söz varsa! İnsan sesinin nurudur o. Gene saptım. Sen şu kitabı gönder. Bilirsin kitap iç etmek âdetim değildir. «Winged words» — ben «singing words» derdim. Harptır insan yüreği, teline vurur insanın da tel titremeye koyulur, «heuv hüüü hüü» deye öter o da. Sanat olur. Yoksa sanat olsun deye olur mu hiç? Olası varsa anasını satdığımın gider olur kendiliğinden. Örneğin, Sabah'ta oluyor. Ikın ıkındığın kadar — zorla mı bu — bok olur. Hane nedir sanat deye boyuna tartışmalar oluyor ya! Sinirleniyorum. Sanatı insan gövdesi sansak, biri yanaklarını solduruyor, öteki burnunu çekiyor, beriki ardına parmak salıyor, daha beriki çimdikleyor. Bıraksınlar zavallıyı! Yazık be yahu, rahat. Buyur etsinler ona, dilediği gibi gelsin. Hele ona exercise yaptıranlara ne deyelim? Adama benzetmek için güya. Yahu Eflatun tam doğulu (demeyeceğim söze günah olur) tam şarklı. Tam bin yıl insanoğlunun bocalamasına sebep oldu. Ona adamakıllı cevap veren. Martinea'lı Diotima bir, Diojen iki. Sana gönderdim a kupürü. Baksana Hellen bilgini 90'lık kadın ne diyor: İsa ondan almıştır sözlerini! Aşk olsun. Herif ideale gideyim derken, Neoplatonizmi, bizde de fena tasavvufu yarattı. Mutu kable en temutu. Ölmeden önce öl, ne duruyorsun, pure ideal! Thales, Heraklit filan başlamışlar, ama Orfizm ve Eleusis myster'leri ile az kaldı güme gidiyordu kafa yolu. Neyse Anadolu kurtardı, ama büsbütün kurtara-

madı. ideal yoluna saptı. Zaten Anadolu olmasaydı, hiçbir şey olmazdı. Güya Dor'lar geliyor — o da belli değil a — Akhalar Yunanistan'dan kaçıyor Anadolu'ya. Orada Efes, Milet, Kolophon, Kyme etc. uygarlık kentleri oluyor. Bunların Yunanistan'da parladıkları yoktu ki. Anadolu'da buldukları bir kültürle uyandılar. Yani bir Anadolu hybridismidir* işin kökü. Yunanistan'daki durumlarını bir düşün, bir de Anadolu'ya geldikten sonra, Anadolu'daki parlayışı. Anadolu olmasaydı ne olacaktı? Benim kafam bâkir. Direkt düşünüyorum, önceki bir yargı ile değil. Anadolulu olduğum için değil, ama Anadolu böyle olduğu için. Duygudan çok, aklîyim bu işde. Yani şu Platon'un üslup güzelliğini filan falanını inkâr etmem. Güzeldir. Arşimed bile onun etkisiyle kendi buluşlarından utanıyordu. «Efendim, diyordu, böyle ufak tefek şeylerle uğraşmamı affediniz. Bu asıl düşünceyle filozof spekülasyonlarından biraz rahat etmek için, dinlenmek için yapdığım çocuk oyuncaklarıdır. Eğlence!!!» Belki Einstein o zaman gelişirdi Platon olmasaydı. «Winged words», Platon'unkiler «bearded words». Nah sakal, yenilir yutulur şey değil. Hane zavallı Lumumba'nın saçlarını yolmuşlar da yedirmişler a! Bunlar da bin sene insan oğluna, ölü götüne pamuk tıkarcasına, başına sakal tıkdılar, çuval çuval sakal yedirdiler. Mesela Mevlânâ güzel değil mi? Elbette güzel! Ama serbest kafayla düşün. «Bişnev ez ney — unuttum ötesini — hikâyet mi kunet/Ez cudayiha şikâyet mi kunet» sanırım. Yaşarken Tanrıdan cüda imiş hazret. Bırak Tanrı var mı yok mu meselesini, sorunu varsa asıl hayatta var. Ölünce mi kavuşur? İşte leş gibi hikmetle Platon kokuyor. Bak Thales eklipsi hesap etmişti. Bu hesapları A sından başlayarak Z sine kadar bir insan yapamaz. Thales'in eklips hesaplayışı ardında yüzyıllarca hesaplar var. Mısır'a gitti de öğrendi diyorlar. Al sana beş paralık akıl! Mısır astronomisi; sırtlarından aşağılarına dek yapışık doğan Radica ile Dodica eşleri gibi — Hintli hane ya — din ile yapışıktı. Mısır'da eklipsleri neye bul-

* Hybridizm: Biyoloji ve botanikte kullanılan bir terim. İki birbirine yabancı türün karışımı anlamına gelir.

madılar yahu? Mikene yahut Argos'tayken bu adamlar Anadolu'dayken gibi değillerdi. Senin bu yazın çok doğru, yaşa bre! Diyorsun orada, beşiği buradayken neye yabancı sayarız bu pozitifliği? Neyse vazgeç. Ama Einstein olurdu lafını büsbütün yabana atma. Düğmeyi icat edemedikleri için battaniye gibi kitonları fibula yani kopçalarla — kopça da değil, paramana dedikleri takıntı — geydiler. Şimdi Sciaparelli'nin Paris modasında icat ettiği «unique pièce» geyimini icat etmişlerdi denecek. Bıçakla kesemiyorlardı kumaşı, yekpare örüyorlardı. Zavallı Girit, farbalalar unutulmuştu. Eh düğme yok, makas yok, hava cıvadan ideal var, realite yok. Heykellerde kiton ve büklümlerinde akış, süzülüş var deyeceksin, onlar artistin stilizasyonları. Sen tıpkısını bugün birisine geydir de gör süzülüş müzülüş kalır mı. Hele kışın boğçalara benzemişlerdir. Onun için hiçbir heykelde kış elbisesi göremezsin. Sanki dünyada değil de, hamamda halvette gezerler. Beni oturtup düğmenin tarihini yazdırtacaksınız. Zavallı köylü Bodrum'da düğme sözünü bilmediği için, dükkândan pantolon tohumu istemişti. Mevlânâ'dan cart curt etmiştim yokarda, ama adamın derin insaf tarafı vardı. Sabah'ın Merhaba'sını aldım, çerçevelettim. Astım duvara. Merhaba! Denizden diyor. O Bodrum'da. Ben işlerimi bitirir bitirmez geliyorum. Yahu göreceğim gelmez olur mu hiç? Bir yazıyı bırakıp ötekini aldığım zaman günler sürüyor. Çünki bir yazının kafamdaki vıngıltısı kolay kolay dinmiyor. Öteki vıngıltıya geçmek vakit alıyor. Gurupun renkleri yarım saat sürer. Güneşe kolay geliyor. Günlerce sürüyor bende. Yavaş yavaş susuyor, sonra öteki doğuyor. Güç alıyor, hız alıyor. Konu Denizli horozu gibi uzayıp giderken, kes kesebilirsen ki öteki süzülmeye başlasın. Merhaba Azra. Bana hep neredesiniz, nereye gidiyorsunuz bildir ki, ben siz yokken İstanbul'a gelmeyeyim. Bana yazık olur. Yokarda ötüşten konuşmam «Tanin» yazılarının gecikmesini anlatmak içindir. Bittabi Sabah'ı da görmek, konuşmak özlediğim bir türkü. Epeyce yazdım galiba. Hane dedik a, söz sesin nurudur. Duygunun da öyle...

Merhaba, Merhaba!

Günlerce haril harıl Denizli, Antalya, Konya deye dolaştıktan sonra yorgun argın eve varınca mektubunla karşılaştım. Sevindim. Ama mektubun Fazıl'a ait kısmı öyle buğulu ki. Bir kaza olmuş, bundan bir otomobil kazası anlıyorum. 15 gün koma halindeymiş, ama koma halinden kurtulmuş. Durumu ama ağırmış. Haber alamıyoruz diyorsun, ama Yvette'ten mektup geldi diyorsun. Sen bana bir duman gönderiyorsun. Duman üzerine hiçbir şey inşa edilemez ki. Eğer bu mektup sana varıncaya kadar hiçbir bilgi vermemişsen, mektubu alır almaz bilgi ver. Sen annene destek ol. Ama doğrusu kimin kime destek olacağına da pek akıl erdiremiyorum. Bana gelince ben çok eyiyim. Ta neden beri İstanbul'a gelmek isteyorum, ama gelemiyorum, çünki kitap bitmedi. İsmet gelmezden on beş gün önce kitaba başladım. Konu sünger avcıları. Ama kitaba göre bir ad bulamadım daha. «Akdeniz Gurbetçileri» mi, «Enginin Gurbet Kuşları» mı, «Engin Oğulları» mı, «Mavi Derinliklerin Oğulları» mı, «Deniz Garipleri» mi, «Enginin Çabalayıcıları» mı diyeyim bilmiyorum. Başında dert olmazsa, git Sabah'la başbaşa ver de bunların birini seçin ya da bunları birleştirerek bir şey çıkarın deyeceğim geliyor. Ama sen onu bırak da asıl şu Fazıl işi için bana çabuk çabuk çabuk mektup yolla emi? — Bir de «Deniz! Deniz! Zehirli Deniz» var. Oppian biliyorsun Milattan sonra ikinci asırda yaşadı. Bak ne diyor : «Hiçbir çile, sünger avcılarınkinden daha korkunç, hiçbir çaba onlarınkinden daha ağır değildir». Adam «Halieutikai»nde sahifelerce süngerciler için ah vah eder durur. Bugün de ta binlerce yıl öncesi gibi sünger avcıları aynı durumda. Homer de *İlyada*'da, *Odise*'de bu denizcilerden söz eder. Eskhylos diyor ki «Nerede Anthias balığı varsa, orada süngerciler için tehlike yoktur». Demek ki — demek kisi yok — iki bin beş yüz yıl önceki dalgıçlar bu Anthias'a, kudsal balık demişler. Fensel adı «Anthias sacer»! Biliyor musun hangi ba-

lık? — Orfos! yahu. İşte buna bütün dertlerimin arasında çok sevindim. Tevekkeli değil, bu Orfosa hayrandım ezelden beri. Yahu Aristoteles, Oppianus, Ovid, ve Plinius bu orfosdan bahsediyorlar. Oppian şöyle der : «Ne mutlu Anthias'ı gören süngerciye, demek ki ortada bir tehlike yok, deniz canavarlarının hiçbiri oralarda dolaşmıyor, rahat ve emin yüzebilir.» — Yani bizim Bodrum'la Marmaris denizcilerinden söz ederken, ecdatları ta binlerce yıl öncesine varan insanlardan ve alabildiğine çabalayıcı ve savaşçı enginci lerden söz ediyorum. Bu biraz da eski Anadolu'nun ve günümüzdeki Anadolu'nun nasıl birbirine bağlı, ve birbirinin varisi olduklarını gösterir. Sonra bir şey daha buldum. Poseidon'un asıl sarayı Bodrum'la Knidos arası Arşipel ve Ege açıkları. Yani insan hayali orasını Poseidona layık görmüş. Orada, pembe mercanlar siyah, lacivert de olur onlar. Dal dal! Perdeler açık mavi ve gümüşi yosunlar. Poseidon orada ölümsüzlere büyük şölenler verir. O derinlerden çıkınca arabasına biner. Altın yeleli atlar çeker arabasını. Bir elde üç dişli yabası. Zifiri derinlerin sükkanı kalabalık olarak çıkarlar tanrının alayında, yunus balıkları, santor, dragon, Nereidler çıplak memelerle, dah ederler yüze. Tritonlar öttürür bukinaları. Ama bu koca alay karalılarca görülmez, çünki alayın dört yanını uçan balıklar sarar, onların kanat fısıltısı tatlı tatlı öten şeytan kulelerinin mavi ötüşünü örter, ölümlülerin kulaklarından. Ama Nereidler deniz kulelerinin içinde uyudukları için deniz perisi uyanırmış da, dipteki sukûti hayatını fısıldarmış. Neyse bu kitapta yok, çünki mitolojiden söz etmiyoruz, edersek bile pek geçer ayak, ama havasını veriyorum. Örneğin: Teleskop Mehmet, Selim'e baktı, elini göğe kaldırdı, «Bilirsin a! Ta Cinibizlerden beri, belki de ondan da daha eski denizcilere yıldızlar enginde yol gösterdi. Sen yıldızlara dikkatlice bak. Derken bir tanesi ötekilerden çok çarpar, işte o seni seven kadının yürek çarpışı ve bakışıdır. Ona danış. Hemen yüreğine bildirir o. Sana 'Şunu yapma, şunu yap, böyle git canım!' der, yol gösterir o yıldız,» dedi. Selim baktı. Kocaman yıldızlar sanki çatırdıyordu çakıp kıpraştıkça. Ama kitabın çoğu dalgıçlar, denizin altını vermek için, lakin

denizin üstü de var. Balıkçılar, vapurda ateşçilerle, başka başaltı oturucularıyla. Deniz ağaları da var toprak ağaları gibi. Deniz kahkahalarla gülücüdür, aynı zamanda da hüngür hüngür ağlayıcı, içini çeke çeke. Berrakdır, şeffaftır, kapkara zindandır. Kalabalıkdır dibi, ama ıssız kimsesiz bir boşluktur. Dümdüzdür, yüzü derindir ama. İşte buradadır, hapa hazır! Ama yasaktır. Yasağı deler dalgıç. Sirenleri eyi düşünmüşler, cana yakın yoldaş arkadaş, ama gaddar, taş yürekli. Sadık ve hain. Çekici gülümsemeleri ardında mezarım kazar; hane yüzü ışıldar kıprar. O gülümsemesi zindan karanlığını örter, ışıksız diplerde. Yani kitapta böyle yazmıyorum sana harıl harıl yazdığım gibi. Kitaba ayak ucuyla basa basa yanaşıyorum, yazarken kitabı rahatsız etmemek, berelememek, ürkütmemek için. Yüreğimle yazıyorum, elimden ziyade; soluğumu tutuyorum, üflemiyorum uçmasın deye. İsmet gelmezden önce başladım. Şimdiye kadar iki yüz birkaç sayfa oldu. Ama nasıl? İsmet'in sevimli olduğu kadar, zehir gibi şeytan üç çocuğu var. Hepimiz tıkıldık üç odalı eve. Kıyamet kopuyor. Derken Cevat sarılık oldu. Amerikan hastanesinde yalnız yatmıyordu. İsmet hastaneyle ev arasında mekik dokuya dokuya asabı çökdü. John geldi. Onun burada kalması için Amerikan generaline gidip geldim. Bu arada Suat'ı Diyarbakır'a göndermişlerdi askerliği için. Onun da Nato'ya tayini gerek. Neyse Ankara'lara gittik, o işi becerdik. John işini de becermek üzereyim. Ama bu sefer parselleme çıktı. Senin anlayacağın evi ortasından bölüyorlar. Eh Efes'e mefese de gitmek lazım. Ben ancak gece ortasından sonra yarı minderimin üzerinde yazıyor ve yatıyorum. Ama ilk önce çocukların karıştırdığı kehat kalem etc onları her iki saatta bir düzene koymak gerek. Sonra çarşıdan yeygi alınacak, evin parselleme meselesi için belediyeye gidip gelmeler. Gürültü patırdı. Hokkabaz gibi yazdım. Yani bir elimle çarşıdan fileyi taşır, öteki elimle de belediyeye dilekçe iletirken, sağ ayağımla kok kömürü sobasını yakıyorum, sol ayağımla da *Akdeniz Kurbetçileri*'ni. Yani iki yüz küsur sayfa dört ayda böyle yazıldı. Ama mesela İsmet'in çarpıntısı tuttuğu zaman, o zaman bir elimdeki fileyi bırakıp, elimle

doktoru ararım. Şaka değil, Amerikan hastanesinde kızı ölüyor sanmışlar da, adı Noonan olduğu için Katolik sanmışlar, «dernière absolution» mu, ne boksa, onu vermek için adam haçla maçla, kapkara, kızın başucuna dikilmiş. Kız ben Müslümanım deyince, adamcağız şaşırmış. Yani işin şakası yok, sonra onu düzelttim deyince, bir bağırış, Cevat sapan taşıyla Cookie'nin ta gözüne nişan almıştır. Aman pansuman yapayım derken Aliye sökün eder. Murat'ın ateşi kırkı geçmiş. Haluk da yok! Aman yahu! Sen eyi ki patlamıyorsun deyeceksin. Bak Azra! Patlarsam başımdan, burnumdan, parmak uçlarımdan, saçlarımın her telinin ucundan köpüre köpüre *Akdeniz Kurbetçileri* fışkıracak, konu ta öylesine içimi doldurdu. Hane çok derine dalmış denizciye benzeyorum. Denizin tonlarca baskısına dayanmak için, bir iki üç dört atmosferlik hava tıkarlar skafandara. Ben de bu dışardan baskıya, konunun havasıyla denge buluyorum. Bu hoş sıkıntılar hiç, asıl o konu. Yoksa kitap çoktan bitecek, ben de İstanbul'a gelecektim. Kendi kendime kalınca günde en az on sayfa yazıyorum (bu mektup sayfalarından daha sık yazıyla). Kitap böyle beş yüz sayfa olacak, tahmin ediyorum. Yani bir aylık iş var daha — bilemedin — bir buçuk ay. Şimdi önüm açılıyor gibi, vızır vızır gider. Günde on on iki sayfa yazarken iki üçe düştüm. Sonra bir sayfa, ve arada hiç sayfa. Ama hiç sayfa olduğu zaman bile hep konunun içindeyim. Zaten bu bitince birbiri arkasma birkaç eser vereceğim. Bu yazılar balıklara değğin olunca *Moby Dick*'e benzeyor, ama daha çeşitli, ve daha renkli. Bu konuda birkaç kitap yazıldı, Panait İstrati filan. Ama onlar nerde, bu nerde! Bu konu üzerinde en duygulu, en engin yazı olacak. Sonra Akdenizin altı böylesine verilmedi daha. Bu inancım olmasa böylesine yapışmazdım. Ben denizi tutmadım, o beni adamakıllı tuttu, şimdi hasretten olacak, bu bok yerde. Ben severim Çakır Ayşe'yi, ama sen daha çok seversin onu, onun için kitapta onu bir epope haline soktum, esasında da öyledir a. Yalnız Çökertme'de değil, onu Datça, hatta Bozburun'a transplanté ettim. Konuya öyle yakışıyor, çünki güney Datça kıyısının önü açık, Çökertme'nin değil. Eh yaylım gerek göze de, gönüle de. Def-

ter önümde, ama kaçıncı sayfada ona başladığımı bilmiyorum. Aramak uzun, aklımda hayal meyal şu var. Annesiyle bir kavga. Daha pek genç Çakır Ayşe, Mezgit köyünde. Saçları güneş gibi sarı sarı parladığı, gözleri de Arşipel gibi mavi mavi ışıldadığı için Çakır Ayşe denmişti ona. Anasına Kerimoğlu'na varacağım dedi. Anası daha çocuksun deyince, Ayşe'nin gözleri çaktı, çevik elle mintanının göğsünü şırtadak yırtarak, avuçlarıyla dipdiri memelerini şamarladı. Bak ben çocuk değil, kadınım! deye bağırdı. Avlıya koşunca babasının kıratına hopladı, topuklarını atın iki böğrüne vurup saplayınca at dört nala fırladı. Kırat ovaya tam yolla boşandı, alabildiğine açık burun deliklerinden, ova rüzgârıyla uzaklıklara uçuyordu, yanıp yakan susayışla harıl harıl. Uçan kanatlardı Ayşe'nin alev alev saçları atın kuyrukla yelesi. Kayık Aşıranın tahta köprüsü gök gibi gürledi. Sarp, korkunç Emeci dağının dalla yaprak kalabalığı, kıratın rüzgârıyla sallanıp savruldu, uzun uzun fısıldadı. Kıyı kumsalına duman attırınca Çiftlik köyünün ta göbeğine daldılar. Cıyak cıyak kaçışan tavukla kaz kargaşalığı, köpek havlayışıyla, tabana kuvvet insan kalabalığı ortasından şimşek gibi öte aşıp gitti. Kırat dişlerinden ak ak köpükler uçurarak, nallarından kıvılcımlar savurarak, başka yerleri de ta arkada bırakır. Ama yerler hayali değildir. Hıza bayılır insanoğlu, çünki ayırıcı uzağı hiç ederek ayrıları kavuşturup bir eden odur. Ama ne kadar nalına çabuk olsa da kırat, Çakır Ayşe'nin tezcanlılığına yavaşdı, bacaklarını sıkıştırıyor ha göreyim seni kırat diyordu. Evrenin saman yolu, saman yolunun da topaçlar gibi fırıl fırıl dönen milyar kerre milyar gezegeni vardır. Topundan gelen dayanılmaz bir akımdan hızını almakdadır. Çakır Ayşe, yapyalın gönül olarak gider sevdiğine. Mutlaka da öyle olmuştur. Son tepe aşılır, gecedir artık. Avlonya koyunun tek tük lambaları denizde ışık kuyruklarını sallamakta. Cennete doğmuştur sanki kız. Kerimoğlu'nun önünde uçurum gibi heybetli dişiliğiyle dikilir. Sesinde arslan, kartal, kumru, yağmur, şimşek, gelin kuşağı, ay ışığı, güneşle ateş vardır. Neyse Azra, bir sevgi kasırgası gibi gelir Çakır Ayşe. Ay ışığında çelik gibi memeleri sanki güneş uçlarıdır. Birden-

bire belinden inen şalvarının büklümleri, dağdan dağa anglanan gök gürültüsü gibi sarsar adamı. Böylece «sans compliments» soktum Çakır Ayşe'yi kitaba. Sen aşırı bulursun böylesini. Ama değil. Hane Delfos'da «gnothi seauton» yollu, her şeyi itidalle yollu laflar vardır. İtidal, orta yol çok fenadır bence. Hane hükümetin ne aşırı sol, ne aşırı sağı gibi. Hiçdir bu takdirde. Geleceğe giden her yol başında her bir ilericiye karşı, geçmişi bekleyen binlerce bekçi vardır. Aman, geçmişin sözüm ona bekçi kulelerinin savunucusuz kalacağından korkmayalım. Her insanın yapacağı, o ölü yüke katılmamaktadır. Zaten yaradılış kâfi mikdarda ölü yük sürüklüyor. Eyinin itidalda olduğunu sanmayalım, o Sokrat ve makulesi kokmuş filozoflar gibi. Çoğunluk alçak bir seviyede düşünmeseler, itidal belki doğru olabilirdi. Bu böyle olmayınca, başkalarının aşırı sayılabilecek bir katta düşünmeleri gerek. Bugünün itidali yarının en az insanî düşüncesi olacak. — *Uluç Ali* için İspanya tarihini karıştırmak gerekti. Şarlken'in oğlu veliahd Prens Filip, Granata'ya girerken Engizisyon yolda iki yüz insanı yakmıştı heretik deye. O zamanın itidalcıları bu kadar çok insan yakılmaması kanısında olurlardı. Örneğin yalnız yüz ya da elli yakılsın derlerdi. Hane altın itidal bunu emrederdi. Aşırı fikirde olanlarsa hiç kimsenin yakılmaması kanısında olurdu. Ben denizden söz ediyorum, ebediyet yolunda olan, ve insan mukadderatını taşıyan şu dünya gemisini düşünelim. Denizlerdeki gemiler gibi safrası vardır, yelkeni de. Aman yolda alabura olur deye, dengesini sağlamak, ve safrasının etkisini ziyadeleştirmek için yelkeni söküp ambarın karanlığına mı tepmeli? Apak yelken çakıl ve kumla çakıl safrası üzerinde çürümek için dokunmadı. Her kıyıda kumla çakıl safrası gırladır. Ama yelken nadir ve değerli bir şeydir. Onun yeri ambarın karanlığı değil, ama direğin tepesindedir, ki enginin rüzgârını ta yürekten tutsun. — Gelelim Çakır Ayşe'ye. Sevgilisini çarçabuk öldürdüm. Ayşe'nin artık sevgilisi mevgilisi yoktu. Ona denizciler fena kadın deyorlardı, ama çok seviyor sayıyor, ve gelip gelip elini öpüyorlardı. Sabahaddin ve Fikret Adil'le Çökertme'ye gittiğimiz zaman Ayşe hasta bir kadını moto-

rumuza alıp Bodrum'a götürmemizi yalvarmıştı. Almıştık zavallı hastayı. Yani hep eyilik etmekteydi Ayşe. Yalnız siz Bodrum'a gittiğiniz zaman Helen, Çakır Ayşe'ye gözlük vermişti ya. Ayşe ışığa çıkınca gözlerinin yandığından, başının da ağrıdığından yakınırmış, süngerciler ona bir güneş gözlüğü getiriyorlar, rahat ediyor. Ne var ki birkaç ay sonra gözleri tüm görmez oluyor. Palamut Bükü'nde bir de çok ihtiyarlamış Balıkçı var ki Ayşe'nin arkadaşı. Yani aralarında cinsi bir münasebet yok, sırf arkadaşlık. İhtiyar balıkçının kulübesi var deniz kıyısında, denize karşı. Ayşe kör olduğu için ihtiyar balıkçı — ki sağırdır — onu elinden tutup, kıyıda kumsalın üzerinde oturtuyor. Ayşe'nin eli ihtiyar balıkçının elinin içinde kalıyor. Orada otururken yan yana hiç bir söz söylemezler birbirine. Çakır Ayşe denizi dinlemekte, ihtiyar sağır balıkçı da denize bakmaktadır. Issız kıyıda biri sağır, öteki kör iki ihtiyar düşünüyorum. Ama doksanlık balıkçı hasta oluyor. Dört duvar kulübesinin penceresi yok, kapusu var, eşiğinde oturup denize bakıyor. Datça'nın başlıca toprak ağası Hacı Latif kulübeye göz dikiyor. Kimsesiz balıkçıyı Muğla hastanesine göndertiyor, kulübeye konmak için. Jandarmalar geliyor hastaneye götürmek için. İhtiyar sağır olduğu için anlamıyor. Anlayor işaretle. İhtiyarın gözünde dünya zindan kesiliyor. Dört kuru duvardan ibaret fukara kulübesinin kapusundan gördüğü mavi denize baka baka ölmek istiyor. Kendini bildi bileli o güzel ve hain denizin karşısında oturmuş a. Ekmeğini her gün o denizle savaşarak çıkarmış a. Yalvarmış, «Beni kapudan giren güneşten, kapudan görünen denizden ayırmayın,» deye, çocuk gibi ağlıyor. Emir emirdir sürükleyip götürüyorlar... Fukara evinin açık kapusuyla denizin «fişu u u»su kalmış yalnız Palamut Bukü'nde. Bu balıkçıya önem verdim, çünki romanın mihveri olan «Gizli sığ»ı o bildiriyor bir dalgıç ekipine. Orası da Poseidon'un deniz altı sarayı sanılan yer. Ama süngercilerle Türk Bodrumlu, Marmarisli, Sömbekili ve Kalimnos'lu Rum dalgıçlar uzaklara giderler, Madruha'ya (Reis'el Matruh), Mısır, Garptrablus açıklarına. Çeşitli denizciler var kitapta. Yeni dalanlar etc. İlk dalıştan çıkarken, başarıları

dolayısıyla bütün Arşipel dalgalarınca güler. Süngerlerden melat, kaba sünger, fil kulağı ve saireden sevgiyle bahsettim. Kimi kahverengi, koyu lacivert, mor, hareli, gözlerin moru, yumuşak, karanlıkta küçük küçük kıvılcımlar yanar söner üzerlerinde çıtır pıtır. Kadınlar üçtür, ama hepsi de epizodik, başka başka, 1. Cennet, 2. Çakır Ayşe, 3. Havva. Bu dalgıçtır hane Altmışaltı Bükte karı koca, ya da baba kız sırayla dalanlar. Bir Hırsız Selim uydurdum dalgıç — uydurdum ama d'après nature. Onun için evlenmez, eğer evlenirse deniz kızıyla evlenir derler ya öylesine denizci. Bir dalışta bir şey deniz memeleri arasında çakar. Dalgıç çakan bir sinagrit balığı sanır. Oysaki dalgıç kadının kalçasıdır. Öyle sanıyorum ki suda doğan bir sevginin, yeryüzünde eşi bulunmayan mavi akıcı bir ışığın ve âlemin duygusunu verebildim. İki dünya arasında gidip geliyorlar, biri denizin yüzü öteki özü. Ama onlara artık oralı ya da buralı denilemez. Otuz kulaçda o kara koyu maviliklerin yalnızlığında beraberdirler. Büyük balıklarda görülen durucu ve rüyamsı bir hal var onlarda. Deniz dibinin ışığı ve sessizliği kat kat sinmiştir içlerine. Atılınca denize, deniz içinin tavanı ışık harlaması ve çalkanmasıyla kırılır, gelirler birbirine dibe uçarken. Salıverilmiş kara saçların suda yavaş yavaş yılankavilemeleri olur. Önlerinde yüzen bir skaros balığı alaya kılavuzluk eder sanki. Gövdelerinin artık ağırlığı yok. Bu da Havva. Ama bir rakip ekip var, deniz tüccar ve paracıları. Kıyamet Gizli Sığın üstünde kopar. — Kendimi kapıp koyuversem bütün kitabı sana anlatmağa kalkışırım. O da olmaz. Güzel bir şey olacak galiba. — İki tane *Mavi Yolculuk*'u aldım... Buraya birkaç *İlyada* da gönder satılmak üzere. Birkaç yüz kılavuz namzedi var. Onlara ders verecek zamanım yok dedim. Yalnız umumi olarak iki saat süren bir konferans verdim. Homer'e çok önem verilmesini söyledim. İzmirli olması ihtimalinden filan. İzmir'in üstündeki bir dağın adı da Olympos'tur, Sipylos'un yanında. Ege Olympos'u... Şimdi bu adını daha takmadığım dalgıç kitabının yazılmış kısmında iki günlük işim var. Çünki Bodrum'u çok sevdiğim için denizcilerin Bodrum'dan ayrılışlarıyla başladım, bütün köyleri,

koyları, tepeleri vererek. Ama bu ayrılış kitabın göbeğinden alınma. Ondan önceki kısımlar sonraya düştüğü için hep «miş»la gitti, oysa «dı» olacaktı. Şimdi ilk bölümü bir uvertür olarak genişleteceğim. Ondan sonra yüz altmış sayfalık, «gelmişti»leri, «geldi»ye döndüreceğim. Kolay çünki kurşun kalemle yazılmıştı, mürekkeble yazacağım... Cousteau'nun *Sessiz Dünya* filmi bir Bodrumlu dalgıcı göstermekle başlar. Dalgıcı tanıyorum. Delikanlı Bodrum'a geldikten beş yıl sonra dalgıç oldu, kendisi Kürttür, yani hiç deniz görmemiş insan. Demek ki Halikarnas kara adamı olan bir Kürdü beş yılda dalgıç yapıyor. Sabahaddin'in Cumhuriyet'te çıkan Homer ve Kaz dağına ait yazısına bayıldım, kesip sakladım. Yalnız Anadolu'nun hakkını (yazının sonuna doğru) o da tam olarak vermiyor, ama hakkını en çok verenlerden biri, sen de veriyorsun ya. Hane bu mektubun yokarısında safradan, yelkenden bahsetmiştim. O çok safra atmış, yani Sabah, ama ara sıra yelkenini camadana vuruyor ve kısıyor, şöyle laçka skuta bir dahetmiyor. Şu Sokrat'la Platon'u defetsin yahu! Onlar yoluyla batı Anadolu'nun hakkını yeyor. Platon'un Apologia'sında ve *Devlet*'te siftah olarak dünyada «ölümsüz ruh» fikri çıkıyor (Anadolu'da öldü dendi miydi bitti demekdi). Hem bugünün «ölümsüz ruh» fikri o gün icad edilen martavalın aynıdır. Bugüne kadar dayanan bu martavalı başka başka dinler, o dinlerin içindeki başka başka sektler — örneğin Protestan, Katolik etc — bir sürü kan dökülmesinden başka sonuç vermedi. Neyse defet. ...Dialoglarda ileri sürülen inançlar Sokrat'tan ziyade Platon'undur, ama madem ki Eflatun aleyhisselamın sisteminin köküdür, hiç muhtemel değildir ki şakirt hocası öyle bir martaval uydurmamışsa, onu hocasına mal etsin. İmdi yeryüzünde ilk sefer ölümsüz ruhu icad etti. O ruh ki ölümden öte de şuurunu muhafaza eder, ve bilgiyle hatanın oturağıdır ve insanoğlunun davranışları ve düşünüşlerinden sorumludur etc. Bu inanç Mısır'da, Babilon'da yoktu, ne de Anadolu'da. Hele Homer'de hiç yoktu. — *İlyada* dünyanın ilk laik sanat eseridir, ondan önceki Hindin Veda medaları, Suriye'nin İncilleri papaz uydurması dini yapıtlardır. Yani «sanat eseri» deyince ilki Homer'inkidir.

Neyse defet! Gelelim sadede. Ne der Hazreti Eflatun aleyhisselam: Tanrıya şükür ederim ki barbar doğmadım. Grek doğdum, köle doğmadım hür doğdum, kadın doğmadım erkek doğdum, hele hele başka devirde değil de Sokrat'ın devrinde doğdum. — Yani Platon'un kökü Sokrat. — Sokrat fukara bir heykeltıraştı, karısı Xantippe'den şikâyetçi. Xantippe'yi kovdu. Ne için? Zengin bir aileye girmek için, girince de Atina oligarşisinin bir üyesi oldu. Atina filosu Aigospotamoi'de (Çanakkalede keçi-ırmağı) dayağı yedikten sonra, muhafazakârlardan küçük bir grup «Otuzlar»ın ardında iktidara geçtiler, ve anayasayı çiğneyerek geçtiler. Sparta ordusu yardım etti bu geçişe sekiz ay süreyle. Sonra oligarşlarla demokratlar arasında kıyamet koptu, ihanet, yalan dolan gırlaydı, herkes de işkilleniyordu, kim kime inanacağını bilmiyordu. Otuzlar da iktidarda kalabilmek için bin beş yüz kişiyi idam ettiler. [Anadolu'da böyle şey olmazdı. Zaten bu Sparta ile Atina emperyalizminin savaşında Anadolu'nun Eolien (Ayvalık «Eolina»nın fena telaffuzudur) Ionyen ve Karyenlerinin imanları gevredi.] Dedik a, Sokrat oligarş olmuş — zavallı Xantippe'nin sonu belli değil — artık kibirli ve patrisyen Sokrat aristokratların tutsağı ve avokatı olmuştu. Demokratlar iktidara gelince ona bir hain deye baktılar ve mahkemeye çektiler, çünki felsefi bir baş belası iken — ki onun pek zararı yoktu — siyasi bir tehlike oldu bu Sokrat. Mahkeme onu öldürmek istemiyordu, yalnız Atina'dan çıkmasını isteyordu. Ama İsa'nın Pontius Pilatus'a habire, «Ben tanrının oğluyum,» diyerek kendisini zorla haça çaktırdığı gibi. Attar'la Hallacı Mansur'u bu kafileye katabiliriz. Hele Attar'ınki büsbütün gülünç ya! Ha ne diyordum, mahkeme demokrasiye bir tehilke olan bu Sokrat'ı şehirden uzaklaştırmak istiyordu. Ama inadı tuttu herifin kendisini savunmadı, isteye isteye, ömrü süresince beleşten Prytaneion'da — ki orası ancak yüksek makamlıların yeri — beslenip sultan gibi kurulmak istedi. Eh mahkeme de «Vay gidi pezevenk hele şu istediğine bak,» deye küplere bindi, bastı ölüm hükmünü. «Ey Kriton! Asklepios'a bir horoz borçluyum, borcumu ödemeyi unutma.» — Eh insan insandır, insanın gözlerine yaş ge-

tirir bu! Ama kafanın merhametten ayrı düşüncesine ket veremez. Herhalde Platon yazıda artist. Ama bir kökü Hıristiyanlık olan Batı, hiç ebedi ruhtan bahseden, İsa gibi ölen bu adamı, Anadolu'nun hakkını yeyerek, Sokrat ve bokrat yapmaz mı. Ama batıyı yapan; yani experimental bilimi ortaya koyan Anadolu'dur. Thales, Anaximenes, Xenophanes, Anaxagoras ve hele hele Panta Rei ile Herakleitos. Her şey değişir realite burada ve şimdidir. Ne der Hazreti Eflatun aleyhisselam: Bu dünyanın değişici manzarasından gözlerinizi ayırın ve ebedi gerçeğe dikin. Oysa Anadolu değişici manzarayı gerçek sayıyordu. Ötekinin idea'sı ancak hayaldi. Platon patrisyendi, zengin bir ailedendi. Zaten Atina'nın 400.000 nüfusunun 250.000'i köleydi. Böyle bir toplumda demokrasiden söz etmek gülünç. Nerde bu, nerde Anadolu'nun physiologia'ları ve atomistleri. Zaten idea lafı görmekten gelir. Yani Platon bile idea sözünü objektif realiteden almak ya da uydurmak zorunda kaldı. Bugün aya gitmek söz konusu oluyorsa Anadolu dolayısıyladır. Oysaki Platon Neoplatonizm yoluyla, sanki meşaleyi kendi eliyle İskenderiye kitaplığına götürüp kitapları yakmışdır. Çünki imparator Theodosius İskenderiye patriki Theophilos'a emrediyor ve kütüphane yakılıyor. Ne bileyim, insan kafasını kullanınca bu sonuca varıyor. Yoksa papağan gibi öğretilenleri tekrarlayacak değiliz a. Geçmiş değişmez denilir. Ama da değişmez! Asıl perşembenin gelişi çarşambadan belli olur, yani geleceği yokarı aşağı tahmin ederiz. Ama geçmişin ne olacağı hiç belli değildir, çünki burada verilen *tefsir* var. Mesela «Düşman-ı dinin kanını içeriz su gibi» lafı heybetli, deyen de kahraman sayılırdı. Şimdi öyle mi ya. Değişti geçmiş. Geçmiş başka oldu, şimdi de buradadır: Panta rei... Enternasyonal turizm müdürü bilmem ne Bienale'i için yazın beni, masraf onlardan Brüksel'e davet ediyor. Şiirin ta kendisini temsil ediyormuşum filan falan deye insafsızca uçuruyor. Sıkılıyorum yahu. Brüksel'e gitmek zorunda kalacağım. Benim için bir angarya olacak. Bir de «La jeunesse de la poésie» deye bir konferans vermemi isteyorlar. Aklımda «la jeunesse de la» bilmem ne için bir fikir yok. Trende ya da uçakta

giderken bir fikir paydahlar cart curt ederiz. Merhaba, senin yazdığın mektuba karşı bu mektup olmaz. Cynique oluyor senin halinde olana bunları yazmak. Ama bilirsin sana bir bardak su ver desem bile sana demek istediğim bir bardak su ver demek değildir. Sana seslenmektir, duygu titrer o boktan lafların altında. Yoruldum Azra, yorulmaktan ziyade parmaklarım ağrıyor yaza yaza. Stop ediyorum. Merhaba sağ ol.

21 Ekim 1963

Merhaba Canım Canım! Dinle, zevcelik böyle mi olacakdı? Erkekler kadınları boşar, galiba sen talakı selaseyle beni boşadın. Haksız yahu! Şimdi sana bir iş çıkarıyorum. Bu mektupla beraber, kırmızı mürekkeple yazılmış iki mektup kopyası gönderiyorum. Birisi Tunus Turizm başbuğundan. Beni Burgiba davet ediyor. Nasıl gideyim yahu? İkincisi Haulot'dan. Bu adam buraya geldi, beni o Biennale'e davet etti. Ne yapacağım, nasıl edeceğim diye düşünüp durdum. Sonra o aylık dergide kopya ettiğim parçayı bastı. Eh «Gidemem» demek ayıp. Zaten ben hiçbir zaman «Hayır!» demesini sevmem. Eyi ki erkek yaradılmışım, yoksa kadın yaradılsaydım, bana her sulanana «Evet! Evet! Eveet!!» deye deye, içimi dışıma çıkartıncaya dek — müsaadei şerif ve mercanı latifi basardım. Neyse iş kendiliğinden hal oldu. Hükümet eyi etmiş, benim yerime bir şairi mahir, pamukçu tahiri göndermiş. Şimdi bunlara Fransızca cevap yazmak gerek. Ben yazarsam «participes passés»leri accord edemem, sonra feminin'leri masculin'leri topyekûn tardederim. Ne rezalettir! Neye masa dişi olsun da, tabanla tavan erkek olsun? Yaşasın Türkçe! dişiyle erkek arasında bir ayrım yapmamış. Ha işte onun için cevapları sen yaz. Ama ben Fransızcayı tam bilseydim bile gene sana yazdırırdım. İlk önce cevapta geciktim. Bu gecikmeye bir sebep uydur, bir ay için — ör-

neğin — dünya ve mafihadan ayrılmak üzere Halikarnas'a kaçtığımı söyleyebilirsin. Tunus'a, «Gelemem!» demeli. Param yok yahu! Sonra pasaport verip vermeyecekleri belli değil. Para isteyemem a! Onun için bir kulp tak Allah aşkına ve benim aşkıma. Haulot'ya gelince, ona, «Teşekkür ederim, gelirim sevinçden taklak ata ata!» deye bir cevap yaz. Çünki iki yıla kadar öte dünyaya taklak atarak Belçika'ya gidememem mümkün. İstemem öteki dünyayı. Eh bu dünyada kalırsam ve zar zor gidersem, sıkıntının acısını, orada harıl harıl konuşarak çıkarırım. Bu konferans değil a, ya da büsbütün konferans değil — yani canı gönülden vur patlasın çal oynasın gürleyip gidilir. Sonra da alsınlar Fransızcayı hastaneye götürsünler — hiç alışmadığı böyle exercice'den sonra — kemiklerini yerli yerine koymak için. O kadar da değil a. İşte ey can, şu iki mektubun cevabını tape et. Bana mümkün mertebe — bir can mektupla — gönder. Ben imzamı atar, yollarım ol zatı şeriflere. — Bak sana ufak bir hadise anlatayım. Castaldi adlı bir İtalyan geldi, büyük bir İtalyan firmasının mümessili. Adam kafalı, Sabah'ın deyimiyle «adamda iş var». Burada iş'i iki anlamda anlayacaksın, yani turizmde çıkarımıza iş görecek, elbette kendi çıkarına da. Eh Kuşadası Tusan Oteli'nde adamı bekledik. Geceydi. Bir bakanlık memuruyla geldi. Adamı dinledim. Şirketin yapmak istediği mükemmeldi. Anadolu güney deniz kıyılarında — ister plaj, ister kayalık — kamplar kuracaklar. Bu kampların servisinde saatta iki yüz mil yapan deniz helikopterleri olacak. Gelecek insanlar, öyle modern otel motelden, kalabalıktan bıkkın kişiler. Balık avlayacak, kurbağa adamlığı, deniz ve kara sporları yapacaklar. Ama kıyıda nokta nokta güzel yerler gerek. İşte bu Castaldi kıyıları görecek. Şöyle genel olarak yerleri tespit edecek. Sonra bir mühendis heyeti gelecek, oralarda zorunlu tesisat kuracaklar. Anlayacağın mavi yolculuğun tıpkısı ama daha konforlusu. Eh adam kıyıyı görmek için motor istedi, parasını verecek. Tam o gece de Turizm ve Tanıtma Bakanı, müsteşar ne bileyim, baş efendi, kıç efendi, ve bir de vekâlete eklenmiş bir Belçikalı Unesco ve zenginleri kuzu dolmasına davet etmişler. Hepsinin tu-

rizme yardım için satılacak arsaları var. Eh baktım adamda iş var, bütün güney kıyısı Nice Montecarlo'ya dönebilir (a canım kıyı bol bizler mavi yolculara göre ırzına geçilmemiş köşecikler kalır). Tusan Oteli'yle Kuşadası arasında epeyce yol var, otomobil yok. Vaktiyle yetişmek için tabanlara kuvvet «Dah!» dedik. Kanter içinde vardık masa başına. Anlattık harıl harıl derdimizi. Yalvardık bakana Bodrum'a bir tel çeksin. Orada bağlı — al maaşını salla başını — dört beş yörük gümrük motoru var — herif masrafları neyse verecek. Tam o sırada hane şu Unesco'nun Belçikalı eki var a bakanlığa, o fırladı, «Bu Halikarnas Balıkçısını bana Haulot anlattı. Bu adamda çok iş var. Kendisi Biennale'e davet edildi. Bu zat giderse Türkiye'nin prestiji şöyle yükselecek böyle yükselecek deye öyle bir laf etti ki, deme gitsin. Adeta utandım bu kadar önemli bir kişi olduğuma. O söyledi, alimallah, ben büzüldüm. Ama bakan makam ve tettümmatı kabardılar. Hiç Türkiye'nin bakanı makanı dururken şu ne idüğü belirsiz, siktirici Cevad-ı şerif Türkiye'nin hemen hemen baş prestij kabartıcısı olur mu? Adam eyi niyetle bok etti bir çuval inciri. Hele pamuk ağalarıyla bir kuzu dolması ziyafetinde. Sıçdı Cafer bez getir... Neyse Bodrum'a gittik. Orada bir motor kiralayıp kıyı kıyı İskenderun'a gidecektik. Ne var ki bu Castaldi'nin ancak beş günü var. Kiraladığım motor ancak dört mil yapıyordu. Eh gece de gitmek gerek ki vakit yetişsin, gece gidince de görülecek yerlerin birçoğunu göremiyoruz. Örneğin Knidos'a gece geldik, şafaktan önce gittik. Bodrom'dan dört şilte buldum. Kendim için şilte dilenciliğine çıkmağa utandım. Deli İbrahim'den bir battaniye aldım. Serdim güverteye altıma, koydum ayaklarımı küpeşteye, gel keyfim gel. Kavo Alopu (orospu burnu) ile Marmaris'in arası çırçıplaktır. Adam bayıldı kimi yerlerine. Kıran dağlarını, Şehir adasını, Dermen bükünü gördük, adam bayıldı. Günümüz Marmaris'te yetti. Onlar otomobil kiraladılar, İskenderun'da bekleyen otomobiline varmak için. Bakanlık memuru da boyuna fatura topluyor. Halbuki adam parasını veriyor. Memursa ben verdim deye — yanında binlerce lira vardı — bakanlıktan alacak. Zengin olmuştur. Ben

dört beş yevmiyemi aldım. Kendime, «Hey Cevat gene bir başınasın!» deye iki yanımdaki güzel dünyayı harıl harıl içime alarak, kendim de dağlar taşlar ve ufuklarca serbest yayılarak, fukara evime vardım... Gelelim Türk bayrağına hakaret meselesine. Güya bayrakla kadın tenasül aleti arasında bağlantı kurmuştum. Önceleri at kuyruğuymuş demişim. Evet öyle, tuğ, yani at kuyruğuydu. Osmanlı İmparatorluğunun bir Türk bayrağı, yani devletin bir bayrağı yoktu, on dokuzuncu yüzyılda bu ay yıldız Araplardan — Müslüman işareti olduğu için — alındı... Ama araştırmadım ki iddia edeyim. Burada savcı ne bileyim dostça davrandı. Mahkeme olmasını isterim ama İstanbul'da olacak, paraca yıkım olur bana? Sonra gerçekten yıldıza hakaret ettiğim için mi isteyorlar, yoksa bahane mi? Ay bikri ifade eder, onda hakaretlik bir şey yok ki. Öteki de tenasül aleti: Analık. Analıkta ne hakaret var! Ben kutsal sayarım analığı. Savcıya dedim, Üç yazıdır, hexametronlar bağlantıyı göstermek için yazdık bunu. Yani bayrağa hakaret olsun deye mi oturup yazdık bunları? Bibliyografya istedi götürdüm kitapları. Asıl birisi, Dussaud'nun *La Lydie et ses voisins*, öteki Sir James Frazer'in *The Golden Bough*. Orada ay yıldızın ta emperyal çağda — Roma'nın — nasıl tanrıçayı temsli ettiği bir bir yazılı. Senin mitoloji kitabında da Frazer'in anlattığı ay yıldızlı paraların bir...

(bu mektubun son sayfasını, ya da bundan sonraki sayfalarını bulamadım. Acaba Balıkçı'nın istediği gibi bir araştırma amacıyla birine mi verildi de geri gelmedi? Bilmiyorum. Yazık, güdük kalan tek mektubu).

5 Mari 1964 tarihinde başlanan mektup dört defter üzerine yazılmış 80 sayfadır. Öyle de ilginç ve canlıdır ki, insan bir tek sözcüğünü atmaya

kıyamaz. Okuyucunun sabrına sığınarak, tekrarları ve salt bilgisel bölümleri atlıyor ve girişiyorum.

5 Mart 1964

Merhaba Canım Canım Canım! sana çoktan yazmadım. Kim bilir ne düşünmüşsündür. Birbiri arkasına gelip çatan olaylar — şöyle oturup ferah ferah yazma havasını solutmadı bir türlü. Ne var ki düşünce katında gene de yazıyordum sana. Birkaç kez bir başına iken — yani turistleri gezdirir ve bir yerde yalnızken — «Bak şu halime! bak hâlâ da hâlâ neler çektiriyorlar bana bre Azra!» dediğim değil, yüksek sesle bağırdığım oldu. Yazmak isteyordum. Yazamadığım için sıkılıyor, utanıyordum. Durup dururken hiç istemediğim halde şu ya da bu komiteye seçilirim. Şu saatte İzmir'e gitmek lazım. Hayda ütülü pantolon gey, tıraş ol! filan. Üyelerin bir incir çekirdeği doldurmayacak laflarını dinle... Derken şu Büyük Efes Oteli'nin süslerini yapmak için kırk sanatçı davet ettiler. Orada seramik için Füreyya da var. Füreyya buranın yabancısı, onu ben götürüp getirdim. Toplantıların sonunda sanatçılar Cevat Beye de bir iş veriniz dediler, ayak dirediler. Etmeyin mollalar, yapmayın softalar dedikse de dinletemedik. Bir sürü klasik dekorasyonlar için mulajlar yapacaktık. Ben mulaj bilmem yahu. Neyse «İsmail Şeytan» mulaj artizanı birisi var. Adam artist değil ama iliğine kadar artizan. Bana sanatçılar «Gözünü aç, kazıkçıdır,» dediler. Adamda hiç öyle kazıkçılık görmedim. Herhalde sanatçılar atmaya çalışmışlardır. O da attırmayınca kazıkçı sayılmıştır. Neyse Ionien, Eolien üç yüz parça yapılacak. Nümuneleri yaptık. Şaka değil yüz kiloya yakın. Kasalara koyduk, Ankara'yı boyladık. Kapalı zarf teklifi mektubu yazmak gerek. Nasıl yazılacağını ben ne bileyim. Burada heykeltıraş Şadi «Şuna şu kadar iste, bu kadar iste!» deye not aldırdı. Bir hesap ettim yirmi bin lira kâr kalıyor. Eh insaf be, bu kadar para istenir mi? «300 parçaya 15.000 lira iste,» dediler. Otur-

dum ayın yirmisinde, yani şubatın, yarım saat sonra teklif verilecek. Eh 15.000 lira deye yazdım elimle, utandım yırttım. 14.000 yazdım olmadı. Sıkılıyorum yahu. Teklif değil, ulu orta küfürün küçük kardeşi. 12.000 dedim. Ama böyle upuzun rakkam olur mu. Vallahi içimden «Neredesin bre Azra!» deye bağırdım. Yırttım neyse, 11.000 dedik. Otel odası yırtık kehadlarla doldu. Eyi ki bir gün önce kehadı bol bol almıştım. Saata baktım sekize beş var! Ülen sekizden sonra almıyorlarmış. Eh çok şükür daha aşağıya inmeğe vakit kalmadı. Bergama'da boktan bir Nike var, sinirime gidiyor. Ne çirkin şey. Teklifte «Efendim onu kendisi için yapmamışlar, kaidesi üzerinde ornemantal bir görüntü olsun deye yapmışlar,» deye yazdım. Ben yapmasını istemiyorum, zorlarsanız 7.000 liraya yaparım dedim. Amacım red edilmek. Sonra Artemis'i isteyorlar. — Otel Büyük Efes ya. Ama hangisini? Şu güdük bir tane var ya, donatılmış hizmetçi kızına benzeyor. Eh teklifde verdim verişdirdim. Asıl büyük Artemis var ya, şu tepesinde üç taçlı, birbirinin üstünde. Onu bir heykeltıraşa altı metro boyunca yaptırın dedim. Holdaki sekiz metroluk haritanın doğu tarafına dikin boylu boyunca. Kapudan giren onu görünce A! a! a! deye tokat yemişe döner. Ben yapamam ama herhangi bir para kaygusuyla bu fırsatı kaçırmayın. Bu Artemis'in hem tanrıça bakışı var, ufukların ötesinde, ebediyete bakıyor sanki. Sonra şu var, Efes belediye dairesinde, dairenin en kutsal yeri, yani şehrin kutsal ateşinin durduğu yerde dururdu besbelli bu Artemis (başka yerlerde ocak tanrıçası Hestia, Latincesi Vesta durduğu gibi) dururdu. O daire sonra kiliseye döndü. O zaman ateşin yandığı mihrabı yıktılar, heykelin durduğu nişi de duvarla ördüler. Ama şimdi o nişe bakınca üç taçlı Artemis'in orada durduğu muhakkak, çünki o nişe ancak o boyda Artemis uyar. Zaten o Artemis de o ateş yanan dairede bulundu ya, öteki intipüften Artemis yapının başka bir dairesinde bulunmuştu. Neyse teklifi bıraktım. Bütün bunlar Ankara'da oluyor. Turizm Vekâleti'nde turizm müdürü mü nedir, bir İhsan Bey var. Eyi bir adam. Avropa'ya, öteye beriye memurlar gönderiyorlar a. Bana bu İhsan Bey altı ay önce bir mektup

yazdı. «Bu gönderdiğimiz memurlar gidecekleri yerde Türkiye'yi tanıtmak için ne gibi kitaplar okusunlar?» deye sordu. Eh kitapları sayayım. Hiç olmazsa 3000 kitap. Bu adamlar gidecekleri yerlerde Türkiye'yi mi tanıtacaklar yoksa kitap mı okuyacaklar? Olmaz yahu. Böyle düşüne düşüne altı ay geçti... Neyse Ankara'dayken Turizm Vekâleti'ne ve o İhsan Beye gittim. «Tanıtma için bir sürü kitap okuyacaklarına benim kitabı okusunlar. Orada ne lazımsa bulurlar,» dedim. Ama bu kitabın — *Western Asia Minor*'un — özlediğim gibi bütünlenmesi için, buna daha emek dökmeli. Emek döküşü de zaman ister. Bu zaman süresince aç kalamayacağıma göre, bana paraca yardım gerek. Hay hay bir kitaba uydururuz dediler, ve şöyle bir tertip düşündüler. Dört ilâ altı ay süresince bana ayda iki ilâ üç bin lira verecekler. Bu para verişine, şu ya da bu kentin prospektüsleri için toka ediyoruz bu parayı deyeceklermiş. Yani senin anlayacağın böyle resmi bir yalan söylemeyince para çıkışını uyduramazlarmış. Bu biçim para çıkışı Çetin Altan'ın saldırdığı — tepeden tırnağa haklı olarak — müteahhitlerin para sızdırmasına benzeyecek. Ama tam tersine. Ben razıyım 2 bin de olsa 4 ayda 8 bin eder. Eh eyi yahu. Kitabı özlediğim gibi yaparım. Mükememl bir şey olur. Batı Anadolu, önsözü şu bölümlere ayrılır (üç sayfa Anadolu uygarlığı, «logos» kavramı ve pozitif bilim üzerine yazar) ...Burada kısa keseyim bare. Çünki mektup yerine kitap yazmağa koyulurum. Kendimi tutmak gerek. Biliyorsun mahalle imamının birinin on bir çocuğu varmış. Mahalleli hocaya, «Hocam bunları nasıl besleyeceksin, artık stop et,» demişler. — «Nasıl stop edeyim?» demiş hoca. — «Tam karının üstünde bilmem nen geleceği zaman, karından ayrıl, çekil,» demişler. İmamı Şerif ve mercanı latif şöyle cevap eylemiş: «A dostlar, tam o zaman bütün mahalleli benim cübbeme arkamdan yapışıp çekseler, sökemezler!» Ben de bu konuya daldığım zaman bütün dünya kuyruğuma yapışsa, beni konudan koparamazlar. Çünki orgazm entelektüel vaki oluyor. Ama şunu ilave edeyim. Şu üç Sami dini, yani 1. eski Testaman, 2. Hıristiyanlık, 3. İslam önce ufak tefek faydalarına karşın büyük bir musibet oldu.

Anadolu'nun o rüzgârlı, hür, neşeli uygarlığını zehirledi. Çünkü *Tevrat* dünyada ilk kez faşizm, rasizm ve şovenizmi kurdu... Babil, Mısır etc, hepsinde şovenizm vardır. Ama bunun moral bir değer olarak formüle edildiği yer *Tevrat*'tır... Emperyalizm Haçlı Seferlerle doğdu, bugün bile en modern Avropa emperyalizmin içinde. Sömürge ne demek: Alt edilecek, soyulacak insanlar demek. Ama örneğin Buda dininde ve Çin düşüncesinde, bir de Batı Anadolu sitelerinde racism ve şovenizm yoktu, Atina'da vardı... Neyse, ne diyordum. Turizm Vekâleti'nde an cemaatın yardım ettiler. Onlar dilekçeyi yazdılar, okudular. Onların yazdığı dilekçede kendimi öylesine methetmiştim ki utandım. «Yahu öyle olmaz artık o kadar!» dedimse de, onlar, «Sen bilmezsin, böyle yazılması gerek,» dediler. Ben de, «Nasıl gerekse öyle olsun,» deyerek İzmir'e dönüş trenine dara dar kapağı attım. Yahu bunları yazarak seni sıkmayorum a. Hane çoktandır yazmadım, eh şimdi önüm açık. Ha bu arada başka şeyler oldu. Bizim zevce fena halde diabet oldu. Yani az kaldı komaya girecekmiş. Neyse kurtardık. Ses çıkarmasaydım gitti giderdi. Ben herkesin gözünde masum olacaktım, ama kendi gözümde suratıma tükürülecek bir paçavra olacaktım. Onun için vazifemi yaptım. Yani kurtardım kadıncağızı. Ama vazife yapmam! O sözden nefret ederim. Vazifeten hiçbir şey yapamam, candan yaparım? Diyet yaptırmakta o kadar zorluk çektim ki, «Eh ölmek istersen öl,» diyesim geliyordu. Ama öyle diyesim gelince, büsbütün candan davranarak kurtardım refikacığı... Ha! Şubat ayındaki yazına bayıldım, «Makal Fransızca yayımlandı.» Bu aynı şeyleri başkası yazsaydı, yazı kamyon gibi ilerlerdi. Sen tam uçarılığındasın, kamyon gibi değil, kırlangıç gibi uçuyorsun. Sözlerin koltuk altlarını mı gıdıkladı ne? Hepsi de hafif hafif hoplayıp oynuyorlar, gülüyorlar cıvıltıyla. Aynı nüshada başkalarının yazıları da güzel, ama kanatları yok sözlerin. Hem de...

Gene bir bela çıktı. Şimdi bugün ele alabildiğim bu mektubu. İki aydan aşkın zaman geçmiş. «Hem de» demiş bırakmışım. Hatırladım «hem de»nin neye ait olduğunu, ama geç... Bugünlerde gençlerden tuhaf kritiklere çatıyorum. Neden köylülerin zavallı halinden bahsetmiyormuşum? Makal'ın, Yaşar Kemal'in, arasında yaşadıkları köyler başka, benim yaşadığım kıyıların insanları başka. Ben gördüğümü yazabilirim. Bodrum'da köylüler evlerini toprak içinde mağara gibi yapmıyorlar. Yapıyorlar deye mi yazayım? Kıyı halkı daha açık gözlü oluyor. Bir haksızlık varsa yazıyorum. Bodrum yerine en çirkin köye de gitsem, haysiyetime dokunurdu, içimden güneş gibi can patlardı; pasif kalmazdım, kupkuru sefil çölü bir sevgi cennetine çevirmeğe kalkışırdım, herkesi de arkamdan sürükler, — hayır sürüklemez, iterdim kendimi vererek. Viranlığın üzerindeki baykuş gibi, «Bu kadar harap, bu kadar sefil!» deye ötüp durmazdım. İnsan kendi boktan benliğini unutmak ister, en kolayı içkiyle unutmaktır — ama o zaman ne anlatırsın? Bir de vara var katarak, kendini toptan vererek unutursun kendini. O zaman ortaya gelen güzelliğin türküsünü söylersin sevinçle. Objektif realite deye boyuna mersiye mi okuyayım? Ben sevinci eyi öterim, insanlara ötüşümün dayanacağı bir şenlik ve esenlik yoksa, — kendimi «empose» ederek, değil fakat herkese karışarak, herkesi kendim, kendimi de herkes ederek meydana gelen esenliğin sevincini öterim. Yoksa alaturka musikisi gibi boyuna ah vah eleman demeli. (Ha Türkçede bir çeşit türküye mâni derler a... Örneğin «Mehmet bir mani söyle!» Bu mâni dedikleri, İstanbul Rumcasıyla «amani»den geliyor. Yani bir «Aman! eleman! yandım aman!» çek anlamına gelir, zaten başka işimiz yok.) Ben zılgıdı yedikçe «amani» çekmek haysiyetime dokanır. Can ve gönülden gülerim yahu. Vallaha Azra — kızdırmayın beni. Şu mektubu pisletmekten çekinmesem buraya, olduğu gibi bizim evin lağam hikâyesini buraya 50 sayfayla öyle bir döşerim ki, üç gün üç gece elaman çekersiniz. — Dergi sahipleri geliyor uzun bir soru listesiyle.

Mutlaka ilk soru neden Halikarnas Balıkçısı takma adını seçtiniz. Bu soruda hem kaş çatması, hem bıyıkaltı gülümsemesi var. Kaş çatması «Halikarnas»ı Grekçe diye biliyorlar. Anlarsın ya meşe odunu bir sesle, «Vatandaş Türkçe konuş!» Bıyık altından gülümseme de alay tarafı. Anlata anlata bıktım. Sonra ortaya toplum lafını karıştırarak yazılarımın konusunu nasıl seçdiğim? Cevap. «Konuyu ben seçmem.» — «Ya kim seçer?» —«Konu beni seçer?»— Eyvallah. Sonra yazı toplumun faydasına mı, ne bileyim birçok dolambaçlı sözler. Aklımı aynı dolambaçlardan geçirsem, yılan gibi, aklımın beli kırılacak. Sonra öyle sorular ki. Ben topluma mı hitab edermişim? — Cevap — Fesubhan Allah! Topluma değil de duvara mı konuşacağız. — Ne için yazarmışım? — İşte bunu hiç düşünmemiştim! Anlatmak istediğimi anlatmak için yazarım. Son soru dış dünyaya en etkin yazarımız kim? Nâzım Hikmet! Doğrusu da bu. İsterlerse mahkemeye götürsünler. En etkin o idiyse, benim kabahatım ne yahu! Anlayacağın Karagözle Hacivat meselesi. Bütün kabahatım halk çocuğu olmayışım, örneğin bir ırgatın oğlu. Ama eğer karada ölürsem, beni toprağa gömerlerse, toprağın sesi olsa, «O maşallah! Şimdiye kadar nerdeydin, eskiden bize çok karışırdın, içimize gömülür, bizi kazar kürekler, gümeler, neler de neler yapmazdın. Gene de hoş geldin, safa buldun!» deye bağırır. Karanfili sıkıysa bir ırgat çıksın karşıma. Toprak hakem olsun. Ha sana, Sabah'a, Paluko çok selam söyledi. Zavallı iki büklüm, bastonla yürüyor. Beni görünce siz de geliyorsunuz deye eve koşup zıpkınlarını hazırlamış. Yolcu galiba! Selam gönderirken adeta gözleri dolmuştu. Belli olmaz, belki ben daha önce giderim. — Ha Ankara'ya götürdüğüm İonyen mulajlardan hiçbir iş çıkmadı. Çünki iki üç üniversite pfofesörü çıkmış. «Bunlar Rum şeyleri, olmaz,» demişler. Kütahya işleri tavsiye etmişler. Yani koca Efes otelini yeni yapılan camilere benzetecekler. Birkaç da üniversite profesörü, «Efendim bunların mulajlarını değil. Kırık parça dolu harabeler. Kopyalarını yaptıracağınıza, asıllarını kullanın» demişler. Üsttekiler gerici, alttakiler de ilerici. Daha Ankara'dan da cevap gelmedi kitap için. Yahu öleceğim, kimse

yazamayacak buluşlarımı. Ben bulunduğum yerle imanıma dek meşgul olurum. Bodrum bitki yeriydi. Öylesine bir ziraatçı oldum ki deme gitsin. Grapefruit, Washington, Navel, hane Antalya'dayken sana bir sepet verdikleri Valencia portakalı, daha neler de neler. Çiçek, yemiş, palmiye. Eh burada yapamazdım. Ama Efes'e, Bergama'ya gitmek zorundaydım. İşi «guide»lıkta bırakamazdım ya, hayda mitolojiye. Konunun ötesine berisine daldım. Şimdi on beş yıl oluyor ki kılavuzluk ediyorum. Emin ol ki kılavuzluk ettiğim her yüz kişinin içinden hiç olmazsa otuzu, bu yerlerin dolayısıyla Türkiye'nin bedava bir propagandacısı, bir tanıtma memuru olmuştur. Elimden belki yüz bin kişiden fazla geçmiştir. Çünki kimi sefer 300 kişilik gruplar götürüyordum. Alelade insanlardan tut da, ministre'lere kadar, entellektüellere kadar, çoğunu buraların âşığı ettim. Talih nereye attıysa, ben orası oldum, dağların denizlerin harabelerin şuura ermiş mümessili. «Yahu şu kitabı alın, sizin propagandanızı yapsın» derim, giderler bir İngiliz cadalozuna 150 bin lira verirler. Benim alacağım topu topu sekiz bin, bilemedin on bin lira. Yalan söyleyecek değilim a! Parasından ziyade içimde toplanan gerçeklerin anlatılmasını isteyorum. O gerçekleri hem biz, hem dünyanın bilmesi gerek. Biliyorum, anlattıklarım conventionel bilgileri toslar, insanların idiosyncrasie kabilinden öğrenekoymuş oldukları kanılara — ne kanı maşallah — çatar. Anlattıklarıma karşı duvar gibi bir itiraz yükselecek. Ama ben «fait»leri, «historical facts»ları sıralıyorum. Eninde sonunda itirazları susturur. Bunu ben değil üniversite yapmalıydı. Bu kitap bizim umumi efkâr için lazım olduğu kadar, hariç için elzemdir, yani turizm için. Hatta turizm için her şeyden, otellerden, taşıt araçları ve yollardan, turizm için yapılan her şeyden daha elzemdir. Baksana şu Kıbrıs meselesine. Orada gördüğümüz muamelede gerçeklere yüz çeviregelmiş olduğumuzun payı yok mudur? Bütün dünyaya öylesine yabancı kalmışız ki, nerdeyse bizi insandan saymayacaklar. Ben bu işi görürken bana teşekkür edeceklerine, bilakis beni İstanbul'daki sıkı yönetime göndermek isteyorlar. Ha! haber vereyim, İstanbul mahkemesinden takipsizlik ka-

rarı geldi. Ama yazıda bayrağa hakaret olmadığı kabul edilerek değil. Dosyayı örfi idareye göndermişler. Örfi idare kendilerinin selahiyeti dahilinde değil gibi bir şey demiş, yani başlarından defetmişler. Kim şikâyetçiyse, o şu kadar günde şikâyet etmesi gerekirmiş. Şu kadar günde şikâyet etmediği, ya da ayak diremediği için sakıt ve makıt olmuş, deye bana resmen bildirdiler. Ne olup ne bittiğini anlamadım gitti. Ama sizler de tuhafsınız be Azra, şikâyet eden kimler, filan deye sordum, ne sen, ne Sabah cevap vermediniz. Bayrağın hexametron'la ilgisini gösteriyorum da bayrağa hakaret diyorlar. Ben de hizmet ettim sanıyordum, meğer hizmet değil, hakaret etmişim... Sana başıma gelen ufak tefek şeylerin bir kısmını anlattım. Zan etmem ki beni öldürmeğe çalışsınlar. Ama hayat imkânı vermiyorlar. Öylesine vermiyorlar ki insan ister istemez bir kastın mevcut olduğunu sanıyor. Bırakın beni şu yazacağım kitapları yazayım, be adamlar. Yahu eyilikten başka bir şey yapmadım, bir mükâfat da beklemedim. Bu inadına hınzırlık ne oluyor? Bak Azra İtalyan televizyonuna çıktım, Fransız televizyonuna da çıktım. En önemlisi Amerika ve hemen hemen bütün batıda «spectacular» dedikleri uzun televizyonda da görünüp konuştum. Onda İnönü, Ecevit ve birçokları konuştu. Ama en uzun ben konuştum. Yirmi dakika kadar sürdü konuşmam. Hem sonunda konuştum, ve Türkiye hakkında benden öncekilerin söylediklerine ne anlam verilmesini ve Türkiye'nin durumunu anlattım. Sefarethaneler var, hiç söylemezler. Böyle televizyonların çok önemi varmış. Ne bileyim görmedim. Birçok tebrik aldım yalnız. Burada Çiğli'de Amerikan roketlerini söküp götüren yüksek teknisyenler vardı. Onlar Kanada'ya gidip gelmişler. Gelince bana koşup tebrik ettiler. Efes, Bergama, Sard, Milet'i anlatmışım. Bu televizyon değil teyplen alınmış. Halikarnas Balıkçısı'nın sesiyle dinleyorsunuz demişler. Yahu Azra hiç hatırlamıyorum. Yalnız birkaç kere birkaç insan götürmüştüm. Portatif teypleri vardı. Ben anlattıkça alıyorlardı sesimi. Demek ki onlar Kanada radyosuna vermişler. Halbuki tanıtma memuru deye yüksek maaşla dünyanın her tarafına adamlar gönderiyorlar. Onlar hiç ses

çıkarmıyorlar. Onların maaşlarını istemiyorum ama beni öldürmeğe kalkmasınlar, yani yazı yazmama set çekip durmasınlar... Şimdi senin son mektubunu önüme alıp okuyor ve cevap veriyorum. Senden bahsetmek kendimden bahsetmekden daha hoş gelir bana. [Başlamazdan önce mâni'den söz etmiştim. Onu bir az derinleyeyim ki, çok eskiden beri «chanter» — «to sing» verbinin Türkçede fiil olarak bulunmamasını büyük bir noksan sayıyordum. Türkü söylemek, şarkı söylemek deniliyordu ek fiil takarak. Sabah Karadeniz'de «şınlamak» deye bir fiil var diyordu. Bu söz chanter, chant sözlerinden uzak bir anlam veriyor bana. Söz müzikal ama, kulağıma uymuyor nedense. Yanılmış olabilirim. Ataç'ın ürümekten ürü'sü pek çirkin —«it ürür, kervan yürür!» derler— olmaz. Şimdi mâni'ye geliyorum. Rumca sire (çek) ena (bir) amani (aman!!!) denir. Ama «ena amani» deyince, «ena»nın sonundaki «a», amaninin başındaki a'ya bitişiyor. O zaman şöyle oluyor: «sire ena mani» — çek bir mâni. Böylece mâni'nin nasıl teşekkül ettiği anlaşılıyor. Türkçe Sözlük, üçüncü baskıda «Mâni» için şunlar yazılı: — is — Çoğu birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kafiyeli olan halk koşuğu. Bu doğruysa, şöyle bir şeydir:

Güzel gitti dersin Aman!!!
Güzel geldi dersin Aman!!!
Aman ey hacı patlıcan
Hep dersin sen Aman Aman!!

Aman demek haysiyetime dokunur, ama «mâni» sözünün ötüşü güzel, onu fiil halinde işletebiliriz. Örneğin: Canto Primo —Chant premier — Birinci Mâni — Chanter: mânilemek.]

Gelelim mektubuna, tarihi 23 Ekim 1963. «Arkeoloji Enstitüsü'ne gittim, Robert ve karısı ile görüştüm. Herif bir az constipé. Ama ne yaparsın bunlar böyle. Karia kitabı güzel hani. Ama herif ne Halikarnas, ne Knidos, ne şu, ne bu, hiçbirinden bahsetmiyor. Sadece bilmem ne parçasını açıyor. Hiç bilinmeyen yerler bunlar. Bu ilim adamları ne zavallı!» diyorsun mektubunda. Constipé olmaları şu sebepten: Bunların bulduklarını ya da ileri sürdükleri bir şey sonradan doğru çıkmaz-

sa, mahvoldular demektir. Yüzde doksan dokuz doğru gördükleri bir şeyi söylemezler, çünki yüzde bir yanılmaktan korkarlar. Buna ben entelektüel egoizm derim. Yani asıl kayguları gerçeği aramak değil (ararlar bittabi) ama ön sanlarını muhafaza etmektir, yani büyük bilgin, erudit şöhretlerinden olmaktır. Bunca gayretlerine rağmen gene de şapa otururlar. Örneğin Dörpfeld. Geçen yıla kadar altıncı Troya Homeros'un Troyası sayılıyordu, iki yıl önceden beri yedinci Troyadır. Yani bu erudit'lerin tuhaf yanları Molière'in piyeslerindeki doktorlar gibi birbirini çekemez olmuşlardır. Heriflerin bu hali gülünçtür. — Bak ne yazıyorsun: «Şimdi senden ricam, bana birkaç yazar adı ver, hele son zamanlarda Anadolu üzerine yazmış. Onlara karşı position olmalı. Ama kitabı Fransızca yazmak ancak dialectique bir şekilde olur. Sen position olarak ne tutum alalım dersin? Hoş bunu zaten öğreten sensin bana, position'unu da biliyorum, yazmayı başarırsam, sen yazmış olacaksın. Ama otur bir kere daha bana düşüncelerini açık açık bildir. Çok yardım etmiş ve bir kere daha élan vermiş olursun.»— Maşallah, yahu kadın erkek her önüme gelene, laf anlayana da anlamayana da anlattım durdum, onlardan aldığım tepki eğer bir meşe odununa anlatsaydım, tıpkı meşe odununun tepkisi gibiydi. Mesela «Yazmayı başarırsam, sen yazmış olursun.» Etme bre Azra, sende olmasa, tepkin olmaz. Hep beni methedersin. Bu sefer bir elime karanfil, öteki elime de yelpaze almayacağım. Bak canı gönülden ne yazıyorum. Seni öperim. Kız şimdi bakalım. Biliyorsun ya bir gün kızmıştın. Hikmetine kurban olduğum tanrı seni mükemmel bacaklarla takdis etmiş, dedim de köpürdün öfkeden. Hatta bunun üzerine «Madame la Directrice» ünvanını verdim... Azra, sen *İlyada* ve *Odise*'yi çeviriyorsun. A canım canım senin şu klasik dilleri bilginle ne yazmazsın! Bak bir tek insan savaş cephesinin ta sağ kanadından sol kanadına kadar etkili durumda olamaz. Bunun historik yanı var, felsefi section'u var, sanatçı yanı var, başka yanları da var bir sürü. Sen şu Anadolu'da icad ve yaradılmış elejiak, epik, lirik vezinleri ele alsana. Sana ara sıra bir uyuşukluk arız oluyor. Rutine dalar orada kendini kaybetmek istersin. Hakkın da yok değil var. Ama bir silkin

— rutin devam etmekle beraber — rutin dairesinin bir yerinden bir çıkıntı yap, bir fırlayış. Örneğin o «Yeni Ufuklar» daki bal gibi bir yazı. Oysaki bir efsane değil ciddi bir konu almıştın orada. O konuları eskiden sen kuru kuru anlatırdın, buradaki gibi değil. Ben biliyorum, eni konu anlayışlı bir adamımdır. Sen gepegenç ve «vierge»sindir, entelektüel extase ve yaratışa hazırsındır. Çünki yaradılış seni mükemmel bir kafayla da takdis etti. Benim özlemime kalsa, *seni felsefe cephesinde görmek isterdim.* Ama o cephe — ya da senin dediğin gibi position — bugünkü çabalarından ayrıdır. Bugünki çaban *İlyada* ve *Odise*'yi çevirmek ya. Bu senin cephene İonyen dialekt de girer. Örneğin Karyalı olduğu halde Herodot da İonyen dialektte yazıyor a. Sonra Homer Akalar' dan ziyade Troyalılara daha sempati gösteriyor... Geçen on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar, Londra'nın Troynovant — yeni Troya — olduğuna dair birçok kitap yazıldı. Sonra *İlyada*'yı Shakespeare mutlaka okudu. Bu okuyuştan ne duyduğunu *Troilus and Cressida*'da duyabilirsin. — Şehircilik ve sanatçılık cephesi de ayrı bir âlem. Şehirciliğin iki büyük ekolü de burada kuruldu, birisi Miletli Hippodamos'un fonctionel urbanizmi ki Priene'de tatbik edildi. Beş bin nüfuslu bir şehir, iki büyük jimnazı var. Agoraya mabedler konmamış, laik bir agora. Limana giden kara yolu modern kentlerdeki gibi şehir dışından geçiyor. Priene agora ve kentine kıyas Atina şehri bir kaostu. Priene'de lağam tertibatı var, bütün Anadolu şehirlerinde vardı ya. Atina'da yoktu, fosse sceptique de yoktu, sokakta bir köşeye sıçılıyor ve işeniyordu. Onun için ara sıra veba oluyordu. Vebayı da durdurmak için ta tarihi zamanlarda insan kurban ediliyordu. — Sonra sanatçılık. Yokarda anlattığımız ürbanizmin sanatçılıkla ilgisini takdir edersin. Homer'in Troyalılara sempatisi, Herodot' un İonya'yı anlatırken bayağı kendinden geçen bir lirizmle orasını methetmesi, bu Grekçe konuşan insanların kendilerini Grekten ziyade Anadolulu saydıklarını gösterir. Bu işte Anadolu potasında başka ulus ve ırklarla karıştıklarını belirtir. Oraları uzak doğudan gelen büyük yolun denize kavuştuğu yerlerdi. Efsaneyi tarihi gerçeklerden ayırdedebilmeli.

Efes'e Androkles gelmiş de, kâhine, «Şehri nereye kuralım?» demiş. Kâhin de, «Balık tavadan sıçradığı, ve yaban domuzunun kaçtığı yere,» deye cevaplamış. Bir yerde de balık tavadan, domuz da çalı ardından sıçramış. «Hah kent kurulacak yer burasıdır,» denmiş. Laf! Parmağım gözüne körü körüne uydurma. Sonra İonyen biçim Efes'de icad ediliyor. Çünki Artemis tapınağı İonyen üslubun prototipi. Dorikten sonra bulundu İonyendeki piedestaller (kaideler) Anadolu'da icad edildi (Balıkçı buraya iki sütun tipi çizmiş, biri Dorik, kaidesiz, yere kadar dümdüz, öteki altı süslü kaidesi ile İonyen sütun). Kaideler Hitit sütunlarının arslanı kaidelerinden alınmadır. Şimdi senden beklenebilen şu: İonyen lehçe, aslı tamamen Anadolulu, Anadolu değil de Yunanistan'ın İonya'sından gelmeyse, Anadolu'da uğradığı değişiklikleri göstermek. Bunu yaparsan o güzelim başının tacına layık olduğunu ispat etmiş olursun bana. «O how shocking!» Ama lazım sana böyle şoklar, Madame la Directice... Bu yazıları yazarsan eğer, *Anadolumuz* lafı olmayacak. Sapsade *Anadolu* olacak. Yani sen Anadolulu olmasaydın, Anadolu hakkındaki gerçekler başka türlü mü olacaktı? Ha başı boş konulu, gönül yazılarında istersen Anadolumuzmuzmuz deye yaz, yeridir, ama burada Anadolumuz dedin miydi, yazın didaktik olmaz, «parti pris»li avokatlık olur. Yukarda parmak bastığım atmosfer var ya. Örneğin hexametron Kybele danslarından olduğu da girer. Hatta matriarkal menşeli olduğu için, Anadolu sosyetesinin yüksek kültüre ulaşmış kadınların hep Anadolulu oldukları da girer. Salamis'te kendi filosuna kumanda eden genç Halikarnas kraliçesi de girer. Herodot'u oku, Atinalılar karşılarında bir kadın olduğu için, kadını erkekliklerine bir hakaret saymışlar da onu tutsak edecek kahramana bilmem ne kadar drahmi mükâfat vaadetmişler. Yahu Atina'da yüzüne bakılacak kadar genç kadınlar sokağa çıkamazdı. Nerde bir Atina filosuna kumanda etsin. Sonra Miletli Aspasia. Perikles gibi bir adam Atina meclisi önünde çocuk gibi ağladı, Aspasia ile evlenmesine izin versinler deye. Sappho Anadolu'da olmaz da nerede olurdu? Hem serbestliğe bir bak. Kadına saygı vardı. Bu serbestlik sanatta da beliriyor-

du. Efes Artemision'u İonyen stilin prorotipi. Serbestlik olmasa, o zamana kadar mevcut olan conventionel bir stilde yaparlardı. Yani yeni bir stil Picassovari bir meydan okumadır. Sonra Halikarnas Mozolesi. Evet Pithios, Sparaksis daha başkaları Yunanistan'dan gelmişlerdi, ama orada Mozole gibi bir yapıt yapamazlardı. Çünki orada o hava yoktu. Düşün bir kez! Bütün convention'lara bir tekme vurarak yepyeni bir şey yapmak. İlk önce koca yüksek bir piedestal. Üzerine bir İonyen tapınak, onun üzerine de bir piramid. İnsanı deli eder yahu! Bu meydan okuyuşu düşündükçe, içimde bir trampet ve tambur gürlüyor. Hey! hey! ne gözünü budaktan saklamaz davranış! Yaşasın insanoğlu! İnsanın koltukları kabarıyor, sanki Mozole'yi ben yapmışım gibi. Düşün bir kerre sen birbiriyle çelişen, birbirine tekme ve çifte atan üç üslübu, git «Alsana!» deye birbirinin üstüne bindir. Diyeceksin ki bu sanatçılar parasını Yunanistan'da veren olsaydı, onu Akropol'e de yaparlardı (Parthenon doriktir, Artemision'dan dört kez daha küçüktür). Hayır, hayır. Sanatçılar Mozole'nin yarısına gelince Halikarnas'ın parası bitti. Utana, ezile büzüle, «Paramız kalmadı,» dediler. Sanatçılar, biz insanoğlunun şanını açıklamak için, bu anıtı yükselttik. Paranız yoksa, zarar yok, biz para getirici işlerle uğraşır, para toplar, ve bitiririz dediler. Allah! Allah! koca alameti evrene insanoğlunun düşüncesi deye tamamladılar. Onun için para işi değildi bu... Dur Azra yoruldum. İyi geceler.

18 Nisan 1964

(...) Sabahtan beri gene bir sürü vakti boşu boşuna öldüren boktan işlerle uğraştım. Şimdi bu mektubu önüme alayım da biraz istirahat edeyim. Ha şu dramdan, tragedyadan bahsetmeğe başlamıştım. Oradaki karşılıklı konuşturmanın, karşıt kanı ve görüşlerin karşılıklı bildirilmesinin bir de kötü

etkisi oldu. Örneğin Platon her zaman dramatik kılıkta yazdı. Düşünce alanında Anadolulular hiç böyle bir kusura sapmadılar (dialog çatışma değildir de nedir!) Çünki Platon'un alanında düşünücü kesin olmalı, gerçeği ortaya koymalı. Yoksa iki tarafı laf değirmeni kılığına sokup, hiçbir sonuca, hiçbir amaca vardıramamak için habire konuşturmamalı. Buna boş laf derler! Okursun, okursun, ne güzel söyleyor deye hayret ve hayranlık içinde parmağın ağzında kalır, güzelliğin büyüsüyle hipnotize olursun, bir de uyanır gözünü açarsın ki —dolap beygiri gibi gözlerin kapalı, hiçbir neticeye varmamak için habire laf değirmeninde dönmüşün. Gelsin fıkra:— Burada Fuar zamanında, geç vakit gece, üç ihtiyar Fuar bekçisi, cigaralarını içip, şöyle böyle yarenlik ettikten sonra, hayde biz de bir atlı karıncaya binelim demişler. Birisi —bekçilerin— atlı karıncayı işletmesini biliyormuş. İkisi binmiş, üçüncüsü işletmiş. Yavaş yavaş dönerken, üçüncüsü de atlamış ötekilerin ardındaki ata. Atlar hızlanıp fırıl fırıl dönmeğe başlamış. Birisi ötekine, «Artık yeter, Mehmed Ağa, durdur şunu!» demiş. Oysaki baş döndürücü hızla dönüyorlar. Fuarda da çağıracak, mereti durduracak kimse yok. Saatlerce dönmüşler de dönmüşler. Şafak sökerken gelen adamlar durdurmuşlar atlı karıncayı. Atların boyunlarına sarıla kalmış olan üç moruğu güç bela indirmişler. Zavallılar yere yığılakalmış. Platonik prozun al sana etkisini. Tevekkeli değil Hekataios kitabına şu cümleyle başlar: «Ben bana hakikat nasıl görünüyorsa öyle yazıyorum. Yoksa Yunanlıların rivayetleri çok çeşitli ve saçmadır». Bir İonyalının görüşü bu. Onda bir İonya benliği vardı. Platon belki insanoğlunun en güzel nesrini yazdı, ama bir filozoftan üslup değil, doktrin ve argüman beklenir, gerçekleyiş de ne kadar sade olursa o kadar eyi. Platon her zaman dramatik kılıkta yazdı, ne var ki hiçbir zaman çelişen tarafların birini muzaffer çıkarmadı. *Devlet*'te sanatkârları şehirden sürüyor, kendisi tepeden tırnağa sanatçı olmasaydı, bunu yapabilir miydi hiç? Ama sanat başka felsefe başka. Platon'unki dini bir peygamberin ağzıdır. Kökünde Pythagorizm var. Onun için Neoplatonizme döndü, çünki eğilimi ve akımı o yöneydi ve

eninde sonunda oraya gidecekti. Sonra Hıristiyanlığa ve Tasavvuf deyc İslama geçti...

Burada Balıkçı maddeci akıl yolunun Anadolu'da başlayıp geliştiği konusu üzerinde bir daha durur ve Anadolu fizikçi düşünürleri olmasaydı, insanlığın bugünkü gelişmesine set çekilmiş olacağını vurgular.

Ben söylüyorum. Zaten bugün değilse yarın söylenecek mutlaka. Ama o zaman yeni bulunmuş bir bilgi olmayacak artık. —Ben buraya kadar birkaç yöne parmak koydum, bunlar ama asıl kökden salınan kollar, dallardır. *Senin asıl köke gitmeni isterdim.* Senin için bu kolaydır, çünki mükemmel bir hazırlığın var, bu klasik dilleri kendi dilin gibi biliyorsun. Ben birkaç sözü anlamak için hieroglif çözermiş gibi güçlük çekiyorum. Yalnız kökte ve dalların birinde feu sacré ile tutuşursan, dinamit gibi infilak etme, enerjini sarf edersin, çalışmanda süre sağlayamazsın. Sabırlı ol, dengeli bir elektrik akımıyla kafanı muntazam işlet. Bunu rutinin içinde de becerebilirsin. Konunu kendine ikinci varlık et...

25 Nisan 1965

Sorma başıma gelenleri. Otel yani emekçiler sandığı teklif yapmamı istedi, ama bu arada da *Western Asia Minor*'u Turizm Vekâleti yazdırmağa karar verdi deye bir laf çıktı. Otelin mulajlarını reddettim. Şimdi de Turizm'in yazdırıp yazdırmayacağı belli değil. Bu arada da Bodrum'dan yazılar: Sokağa adımı vermişler, merasim yapacaklarmış. Kim isteyor sokağı —hele hele merasimi! Sokağa adımı verecekmişsiniz, bu duygu ve isteğe teşekkür ederim, ama merasim yaparsanız, şöyle kırk yıl önce oraya jandarma mahfazasında ilk gelişimin hasretini çekerim. Gelirken güzelliğini gördüm

yerin. Cebimde de valinin şehirde serbest kalacağıma dair emri vardı. İçimde kimi kaygular yok değildi. Ama merasim yapılacak deye fena halde sıkıntıda değildim be yahu. Oraya pabuçsuz kalıncaya kadar dayandım. Pabuçumun altı boylu boyunca yoktu, hane getre gibiydi. Geyiyordum onu, «yalın ayak yürüyor» yollu gösteriş olmasın deye... Felsefe Yunanistana geçince ethique ile meşgul oldu yüzyıllarca. Bu ethik felsefenin değeri esthetik'indeydi. İ.Ö. 4. yüzyıldan beri ethike hemen hemen hiç yeni bir şey ilave edilmemiştir. Çünki ethik dinlere geçmiştir. Physiologia belki dört yüzyıl yaşadı İonya'da, Yunanistan'da onun yerini Theologia'lar aldılar. Sonra Bağdad ve İspanya Araplarında iki yüz yıl fen ilerlemiş, sonra gene durmuş. 18. ve 19. yüzyıllarda Avropa gene ilerlemiş. Demek ki İonya 4, Bağdad ve Araplar 2, Avrupa 2 yüzyıl, topu topu 8 yüz yıl uğraşılmış fen için. Bu da 26 yüzyıl içinde. 18 yüzyıl süresince ise Theologia — başka başka dinler şeklinde — insanları birbirine kırdırmış. Bu kırdırmada milyonlarca insan öldürülmüş. Belki de fen ile uğraşılan yüzyıllarda, fen ile uğraşanlar topu topu 50.000 kişiydi. Yani 24 yüzyılda 50.000 kişidir ki günümüzün maddeci uygarlığına bizi ulaştırdı — böyle bir hesabı şimdiye değin yapan olmadı. Gelelim Platon'un ethik'ine. «Doğruluk nedir?» sorusuna cevap: «Doğruluk bir Themis sistemi, ve tabu'lardır.» Yani yapılması izinli şeylerle, yapılması yasak olan şeyler. Bütün tabulara riayet ettin miydi, Themis'e aykırı bir şey yapmamış oluyorsun. Bu takdirde tecavüz etmemiş, dolayısıyla cezalanmaya müstahak olmayorsun. Themis'e her tecavüzün ceremesi çekilecek. «Dike mütecavize çarpıyor ve dengeyi iade ediyor. Ama Themis'i inceledin miydi — Karaman koyunu sonra çıkar oyunu — onun aşiret örf ve âdetleri olduğu yüze çıkıyor. Her zaman yapılabilecek şeyler, yani bilirlerce yapılabilecekler. Demek ki Themis orakl'ların özel konusudur. O koşullardaki hiç kimse yapılması gerekeni bilmez, atalar kahramanın Tanrısı olduğu için, ne yapılması gerekeni bildirir mezarından, yani Themis'i bildirir. Platon bu iptidaî Themis idesini tanınmayacak kadar geliştiriyor. *Devlet*'te doğruluğun tartışmasını yaparken, kentin makrokozmosunda ve

özel ruhun mikrokozmosunda da doğruluk bir iş bölümü oluyor. Buna ilk önce şaşılır, ama dikkat edilince, bunun eski ve ilksel aşiret organizasionunun yeni bir şekli olduğu görülür. İlksel aşirette her sınıf payına düşen «Moria»ya ve «Ergon»a (fonction'una) malikdir. Herkes kendi «Moira»sını ve Ergon»unu alıp, başkasının «Moira» ve «Ergon'una tecavüz etmezse işler tıkırında ve düzeninde gider. Günümüzün dilinde her işinin yapacağı sosyal hizmet ve ona göre de hakları vardır. Yahu bu eski Themis'tir, ama insan hayal gücüyle güçlendirilmiş daha oturaklı bir Themis... Ama Platon'un kurduğu cemiyet güzel mi sanki? Bu yazılar «laik» değil «ethik» tir, ve Eski Testaman'ın ateşli bir peygamberinin ağzıyla söylenmiştir. Hem ne İonyalılar, ne de Yunanlılar Freud'un psychoanalizini bilmiyorlardı. Ethik'i de salt «raison»la düşünüyorlardı, bir matematik sorununu çözüyorlarmış gibi. Hem de fenası, ethik'te adamakıllı dogmatiktiler. Ama İonyalıların fensel akımı ergeç psychoanalize giderdi. Yani o yol üzerindeydiler, oysaki Grekler mistisizm yolu üzerindeydiler...

Balıkçı bir daha İonya düşünürlerini gözden geçirip Orfizm ve Eleusis inançlarıyla karşılaştırır, Bakkhos tanrının Anadolu'daki tapımına değinir ve şöyle bitirir mektubunu :

Ben mektubuma burada son veriyorum. Bin bir dert arasında mektubum berbat oldu biliyorum. Ama çarpık çurpuk anlatışım arasında belki okunmaya değer bir şeyler bulabilirsin. Onun için gönderiyorum. Sabah'ın, İskender'in* gözlerinden öperim. Annenin ellerinden öperim. Seni can ve gönülden öperim, iki sevimli yanağından. Merhaba.

---

* Balıkçı'nın İskender dediği dost, Sabahattin Batur'dur. Daha önce açıklandığı gibi Sabah da Sabahattin Eyuboğlu'dur.

İstanbul, 18 Haziran 1965

Canım canım canım, Güzel Balıkçı'm! Sen bize oyunlar oyna ha? Hani bilmem hangi ayın 28'inde gelecektin İstanbul'a? Seni öyle bekliyordum, öyle üzüldüm ki, öc almak için sana buraya gelince söyleyeceklerimi yazmadım. (Yalan tabü, o kadar çok işim oldu ki yazamadım). İlkin büyük haber: evden taşınıyoruz. Körolası ev sahibi 1000 lira istiyor, 750 dedik razı olmadı. Mahkemeye verecekmiş, takdir komisyonu diye. Yani «bilirkişi», senin anlayacağın «bilmez kişi». Ben de beni istemeyen yerde oturmam, hemen ev bulduk, bu ay sonunda taşınıyoruz. Yeni ev hoş yerde, açıklık'ta Çamlıca sırtlarına kadar görüyor, arada senin rengini sevmediğin Boğaziçi yok, onu Büro'dan yeterince görüyorum. Tek korkum annem fazla yorulmasın, her şeyi kendi yapmak istiyor, dinlemiyor. Çok tereddüt ettim, çok düşündüm Balıkçı'm, bini vermeyi bile göze alıyordum, o buradan çıkarsa yapamaz korkusuyla. Ama benim anam arslandır, ilkin o istedi çıkmak. Eh kolları sıvadık, sonucu iyi getireceğim sanıyorum. Sen de kendine göre dua et, yani hakikî dua. Dinle canım canım, Haziran 27'den 10 Temmuz'a kadar tatilim, evi yerleştirirsem, her şey biter, annem de iyi olursa, atlar gelirim İzmir'e: oradan Bodrum ya da Marmaris'e, bir hava alayım. Şu senin Knocke meselesi Eylülde zaten.

Şimdi dinle, Sabah'a hemen gittim ve sana göndereceklerimizi seçtik:

1) Sabah'ın *Fransızca Dersleri* kitabı, onun Türkçe şiirden ne kadar çevirisi varsa bu kitapta çıktı. Artık beğen beğen al. Harika bazı şeyler var, tekerlemeye varıncaya kadar.

2) Melih'in «Odysseus» şiirini Sabah bu kış çevirdi ve ben daktilo ettim. Fransa'ya gönderdiler basılıyor. Sabah'ta bir kopya kaldı, yarın onu ben bir daha daktilo eder, yollarım pakette.

3) Nâzım için orada bir kitap çıktı, adını Sabah bana bildirecek. Oradan alırsın diyor. Hem Nâzım'ı onlar iyi tanırlar, asıl ötekileri idman et gitmeden, madem idman edeceksin. Şimdi compliment falan yapacak değilim, bu işi müthiş başaracağını biliyoruz. Hiçbir şair senin gibi yapamaz. Belçika boktan bir memleket, ama senin Azra'n orada büyüdü, onu düşün. Orada dostlarım var, sana yollayacağım Knocke Le Zoute'ta da nice yazlarımı geçirdim, o buz gibi deniz kıyısında. Yani bir az daha gidiyorsun, ona göre nazlanma canım canım. Bakalım anlar mısın senin dame'ın o yağmurlu ülkede nasıl büyüdü de, şu Kybele dediğin hatun oldu. Dönüşte raporunu isterim bu konuda.

4) Haulot'ya mektubu kıvıracağım, ama bu gece ilkin sana yazayım istedim. Fransızcasında yanlış manlış yapmam, benden istediğine bak! Benden yanlışlı şey çıkar mı a canım canım?

5) «Illustrated News»u bulduk Sabah'ta, yolluyorum.

Şimdi gelelim sana ve bana: Bu yazı işini beğendim, parası fena değil, biraz az belki ama ne yapalım, bununla idare edeceksin. İşin önemli tarafı: Hemen yazıya koyulman ve bu işi en iyi Halikarnas Balıkçısı işi olarak çıkarman. Seni azarlayacağım: Kırk yıldır yazı yazmamışsın. Ne demek bu? İçerliyorum bayağı. Durum ne olursa olsun benim Balıkçı'm tükenmez, yazmaz olamaz. Şimdi oldu ya bu iş, ık mık dinlemem, çabuk yazacak, altı aydan önce çıkaracaksın bu işi. İkincisi ve *çok önemli:* Kim temize çekecek bu yazıları? Gene geçen defaki gibi olmasın, yani yek kopya yapılıp kaybolmasın manuscript'ler. Bak *onlar benimdir*. Kimseye hakkını vermem, ya John ya da bir başkası kopya etse de (benim vaktim pek yok, ama iyi yapan bulunmazsa; gene ben kopya ederim) *asıl* manuscript bana gelecek. Hemen söz ver bunu öyle yapacağına. Neden bu israr dersen, şimdi sana buraya geldiğin zaman söyleyeceğimi söyleyeyim: bak önemli, hayatî bir karar. Benim şimdi «Yeni Ufuklar»da çıkan yazılarım, sana ilk bölümünün bir parçasını gönderdiğim kitabımın ikinci bölümüdür. Kitabın adı *ECCE HOMO*, birinci bö-

lümün felsefe yani Egeli physiologoi kısmını okumadın, belki gelirsen ve vaktin olursa İstanbul'da okurum, onlar hep sana yazılmış. O birinci bölümün adı MENOS olacak. Şimdi «Dostla baş başa» adını verdiğim ve yazmakta olduğum bölüm DIALOGOS'tur. Anladın ya sana mektup, daha başka bir dosta mektup, bütün sevdiklerimle bir dialogdur. *ECCE HOMO I* böylece yazılıyor. O kitap benim canım ciğerim. Çok sevdim, çok seviyorum o kitap uğruna.

O bitince: sıra *ECCE HOMO II*'ye gelecek, o da SEN olacaksın. Elimi öp Balıkçı'm, canım canım ve bana rızanı bildir. Şöyle düşündüm sen'i, yani ikinci İNSANIMI, belki asıl insanımı, çünkü birincide arıyorum, ikincide bulmuş olacağım. Malzemem, senin bana mektuplarm. İlk işim onların hepsini iyice makinede yazmak, temize çekmek olacak. Sonra seçmeyi dizmeyi yapacağım, daha bilmiyorum nasıl, kronolojik sıraya göre mi, konu sırasına göre mi. Bakalım. Hepsi uzun iş zaten, birkaç yılımı alır yalnız metnin tespit edilmesi. *ECCE HOMO II* iki cilt olacak gibime gelir, biri senin yazıların, ikincisi benim senin hakkında bir etüdüm. İnsan ve sanatçı olarak ele alacağım seni. Ancak iki kitaba sığarsın. İkisi de kalın olur. Benim ömrümün eseri olur. He he he hey! Görsün Türk edebiyatı bir İNSANI anlamak, sevmek, YAŞAMAK ve SÖYLEMEK ne imiş! Mahviyet mi, o bende de yok. Büyük iş yapacağım, şimdiden büyük iş yapıyorum. Balıkçı, ben senin kızınım, karından çok kızın, beni sen yetiştirdin. Arada daha başka insanlar sevdim, sevmesini de sen öğrettin bana, çok sevmesini bilirdim, ama hazzını da aşıladın. Çok çektim son yıllar, kahr oldum sevmekten, bir bilsen, ama şimdi de söyleyeceğim artık bütün sevgimi. 50 yaşında oldum 4 Haziran günü, unuttun sen. Sana telefon edecektim ama kalabalıktı burası, sonra ne olacak konuşmaktan? Sen varsın biliyorum, canım canım canımsın. Şimdi soruyorum sana, istiyor musun bu işi yapmamı? Yani güveniyor musun bana? Hoş, bu soruyu senden önce kendime sordum ve epey düşündüm. EVET dedim. Bu işi yapacağım ve yapabileceğim. Haklarını bana çok önceden verdin sen ve istedin. Ben öldükten sonra demiştin, ben senin ölmeni beklemeyeceğim. Zaten öl-

mek de ne demek, ölmezsin ben yaşadıkça, ama mesele ben yaşadıkça bu işi çıkarmam. Şimdilik daha dipdiriyim ve öyle bir gücüm var ki, hayatımın sonuna kadar yapacağım işi tasarlıyorum. Büyük bir iş ve büyük bir sevinç içindeyim. Ma fierté éclate. Ben Halikarnas Balıkçısı'nı söyleyeceğim. Dedim ya yazımda: Platon kim olurdu Sokrates olmasaydı! Sokrates de mühim değil, Platon'un Sokrates'e *sevgisi* mühim. Sevgiden doğuyor her şey. MERHABA! bunu sen öğrettin bana. Canım, güzel ellerini öperim. İşte canım canım bunu söyleyecektim sana. Belçika'na git gel, ben de şu birinci *ECCE HOMO*'yu biraz daha ilerleteyim, sonra oturalım seninle, konuşalım şu kitabımı, büyüğünü. Daha dipdiri yaşıyorsun ya, yardım et bana, sapasağlam bir temel düşünelim bu kitaba. Senin benden beklediğin eser olacak o. Büyük bir kurgusu olmalı. Yaparız birlikte. İşte bu kadar! Son mektubunda Vercors için yazdıklarını kopya edeceğim ve «Yeni Ufuklar»ın Ağustos sayısına vereceğim. Temmuz sayısında benim yazım: «Hektor'dan Hamlet'e» adını taşıyor, ama devamı var, daha iki üç sayı tutar. Arada *Barış*'ın (Aristophanes) ikinci baskısı için baştan aşağı yeni çeviri yaptım, şimdi de *Elektra*'nın üçüncü baskısı var, canım çıkıyor. Arada Remzi'ye *Lysistrata* ve *Kuşlar*'ı verdik, bir de Sabah'ın yalnız çevirdiği *Eşek Arıları*'nı. Görüyorsun yazmakla bitmiyor. Sabah'ın çevirdiği *Hamlet*'i de ben daktilo ettim. Mahkeme Pazartesi 21, telgraf çeker ya da telefon ederim. Bu pis iş bir çıksa aradan. Ama sen hiç merak etme, bir şey olmaz. Sabah geçen hafta seni İzmir'de aramış, yeni evinde bulamamış. Telefonun mu değişti? O kadar üzülmüş ki! Düşün, Balıkçı'sız İzmir! Dinle: Temmuz 8'ine doğru işleri yoluna koyarsam bir geleyim mi: yoksa Ağustos başında bir hafta daha mı izin alayım? Ne dersin? Ama sen hiç yerinden oynamazsın, işin var, ben geçer Marmaris'e uzanırım, bir Arşipel havası alır dönerim. Bakalım, duruma göre yaparım. Çok çok çok öperim seni canım canım canım.

Azra'n.

Bir ara Balıkçı İstanbul'a geldi, ona yazdıklarımı gösterdimdi. «Bak canım canım,» dedim, «bu Ecce Homo I, bundan sonra bir Ecce Homo daha yazacağım, Ecce Homo, İşte İnsan II, ve bu İnsan sen olacaksın. Seni anlatacağım kitap Ecce Homo II olacak. Onun mahcup bir gülüşü, belli belirsiz bir, «Yok olmaz» deyişi vardı, öyle bir ses çıkardı, bir şey demedi, 23 Haziran 1965 tarihini taşıyan yedi sayfalık mektubunun ortalarında şöyle yazar:

23 Haziran 1965

(...) Bak Azra, *Ecce Homo II*'ye gelince, şimdi bende kim bilir nice yücelikler bulacaksın. A canım canım canım ben utanırım yahu bu kadar büyük olmaya. Buna da «*Ecce Homo II* malgré soi» demeli. Şu nallarımı dikmemi beklesen de sonra yazsan olmaz mı? Aramızda bal gibi 23 yıl var. Sen daha 50 yaşında bir çocuksun. Ne acele ediyorsun? Mektublarımı daktilo edeceksin. Onların içinde silme bir sayfa canım canım canım'lar var. Ben onları sonsuz olarak sıralarken bir sevinç duyuyordum da ondan — hâlâ da duyarım ama «modération» deye öylesine paylandım ki, söz boğazımda tıkıla kaldı. Merhaba canım canım canım canım canım canım canım canım ister kız, vız geliz bana!!! Şimdi hele sen öncekileri yaz bitir. Daha vakit var. Hem konuşuruz bunu yüz yüze, yürek yüreğe. Dalıma binersen dayanamayacağımı bildiğim için söyleyorum. Sana hayır deyemem, hayır dememek evet olur. Olur ama hele Azra bir az sabır et de alışayım bare büyük olmaya. Hane bu işin fena acemisiyim. Yazacağım şeyde kendinden o kadar emin görünüyorsun ki, sana engel olmaya cız eder insan vicdanı. Hem şu var, sen «ben» deye kendini meydana çıkartmış olacaksın. Ben de senin sen olduğuna kalıbımı basarım. Birçok biograflar vardır, şunun bunun biografilerini yazmışlar. Yazdıkları adamlar unutulmuş, ama biografın eseri parlak bir şaheser deye kalmış. Onu da düşünüyorum, onun için sana hayde yolun açık olsun canım canım Azra'm diyorum. Seni bir at üzerinde görüyorum, dört nala gidiyorsun, ağaç, yol, köprü, hep gürleyerek

arkaya uçuyor, gidiyorsun gidiyorsun, gözden kayboluyorsun hızından, bir yere varıyorsun. «Ben geldim!» diyorsun, «Merhaba!» diyorum, «kendine geldin sevgilim!» Eh, «Hayır gelme!» deyebilir miyim? Doluyum! daha öte söyleyemeyeceğim.—

Okuyucu ağlar mı burada? Ben ağlıyorum. Oysa herkese de bana da yalnız sevinç verdi bu büyük İnsan. Cenazesi gibi bütün yaşamı da bir «mavi uçuş»tu. Ama Dalgacı Mahmut Orhan Veli gibi göğü her sabah maviye boyamak ne de zor olmuştu son yıllar! İşte gelin onları anlatayım. Bundan sonra, 1965'ten 1968'e kadar yazdığı mektuplardan seçmeler veriyorum.

Sabahattin Eyuboğlu ve Sabahattin Batur'la evine gittikti bir sabah, onu alıp mavi yolculuğa götürmekti niyetimiz. Gittik ama baktık ki İkinci Karantina, Hatay olmuş, Balıkçı'nın yumru yumru kulübesinin durduğu taşlı tepecik caddeler, sokaklarla yarılmış. Balıkçı bir beton apartmanın üçüncü katında mı ne, dik dik merdivenler, sonra da bir daire ki, dört duvar, gri mi gri, hani bir arka balkon bir bahçe, bir saksı, bir ağaç. Yok, yok, hiçbir şey yok. Bir karşı apartmana bakan dört köşe bir odada Balıkçı'nın minderi, kitapları ve Balıkçı'nın kendisi. Donduk desem yeridir, soğuk bir hava esti üçümüzün de arasından, ama göz göze bile gelmedik. «Haydi Balıkçı, seni götürüyoruz,» dedik. Tatlı tatlı özür diledi, işleri vardı, Efes'e bilmem hangi heyeti götürecekti yarın, öbür gün Bergama'ya bir başkasını, sonra efendim yazısı vardı, hane *Western Asia Minor*, hane şu, hane bu... yokarı aşağı bitirmişti ama bilmem nereden alamamıştı şu parayı, oysaki lazımdı ev için, borç için, yemek için... Ama böyle konular üzerinde durur mu, öyle bir fırlayış fırladı ki bin bir konuya, büyüledi bizi, unuttuk neden geldiğimizi, nereye gideceğimizi, mavi yolcuların aşağıda beklediklerini.

Kahkahalarla çıktık dışarı, unutmuştuk Balıkçı'nın evinden bir parça mavi gök bile görülmediğini ve oda, salon, banyo, mutfak, hiçbir yerde en ufak bir yeşil yaprak bile bulunmadığını. Güle oynaya gittik mavi yolculuğa, o yolculukta da bir an olsun Balıkçı'yı aramadık, çünkü bundan doğal ne var, aramızdaydı.

Balıkçı nasıl anlatır şu apartman hayatını bakın:

«Şimdi apartmandayız, modern yapı, çok hoştur, açıklıklarda cömert uzaklıklar arayan gözlerim yirmi metro ötedeki çamaşır dizilerine çatıyor. Her katta var, hem enlice bir yandan öteki yana. Mebuslar gibi kafasız sallanıyorlar, anlaşılmaz surette işaretleşiyorlar. Acaba ne anlatıyor derken hop, bir yel üfürüşüyle takla atıyorlar partiden kavanço eden partililer gibi. Eh! yok başka görecek! Çamaşır bare oynar da göz tutar. İç açıcı bir insan yüzü gelirse, bakamazsın herif düşünüyor da demezler ki, dikiz ediyor derler. Hiç farkında ve aklında olmadan rahatsız edersin insanı. Biz de elalemi rahatsız etmek için gelmedik a bu dünyaya.»

Başına gelenleri, en büyük yıkım da olsa, güle oynaya karşılar Balıkçı. Örnek mi istersiniz, ondan bol ne var:

«Bir sürü nedenlerden dolayı canım sıkkın. Daha doğrusu doğal durumum olan neşeliliğim basınç altında. İşte basınç sıkımında olan neşem kimi yol, durup dururken, yallah! deye dinamit hızıyla patlayıveriyor. Ben patlamıyorum, neşem patlıyor. Patlaması da pek zarplı oluyor: Zeus Efendinin 'Evet'i gibi. Olympos tabanından taaa tepesine dek sarsılıp, zangır zangır titrekoyuyor canım. O anda — Hah! hah! hah! deye aklı şerifimi de oynatıp dört yana saçmasam ve soluğu zırdeli deye tımarhanede almasam eyi. Ama aklıma şaşıyorum, amma da sağlam ve oturaklı imiş maşallah! Bunca sarsıntıya, hiç bana mı demiyor! Otomatik çelik dizel motoru gibi işleyor meret!» — «Bu kısa mektubunda, 'Boyuna kazık atıyorlar' deye yakınıyorsun. Anneni merak etme, o çelik gibi kadındır. Yorulmaktan kötülük gelmez, asıl yan gelip hamlaşmak sakıncalıdır. Adenauer, 'Hayatta olduğumu her gün tırmandığım yetmiş basamaklı merdivene borçluyum' der. 'Nous sommes sans défense contre un monde de

crétins et de salauds. Et au fond nous sommes ridicules avec notre joie et notre foi.» — «Eh güzel be yahu. Kazık atanlar bizi aldattıklarını sanarak sevinip gülüyorlar. Biz de aldattıklarını sandıkları için gülüyoruz, böylece hoş bir genel cümbüş oluyor.»

Balıkçı «Eh neşem var yahu!» sözünü ikide bir yinelerdi. Hoş bunu deyimlemesine de gerek yoktu, çünkü ayağa kalkarak havaya savurduğu eli koluyla ne denli neşeli olduğu top gibi patlardı gözümüzün önünde. Gürleyen sesine ayak bacakları da dans adımlarıyla eşlik ederdi. Tevekkeli değil hexametron gibi vezinlerin danstan geldiklerini kanıtlamak için bunca uğraşıları!

Ne var ki İzmir'de yaşadığı bu son yıllar Balıkçı'nın çok, çok sıkıntı çektiği yıllardır. Bunca uğraş, çaba ve didinme sonucu çirkin bir apartmanın çatısı altına sığınmış olması geçim zorluklarını ortadan kaldırmış değildi. Dostlarının bir çoğu Balıkçı'yı para sıkıntısı içinde kıvranır görmekten rahatsız olurlardı. Ne diye geldi Izmir'e diyenlerimiz, ya da düşünenlerimiz çoktu. Balıkçı'nın ömrü boyunca, hele ömrünün son günlerinde kendi doğal çevresi olan Bodrum'da yaşaması Halikarnas Balıkçısı kavramına, daha çok yazın alanında doğup gelişmiş simgesine daha uygun düşerdi elbet. Ne var ki yalnız Halikarnas Balıkçısı değildi Cevat Şakir. Onun bir «pater familias», bir aile babası yönü vardı ki, biz dostlarına o yanını saklamağa uğraşırdı, anlayamayacağımızı bildiği için herhalde. Çocuklarına, özellikle kızlarına düşkünlüğü bir çeşit yumuşaklık, zayıflık oranına varırdı. Kız ve kadında Kybele'yi, Ana Tanrıçayı gören Balıkçı hiçbir kocayı karısına layık görmezdi, hele hele damatlarını — ne yalan söyleyeyim — çok sevdiği halde sinirlenirdi çoğu kez. Nerdeyse boşanmalarını bile düşlerdi kimi zaman. Balıkçı bir taksiye binildi mi, bir lokantada yemek yendi mi, hesabını kendisi ödemek isterdi, daha doğrusu kendisinden başka birinin para ödemesini aklından bile geçirmez, böyle bir şey oldu mu, fena sinirlenir, yerin dibine geçer, hakaret görmüş gibi olurdu. Cüzdanı her zaman yüzlerce lira ile şişkindi, onu bir prens tabiiliğiyle cebinden çıkarır, bir sürü ken-

dine özgü şakacı sözlerle bir yüzlük ya da ellilik uzatırdı şoföre ya da garsona. Genel gülüşme içinde paranın para olduğu unutulur, Balıkçı'nın bir esprisi ya da bir Merhaba'sı, bir sevgi harlayışıyla dalgalanırdı ortalık. Böylece kimse Balıkçı'nın bir para sıkıntısı çekebileceğini aklının köşesinden bile geçirmezdi. «Ne yapacak parayı?» diye soranlar olmuştur, en yakın dostlarımız arasında, Balıkçı'nın cüzdanında temiz temiz, düzgün düzgün duran o deste banknotların nerde ne güçlüklerle kazanıldıklarını hiç düşünmeyerek. Elbette ki Halikarnas Balıkçı'sının çok paralı olması doğaldı, meteliksiz oluşu nasıl doğal ise. Ama paranın var ya da yok oluşu, daha doğrusu para sıkıntısını açığa vurması Balıkçı'nın düşünsel görüntüsüne leke vurmaktaydı kiminin gözünde. Bu konu kimi dostun — niçin söylemeyeyim Sabahattin Eyuboğlu'nun — cinine gidiyordu. Nasıl gitmesin? O doğanın bütün varlığını, yurdun bunca zenginliğini içinde taşıyan ve gür sesiyle ortalığa altınlar saçan koca adamın para kazanayım diye didinip durmasına gönül rızı olur muydu, hele Eyuboğlu'nun Balıkçı'yı herkesten çok seven dost gönlü? Ama bir olgu, bir gerçekti bu, ve gün geçtikçe daha sıkıcı bir hal almağa yüz tutmuştu bu para sorunu.

Balıkçı Bodrum'dan İzmir'e göçünce ilkin — tam bilmiyorum ya, ama öyle sanıyorum — yazılarıyla geçimini sağladı, gazetelerde yazı yazıyor, resim yapıyordu, sonra romanları, hikâyeleri, kitapları basılıyordu. Sonra rehberlik başladı: Efes, Bergama, turlar. Herkes bilir: Halikarnas Balıkçısı yalnız Bodrum'u, Ege turizmini yaratmamış, bir de yeni meslek yaratmıştır. Türkiye'de, rehberlik mesleğini. İzmir'de Balıkçı'ya gittiğimiz ve onunla mavi yolculuğa çıktığımız eski yıllarda Türk rehberi diye bir şey yoktu. Dışardan vapurlar geldi mi, İzmir'e yanaşıp turist çıkardı mı, ya kendi rehberleri ile gider arkeolojik kalıntıları gezerlerdi, ya da İzmir'deki tatlı su frenklerinin Fransızca, İtalyanca, İngilizce, Almanca bilenlerine başvururlardı. Cevat Şakir bu dillerin üçünü, bir de İspanyolca ve Rumcayı bilmekle kalmaz, öyle bir konuşurdu o dilleri, o dillerde öyle bir anlatır, canlandırırdı ki her gezilen yeri, dünyanın değme rehberleri boy

ölçüşemezdi onunla. Türk rehberliğini yarattı demek abes, uluslararası bir tür rehberlik yarattı demek gerekir, çünkü, dünyanın hiçbir yerinde böyle bir rehber gelmemiştir daha, yüzde yüz eminim buna. Yakınır dururuz, örneğin yabancı gemiler geldiği zaman bizim rehberlerimize neden başvurmazlar diye. Eh, neden başvursunlar efendim, rehber dediğin rehber değilse? Netekim Halikarnas Balıkçısı bu mesleği Türkiye'ye soktuktan ve iş geliştikten sonra, bugün epey — epey değil, değerinden çok — para kazanan kişi olmuştur Türk rehberi. Helâl olsun, ama bilsin ki bu aşırı kazancını Halikarnas Balıkçısı'na borçludur, ve onun çizdiği yoldan gitmeye baksın, ne kadar gidebilirse. — Neyse, uzun etmeyeyim, Balıkçı'nın ilk atılımını attığı bu meslekte gençleri yetiştirmek işi de kendisinden istenmiş. Bakın nasıl anlatır bunu: «Daha sonra yeni rehberlere ders. Hayır deyemiyorum, çünki parasız olduğu için hayır dediğimi sanacaklar. Oysaki bu adamların bir kültür temeli yok. Yok olanın üzerine ben ne yapı kurabilirim ki? Boşluk üzerine yapı kurulur mu? Herkes rehberlik ederse milyoner olacağına inanarak kursa seğirtiyor. Ben dille uğraşmam. Yüreğim yufkadır. Adam bilmeyor deye red edemiyorum. Eh benden geçen bir grupun İngilizce, Fransızca etc. konuşmasını dinlesen, gülmekten katılırsın. Örneğin: «Devant oeil, işte templation Diana!» — «Que dites-vous, monsieur?» — «Diana! Diiiyaaanaaa!» — «Ah, la déesse Diane?» — «No no no dieu, no deus; dieu dame, dieu mademoiselle, no dieu monsieur!»... Bugün daha iyidir bir nebze, ama o kadar işte.

Balıkçı sever turist gezdirilmesini. Neden sever, Herkes bilir ya nedenini, ama gene kendinden dinleyelim: «Eh Efes'e gidiyoruz. Şöyle tepe durup sıcakda alnımın terini sile sile, irkilip bir Heraklit'ten — yani o makamdan — salıverdim sesimi. Eh dialektik materyalizmin babası herif! Suratlarda bir hayrettir başladı. Asık, uzun suratlar bir «O!!» kıyafetinde topraklaştı. Sonra hem dinleyor, hem önüme geçip geçip fotografımı alıyorlardı. Yüzlerini ve evreni bir neşe sardı. Heyecanla buram buram döktüğüm, alnımdan ayaklarıma kadar döktüğüm terlerin bir tuzlu damlasının tadına vardım.

Hane *şiddetle* severim a, sen bilirsin. Sıcak cehennem gibiydi, ama ben cennetteydim sanki. Şimdi kendini methediyorsun diyeceksin. Ama kendimi sana methetmek hep hoşuma giderdi. Bunda biraz da bir çocuğun annesine marifetlerini anlatması hali var. Seviyorum o zaman, Türkçe sevinmek sözü sevmekten gelir.»

Evet seviyor ve seviniyordu Balıkçı, ama çok da yoruluyor, çünki gezdirdiği grup kim olursa olsun kendini veriyor, öylesine veriyordu ki deme gitsin. Çocukları, biz dostları, «Gitme, Balıkçı!» diye yalvarıyorduk. «Yeter artık, gitme şu Efes'e mefese.» Oysa bize yanıtı: «Eyi ki yabancıları Efes'e mefese götürüyorum, yoksa açlıktan ölecektim. Ama şimdi çok yoruluyorum gezdirirken. Bu gezdirme olmasaydı iki değil, dört eser yazardım on dört ayda. Vallahi canım, şikâyet etmek hoşuna gitmez. Ama bu şikâyet değil. Vallahi tallahi bal gibi öfke! Bu öfkenin bir de hoş tarafı var. Öfkelendikçe kendime gülesim geliyor. Burası soğuk mu soğuk! Ortada gaz yok. Gittiler herkese gaz sobası aldırttılar. Bu kez gazı ortadan kaldırdılar.» 1969'da yazdığı bir mektupta! «Evvelden rehberlik ediyordum. Şimdi güç geliyor, arka arkaya gidemiyorum. Ama gayret ediyorum, sürüne sürüne.» — Bir gün büyük bir Fransuz vapurunu İstanbul'da karşılamak üzere çıkagelir. «Renaissance» mı neydi o vapurun adı, içinde de çok ünlü kişiler varmış, onları önce Efes'te gezdirmiş, orada gezdirirken düşüp bayılmıştı. Bize nasıl «cavlağı çektiğini» sandığını, sonra gözlerini açıp da mavi göğü görünce bir kahkaha saldığını anlatmıştı. Vapur İstanbul'dan gene İzmir'e gidecekti, Balıkçı da burdan binip bir konferans verecekti yolculara. Gitme diye yalvarıp yakarmamıza aldırmadı. Onu rıhtıma götürdüm, daha yanaşmamıştık ki birkaç Fransız kızı ve kadını sardılar Balıkçı'nın çevresini, nasıl olduğunu sordular, geldiğine bin teşekkür ettiler. Belliydi bakışlarından, seviyorlardı koca Balıkçı'yı, benim sevdiğim gibi. Baktım ki işim yok artık, el salladım Fransız kadınlarının merdivenden yukarı çıkardıkları Balıkçı'ya, uzaklaştım gittim. Bu olayı çok sonra yazılmış bir mektubunda şöyle anlatır: «Cumhuriyet'te yazın çıkınca — şu 'Atam seni niçin se-

viyorum' yazısı — canıma şöyle bir canı gönülden döşeneyim deye — kendime, sana bir fora!! iç açıcı ziyafetini çekmek mutluluğunu vaadediyordum. O yazı güzel yahu! O yazı değme babayiğidin kârı değildir. Bunca ciddi bir yazıda, onca hafif, ne bileyim onca kadın kadıncık bir flüt ötüşü çıkarmak büyüleyici bir virtüozluk ister. Biliyor musun bana neyi hatırlattı o yazı? Efes'de, yürek kriziyle boylu boyunca güzelim dünya toprağına uzanır, ve geçip gitmekde olduğumu anlarken, üstümde enine boyuna açılan göğün gönül kulağımda, yok! hayır! dünya kulağında mavi mavi ötüşüyle mutlu bir rahatlığa kavuştuğumu hatırlattı. Savaş bitmişti. Son gün güzeldi! Nerden nereye diyeceksin? Sanat geçici bir anın ebediyetin içinde durdurulmasıdır. Ve sanatkâr ister tablo, ister yontu, ister yazıda, bunun yapabildiği kadar sanatkârdır, yaptığı da sanattır. Güzelim dünyayı gören pencere varken, neden dünyanın bir parçasının resmini asmalı duvara tablo deye. Ama doğanın bir anı ki ebediyette durdurulmuştur, o sanattır. Zaten bunu ancak sanat becerebilir, yoksa PANTA REİ/L'istant arrêté dans l'éternite. Sanatkâr bunu yaptığı derecede etkiler. Bittabi sevgi lazım, konusuna ve konuştuğu insana, ya da insanlara. Der dururum a, «İlanı aşk»dır bu da. Yazında bu var, duymaz olur muyum? Cevat olarakdan çok ötede, insan olarak, bir yandan da «critique d'art» olarak. Ben orada yatarken düşündüm, evde çocuklar bekler, onlara Cevat öldü deyecekler. Ama insanlar vardı etrafımda. Güzel insanlar! Ta nerelerden zahmet ederek bu Efes'e dek gelmişler. Eh ben de onlar gibi insan olmak şerefiyle şerefleniyordum a. Geziyi tam bitirmek üzere iken, cavlağı çekmenin zamanı mıydı? Yıkılışımı, beni bağışlamalarını rica ediyordum. Onlar o anı anladılar. Bakışlarından belliydi: Netekim arkamda bir kadın, onu göremiyordum, «Comme il est beau,» dedi. Evde çocuklar duyacaklardı! Eh insanlar vardı dört yanımda, onların evdekilerden ne farkı vardı? Mutlu olduğumu bileceklerdi. Gök mavi mavi yağıyordu. Toprağın, yeryüzünün kucağındaydım. Sen de o yazında güzelsin, yer yer soyunuyorsun Aphrodite gibi, flüt de yer yer uzaklaşıyor, yakınlaşıyor içinin esişine göre. Yazı mı ya-

zıyorsun dağ başında yapayalnız, dünya yamacında çiçek mi toplayorsun, kendi kendine şimdi yavaş, şimdi yakın öte öte öte?» Biraz sonra şöyle yazar «Turlara gelince, zaten ajanslar beni istemezler. Alay mı yahu? Çok saygıları var bana, geleceğim dersem beni almak zorunda kalırlar. Ama böyle turda mavi göğü seyretmem onlara bir kazanç sağlamaz. Rezalet yahu patadak düşmek böyle!»

Bu sırada dünya televizyonları konu edinirler Halikarnas Balıkçısı'nı. Sesle görüntüyü birleştiren bir yayım aracı için Balıkçı'dan daha elverişli bir konu düşünülebilir mi? Haziran 1965 tarihli bir mektubunda kendisini çekmeğe gelen Alman, İngiliz ve Avusturyalı televizyonculardan dem vurur, bir ay sonra da Fransız televizyoncularını üç günlük bir Bodrum gezisine çıkaracağını yazar. Başka bir yerde, Efes' te gezdirdiği bir turistin kendisini Kanada TV'sinde gördüğünü anlatır. O yıllarda bir de Belçika'nın Knocke-Le Zoute kıyı kentinde bir şiir toplantısma çağrılır. Şöyle der: «Biliyorsun ya şu Haulot var, adam galiba dünya turizminin 'commissaire général'i mi ne! Benim şair olduğumu aklma saplamış. Kendisiyle üç kez görüştüm. Şair olmadığımı gene ve gene söyledim. Adam illa da 'Şairsin!' der, herifi yalancı çıkarmamak için nerdeyse şair olmağa çalışacağım. Ama olamıyorum vesselam! Yani şimdilik «poèie malgré soi» gibi bir haltız.» Haulot'nun mektubunu bana gönderir, yanıtı benim yazmamı ister. Hiç niyeti yoktur Belçika'ya melçikaya gitmeye, gidebileceğine de inanmaz, çünkü yol parasını Türkiye turizmi ödeyecektir. «Hah! dedim, hükümet bu parayı vermez, ben de Haulot'ya hükümetin para vermeyeceğine aid mektubu, ona yazacağım bir mektuba lef'ederek, 'Görüyorsunuz ya, hükümet para vermiyor, yoksa Belçika'ya gitmek bir sevinç mevinç olurdu,» derim, işin içinden çıkarım, Belçika'ya gideceğime Bodrum'a gider, eski balıkçı arkadaşlar, Gâvur Ali'yle, Zurzur Hasan'la cigara tellendirerek kahve içerim.» Ama hiç Balıkçı'nın sandığı gibi olmaz. İzmir turizm müdürü Belçika'ya gitmek için harcırahının sağlandığını müjdeler Balıkçı'ya: «Hoppala! Ulan asıl olacak işte beni yirmi ay oynatırsınız, olmayacak işte de — kadıya turfanda hıyar

yetiştirircesine beni şıppın işi bir oldu bitti karşısında bırakırsınız. Bizimkiler geçen 'Biennale'lara, her seferinde bir adam göndermişler. Şimdi de gönderselerdi ya! Bana neye tebelleş oluyorlar?» Ama iş kesinlik kazanır, Balıkçı yalnız Le Zoute'a değil, bir de Paris'e gidip konferans verecektir. Şöyle anlatır: «31'inde (Temmuz 1965) Brüksel'e gidiyorum. 8 ya da dokuzunda Paris'e gideceğim, orada bir konferans verecekmişim. Gazetelerde ilan edeceklermiş. İntelligenzia gelecekmiş. Hoşuma gidiyor bu. Alkışlayacaklar da olacak, belki münasebetsiz bir grekofil —ya da birkaçı— kalkıp protesto ederler. Benim hoşuma gider, çünki dayanağım olacak gerçekler sağlamdır. Ver takke al külah tartışabilirim. Ayranım fena kabarır. Bir de televizyonda konuşmamı isteyorlar Paris'te. Bu işin ucunda para yok ha. Aylıkla gidiyoruz. Belçika'da Belçika hükümetinin davetlisiyim. Ama cigaram bitince, Belçika hükümetine cigaram bitti deyemem a! Onun için yanıma aylıkdan para alacağım. Allah vere de döviz möviz zırıltısı çıkarmasınlar. Ben dövizden filan ne anlarım yahu? Yanıma 500 Türk lirası alacağım yetişir sanırım. Yetişmezse izmarit devşiririz. Çünki hoşuma giden bir kitap olursa dayanamam doğrusu. Üç kat elbise götürüyorum. Bildiğin tarihsel elbiseler. İcabında bir tanesini Mont de Piété'ye çıkartır —anasını sattığım Merhamet Dağı— elbiseyi merhamet ve uluhiyet katına çıkartır, bir iki kitap alırız. Ne Paris'e, ne de Belçika'ya gittiğime hiç sevinmiyorum. Benim için bunlar angarya.» Ne var ki görevini görmeye büyük bir özenle hazırlanır Balıkçı. Telaşlı mektuplar yazar: «Orada Türk şiirini temsil edecekmişim. Kendimden ziyade arkadaşlarımı aksak düşürmeyeyim. Yani halt etmesinler, kendi hesabıma değil, onların hesabına yüreğim tir tir titreyor. Sorumluluğum büyük. Sabahaddin, Anday'a söylesin. Kendi birkaç seçme parçalarını hem Türkçe asılları, hem de Fransızca çevirileriyle göndersin. Çünki ben okumada kendi kendime idman yapacağım. Belçika'ya giderken tabii İstanbul'a geleceğim. Kendilerine de okuturum, bakarım, yani onlar kompozitör, ben virtüoz oluyorum, müzikteki gibi. Sahte mahviyet, gerçek mahviyet bir yana, güçlü virtüozları olacak. Ön-

ce Türkçe asılları okuyacağım, sonra Fransızcaları. Yani sırtımı onlara dayıyorum, onun için bu işe gerçekten önemden ziyade gönül versinler. Binlerceye varan audience içinde bir insanın bakışı uyansın, hemen fitili alır, kendimden geçer, hepsinin gönlünü uyandırırım. Bittabi Nâzım Hikmet'ten parçalar isterim. Onların Fransızca tercümeleri de vardır. Bunları hep Sabah'tan isterim. Benim için Belçika'ya gitmek can sıkıcı bir angaryadır. Ancak bizimkileri tanıtabilirsem, ya da tanıtmak amacı gönlümü uyandırabilir. Yoksa öyle boktan yerlere gidilir mi? Yunus Emre'den Sabah tercümeler yapmıştı, güzel şeylerdir onlar. Divan edebiyatından «Ey kemendi semen fanu tamburu dümbale oldu» gibileri değil, ama tesadüfen candan bir iki mısra varsa, onu da verin Fransızcayla. Sonra ben İskender'i, yani Batur'u severim, ondan da mısralar gelsin. Artık Sabah'a bırakıyorum seçmeyi. Yoksa hasta oldum der, ne Belçika'sına ne de Melçikasına gider, atarım kapağı Bodrum'a. Son çare bu... Kısa parçalar seçmeli tercihen. Örneğin «m'illumino d'immenso» yollu Ungharetti'nin şiirleri gibi.*

O yıllarda Halikarnas Balıkçısı yazı bakımından tam bir verim içindedir. Gazetelerde basılmak, ya da sadece dostlarınca okunmak üzere birçok yazı dizileri gönderir. Onlar çok çeşitli ve ilginçtir. Hepsinin el yazması durur bende. Onları bu kitaba alamadığımdan, ikinci bir kitabın konusu olmayı bekleyeceklerdir. Zeybekler üzerine bir yazı dizisini yanılmıyorsam daktilo edip Cumhuriyet'e verdimde. «Papazlık ve Layiklik» diye uzun bir yazıyı okumak ve tartışmak üzere Sabahattin'e gönderir. Bu arada bir Amerikan dergisinde iki üç hikâyesi yayımlanır, biri mektuplarında uzun boylu konu ettiği «The Resurrection of the Unknown Soldier». Dışardabasılan bu öykülerinden ikide birde 100 dolarlık çekler gelir. Sevinir Balıkçı «Derken efendim üç kısa hikâye yazdım. İkisini bir dergiye, birini de öteki dergiye dahettik. Hemen iki mektup geldi. İkisini alan dergi 200 dolarlı çek,

* Bu konuya yukarda yayımlanan 18.6.1965 tarihli mektubumda yanıt verdim.

tekini alan 150 dolarlı çek. Breh! breh! breh! breh! ben ömrümde bunca toplu paranın güm deye gelekoyduğunu görmedim. Hem de ikisi de ısrarla başka yazılar isteyorlar. Yazıların adları şöyle: 1. The autobiography of a donkey, 2. The baker's daughter, 3. The political laboratory. Bu yazıların basıldığı sevincinin yanında, bu haberi sana yazma sevinci var ki, alimallah, basılışları sevincinden üstün.» *Mavi Sürgün*'ün bir özetini yollar, kırk elli sayfalık bir örnek çeviriyle ama adamlar bir karar vermek için tümünü isterler. Balıkçı'nın vakti mi vardır böyle uzun bir işe girişmeye? Gene de göze alır, ama gerçekleştirememiştir o işi. Sorunlar belirir, kara bulutlar kaplayacaktır Balıkçı'nın yaşamını. Ama onları sonra ele alalım. Bu sevinç mektubu şu sözlerle biter: «Bütün bu sevincime karşın, sevincimin üzerinde upuzun uzanan bir gölge: Sabah. Hakkiye buradaydı, 26'sında mahkemesi olacakmış. Ben 27-28'de İstanbul'a gelmeğe niyetleniyorum. O zaman mahkemenin nasıl gitiğini öğrenirim. Gölgeye rağmen, bu işten bir fenalık çıkmayacağı kanısı var bende. Nasıl olur yahu? Olsa olsa bir gözdağı vermeye kalkıştılar... Sabah hakkındaki kanımda yanılıyorsam, hepimiz sıraya giriyoruz, demektir, hayde hayırlısıyla...»

Söz konusu Babeuf dâvasıdır, anladınız, ona değineceğim daha. Asıl sorunlar iki diye özetlenebilir: Biri Balıkçı'nın kitapçılar, yayıncılarla sürüp giden anlaşmazlıkları, öteki sağlığının gün geçtikçe bozulması. Halikarnas Balıkçısı ömrünün bu son yıllarında çok, ama çok yazı yazar. Bu kez yazıların temize çekilmesi bir sorun çıkarır ortaya. Tuhaftır, bana yazdığı mektuplarını daktilo etmekten daha kolay bir şey düşünemem. Onlar ağır, yoğun, kimi yerde düşünce akışı bakımından girift ve karışık olabilir, ama yazısı pırıl pırıldır, bir harf atlamaz, bir virgül şaşmaz. Ne var ki, yayıma verdiği yazılar öyle olmasa gerek, çünkü dizgi yanlışları ile dolu çıkar kitaplarının çoğu, provaları alır, çıkıntılar yapar, kâğıtlar yapıştırır, düzeltir, evet düzeltir, ama her düzeltmede birkaç satır daha katar, kimi zaman birkaç satır değil de, birkaç sayfa. Sonuçta bir çetrefil, içinden çıkılmaz metindir ortaya çıkan. E Balıkçı'nın el yazmalarını basıma ver-

meden tertemiz daktilo etmelidir. Bunu kim yapacak? Aslında benim yapmam gerekirdi, ama benim zamanım ve işim elverişli değildir buna, sonra istemez de benim yorulmamı, sırf kendisi için çalışmamı. Üstelik kim yetişebilir Balıkçı'nın temposuna? Bir günde yazdığı 40-50 sayfalık mektupları okumak bile bir günden fazla zaman alır, nerde kaldı daktilo etmek! İngilizce yazılarını damadı John Noonan temize çeker. Ama ötekileri? Onlardan haberim bile olmaz çoğu kez. Balıkçı'nın kimi kitapçılarla anlaşmaları vardır. Karışıktır işleri, baskısı tükenmemiş bir kitabın ikinci baskısına avans para almıştır. Aldığı para ne ki? Hiç, ama bu para verilmiş, alınmıştır, kitapçı hakkını korur. Balıkçı teslim etmeğe söz verdiği düzeltmeli metni zamanında vermez, onu unutur, başka bir kitabı hazırlamaya koyulur. Bu arada Turizm Bakanlığı'nın ısmarladığı kitap sorunu büyük bir yer tutar yaşamında. *The Civilisation of Western Asia Minor*'dur bu kitabın adı. Birkaç ay içinde yazılacak ve yazıldığı süre içinde Balıkçı hem ayda belli bir para —yanılmıyorsam 2500 lira— alacak, hem de resmi turistleri parasız gezdirecektir. Ama sabırsızdır Balıkçı, ya da resmi işler gibi bu da uzun sürer bir sonuca bağlananadek: «Hâlâ kitabın parasını Turizm Bakanlığı gönderecek. Her seferinde, '15 gün sonra tamamdır,' diyorlar, umut veriyorlar. On beş gün etkisi süren bir uyutucu enjeksiyon. 'Yahu dalkavukluk zorunda değilim, yazdırmayacaksanız bildirin, siz sağ ben selamet,' dedim. 'Hayır! hayır! eli kulağındadır!' diyorlar. *Deniz Kurbetçileri*'ni (Sonradan *Deniz Gurbetçileri* adıyda çıkan bu kitap için Balıkçı «Gurbetçi» değil de Bodrum'un deyimiyle «Kurbetçi» olmasında israr ederdi, sonunda bizim görüşümüze geldi ve «Gurbetçi» dedi A.E.) çoktan bitirmiş olurdum. Hane birisi beni şapa oturtmağa kast etse, bunların yaptığından âlâsını yapamazdı. Çünki kesin olarak hemen diyorlar, ben de gidip borç alıyorum. Şimdi artık İzmir'de haritayla geziyorum borçlar dolayısıyla.» Sonunda iş olur, Bakanlık parayı öder, ama o para ödenmeden önce çoktan eriyip gitmemiş midir? Bilmem. Kitap da Bakanlığa teslim edilmiş midir? Edilmiş olduğunu biliyorum, peki niçin basılmamıştır. Bundan birkaç

ay önce Ara Güler'le konuşuyorduk. Balıkçı'nın bu kitabını resimlediğini, kitap ve resimlerin basılması için Resmi Gazete'de yazı bile çıktığını söylüyordu. Oysa kimse görmedi o kitabı, yani basılıp çıkmadı gün ışığına. İzmir Tercüman-Rehber Derneği'nin yayımladığı «Asia Minor» broşürü bunun bir parçası mıdır, değil midir, bilmem, ama ne olursa olsun, 70 sayfalık bu İngilizce kitapçık da kusursuz bir biçimde basılmış değildir. Baskı yanlışları ile doludur, Türkiye' de yabancı dilde basılan hemen her kitap gibi, yabancıların alıp da değerlendirebilecekleri bir kitap değildir. Yazık olmuştur. Halikarnas Balıkçısı'nın onca emeğine ve kitaba döktüğü onca değerli, özgün ve ufuk açıcı bilgiye.

The Civilization of Western Asia Minor kitabında hangi konuların ele alınacağını Balıkçı bir mektubunda sayar: Edebiyat, özellikle Homeros, İonya dili ve üslupları; sanat, yani mimari ve şehircilik (Hippodamos, Priene, Mausoleion vb), bu sanata egemen olan akılcılık ve faydacılık; nesir, coğrafyacı Hekataios, düşün yazarlığı, ve elbette başta Herakleitos ve öbür maddeci, doğacı düşünürler, Balıkçı'nın bir çeşit ıslık çalarak «füziologoi» dediği filozoflar; elbette onları sunarken Platon-Sokrates okulunun idealist, bir yerde mistisizme götüren, kendi deyimiyle Hıristiyanlığı hazırlayan felsefesi ve bu iki akımın birbirleriyle karşılaştırılması. Anadolu düşüncesinin her zaman ne denli doğadan yana kaldığı (Diogenes ve onun Atina toplum düzenini hor görüşü); uygarlık ve kadın (Artemisia, Aspasia vb); daha birçok — mektuplarında da yazılarında da hep değindiği, savunduğu özgün görüşler. Bu konularda Balıkçı'nın ortaya attığı büyük sav bugüne dek Avrupalı bilimci yadsınan Anadolulu niteliği ve özelliğinin üstünlüğü, çağdaşlığı ve ilericiliğidir. Bu düşünceyi bir yandan geliştirirken, bir yandan da yeni bir deyim çıkarır ortaya: «Altıncı kıta» buluşu. Beş kıta içinde Akdeniz uygarlığı kendine özgü bir gelişim sağlamış, öyle ki Akdeniz çevresinde yerleşmiş insanlık ta en eski çağlardan bu yana ayrı, doğaya yakın, insan mutluluğuna ve özgürlüğüne daha yatkın, uyumlu bir süreç içinde evre evre ve evrim evrim gelişmiştir. Bu iki görüşün birincisi ışığı daha bölge-

sel bir yön üzerinde tutmakta, yani yüzyılarca gölgede bırakılmış bir gerçeğin aydınlatılmasını amaç edinmektedir, böylece kıyaslama ve karşılaştırmayı ön plana alarak ayırıcı bir yoldan gitmekte, ikincisi ise bir bileşimci görüşle ister Anadolu, ister Girit, Yunanistan, Finike ya da daha eski uygarlıkları, yani Sümer, Babil ve Hitit'i, Anadolu'nun bütün yerli kültürleri (Lydia, Phrygia, Karia, Lykia vb) ile büyük bir bütün içinde inceleyip göstermeyi erek edinmektedir. Halikarnas Balıkçı'sının düşüncesini nitelemek ve de eleştirmek bu kitabın çerçevesini aşan bir uğraş olur. Bu konuda tartışmayı açmak son sözü söylemek, giderek söz söylemek bana düşmez, yakın ya da uzak bir geleceğin işidir. Yalnız şunu vurgulayayım ki bu iki görüş Halikarnas Balıkçısı'nın hem ayırımcı, hem bileşimci, analize de, senteze de hakkını veren bir tutum içinde olup, tam bir filozof gibi davrandığını belirler. Bir gün İzmir'de liselilerden oluşan bir grupla geziyorduk. Şadan Gökovalı bu gruba İzmir'i gezdiriyor ve onları rehber olarak yetiştiriyordu. Ben de katılmıştım bu geziye ve bir gencin yanında oturuyordum otobüste, konuşuyorduk. Adını şimdi unuttuğum bu genç bana «Tek filozofumuz Halikarnas Balıkçısı'dır» dedi. Ben nasıl diyeyim birden şaşakaldım. Beklemiyordum bu sözü, kendim de düşünmemiştim, neden derseniz, Halikarnas Balıkçısı ile yıllardır öyle haşır neşir olmuş, düşüncesiyle öylesine yoğurulmuştum ki ona bir isim takmak, yaşayan bu düşünce alışverişinin bir felsefe düzeyine çıkarılabileceğini saptamak aklımdan geçmemişti. Çocuğun yüzüne baktım, herhalde hayretle ve «Evet, haklısın» demekten öteye gidemedim. Gençlerin düşün gerçeklerini görmede bizden ne denli daha ileride yer aldıklarını, gerçeği dile getirmede de bizden çok daha yürekli ve atılgan olduklarını bir kez daha kavramış oldum. Anadolu konusunda Halikarnas Balıkçısı'nın coşkun, duygusal, kimi yerde haksızca öfkeli, hırçın ve kırıcı davrandığını vurgulamaya gerek yok. Bu alanda bir romantizmi olduğu gibi, bir donkişotluğu da vardı. Platon'a, Sokrates'e bugün yaşayan baş düşmanları imiş gibi davranır, kılıcını çekip hodri meydan savaşa çağırırdı onları. Anadolu'nun şövalyesi kesilmişti. Bunca hınç,

kin ve öfkenin nedenlerini anlamak zordu bizim için. Sabahattin Eyuboğlu çok daha durgun ve birleştirici bir insancılık görüşüyle Platon'un haklarını yememesi için insafa çağırırdı Balıkçı'yı. İonya düşünürleri iyi hoş ama, Platon insanı ve insanın çevresiyle alışverişini vurguladı, toplum düşüncesini ortaya atıp geliştirdi, senin Heraklit'lerin evet doğayla alışveriş kurmak istediler ama bu yalnız düşünce planında kaldı, insanlara karşı yüksekten cart curt ettiler, onlar insanın bir tek derdi, sorunu, gereksinmesi üstüne eğilmediler ki, yollu görüşleri savunurdu Eyuboğlu. Ne var ki Balıkçı itiraz kabul etmez, Platon'un adını duydu mu küplere biner, kızar, bağırır, bir yandan da öyle üzülür, acı ile kıvranırdı ki, hemen susmayı yeğlerdik hepimiz. Hele son yıllar artık Platon'u savunmayı bir yana bırakıp, Balıkçı'nın tek başına nutuk çekmesini dinlemekten başka çaremiz kalmamıştı. Abartıyordu besbelli, ama bir gerçeği bulmuş insan abartmaz da ne yapar? Bu konuda Eyuboğlu'nun sık sık anlattığı bir olayı buraya almak isterim: İnönü bir gün üniversite profesörlerini çağırmış Çankaya'ya, bilmem hangi bilimsel kongre sonucunda, tek parti döneminde, — hoş Eyuboğlu'nun İnönü ile görüşmesi de bu toplantıdan sonra yinelenmemiş — neyse İnönü o gün profesörlerin birinden Freud'u kendisine anlatmasını istemiş, profesör de anlatmış, anlatmış ve sonunda demiş ki, bu düşünce abartılmış bir düşüncedir. İnönü de şöyle yanıt vermiş: «Ben de bir gerçek bulayım da, varsın abartılmış bir gerçek olsun!» ya da buna benzer bir söz. Balıkçı'nın buluşu hiç kuşkusuz bir gerçek buluştu, abartılmış yönlerini yontmak, sivrilerini törpülemek gelecek kuşakların işi olmalıdır. Nedir ki, bizde bir düşünür çıktı mı, ortaya bir fikir attı mı, o fikir alayla karşılanır, çünki her yeni gibi aşırıdır, alışılmamıştır, kitap softalarına aykırı düşer. Onu kıvamına getirmek, gerçeği tam yansıtması için gereken araştırmaları, ek çalışmaları yapmak kimsenin üstelendiği bir görev olmaz, fikir de böylece kişisel olarak kalır, bir zaman sonra da sönüp gider. Çünkü hiç, ama hiç yapıcı ve sürdürücü yanımız yoktur, uygarlığı ve kültürü yapan bu erdemden tüm yoksunuz diyebilirim. Biri gelir Köy

Enstitüleri'ni kurar, öbürleri gelir, biri onları olgu olarak yıkar, yani kaldırır onları ortadan, öteki kuruluşlarındaki düşün temelini yıkar. Sen sağ ben selâmet, ortada bir şey kalmaz. Kafasızlar! ister sol, ister sağ olsun, yıkıntı üstüne bir şey kurabileceklerini mi sanırlar. Eh bunca yıkma sonunda nereye vardığımız da belli, çöle dönüşüyor topraklarımız gibi düşün yaşamımız da nerdeyse.

Halikarnas Balıkçısı'nın görüşleri buluşları elbette ki ölçü sınırlarını aşardı. Buraya kadar okuduğunuz mektuplardan da anlamışınızdır ölçü, itidal, oturmuşluk ve durgunluk kavramlarından ne denli tiksindiğini. Ötelerin çocuğu olmayı gözetirdi o, bu günün değil. Netekim bu adı taşıyan romanını ikinci baskıya hazırlamak üzere ele aldığında «çocuğu» sözcüğünü çoğullaştırmak istemiş, «Ötelerin Çocukları» diye basılmasını dilemişti. Dünyamızın geçirdiği savaş gibi sarsıntıların sonucunda başka ülkelerde de, Türkiye'de de ötenin, yani ilerinin çocuğu, çocukları doğacağına inanırdı Balıkçı. Bu doğuşu da yoksul bir köylü kızının ağılda yaptığı doğumla simgeleştirerek, onun gerinin güçlerince nasıl insafsızca ezildiğini anlatmıştı ya romanının son perdesinde. Sanırım ki Balıkçı bu romanı, sonundaki mesajı daha bir vurgulayarak, yeni baştan tasarlamak dileğindeydi. Yanılmıyorsam, o son bölümü geliştirerek bir daha ele almıştı. Ama tam yazabilmiş miydi, yani amacını yeterince gerçekleştirebilmiş miydi, yoksa bir dilek olarak mı kalmıştı bu düşüncesi? Bunun araştırılmasını eleştirmenlere bırakıyorum. Benim üstünde duracağım olgu, Balıkçı'nın bu son yıllarda ne denli sıkıntı içinde kitaplarını ikinci ya da üçüncü basımlara hazırladığı, verdiği, veremediği konusudur.

Bu dert, yukarda okuduğunuz mektuplarda da sözü geçen bir romanını yıllardır saklayıp basmayan bir İzmir gazetesinden alması ve bir İstanbul gazetesine vermesi ile başlar. Mahkeme Balıkçı'yı çok üzen bu davada aklamıştı. Ama sorun bununla bitmez. Gene bir İstanbul yayınevi bütün eserlerini yayımlamağa girişir, sanırım bir mukavele imzalanır, Balıkçı bir peşin para alır, ne var ki o yayınevine kita-

bını vermeden onu bir gazetede yayımlamak ister. Yayınevi buna razı olmaz, önce kitabı geri vermez, ya da verirse avans verdiği paranın iadesini ister. Bir kıyamettir kopar. Çirkin sözler dolaşır etrafta, Balıkçı çileden çıkar, dostlar aracı olurlar. Haksızlıklar, aşağının bayağısı davranışlara tanık olur Balıkçı. Bunları anımsamak bile istemiyorum. Ortadaki gerçek şu: Yayınevleri — hangisi olursa olsun — Balıkçı'nın geçici para sıkıntılarından yararlanarak onun kaleme aldığı koca eserler için gülünç denecek kadar az para vermektedirler. O günlerde piyasa oydu, yazar çabasının değerini alamıyordu çokluk, Balıkçı da buna alışmıştı, ama artan pahalılık ve geçim güçlükleri de sırtına bindikçe biniyordu. Ama anlaşma, ama sözleşme varmış, ona bakar mı Balıkçı! Bir kitabını bir yerden alıp başka bir yere veriyordu. Geçerli kuralara göre haksızdı Balıkçı. Ama sorarım size bu kaskatı kazık kuralları geçerli olabilir miydi Balıkçı için? Geçerli oldu ve canına okundu. O yakınma nedir bilmeyen, yaşamın bunca yıkımına yalnız kahkahalarla ve sevgi yayan merhaba'larla yanıt veren koca adam seksenine merdiven dayadığı yıllarda ve ömrünün son demlerinde Babıâli dedikoduları ile kirletilmek istendi. Büyük insan kirletilemez ama işin daha kötü yanı, bu dırdırlar Halikarnas Balıkçısı'nın neşesini kaçırdığı gibi verimini de sarsıntıya uğrattı. Yazıyor, habire yazıyordu, ne var ki yayın ve baskı güçlükleri onun tam olgunlaştırıp en yetkin bir biçimde kamuya sunabileceği yapıtlarında bir düzey düşüklüğüne yol açıyordu. Balıkçı baskı altında, çok çabuk yazıyor ve yazdığını — yukarda da değindiğim gibi — doğru dürüst daktilo ettirip yeterince gözden geçirmek fırsatını bulamıyordu. Böylece kitapları yanlışlarla dolu bir dizgi düzeni içinde çıkıyordu piyasaya. Kendisinin ve onunla birlikte hepimizin üzüntüsünü sorma gitsin derim okuruma. Burada, yineliyorum sözümü, hepimizin suç payı vardır, en başta benim. O yıllarda çıkıp da elime geçen kitapları bana sevinç değil de, kara bir üzüntü veriyordu. Düşünün artık kendisine verdikleri acıyı!

Bir yayıncı Balıkçı'ya Joseph Conrad'ın «Tayfun» romanının Türkçesini ısmarlar. Balıkçı çeviri yapacak adam mı?

Hepimiz yanılırız bu konuda, Balıkçı da kitabın aslı ile André Gide'in Fransızca çevirisini alarak İzmir'e gider, koyulur çalışmaya. Bu «Tayfun» hikâyesini kendi anlatışıyla okumağa değer

7 Ocak 1968

«Ey can-ı Cevadı Bodrumî! Buraya geldim, Dil Kurumu'na epeyce önceden bir yazı vaad etmiştim. Onu el yazısıyle, silintileriyle yazıp, takım taklavatıyla yolladım. Sonra beş altı konuşma yazıp konuştum. Marsyas çayının nasıl perilerin göz yaşlarıyla akıltıldığı, Kırkağaç kavunlarının çekirdeklerinin anası kavun ve babası hıyar olduğu, ve mürekkep balıklarının kıçlarından nasıl cart curt mürekkep sıçdıkları hakkında. Asıl marifetli mürekkep kullanıcı yazarlar, mürekkep balıklarıdır. Sonra çeviriye oturdum — «bi mennihil kerim! ve seyid il mürselin!» Çeviri ben ve André Gide arasında bir heyecanlı yarışma oluyor. Elimde Fransızca gibi mükemmel bir dil yok, ama Türkçenin yaradana sığınarak çalımına getirici özelliklerinden faydalanarak, kimi yol akademik Gide Efendi'yi tatarağası gibi yaya bıraktığıma eminim. Hem çevirimin metne sadakatı bakımından, hem de denizci olan Joseph Conrad'ın gönüldaşı olduğumdan. Bu 'Tayfun' yazısı 6 bölümdür. İlk bölümü — dramatis persanae'yi takdim kabilindendir — tipleri tanıtan bir önsöz. Ama Conrad İngiliz olmadığı için, İngilizcenin en güç anlatışını, İngilizcedeki marifetinin bir gösterisi olarak seçmiş. İlk bölüm kaskatı bir ceviz, kır kırabilirsen! Gide kimi yol sadakatı madakatı bir yana atmış, salonda, ocak önünde, bacakları açık colosse de Rhode gibi farklı dikilerek, mükemmel bir 'parleur' gibi Fransız Akademisi cart curtuna koyulmuş. Doğrusu kolay akıyor adam, ama havuzun su düzeyindeki yürüyüp seğirten böcekler olur, dünya kadar yol alırlar, ama ayaklarının bir milyonda — milimetro yani — biri kadar derine gitmez mübarekler. Bu arada, ve şurada burada Joseph Conrad davulcu yellemesi gibi mükemmel bir Fransızcanın gürültüsüne gidiyor. Bu iş için daha ziyade götü yamalı, cebi delikli denizci Cevadı şerif ve mercanı latif gerek. Bu önsöz

mü, birinci bölüm mü sıkıntılıdır biraz. Asıl 'Tayfun' ikinci bölümde başlar, başkası için en güç olan benim için en kolay olan hane uçarı çeviri olan yer orasıdır, ta sonuna dek. Bu 'Tayfun'u okuyalı yıllar oldu. Güzel düşler olur, ama düşün ne olduğu unutulur, duyulan tad unutulmaz, 'Tayfun'dan hatırımda kalan oydu. Bu kez çeviri niyetiyle bir kaç kere okudum, her seferinde — sofistike olmuş bir okuyucu olduğum halde, fırtınaya yaklanmış bir kuru yaprak gibi uçuruldum. Şimdi ilk bölümden bir buçuk yaprak kaldı, ondan ötesi adeta bir kafa ziyafeti. Hem de hızıma uygun bir yapıt olacak. Merhaba Azra...»

Ama olmadı işte. Balıkçı yazdığı sayfaları bana gönderdi, daktilo edecek bir arkadaş bulduk, verdik, işin içinden pek çıkamadı. Ben de karşılaştırma ve düzeltme işinin içinden pek çıkamadım — elimde hiçbir metin yoktu — Balıkçı sıkıldı. 22 Ocak'ta şöyle yazar:

«Şimdi de Orhan çıktı. O söyledi, ben kabul ettim. İstekle harıl harıl çevirmeğe koyuldum. Sevinçle! Ama şimdi param kalmadı. Bir de Müntekim'e 500 lira borç. Yahu eser yazıyorum, başıma bela oluyor. Aman alın deye yalvarmıyorum. Alalım diyorlar, sonra insanı sinirden hasta edecek çapanoğulları çıkarıyorlar. Şimdi mecburum yüz iki yüz liralık işleri kabul edip, onun parasıyla çeviri yapmaya. Ağız tadıyla yapacağım bir çeviri işkence oluyor yahu... Şu çeviriyi ağız tadıyla yapıyordum, sen git burnumdan çıkar fitil fitil. Şu gönderdiğim tercümelerin son sayfasını oku Allah aşkına, orada artık fırtınaya başlıyoruz. Türkçeyi mutad sınırlarından dışarı fırlatmak, yani aştırmak zorundayım. Ama bu vesileyle Türkçe genişliyor. Dil, alışmadığı uzaklıklara yayılıyor. Bunlar kolay anlatılır, kolay anlaşılır şeyler değil ki. Oku da bare yazdıklarım bir işe yarasın, yani bir zevk versin!...»

Oysa pek işe yaramadı bu çaba. Daktilo edilmiş metin yayıncıya verildi, Balıkçı da parasını aldı sanırım, ama yayınlanamadı kitap. İşin içinden çıkılır gibi bir metin değildi. Yayıncıya da yazık oldu. Balıkçı'ya da

Balıkçı'nın bu mektuplarında para konusu ağır basmakta, kendisi de bu yüzden üzüm üzüm üzülmektedir:

«Özellikle *sana* böyle para mektubu yazma zorunda bırakan şu dünyanın yuf olsun ervahına! Neyse kışın bir ayı geçti, şimdi en zehir zembelek göbeğindeyiz kışın. Ne olacak, o da 15 gün, ondan sonra bahara yönelmiş olacağız. Ne güzeldir şu dünya! Hiç farkına varmayan ciddi adamlarla dolu ama bu dünya. Onlara kalsa dünyayı meşe odununa benzetecekler. Kafam zonkluyor, diyorsun. Geçici bir şeydir, aldırma! Ben kulaklarım boyuna, büyük bir ateşim varmış gibi binlerce zil çalıyor. Neyse création zorunda olunca zillere iç kulağım sağır gibi. Yatacağım zaman işidiyorum. Galiba kafa zillerim bozuk. Bir şeyi yaratma, bir şeye bir yeniyi katma, bütün dünyayı saran Allahın belalarına rağmen, insanı uçuruyor. Doğanın malı olan insanı doğa ağuşlarına alıyor da sen üzülme, sen benimsin, doğa ananın yavrususun, seni üzerler ama ben senin içindeyim, hayde gül oyna, diyor, ellerimden tutup beni oynatıyor. Sen de doğanın bir yavrususun, hattâ bir mucizesin, çünki sen doğmayabilirdin. Oluş bir mucizedir.»

Burada kesiyorum kitap ve yazı konusunu. O yıllarda basılan *Deniz Gurbetçileri, Anadolu'nun Sesi* ve daha başka kitaplardan söz etmeyi gene eleştirmenlere bırakıyorum. Yalnız Balıkçı'yı büyük bir hayal kırıklığına uğratan *Hey Koca Yurt* yapıtından söz edeceğim, ama çok sonra, çünkü bana gelen son mektubunda değinmektedir bu kitaba.

Genellikle iki tema incelenmektedir bu kitapların hepsinde: Biri yukarda sözünü ettiğimiz Anadolu'nun kültür üstünlüğü, öteki çok daha bileşimci ve barışçı bir nitelik taşıyan Akdeniz uygarlığının bütünlüğü. O sıralarda — ben pek haberini alamadım, ama güney Fransalı bir yazar, ya da dergi yayımcısı İzmir'e gelir, adını verir mi vermez mi Balıkçı, bulamıyorum mektupları arasında — yoksa Balıkçı'nın ölümünden sonra «Carrefour de Provence» adlı derginin Balıkçı'ya ayrılmış özel sayısında (1974) «Le pêcheur d'Halicarnasse, écrivain turc, chantre de la Méditerranée» başlıklı bir

yazı yazan, ve bu yazıdan Balıkçı'yı çok iyi tanıdığı anlaşılan De Dianoux mu? O olsa gerek. Her ne ise, Balıkçı «Le sixième continent» diye bir yazı vermiştir, o da Astarado dergisinde basılmıştır. Bir nüshası Balıkçı'ya gönderilir, onu da Sabahattin'in kendisine gönderdiği bir Fransıza verdiğini yazar. Şaşılacak şeydir, Balıkçı son mektubunda bu yazıdan aklında kaldığım söylediği parçaları bana olduğu gibi yazar. Bunlar gerçekten aklında mı kalmıştır, yoksa elindeki müsveddesinden mi kopya eder, bilemem. Ne olursa olsun, harika bir Fransızca ile yazılmış harika sayfalardır bunlar ama Türkçe değil, ne çıkar!

Temmuz 1969 günlerine geldik. İki tema baş gösteriyor mektuplarında: Hastalık ve ölüm düşüncesi. Bunları derlemek zor benim için, ne var ki birden gözlerim açılıyor. Anımsarsınız, bir mektubunda Balıkçı şöyle bir şey yazmıştı: «Cavlağı çekeceksek 'bizim dame'ın hiç farkına varmaması için, alakasını sıfıra indirmek için gerekeni yapacağız.» Sözünü tuttu, ilgim ve sevgim bir gün olsun azalmadı sanıyorum, ama Balıkçı'nın çok hasta olduğunu anlamadım diyebilirim. İhtiyarlıyordu, ihtiyarlaması da beni hem üzüyor, hem bir çeşit sinirlendiriyordu. Bir gün bizim Bostan Sokağı'ndaki evde annemle yemekteyken evimizde çalışan Hamid, Balıkçı'ya «Eh ihtiyar ya!» demişti. Balkçı köpürmüştü sonradan mektuplarında, ben bu söze tepki gösterdim diye, benimle bozuşmuştu nerdeyse. Oysa Balıkçı'nın genç ya da ihtiyar olması hiçbir değer, bir gerçek taşımıyordu benim gözümde. Anneme ihtiyar dendi mi, bana hakaret gibi gelirdi, ama Balıkçı ne gençti, ne ihtiyar bana göre, Balıkçı Balıkçı'ydı. Yalnız Balıkçı olmadığı, yani canlılığını sürdüremediği zaman fena içerlerdim. Kendim gibi bilirdim onu, o derecede de insafsız, acımasızdım ona karşı. Sabahattin öldükten sonra onu ilk görüşümde, Sabah'ın hiç sözünü açmamıştı, sanki hiç ilgisi yok, acı duymamış, acımızı paylaşmamıştı. Ne çirkin bir hınç duydumdu o gün! Mavi yolculuğa gitmek üzere İzmir'e uğramıştık, Balıkçı yatıyordu, ama bizimle yemeğe gitmek üzere kalktıydı, Şadan yardım etti, onu zorla otomobiline bindirip mavi yolcuların beklediği lokantaya götürmüştü. Birden,

«Sabahattin...» diye söze başladım. O sıra bir kara bulut indi Balıkçı'nın yüzüne, indi ve kaldı, ama bir şey söylemedi. Bir daha geldim baharda, gene otomobillerle Çeşme'ye gittik, bir dost hanımın evinde piknik yaptık, İsmet, John, çocukları, Şadan, Neclâ ve ben. Balıkçı evden dışarıya ancak bir kez çıkabildi, elinde bastonu plaj kıyısındaki bir duvara kadar sürüklendi fotoğraf çekelim diye. Sonra evden ayrılacak ve dönmek üzere gene arabalara binecektik ki yaya kaldırımından aşağıya inerken bir ağacın dibinde bir nerkiz çiçeği gördü, yanında İsmet'in kızı Deniz vardı, «Dedesinin Dodosu» dediği en küçük torunu, sarışın, güneşli bir kızcağız. Balıkçı eğildi, eğildi, çiçeği kopardı ve Dodo'ya uzattı. Orada işte dondum kaldım, bir heykel oldum birdenbire, ağlamaktan öte bir şey duydum, ömrümde duymadığım derinlikte, yaygınlıkta bir şaşkınlık. O kadar. Son görüşüm gene bir lokantadaydı. Azra İnal adaşımla, Vedat Günyol'la birlikte Musa Baran'ın bizi götüreceği Bademler köyüne geliyorduk. Sanırım 23 Nisandı, ya da 19 mu 27 Mayıs mı ne, bir tatil günü. Gene Şadan aldı Balıkçı'yı evinden ve getirdi. Kocaman bir masaya oturduk. Balıkçı bir şey yemiyordu, püre filan, «Yok yok, aç değilim,» diyordu. Bacakları yürümüyor, taşımıyordu artık gövdesini. Ama konuşuyordu, gülüyor, katılıyordu neşemize. O zaman baktım, sol eli sarkıyor, sağ eli masanın üstünde duruyor, dimdik duruyor ama zor kıpırdıyor. O güzelim, o soylu büyük eli. Birden şimşek çaktı beynimde ve gözlerimi birer ok gibi sapladım o ele. Baktım, baktım baktım, başka bir şey görmedim, o yemek ne kadar sürdüyse o kadar baktım. Son görüşüm olduğunu biliyordum. O el kalsın istedim gözümde. Yerleşti de beynime silinmemecesine. Aynen görüyorum şimdi de, o gün bugün, her zaman da... Büyülenmiş gibiydim. Hırçın, sinirli, anlamıyordum neden öbürleri konuşuyor da bakmıyorlar bu ele. Bir fotografçı gelsin diye emrettim sertçe, geldi bir fotografçı genç, «Çek elinin fotoğrafını» dedim, anlamadı, gruplar çekti, «Hayır hayır bizi değil, elini çek, çek, çek,» diye azarladım. Ne oluyordum? Dostlar anladı mı, anlamadı mı bilmem. Çekildi birkaç poz fotoğraf. Sonra Balıkçı'yı götürdük, o kaç kat bit-

mez tükenmez merdivenleri çıkardık, bir yanında Şadan, bir yanında ben. Sonra da döndüm otele, ama yatmadık, «Yallah gidelim gece yarısından sonra Bademlere,» dedik, ay ışığında yola çıktık, türkü söyledik. Balıkçı yoktu artık, eli de yoktu kafamda, gecede yalnız bağıra çağıra türkü ve hop hop uzayan gümüşî yol vardı. Ne güzeldi o gece ve ne güzeldi ertesi günü Bademler köyü, doğa ve insanla bir cümbüştü tıpkı Balıkçı'nın istediği, seveceği gibi, başka insanlar vardı, üstümüze giyip de pırıl pırıl fotoğraflar çektirdiğimiz köylü gelin elbiseleri, Musa ile Senem'in oyun oynaması, rakı ve gene türkü, bu kez Pir Sultan'dan karşılıklı söylediğimiz nefesler. İşte son Balıkçı şölenimiz buydu. Ama dönelim mektuplarına.

Sıra ile alıyorum hastalığı konusunda yazdıklarını: 2 Temmuz 1969 tarihli mektubunda:

«21.6.1969 tarihli mektubunu aldım, hemen cevap verecektim. Ama bir halsizliğim vardı. Bu yıl buranın havası bir tuhaf oldu. Gündüz gölgede 37-40 santigrad. Gece, ya da sabah erken 12-14 santigrad. Bir soğuk, bir hamam halveti sıcağı. Armoniğin bir davudi, bir tez ötüşü temposuna gövde tempo tutamadı. Hafif ateşli bir kırıklık ve neşesizlik çöküyordu insana.» Sonra başka konu, sayfa sonunda şu: «Şimdi ara sıra rehberlik ediyorum ki, vergi taksitleri parasını ödeyim. Bu taksitlerin ilkbahara aid olanlarının karşılığı yok. Zaten ilkbahara kadar yaşayacağım belli değil ya. Aman! kurtulurum. Her ilkbaharda kırlangıçlar görmek, yani Afrika'dan döndüklerini görmek bir sevinç olurdu. Bu sene sonbaharda gidecekler. Galiba artık onları bir daha göremeyeceğim. Sana söylemedim. Bir yıldır, hatta biraz daha fazla, bendeki fıtık aldı yürüdü. Hane o kadar çıktı ki, iki avucumu barsaklarla doldurabilirim. Ameliyat lazımdı, ama bunlar parayla olan lüks şeyler. Kasık bağı takıp durmaya başladımdı. Ama arkadan öne, bacak aralarından gelen lastikler pek fena enflamasyon yaptı. Takarsam enflamasyon, takmazsam bağırsaklarım akacak. İşte iki bela arasında sandwich oldum. Bırak bunları! kırlangıçlar, güzelim dünyanın

o hızlı uçan kırlangıçları güzel şeyler. Ayağım şimdi zırıltı çıkarmıyor. Bir tiksintim var, bilmiyorum ama artık şu dünyadan kalkıp gitsem eyi olacak. Yalnız kitap hoşuma gidiyor, yani *Batı Anadolu Uygarlığı*.» (...) Aynı mektupta: «Şadan telefon etti. Ağustos'ta gelecekmişin, memnun oldum. Görüşürüz. İnşallah sıhhatım yerinde olur Çünki prostat rahatsız ediyor beni. Doktora gitmekten korkuyorum. Çünki ameliyat derse, Remzi'den gelecek parayla ameliyat olamam. Bırakırım prostatı, öldürecekse, varsın öldürsün.»

Sonra tarihsiz bir mektup, Balıkçı'nın son mektubu ile tarih taşımayan tek mektubu. Bir şaheser mektup, yedi buçuk sayfa, büyük bölümlerini alıyorum olduğu gibi:

«Ne zamandır sana mektup yazmak isteyorum, mümkün olmadı. Bir gün feci bir telefon: 'Baba çok fena haldeyim, gel beni gör. Müthiş bir sancım var.' Ses Suat'ın. Oğlanda ölmek üzere olan bir insanın çağırış hali var. Sözü uzatmayım. Hemen X ray. Midesi delinmiş, hemen ameliyat olmazsa ölüm tehlikesi var. 'Baba hemen Adnan Kipper'i bul' dedi. Hastaneye fırladık. Kipper'in sırası olmadığı için nöbetçi doktor yapmalıymış ameliyatı. Çocuk da arabada ter içinde agoni halinde yatıyor. Kipper'e hastane nöbetçi kadın doktoru telefon ediyor. 'Gelemeyeceğim,' demiş. Telefonu ben aldım. Artık halimi anla — çocuk gidiyor yahu! Kipper'e sövdüm mü, yalvardım mı, yoksa ikisini birden mi yaptım. Kipper eyi adam. 'Geliyorum,' dedi. Çocuk operasyon masasına yatırılınca midenin perforation'undan 5 saattan fazla geçmişti. Operasyon üç çeyrek saat sürdü. Çocuk elhamdülillah diri çıktı... Çocuk bu hale gelmezden günlerce önce. Beni arasıra kıvranıp iki büklüm hale sokan sancılar oluyordu. Önce mide röntgeni aldılar, hane beyaz baryum içirerek. Midede ne ülser, ne kanser buldular. Bu sefer, mideden ötesini, yani bağırsakların hepsini, bağırsakların biteceği yere kadar X ray alacaklardı. 'Hazır mısın?' dediler. Bir gün önce hind yağı içmiştim. 'Önce bir lavman yapalım,' dediler. Ama olmadı. Hane ya insanın ard tarafında kıçını sıktığı yer var ya ona Sfenks derlermiş, bizde karanfil derler. Eh! benim yaşımda karanfilim sıkmıyor efendim. Zorlan mı? Sonra

'Bağırsağımızın alt yanını muayene edeceğiz, yat arkaya,' dediler. Eh yattık! gözümle görmedim, kıçımda gözüm yok a bre Azra. Ama duyuyorum ne yapıyorlarsa. Sulak yerde yetişmiş bir babaçko kemer patlıcanı düşün. O kemer patlıcanının ucuna da bir elektrik ampulu taksınlar, topunu da ardıma dah ettiler. Bana uzun bir teleskopu sokmuşlar duygusunu verdiler. Ona ne ad takayım. Kıç teleskopu diyorum, göt teleskopu deye kabalık etmemek için. Yanda da bir kadın hastabakıcı var pehlivan mı peylivan. Ona «Bas!» diyorlar, o da elindeki pompayla otomobil lastığı şişirircesine basıyor, fu u u t, fut, f u u u t deye. Şişdim. Bu göt teleskopu ile kıçımda kutup yıldızını, akrep burcunu, cevzayı ve yedi ülkeri bütün Zodiac'la beraber aradılar. Yok da yok! Bir şey bulamadılar. Sonra, 'Şimdi bağırsaklarınızın X ray'ini alacağız,' dediler. 'Pekey!' dedik. 'Yat' dediler. Yanımda dört testi dolusu baryum vardı. Doktora, 'Efendim, bunların biri benim için olacak' dedim, güler yüz ve nezaketle. 'Hayır efendim! dördü de sizin,' demesin mi. Aa! gözlerim birden şaşı oldu. Yahu şaka değil, iki buçuk kilo baryum. Gene yüzüstü yattık. Bu kez ardıma marpuçu soktular. Sfenks mı deyeyim, karanfil mi... 6 poz röntgen aldılar. Ama doktor ara sıra karnıma basıyor. O bastıkça fışkırasım geliyor. Derken X ray'ler kazasız belasız alındı. Ama dikilince bütün baryumun ağırlığı aşağıya basıyor. 'Aman beni tuvalete götürün,' dedim. Tuvalet de yarım kilometroluk uzun koridorun ta öteki ucunda. Gel de Sfenksini sık! Ne mümkün! Koridorun iki yanı da kadın erkek kalabalık dolu. Onlara, «Kapayınız gözlerinizi, dönünüz arkanızı,» deye naralar saldılar. Eh bir elle kıçımda marpuçu, öteki elimle de baryum vazosuyla kıçımdan nargile içiyormuş gibi, yolları sulayan arozöz mü, ne merettir ona benzeyorum. Eh, kıçımdan kalabalığın üstüne fışkıra fışkıra, dal taşak bir maraton yarışına çıktım ki, sormayın gitsin. Ben bu derece utandığımı hatırlamıyorum. Rezil oldum bu skandalla. Doktorlar eyiliğim için yaptılar bunu. Bir şey bulamadılar, bulamayınca da ülserde karar kıldılar...»

Böyle bir konuyu böyle anlatmak... benim söyleyeceğim söz yok. Okuyucu hüküm versin. Bir başka konu:

«Sonra bir sürü münasebetsizlikler oldu. Aylarca radyoda konuşuyorum. Dinleyiciler de sesimin tiryakisi olmuştu. Haftada bir kez konuşuyordum. Her konuşmaya 75 lira veriyorlardı. Ama son aylar süresince boyuna sözlerimi sansür ediyorlardı. Bıktım. Son kez: 'Sayın dinleyicilerim, bu son Merhabamdır!' dedim. İki kişiden bu sözü dinleyince ağladıklarına dair mektup aldım. Galiba alt elde şom kuvvetler var. Benim solak olduğumu biliyorlar ya, sansür ederek konuşmama engel olmak isteyorlar. Amaçları beni açlıktan öldürmek galiba. Evet turistleri götürerek az da olsa geçinecek kadar para çıkartıyordum. Son sefer gittiğimde Odeon' dan başladım, yokuşu ine ine anlatıyordum. Ama Skolastikiya'nın hamamında sancı fena sıkıştırmaya başladı. Biliyorsun ya İstanbul'un mahallebi çocuğu değilim. Belli etmeden dayanırım. Bütün amacım düşmeden önce turu bitirmek. Sıktım dişimi, güle güle anlattım. Arkadyana Caddesinde tur bitti, ama ben de bittim. Namusumuzla yere yıkıldık — yani işimizi tamamlayarak. Turistler gelince yine gayret ederim. Ama korkarım ki o gezi son gezi olacak. Eh yirmi beş yıl oldu... Azra, eskisi gibi değilim, sıhhatim eyi değil. Aradığım da zengin olmak değil. Artık şu esere karşılık havyar yeyelim demiyorum, ama bir duvarcının, bir emekçinin aldığı parayı versinler. Yürürken sık sık yoruluyorum da iki büklüm oluyorum. Galiba dört ayaklı hayvan olduğum zamanı hatırlıyorum da yere doğru eğilerek ön ayaklarımı arıyorum. Bir sağlam yerim kaldı! O da başım. Düşünce gücüm.»

19 Şubat 1969

(...) Mektubunu aldım. Şimşek gibi geldi. Büyük bir parıltı, sonra bir karanlık. Karanlık ya da yas. Senden değil, benim içimden gelme. Mektubunun geldiği gün 39.6 ateşim vardı.

Ayağımı sana söylediğim gibi önce, yarmışlardı. Ama yüzden. Kemikde — yani ayak bileğinde bir «poche» mu, «kist» mi onu yarmışlardı. Pansuman yapıyorum. Ateş ya gripten, ama daha ziyade septisemiden olmuştur. Çünki hemen antibiotik verdiler. Ateş iki üç günde normale döndü. Poşu açmadılar, çünki bacaklarım varis dolu. «Kanı durduramayız,» dediler. Ben radyo terapiye karar verdim. 30 35 yıl önce böyle olmuştu, hatta bir hafta için mi ne İstanbul'a gitmiştim. «Tan» gazetesinden bir arkadaş beni hastaneye götürdü, doktor gördü. Beni hastanenin röntgencisine götürdü. Röntgenci bizim doktor Temel'di, ama gençti. O da ben de. Ayak bileğimi kürtaj yapacaklardı. «Yapın, hemen Bodrum'a gideceğim bu gün» «Olmaz,» dediler, ben de Bodrum'a gittim. Yazı yazarken boylu boyunca yere, kuru tahtaya uzanıyordum. Ayağımı da pencereden gelen Bodrum güneşine bırakıyordum. Güneş radyasyonlarıyla kist üç ayda kurudu. Ne mutlu günlerdi onlar! Ama güneş burada nerede? (...) Eh o mektuptan sonra burada kalmak karanlık oluyor. Hem de, eğer prostat tepmez ve operasyon gerekmezse. Çünki gövdemin her yanımdan işte «le commencement de la fin» duyar gibi oluyorum... Ben bir arıza ve aksilik ve rahatsızlık içindeyim, bu arada bir de Bakanlığın *Western Asia Minor*'unu bitirmekle uğraşıyorum. Çünki açıkça yazmadan ölmekden korkuyorum. Hane parasını aldık, kitabı yazıp vermezsem, bir de arkamdan dolandırıcı yaftasını takmasınlar...

Balıkçı bu yıllarda dostlarının başına gelen türlü dertlere de üzüm üzüm üzülür. Önce Babeuf davası, titremiştir «canı cananı manevisi» Sabah'ına bir şey olur deye. Ah o iki adamın dostluğu ne güzeldi! Ama karıştırmayın, ağlayacağım gene, Babeuf davası aklanmayla sonuçlanınca, bir rahat nefes alır. Arkadan politik olaylar yaşamında ilk kez umutsuzluğa düşürür Balıkçı'yı. Sabahattin'e yazdığı bir mektup şöyle başlar:

Aferin ey rüzgârın şehsuvarı safderi. Arşa as şimdengeru tığ'ı sureyya cevheri. Umudsuzluk içindeyim. Onun için bunu kendime söyleyorum. Öyle ya ol tığı sureyya cevher bir işe yaramadıktan sonra ha arşa as, ha marşa as. Düşün bir kez, bunu söyleyen de *Aganta Burina Burinata*'yı yazan adam! Ama da tepe takla düşüş. Son olaylar bende umut namına bir şey bırakmadı. Oysa ömrüm boyunca gördüklerim beni umutsuzluğa düşürmemeliydi böyle. Sultan Hamid baskısı, o baskının sonucu Meşrutiyet ilanı. Sonra gericilerin Meşrutiyet'e tepkisi. Hane şu Otuz Bir Mart hadisesi miydi neydi. Şeriatçılar sokakda rastgeldiklerine, «Mektepli misin, alaylı mısın?» deye soruyorlardı. Mektepliysen basıyorlardı süngüyü göğsüne. Bunun sonucu hareket ordusunun İstanbul'a gelişi Selanik'ten. Gerici isyanının İstanbul'da bastırılması. Tarabulus, Balkan, ve Birinci Dünya Savaşı. Sultan Vahiddedin'in önderliğinde gene gerici hareketi. Gerici hareketinin Türkiye içinde, Yunan ordusu ve bütün Batılılarca desteklenmesi. Buna karşı Hareketi Milliye ve Milli Savaş. Sonuç Türkiye'nin gericilerden ve Batılılardan kurtulması. Batılıları sömürücülükten ayıramazsın. Kompradorlar tam Batıcıdırlar, çünki sömürücüdürler. Kültür sorunu bundan apayrıdır. Kültürün en kısa ve kesin anlamı, kültür insanı hayvandan ayıran niteliktir — Bu da çok bir şey anlatamaz a — kültür insani bir haslettir. Batı kültürü doğu kültürü yoktur. Kültür vardır. Kültür olur, erer, çürür, kokar. Her kültür bir aşamadır. Koktu muydu yerini başka bir kültüre bırakır, yani başka bir uygarlığa. Çürümeye décadence denilir. Taş devrinin mağaralarda yapılan resimleriyle, Praksitel'in Knid Afroditi'nin yontusu, Michelange'ın Sen Piyer Kilisesi'ndeki resimleri aynı kültür katındandır, çünki kültür insanidir. Kültür mahalli bir renk alabilir Asur, Minoen, Mısır kültürlerinde olduğu gibi. Ama aslı, kültürü ışığında, aydınlığındadır, yoksa o ışığın geçdiği camın renginde değil. Demincek kültür insanidir dedik. Amma da profesörce boktan bir laf o. Maddedir demeli. Çiçek insan değil ki! Çiçek, onu

kelebek ve böcek beğendiği için öyle güzel oluyor denir, böcekler yokken çiçekler de yokdur denir. Böylece bu iş Darwin'in fonksiyonalizmine vurulur. Ama kelebeğin gözü var, gözünün ardında da beyni var. Thales madde ebedidir, ama empsichos — canlandırıyor, bu konunun tartışılması da tanrısallığa gider dayanır. Buna da saçma derler. Dur sapıttım. Ne diyordum? Ömrümde gördüğüm olaylar beni umutsuzluğa sürüklememeliydi diyordum. Ama son olaylar beni çok üzdü — yani Çetin Altan'a ve arkadaşlarına yapılanlar. Çetin'e az kalsın bir telgraf çekecektim. Güç bela vazgeçtim çekmekten. Ben de varım deyerek kendime bir şeref payesi ayırmak gibi olacak diye düşündüm. Neşem, Sabahaddin, yok değil var ama alışkanlık galiba, yani neşelilik alışkanlığı. Sana «Papazlık ve Layiklik» deye bir yazı verdim. Yahu onun hakkında fikrini bildirmedin. Herifler din min değil, para peşinde. Para peşinde olanların da paralarına dokunmaya gelmez. İsa sarrafların paralarını kamçıyla dövdüğü için haça gerildi. Vietnamlılar da Amerikan dolarları tehlikeye girmesin deye haça geriliyor. Ara sıra umudum kalkınıyor, bizden ötürü değil, üçüncü dünyadan ötürü. Batıcılardan hiçbir şey bekleme. Batı statu quo'cudur, geridir, derdi günü sömürücülükle edindiği zenginliği, refahı sürdürmektir. Onlar gür bir merada kavram ve sagrı kabartan sığır sıpa gibi eldeki refahta gevişe devam etme kaygusundadırlar. «Aman bu otladığımız otlaktan olmayalım!» derler. Bu uğurda tüm dünyayı köle etmek isterler. İşte bunlar geri dünyadır. İleri dünya da üçüncü dünyadır. Vietnam'ın örneğin yüzü yeniye, yeni bir dünyaya, ileriye, gelecek bir dünyaya bakar, geçmiş bir dünyaya değil. İşte umudum orada. Avropa'nın yegâne umudu deli gençlikdedir. Yani hippilerde ve bitniklerdedir. Unutma ki, bunlar gençdir, gelecek kuşakdır. Bunlar babalarının gevelediği yalanlara kulak asmıyorlar. Bu geleneklerin yalan olduğunu görüyorlar. Ve vur patlasın çal oynasın deye babalarının dinini, imanını, ahlâkını, mukaddesatını, namusunu kırıp geçiyorlar. Bir kültür bir medeniyette bir inanca ve inanç realitesine dayanır. Bunlar Sartre'lardan, Russel'lardan çok daha etkilidirler...

Mart 1970'de Adalet Cimcoz ölür. Balıkçı'nın bu olay üzerine mektubu:

İki mektup gönderdin, tam enine boyuna yazmaya hazırlanırken şrak!!! deye Adalet'i kaybettik. Ancak şimdi dengemi bulabildim gibi. İnsan yeryüzü tabanında — hane «terra ferma» derler — düşüncelerinin bacakları üzerinde ya dimdik durur, ya da dimdik duramaz — ölüm kalım kadar önemlidir bu. Velhasıl insan bir gerçeği kafasında evirir çevirir, bir sorunu çözmeğe uğraşır, vardığı gerçeği anlatarak ya da yazarak bildirmeğe savaşır. Bildirmek fırsatını bulmazsa, bir gerçeğe varmış a! Eh yeter! başka bir sorunu evirme çevirme sırası gelir. Buna yaşamak derler. Tam bu terra ferma üzerinde durup dururken, bu sağlam taban bir kilim gibi altınızdan çekiliverilince, insan boşlukda tenger menger bir tepe takla. Bir ufki rüzgârda bir kuru yaprak gibi döner durur. Örneğin bu alışılmış sağlam dünyada Adalet gözleri parıl parıl çakarak konuşurdu. Gülüşü ne güzel çınlardı!.. İnsan, mevcud oldukça mevcudiyeti pek doğal sayılır, ama birdenbire kayboluvermeleri büyük bir boşluk bırakıyor. — Ne hoş olurdu ölümden sonra ruh devam etseydi ve insan düşüncesiyle o ruhu gezdirebilseydi... Mehmed Ali'yi düşünüyorum. Hatıralarla dolu apartmanda nasıl yaşayacak. Senin son yazdığın kısa mektup yok mu? O bir bakımdan benim Adalet'e yazdığım bir mektuptur. Onu yazdığına çok eyi ettin, teşekkür ederim...

1971 temmuzunda mı neydi —unuttum yahu— Sabahattin, Vedat, Magdi, Thilda, ben tutuklanırız, Maltepe'ye bir koğuşa kapatılırız epey bir acı serüvenden sonra. Mehmet Ali, Füreya gelip giderlerdi Maltepe'ye. Bir ara Balıkçı İstanbul'da, bizi görmeğe gelecek diye bir söylenti dolaştı. Bütün koğuş bayram etti, nöbetçi subaylarımız, dost

yüzlü askerler Halikarnas Balıkçısı gelecekmiş diye çınladı ortalık, hazırlandık. Ziyaret günü geldi çattı, şıklandık, bekledik, gelmedi Halikarnas Balıkçısı, gelemedi. İyi oldu dedim içimden, dayanabilir miydi Sabahattin'i demir parmaklıklar arkasında görmeğe? Canım canım Balıkçı, nice hapishaneler görmüştü o, bizimkinin bir şenlik olduğunu nasıl kavrayabilirdi? Korkmuş, ürkmüştü dostlarının başına yıkım gelecek diye. Haklı da çıktı ya sonunda, neyse. Ama okuyorum da o güzelim mektupları, bunca acı olayların içinde nice nice sevinçler buluyorum. Geçin yahu bu konuları, gelelim Balıkçı'nın son mektuplarında doğa üstüne yazdıklarına..
Balıkçı'nın Maltepe'ye yazdığı bir mektubu aşağıda veriyorum.

*11 Eylül 1971**

Candan Merhaba, ey can-ı cihan-ı ma'nevi!

Tutuklu olduğunuzu duyunca canevimden vuruldum. Ama düşünüp taşındıkça herhalde bir yanlışlık olacağını, ve işin sonunda yanlışlık mıdır, suizan mıdır bunun açıklanacağına kanaat getirdim. Herhalde o gün yakındır. Bizim eski tekne çok su yapıyor. Hariciye Vekâleti'nin kitabını bitirdim. Şimdi hazık doktorlara gidip, tekneyi adamakıllı kalafatlayacağım. Bu işin sonunda bir mavi yolculuk gerek. Bir Gökova seyahati! İhtiyar Balıkçı eni konu morukladı. Ama yine de mavi yolculuğa çıkmak içimi açıklayacak. Knidos. Altmış altı bükün mavi rüzgârları içte toplanan isleri üfürüp götürür. Kitabın Fransızcaya tercümesini benden istediler. Ben yurdu yazarken kendimi ekonomize etmedim ki. Yerine göre bütün bir

* Bu mektup Maltepe Tutukevine geldi. Netekim sol aşağı köşesinde mektubu okuyup denetleyen subayın imzası var.

lyrizm, ya da sıkı bir incelemeyle dahedip yazdım. İngilizceden Batı dillerinin herhangi birine tercüme kolaydır. Ben yazarken bütün gönül sevgimi verdim, kendimi alıkoymadım yani. Artık İtalyancasını filan da yazmak orijinal değil, tekrar olacak. Vekâlet'ten kimi tavsiye edersiniz diye sordular Fransızca için. Ben de seni, bir de Sabahaddin Eyuboğlu'nu tavsiye ettim. Yakında sizleri serbest göreceğime emin olarak, Merhaba yahu!

Cevat Şakir
Halikarnas Balıkçısı

P.S. Kitap benim sayfalarla 112 oldu, ama sayfalarımın çoğu yarım metro uzunluğunda olduğu için, normal sayfa — yani basılmış sayfa — 250-300 sayfa kadar bir şey olur. Ama bütün gönlümü verdim. Yani para karşılığı Türkiye hakkında yazınız diye, herhangi bir Frenge yazdırılan kitaplardan değil, Yahu!

26 Temmuz 1966

Canım Canım Canım Merhaba!! Mektubunu okudum, okuya okuya cevap vermezden önce, mektubundan çok memnun olduğumu söyleyeyim burada. Bodrum'un sabahleyin saflığından, daha ziyade masumluğundan bahsediyorsun. Yani sabahleyin uykudan uyanan ve mavi gözlerini aralayan bir çocuk gibi, o hali Gökova'da gördük, Longos'da, Derman bükünde, Altmış altı bükte. Knidos'ta birdenbire denizden yükselen bir güzellik vardır. Ama önce saydığım masum gülümseme değil. Kıranlarda yükseklik çığlık olmuştur heuv hüyu! deye bir kalkınış. Bunlar hep doğanın halleri. Sub specie momenti denebilir, ama bana göre sub supecie aeternitatis'dir. Yani aktüaliteyi çocuk ya da nekahette olanın, ya da âşık olanın gözleriyle gördüğümüzde doğa olağanüstü oluyor, bir mucize olu-

yor. Gören gözlerde yürek kanat oluyor, evrenin boylu boyunca. Gökova demek evreni bir ziyaret demek oluyor. Bence yaşantının en çekilmezi kendimizde yaşamaktır; mutluluk, esenlik çevrenin bir parçası olmaktır, yani kendi-olmayanla birleşmektir. Ne derin nefes alır insan o zaman. Ayırıcı kendilikten kendisizliğe geçiş... İşte Bodrum'da bir saflık gördün ya, bir de ışığı vardır, çın çın bir ışık. Türkçede «iç açıcı» sözü güzeldir, şen ve esen bir ışık, gönül sonsuz açılır. Sen Artemis Oteli'nin arkasına yürümüşsün. Bana Bodrum'un arka taraflarına yürümek nasib olmadı, yirmi yıldır. Bodrum'dan ayrılmazdan bir iki ay önce ceplerimi palmiye tohumlarıyla doldurur, yüreğin ayrılık acısıyla dolu, dere tepe gezerdim, dağların tepelerine kadar. Kayıtların diblerini kazıp avuç avuç tohum ekiyordum, yüreğimi toprağa ekiyormuş gibi. Hiç döneceğimi sanmıyordum, kendime ya da kendisizliğime elveda diyordum, ekiyordum. Bir türlü nasip olmadı başımı alıp dolaşmak, nerde palmiye hurma görürsem onları tanırdım. Ama belki hepsi de çürümüştür. İmkânsız, çünki ceplerim büyüktü, her doldurușta yirmi kilo kadar tohum alıyordu... Bello sombraların biri duruyor. Ama biri dişi, bir erkek iki ağaç yan yanaydı. Dişisini yanmdaki erkek fertilize ediyordu. Şimdi erkeği «dul» kaldı, benim hayat yoldaşım gitti deye ağlayor. Yani tohum yok. Oysa ta İskenderun'a kadar dünyanın en güzel gölge ağacı deye dikilebilir. Derdim oydu. Neme lazım deyemedim! Ben ekdiğim için değil yahu. Zaten Türkiye'de olmayan 25 cins ağaç yok edildi. Kim ekecek gene? Neyse gitti gider. Ama bellasombraların tohumlarını almışlarmış...»

11 Şubat 1968 tarihli bir mektubunda — bu yıllarda Balıkçı mürekkep kalemiyle yazıyor, oysa 60 yıllarına kadar yazdıkları hep kurşun kalemle yazılmış ve her bir harfi ayrı ayrı resm edilmiş gibidir — Balıkçı yakınır: «Yahu, der, benim el yazısı küçüle küçüle Magdi'nin sesine benzedi. Neyse deffet. Onu pek severim ben. Bugün Sa-

bah'a da yazacağım.» Sonra bir sürü dertli konudan açar. Birden, onları bırakıp şöyle yazar:

Hani Thales'in bir sözü vardır ya: «Madde ebedidir, ama canlıdır (Enpsychos). Gökova'da yılan balıkları var, Norveç'te de var. Bunlar yumurtlayacakları zaman taa...a güney Atlas Okyanusu'nda Bahama adalarına giderler yumurtlarlar ve orada ölürler. Bahama'da yavrular yumurtadan çıkar ve Gökova balıklarının yavruları Gökova'ya, Norveçlilerin yavruları da Norveç'e giderler. Bu yumurtalar demek atavizm yoluyla nereli olduklarını hatırlayorlar ve oraya gidecek yolu da. Yani Atlas'ı geçecekler, Cebellütarık'tan Akdeniz'e girecekler, Sardenyanın güneyinden, Sicilya'nın altından, Girid'in üstünden, Karpatos, Nisiros'dan Tekirburnu yoluyla Gökova körfezine girecekler. Oradan da Gökova ve Yedi Adalara. Anaları Bahama'ya giderken, Okyanus'un derininde, dibe yakın yüzerler. Yavrular dönerken denizin hemen yüzünde yol alırlar. Analar üç yılda Bahama'ya, yavrular da gidecekleri yere üç yılda varırlar. Bu kesindir, fenni araştırmalar sonucu. Demek ki yumurtada hatıra ve hafıza var. Madde ebedidir ve canlıdır, yaşar...

Bundan sonra vereceğim üç mektuptan birincisi Halikarnas Balıkçısı'nın Sabahattin Eyuboğlu'na yazdığı 16 Haziran 1972 tarihli mektuptur. İkincisi bana yazdığı son mektuptur. Bu mektup tarih taşımıyor, ama yeni çıkan Hey Koca Yurt *kitabından söz ettiğine göre, 1972 tarihli olmalıdır. Mektup mürekkeple yazılmıştır, harfler öyle çok ufak da değildir — yer yer epey ufalmakla birlikte — yazı okunaklıdır. Ölümünden ancak bir yıl önce yazılmış olan bu mektubu elleri tutmazken ne büyük bir çabayla meydana getirdiğini düşünür ister istemez insan. Balıkçı bu mektubun en azından iki sayfasını Fransızca olarak yazmış-*

tır, konu Altıncı Kıta olarak nitelendirdiği Akdeniz'dir. Bu Akdeniz yazısı ölümünden birkaç ay sonra Güney Fransanın bir yayın organı «Carrefour de Provence» dergisinde çıktı. En son olarak da benim Balıkçı'ya çok fena olduğunu öğrendiğim zaman, ona mavi kâğıt üstüne yazdığım ve ölümünden sonra evinde bulduğum 13.7.1973 tarihli bir mektubu veriyorum.

Balıkçı'dan Sabahattin Eyuboğlu'na (son mektup)

16 Haziran 1962

Merhaba ey can dost, Merhaba gene ve gene.

Seni görmeyeli fena hastalandım. Az kalsın hayat yolculuğu sona eriyordu. Ama kısmette yolculuğun daha süresi varmış. Kaldık gene mavi göklü güzel dünyada. Ama hastalıktan önceki Cevadı şerif ve mercanı latifin latifliği pek kalmadı. Ek yerlerimin menteşeleri romatizma ve domatizmadan paslı kaldı. Oynadıkça cazır cuzur ötüyor. Hele kaval gemiklerim, dertli kavallar gibi, serveti fünun makamından hoş ve hazin neyler üflüyorlar. Lakin — hey can Sabah — kafam yok mu, eskisi gibi sapasağlam kaldı. Zaten kafamın dayanıklılığını son karpuz mevsiminde denemiştim. Bir gün yüksek bir kamyonun tepesine dikilen bir herif sokak kenarındaki karpuz sergisi önüne dikilen başka bir adama karpuz atıyordu. Yerde dinelen adam atılan karpuzları iki avucuyla kapıp, sergiye yerleştiriyordu. Ben dalgın dalgın aralarından geçerken kamyondan atılan karpuz güm diye başıma vurdu, ve tuzla buz oldu. Ben ise, bana mı demedim. Mendille başımı sildim, yeryüzündeki yolculuğuma, ve havada, başımdaki düşünce yolculuğuna devam ettim. Şimdi de, tıpkı hastalığımdan önceki gibi, düşünce gurbetimdeyim gene. Zaten bu, doğalı beri devam eder durur böyle. Ama şimdi bu düşünce gurbetine — eskisi gibi rüzgâr — günde altmış yetmiş kilometro yürüyerek tempo tutamıyorum. Hem de çoğu kez

bir başıma yürüdüğüm için, yani doğayla baş başa yürüdüğüm için, kimsenin beni görüp deli sanmasından korkmaz, kendi kendime — yani doğayla yüksek sesle konuşur, yerine göre güler, kahkaha salıverir, türkü söylerdim. Denizde de bir başıma iken doğal olarak böyleydim. Şimdi altmış yetmiş kilometro, kayıkta yalnız kalmak ne gezer. Bir kilometro yürüyünce oturup dinlenmek gerekiyor Birkaç gün önce Bodrum'a gitmiştim. Orada eski yarenlere rastgeldim. N'olacak fukara candan insanlar, balıkçı — çoğu ölmüş ya — hammal, bağçevan. Hepimiz birbirimizi görmekle içten sevindik. Bir sürü bastonlu moruktuk. Birbirimizin ne hale geldiğimizi görmek için aynaya bakmak gerekmiyordu; kendimizin neye döndüğümüzü görmek için karşımızdakinin suratına bakmak yeterdi. Hepimiz, an cemaatin bir kahkaha salıverdik. Ama hastalık insanın yüreğini yufkalatıyor mu ne? Sokakta çocuğuyla bir kadın dimdik durdu. Otuzunu aşkın güzel bir insandı, ama yüzü acı çekmişlikle oyuk oyuktu. «Cevat bey, ben Derviş'in kızı Belkıs'ım», dedi, gözleri yaşlarla doldu. Gözlerinde havayı sert bir kamçı gibi biçen acı bir çığlık vardı. Babası Derviş duvarcıydı, onu yeni hapishane duvarlarını yapmak için benim önümde saymanlığa çağırmışlardı. Adam, «Ben şimdiye kadar insanlara ev yaptım, hayvanlara da ahır. Onların duvar arasında hapis olacakları duvarı yapamam,» dedi. Zavallı Derviş bir iki ay önce merdivenden inerken düşüp ölmüş. Belkıs doğduğu zaman babası onu kundakta bana getirdi, «Adını tak!» dedi. Ben de, «Belkıs,» dedim. Ondan sonra Derviş altıncı mı, yedinci mi çocuğunu getirdi. Oğlandı, ona da, «Yeter» adını koymuştum. «Ben Belkıs'ım,» deyişindeki acı bana dokundu. Kendimi tutmak gayretiyle başımı öne doğru eğmeseydim, ve bir yana eğilmeseydim, oracıkta patlayıp hüngür hüngür ağlayacaktım. Kadının sesi bana «Divina Comedia» da:

Ricorditi di me che son la Pia
Sienna mi fe, disfecemi Maremma.

«Hatırla beni, ben Pia'yım, Sienna'da doğdum, Maremma bataklığında öldüm»ü hatırlattı. Belkıs'm çağırışı bana pek

fena dokundu. O eski Bodrum'u hatırladım. Sanki bütün kent bir aileydi, çok mutlu ve insancıl bir yerdi. Beni sabahın ikisinde, üçünde gelir uyandırırlardı. «Küçük Mehmet, Cevat Amca olmazsa ilacımı içmem» diyor diye. Eh bir ana ta ayağıma kadar gelmiş, insanı kırmak olmaz, homurdana homurdana kalkar giderdim.

Ama Bodrum'a seyrek ziyaretlerimde — kimi yol — bu anlattığımın tam zıddı tuhaf karşılaşmalar da oldu. Bir gün oranın bir kaymakamı beni evine akşam yemeğine davet etmişti. Karısı ve kızını takdim etti. Teşerrüf ettik. Resmi yemek oldu. Kaymakam boktan bir esprit yaptıkça, sanki pek hoş bir nükte yumurtlamış, nezaketen gülüyordum. Ertesi günü sabahleyin kızıyla bir kadın sokakta bana gülümseyerek ilerliyorlardı. Düşündüm, ana kız beni tanıdıklarına göre, yirmi beş yıl önce, ben Bodrum'dan ayrılmazdan önce tanımışlardı. Herhalde o zaman kadın ilkokulda altı yedi yaşında bir çocuk idi. Kadınla karşılaşınca ona «Maşallah ama da büyümüşsünüz, bakın hele, kızınız da olmuş ve büyümüş!» dedim. Bu minval üzere birkaç söz daha kattım. Kadın yüzüme delirmişim sanki, bir tuhaf baktı! Yahu bir gece önce yemekte teşerrüf etmiş olduğum kaymakamın karısı ve kızıymış. Sonradan kendimi topladım. Kırdığım potun farkına vardım, ama yürümüş geçmiştim yolculuğumda. Şimdi seksenlik Cevat Dede düşünce dünyasında, hâlâ çocukluk âleminde yaşıyor!!! Büyükada'daki evde ben beş altı yaşındaydım. Mutfağın yanında büyük havuz vardı. Mutfağın da çocuk yaşında bir çırağı vardı. Onunla beraber bir tahta parçasını kayık edinmiştik, oynuyorduk. Ama «Bir beyzade ahçı çırağıyla hiç oynar mı!» dediler. Oynamakta direnince de benle çırak güzel bir dayak yedik. Çırak bir beyzadeyi kendi dengi saydığı için, bir beyzade de pis ahçı çırağını kendi dengi saymakla alçaldığı için. Ebeveyn sayılan baba ana benden dört beş misli büyük devlerdi. Biz iki çocuk gökkuşaklarından ibaret bir cennette yaşıyorduk. Bu devler dumanlı olimposlarından, şimşek salarak ve gök gibi gürleyerek geilp kayığımızı kırarlar, gelin kuşaklarından yapılma âlemimizi başımıza yıkarlardı. Bizlere — yani iki çocuğa — «Yaramaz» derler.

Yahu biz iki çocuk mu yaramazdık? O kayığımızla okyanuslara meydan okuyorduk. Gidip Amerika'yı keşfediyorduk. Yıldızlara çıkıyor, onları pantolon ceplerimizdeki leblebilermiş gibi buluyor, yiyorduk. Dünyada bundan daha yararlı iş mi olur? Yaramaz ha! Yahu «Si jeunesse savait, si vieileesse pouvait», yani «Gençlik bilse, yaşlılık yapabilse» derler ya, tersini söylemeli: «Gençlik yapabilse, yaşlılık bilse». Yaşlılık yapma gücüyle güzelim dünyayı ilk dünya savaşından beri kendi suratına benzetti, yani cehenneme! Yok Cezayir savaşları, Kore savaşları, Vietnam savaşları vb. Hitler'in savaşına ikinci dünya savaşı dediler. Ne gezer! Birinci dünya savaşı başladı ve bitmedi. Hastalığın nöbetli devirleri ve kronik devreleri gibi sürüp gidiyor. Beş yaşında çocukken, Atina'nın yanında Faler var ya, orada deniz kıyısında evimiz vardı — babam Atina sefiriydi o yıllarda. Orada deniz kıyısında yanağıma bir tokat yemişim gibi Akdeniz'in büyüsüyle çarpıldım. Sonra Ada'da, bir de Boğaziçi'nde — Robert Kolej' deyken — yaşadım. Ama oraları Akdeniz değildi, açıklıkları yoktu. Marmara'nın köpüğü bana hep sabun köpüğü etkisi yaptı. Herhalde Giritlilikten mi ne, bende galiba Bir Akdenizlilik var, bir Bizans ve Bizantinizm nefretiyle. Kalebent olarak Bodrum'a gidesiye dek, Büyükada'da mutfağın yanında topuk altında çiğnenip kırılan kayığım yamyassı ezik kaldı. Neyse siz Mavi Yolculuğa çıkıyorsunuz. İki gözün birisi hasta olunca öteki göz de, par sympathie, hastalanırmış, bunun tam aksi de oluyor galiba. Ben Mavi Yolculuğa gidemiyorum, neyse siz Mavi Yolculuklara çıkıyorsunuz bari. Mavi Yolculukta gördüğünüz doğa parçalarını siz de içeriyor ve siz de o güzelliğin gönülde bir parçası oluyorsunuz. Bu iş sizde otomatik olarak oluyordur. Siz isteseniz de istemeseniz de (burada istememek söz konusu olamaz), «vous vous incorporez avec le paysage matériel que vous voyez.» Siz böyle bir çeşit fena fillaha uğrarken, sizi düşünerek ben de öyle tadına ve hoşluğuna varıyorum par sympathie. Ne derlerse desinler doğa masumdur. Siz de onunla gönül birliğinde oluyorsunuz. Şöyle koltukta mı, katı tahta bankoda mı, ya da güverte tahtalarında mı otururken, belki gömleğinizin birkaç

düğmesini iliklemesini unutmuşsunuzdur. Mavi rüzgâr serin serin eser, yakanızı açar, ne tadına varılmaz mutluluktur o. Cigaranızın dumanı mavi gökte mavileşir, güneş çıplak ayağınızın üzerine yayılıp sıcak sıcak okşar. Gürdüğünüz sanki hoş bir rüyadır. Hey Hayyam nerdesin? Zavallı Hayyam denizden de, Mavi Yolculuktan da yoksundu. Kim bilir bir Mavi Yolculuk için kaç rübai yazardı. Fuzuli «Kapım açmaz badı sabadan gayri» demekle, badı sabanın kapısını açıştaki püf noktasını yitirmiş. Zaman olur ki saatlar farkına varılmadan yıldırım gibi geçer. İnsan bir saatta yüz yıl yaşar. Bu işte tık tık işleyen İsviçre'nin Lonjin gibi, Omega gibi en doğru işleyen saatları bile birden çıldırırlar, bir iç açıklığı duyarak ve ipin ucunu kaçırarak, hızla yallah çat çut deyerek, saatları harıl harıl dökekorlar ve puslanın dört rüzgârına «Al sana! Al sana!» diye savurup atarlar. Saatlara «Yaşamakla meşgulum, siz bana karışmayın vesselam!» dersiniz. Çam gölgesine palamar bağlayan kayığınızda gecikebilirsiniz. Artık saatları kaldırıp denize atabilirsiniz. Işık içinde geçen günü saatla değil acıkmakla, ve uyanıklığı hülyaya da, rüyaya da dönüştürmekle ölçebilirsiniz. Koskoca yıldızlar muvacehesinde başka ne yapılırsa utanmazlık ve edepsizliktir. Bilin ki her şeyle, herkesle, her yerde asıl gerçekte sizle beraberim! Yaşa! Bir Akdeniz âlemidir bu. Oksford (Oxford: ox=öküz demek, ford=geçit) Michaelmaster'in idi. Bütün üniversiteler Oxford ikliminin güzelliği dolayısıyla o üniversiteden uzaklaşmak zorundaydı bir iki ay için, yaşım on altı mı, on yedi mi neydi*. İstanbul'a gitmeye karar verdim. Londra'nm da, Paris'in de berbat havasından kurtulacaktım. Vapurla Marsilya'dan kalkacak, Adriyatik'ten geçecek, ordan da Pire, İstanbul, Büyükada. Büyükada, Robert Kolej kadar kasvetli değildi, ama boyuna Büyük Tur,

* Bu tümceyi pek kolay sökemedim, iki renk mürekkepli kalemle yazılmış, belki Balıkçı tümceye başlamış, sonradan tamamlanmış. Michaelmaster dediği acaba nedir? bilemiyorum. Bu mektubun ölümünden bir yıldan bir az fazla zaman önce yazıldığı ve kendisinin o sıralarda çok hasta olduğu unutulmamalı.

Küçük Tur diye tur atarak insan dolap beygirine dönüyordu. Oxford, Londra, Paris'ten sonra Marsilya'ya geldik. Deniz kenarına varınca, Hey! Hey! Akdeniz'di önümde göz alabildiğine dek ışıl ışıl bir güneş çakışı ve ışılıntı (Fransızca scintillant, İtalyanca sintillante, Türkçe ışılıntı gibi). Heyecandan onca sarsılmıştım ki, iki bavulumu karada unutarak vapura atladım. Vapur hemen kalktı. Kadınlı erkekli otuz kırk kadar yolcu vardık. Korsika, Sardenya bir yanda, öteki yanda İtalya, Napoli, Vezüv, Stromboli ateşli bir nabız atarak yanıp sönüyordu. Sonra Sicilya, Etna yanardağı. Geceleyin bir balıkçı kalabalığı kayıkları arasından geçiyorduk. Her kayık ışık yakıyordu. Gökte yıldızlar pırıl pırıl, denizde de yıldızlar pırıl pırıl, kimi yol aşka gelen bir kayıktan bir türkü sivriliyordu. Oxford, o buz gibi karanlık cehennem ta arkada kalmıştı. Orada bunca üniversiteli öğrenci arasında bir müzik dinleyene rastgelmedim. Kimi yol sabaha dek müzik dinlemem bir skandal oluyordu. Yalnız şarap âlemlerinde «For we are jolly good fellows, and so say all of us» diye güya bir şarkı tuttururlar, çoğu zil zurna sarhoş olarak sedye ile apartmanlarına taşınırlardı. Herkesin yatak odasında tavana yakın bir pencere vardı küçük. Bir iki kez hizmet eden adamın o pencereden içeriye baktığını gördüm. Yatakta erkek erkeğe, çift çift yatıp yatmadıklarına bakarmış. O sıralarda yeni bir kelime türemişti Oxford'da, yarı asil anlamına gelen «simili nobilis» sözünün kısaltılmış şekli «snob» olmuş ve bu snob sözü züppe anlamına dünyaya yayılmıştı. Yeleğin son düğmesini iliklememek moda olmuştu. Çünkü bir gün Kral Edward iliklemesini unutmuş. Al sana snobizmi!

Ben o zaman ya on altı, ya da on yedi yaşımın içindeydim. Vapurda bir Rum kızı vardı, esmer. Ya benim yaşımda, ya bir iki yıl büyüğüm. Vapur Adriyatik denizinde, Korfu'ya uğrayacaktı. O kız gelir, benimle konuşurdu, Rumcayı çok iyi bildiğimi söylerdi. Ben arasıra yalnız kaldıkça, *Sevilla Berberi*'nden ya da *Karmen*'den bir arya mırıldanırdım. Güzel bir bariton sesim vardı. Vapurda büyük salon alt kattaydı, yukarda güvertenin üzerinde küçük bir salon daha vardı, kapısı güverteye açılırdı. Piyano oradaydı, oraya kimse uğ-

ramazdı. Kız bir akşam: «Yukarı gelin de ben sizin şarkınıza eşlik edeyim» dedi. Eh yukarı çıktık. Oturdu piyanoya, bir seri nota tıngırdattı, sonra: «Burası çok sıcak, güvertede hava alalım biraz,» dedi. Kapıyı açıp güverteye çıktık. Bu üst salonun arkasında sıralar vardı. Oraya oturduk, kimse yoktu. Üst salon yapısı da kumanda köprüsünden görülmemize mani oluyordu. Orada «bir savleti şimşiri sinan» vaki oldu, bir öpücük fırtınasına uğradım. Ama yalnız deniz vardı, bir de dümen suyundan yiyecek kapan martılar. Eni konu kaldık yukarda, güneş batarken indik. Kız ertesi günü Korfu'ya çıkacaktı. Bir gecemiz vardı. Kız, «Bu gece senin kamarana geleceğim,» dedi. «Tharto sesena ti nihta». Gece herkes kamarasına çekildikten sonra, kapım yavaşça açıldı. Geldi. Birbirimizi tepeden tırnağa dek birbirimize ziyafet çektik. Ertesi gün sabahleyin Korfu'ya vardık. Güzel ada. Vapur bir saat Korfu'da kalacaktı. Karaya çıkmak için kayığa bindik. Rum kızı kayıktaydı; babası mı, amcası mı yaşlı bir adamla. Bana baktıkça, herkesin ne diyeceğine aldırmadan hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Ben ağlamadım, ama o hali gözümün önünde kaldı. Ne adını, ne adresini bildim. Şimdi o da bir cadalos olmuştur. Hayır! Hani Rembrandt'ın ihtiyar kadınları vardır, yüzleri çapraz kırışıklıklarla biçilmiş, bin bir kırışığın her biri sanki içten bir gülümsemedir. Rembrandt'ın o yaşlı kadınları gerçek kadınların portresidir. Onların yanında Botticelli'nin Afroditi hayalidir, bu gerçek kadınlara kıyas Afrodit yaya kalır. O vapurdaki kadın inşallah yaşıyordur. Ölmüş olduğunu düşünmeyi hiç istemem. Bir Rumca türkü vardır: «Dostla kayıkta, gece durgun sularda, geceleyin, gezerken — olla ya sena e milissame — hep senden söz ettik uzun uzun. Bu da geçmişlerin ruhuna bir fatiha, bir selam olsun.

Fransızca bir Provençal dergi yazdığım «Le sixième continent» — Altıncı Kıta — yazısını basmış. Onun üzerine bir başka Provençal aylık dergi, aynı espride «La jeunesse éternelle de la Méditerranée» — «Akdenizin ölümsüz gençliği» — diye bir yazı ısmarlamıştı. Hastalıktan kalkınca yazıyı yazacak beş altı günüm kalmıştı. Gene de işe koyuldum. İngiliz-

ce yazıp Fransızcaya çevirmeyi düşünüyordum. Neyse dergiden bir mektup geldi; hasta olduğumu biliyorlardı. Dergi «Demain le Sud» — Yarın Güney — diye bir dizi yazı basacaktı. Akdenizin Gençliği yazım da o dizinin bir tanesi olacaktı, hem de en güçlüsü. Neyse dergiden gelen mektup imdadıma yetişti...

— *Burada Balıkçı Fransızca mektubu aynen alıp kopya etmiş. Anlamı şu: Dergi bu özel sayıyı bahara yetiştiremeyecek, sonbahara basacakmış. Böyle olunca, Balıkçı'nın rahat rahat yazması, tam iyileştikten sonra yazıyı yaza hazırlayıp yollaması isteniyor. Çok nazik, tatlı, insanca bir dille yazılmış bir mektup.* —

Nefes aldım yahu! Şimdi bol bol vaktim var turnayı gözünden vurmak için. Dikkat etsene, bu mektubumda baştan beri hep Akdeniz havasındayım. Yazıda bu yazdığım olaylardan söz etmeyeceğim, ama bu sana yazdığım anılar beni Akdeniz'in ölmez gençliği havasına sokuyor, o havayı soluyorum. Yazacağım yazının sözlerini mozayik döşermiş gibi teker teker seçip sıralamak artificiel, yapay olur. O Akdeniz havasından tek bir gönül atılışıyla yazılan mutlaka daha etkili olur. Dünyanm her yanından, İskandinavya'dan, Kuzey Rusya'dan, Çin'den vb. insanlar Akdeniz'e gelirler. Gelince de kendilerinin siftah yurtalarına dönmüşler gibi bir duygu duyarlar. Sanki yurtları Akdeniz'miş de, kaderin bir talihsizliği yüzünden asıl yurtları olan Akdeniz'den — geldikleri ana dek — yoksun kalmışlar. O İskandinavya vb'de kendi gövdelerinden bile yoksun kaldıklarını düşünürler. Öyle ya kürklerle, yünlerle ayılara benzerler. İnsanın kendi çıplak bacağının öteki bacağına sürtünmesi bile bir okşayıştır. Atina felsefesine göre varlıkta en büyük fenalık maddedir, ikinci fenalık da gövdedir. Sokrat ve Platon ile Aristoteles cenapları, «Bir insan ne kadar gövdesinden ayrılırsa, o kadar filozof olur, o kadar ruh olur, gerçeği de ancak ruh bulabilir, ona ancak ruh varabilir,» derler. Hoppala! Oysaki bu görüş Ak-

deniz sanatının tam zıddıdır. Mısırlılar, Minoen Giritliler ve Atinalı, sonradan da Bergama yontucuları bunun tam aksini saptadılar. Yontuculuk ve öteki plastik sanatlar Akdeniz'de gelişmeyip nerede gelişirdi? Sana *Ey Koca Yurt* kitabını göndermemiş olduğum için kırılmışsın, ey Sabah! Yahu «Bak ne marifet yaptım!» diye o *Ey Koca Yurt* rezaletini hangi yüzle sunabilirdim? Kitabın basılarak ne hale geldiğini görünce, mavi gökler kapkara zindan kesildi gözlerimde. Cennetin melekleri can evlerinden sanki vurulmuş keklikler, asık kanatlarla göklerde karlar gibi lapa lapa yağmaya koyuldular. Ta göğsümün ortasında bir yumruk yemişim gibi nefesim kesildi. Ancak son sıralarda kendime gelebildim. Kendime gelmemin de nedeni bir ikinci baskı yapılacakmış. Bir ültimatom verdim. Kitap benim tarafımdan tashih edilecek, kitabı kaynana zırıltısına çeviren resimler silinip süpürülecek. Kitabın başında Venüs, Here, Atena güzellik yarışmasına paralel olarak gerçek bir güzellik yarışması yapmıştım Hacılar'daki Ana Tanrıçalar ve Fransa'daki, Almanya'daki ana tanrıça heykelciklerine kıyasla. O kıyaslama davulcu osuruğu gibi gürültüye gitmiş. Kitabın asıl anlamını veren bir ek de hiç konmamış. Neyse, birçok şeyler daha düzeltilince kitap benim istediğim gibi olacak. Kitabın ancak bir yanı, bu yapıtta varmak istediğim amacı belirtiyor. O da Batının romantizmi dolayısıyla: Hellenlerin doğaüstü yaratıklar sayılmasına karşı, insansal tepkisi. «The glory that was Greece», Hellenistan'ın kültürdeki şanlı yeri. Bunun kökünde Hıristiyanlık var. Hıristiyanlık gevşeyince, «The glory that was Greece» kültürel bir gelenek olmuş Batıca. Bu görüş tek başına dursa gene neyse, ama Batı emperyalizminin Grekler ve Hint-Avrupalılardan başka köle edindikleri hemen hemen bütün insanları horlama sonucunu vermiş. Bu böyle olunca, humanizma lafı laf ola padişahım!!! Böylece üçüncü dünya insanları hep bir Batı taklitçileri, bir Batı ersatz'ı sayıldı. Bu, Batılıların dünyayı köle etme kibir ve gururundandır. Asıl en kötüsü, Hint-Avrupalıların başka bütün insanları kabiliyetsiz saymalarıdır. Ve bu kanıyı bütün üçüncü dünyanın aydın çoğunluğundaki uslara bir aşağılık kompleksi olarak yerleş-

tirme çabalarıdır. Oysa Batı uygarlığı tarihi görevini yapmış, artık yozlaşma yolunu tutmuştur. Hellenler üst insanlar değil, kusurları ve meziyetleriyle alelade insanlardı. Kimi yol objektif olarak bir Hellenistan tarihi yazasım geliyor. Ama yazsam kim okuyacak? Avrupailerin bu kanılarına cepheden saldırmak boşunadır kanısındayım. Çünkü kuşaklar süresince, çocukluk çağından beri yapılmış telkinleri, ve çoğu yalan olmakla beraber, tekrarlana tekrarlana kutsal bir gerçek düzeyine getirilmiş olan kanıları yıkmak kolay değildir. Onun için «Altıncı Kıta» yollu ve «La jeunesse éternelle de la Méditerranée» yollu çevirme taktiğinin (yani cepheden taarruz değil) daha iyi sonuçlar vereceğine inanıyorum. İlişikte Lachenal'in bir kartpostalını gönderiyorum. Berhama sergisine* bir açılış yazısı yazmamı istediler. Hastaydım, yazamadım. Kartpostaldan Serginin kataloğunda «Altıncı Kıta»dan parçalar aldıklarını ve katalogu gönderdiğini yazıyor. Katalog gelmedi. Oysaki seçilen parçalardan onları asıl nelerin etkilediğini anlardım. Sana mahut kitabı, yani *Hey Koca Yurt*'u gönderiyorum. Sana gönderdiğim kitabı düzeltmedim. Az önce Azra'ya gönderdiğimi düzeltmiştim düzeltebildiğim kadar. Ama okumana lüzum yok, ikinci baskı çıkınca okursun. Azra'ya mektup yazdım, ama mektubu alıp almadığını bildirmedi. Sana da bu mektubu gönderiyorum. Senden de ses çıkmayacağını biliyorum. Sanıyorum. Ama sabahtan beri bu mektubu yazmakla yoruldum vallahi. Azra'ya da yazmıştım, bir cümleler curcunası halinde. Düşünceler perende atarak tam hızla geldikleri için, bir önceki cümle düzenli bir dizilişle kâğıtta geçit resmi yapmadan önce, onu izleyen cümle bir öncekinin üzerine yallah! birdir bir deyerek hopluyordu. İkisi de kâğıta yuvarlanıyordu. Bir kargaşalık oldu ki deme gitsin. Hele aceleyle arkadaki tümcek öndekini [güm] diye başıyla toslayınca, cümle tümcek değil, «bümcek» oluyordu. Azra bur karmakarışık şeyin neresine

* Balıkçı «Berhama exposition'una» diye yazmış. Sözü geçen kartpostalı bulamadım. Bu mektup da Sabahattin Eyuboğlu'nun ölümünden sonra elime geçti. Kartpostal yoktu. Berhama dediği İtalya'daki Bergama şehri olsa gerek.

cevap versin yahu! Neyse beni sorarsanız iyiyim yahu. Eskisi gibi önüm açık değil, dört yanım apartman duvarlarıyla çevrili. Ama çok şükür apartmanların camlı pencereleri var. En tepedeki pencereler. En tepemdeki katın pencereleri güneş batarken renk fırtınalarını görüyor. Gördüğünü önümdeki apartmanın camlarına angılıyor. O da odamın duvarının küçük bir parçasına günün elvedasını bir müzik finali gibi tattırıyor. Eh yeter! Kimi yol oturup dalıyorum acaba dünyanın kabadayı bir filozofu mu, yoksa en muteber koca bir eşeği miyim diye. İster filozof, ister eşek olayım, duvarda angılanan küçük bir pembelikle mutlu oluyorum ya. Bir az sonra Mavi Yolculuğa gidecekmişsiniz, eğer o yolculuğa giderken yolunuz İzmir'den Bodrum'a düşecek olursa, beni İzmir'den alın, sizinle Bodrum'a giderim, bir gün kalırım, sonra İzmir'e dönerim. Eh merhaba iki yanaklarından da öperim.

Cevat

Balıkçı'dan Azra'ya (Son Mektup)

Tarihsiz

«Canım Canım Azra, sana kitap göndermeğe geciktim. Çünkü onca umutla yazdığım kitaptan, yedi kat yerin dibine geçercesine utandım. Zaten kitaplar piyasaya çıkarıldıktan iki ay sonra — yazarın payı deye — bana gönderdiler Ama piyasaya çıkarılır çıkarılmaz da, yazar payını gönderselerdi bile, yine geciktiğim gibi gecikecektim. Piyasaya çıkarılır çıkarılmaz, merakla bir tane satın aldım. Fena hastaydım o zamanda, komaya girmiştim. Doktorlar karaciğer enfeksiyonu, sarılık marılık, daha bir sürü teşhisler koydular. Müthiş sancıyla ateş on beş dakika içinde 37.5 dan 39.7 ye fırladı. 83 yaşında 39.7 ateş hiç de hoş olmuyor. Gözümü açtığım zaman başımda üç doktor gördüm. Neyse ateş düştü ama pek halsiz bıraktı beni. Bir türlü kendime gelemiyordum. Ben ki elli atmış yaşında günde seksen kilometroyu rüzgâr gibi uçabilirdim, şimdi bir kilometro yürüyemiyorum, oturup dinlen-

me zorunda kalıyorum. Yalnız hastalığın kafama hiç yıkıcı etkisi olmadı. Tansiyonsa hastalıktan öncesi gibi hep düşük, 12.5 larda. Fortifiyan ilaçlar verdiler ama ayağa kalkarken bütün ek yerleri menteşelerim, değişik makamlardan gıcırdayıp cazırdıyorlar, sanki cazbandı yutmuşum. İşte tam o sırada kitabı piyasadan satın aldımdı. Ateşim normaldi, ama kitaba göz gezdirince ateş 38.7 ye çıktı. Bu birkaç gün devam etdi. Kitap büyük bir hayal kırıklığı oldu. Kitabı tashih ederek sana gönderiyorum. Ama onu istediğim kadar tashih etseydim, gene de kitap benim tam yazdığım kitap değil. Evel emirde, kitabın akışına (sık sık, ve olur olmaz yerlerde bir sürü satırbaşları açılarak, ve sözün ortasına, küçük intipüften resimler kondurularak ve habire sözü keserek) adamakıllı ket verilmiştir. Sonra her kitabın izlediği bir doğrultu ve yörüngesi vardır. Önemsiz bir çeliş — yani bir milimetronun onda biri kadarınca bir çeliş — kitabı yörüngesinden çıkarır, ayarını bozar. Ben aceleyle el yazımla yazıyordum kitabı. Şadan daktilo ediyordu...»

Balıkçı gene de yılmaz, bu yanlış anlamalara bir çok örnekler göstererek düzeltmelerini yapar. Bir ara şöyle der:

Yahu ben bu dünyaya bir daha gelmeyeceğim. Dağların, suların nasıl akdığını görsünler ki, gözlerim açık kalmasın. Yani bu birinci baskıda uğradığım hayal kırıklığını düzelteceğim.

Sonra uzun uzadıya Meleart'ın Çatalhöyük kitabını inceler. İki boğa boynuzu resmi çizer 3. sayfaya. Sonra sayfaların numaralarını vererek her sayfadaki yanlışı vurgular, düzeltir, bu parçalar mektupta çizgilerle ayrılmıştır. Ardından Fransızca metinler gelir, arada Türkçelerle. Yazmağa koyulduğu «La jeunesse éternelle de la Méditerranée» yazısından söz ederek şöyle der:

Biz de olur dedik, şimdi benim yazı sonbahar başında basılacak. Vaktim var bol bol! Arada bizim vieillesse sözümü kesmez, bir de éternité'ye göçmezsek. Ondan sonra aya gi- Bu dünyamızı kirletmekten, bozmakdan sakınmalıyız. Aya gitmek fensel bir iştir. Denemeye dayanan fen de İonya'da başladı. Ve Atina oluş doğrultusuna ket vermeseydi, yirminci yüzyıla beklenmezdi... Önce dünyayı yamyassı sandılar, sonra toparlak olduğunu anladılar. Sonra topa benzeyen bir top, bir pırlanta olduğunu anladılar. Herhalde eşi daha olmayan bir mücevherdir bu dünya. Bu dünya cosmos'un şaşılacak bir harikasıdır. Bu toparlağın her yanı mavi havayla sarılıdır, kapkara bir zemin üzerinde. Belki de cosmos'un biricik harikası, çünki koca evrende böyle bir ikinci harikanın bulunup bulunmadığını bilmiyoruz. Şunu biliyoruz ki evrende bildiğimiz parlak ya da sönmüş yıldızlar arasında bunun gibisi yoktur. Onun mavi havasını solumak, sular ve denizlerinde yıkanmak hoştur. İnsan bu dünyaya gelmezden önce bu dünya onun için yaradılmıştır.

Doğduğumuz dünyanın hepimizin dünyası olduğunu anlamalıyız, onun şuuruna varmalıyız. Dünya daralmıştır artık. Bu dünyamızı kirletmekden, bozmakdan sakınmalıyız. Aya gidilmekle dünyamızı objektif gözlerle görmek mümkün olmuştur — berbat yazıyorum Azra, ama uğraşınca güzel bir şeyin çıkacağını sen anlarsın, güzel çıkmazsa yırtar atarım. Şimdi havanın ve denizlerin kirlenmesine engel olunmak üzere hazırlanan milletlerarası örgütler düşünülüyor. Okyanusun dipleri de milletlerarası bir komisyon tarafından bütün insanlığın müşterek malı sayılıyor. Bugün aya gidilir dünyamıza aid problemler çözüldükçe, öteki yıldızları kolonize etmek mümkün olacak...

Burada aya gidişin asıl İonya'da başladığı belirtilir.

Sokrates bir öğrencisine astronomi için ne düşünürsün deye sorar. Çocuk mevsimlere faydasından, denizciliğe yararından söz edince, Sokrates hemen gürler, horlayıcı bir ba-

kışla: «Sizin faydasız şeylerden nasıl korktuğunuza şaşarım!» der. Sanki felsefi şeylerin hep faydasız olmaları gerekmiş! Asıl astronomi yıldızlarda ve gök varlıklarında değil de, onların çok yükseklerinde ve ötelerinde ruhla görülecek ebedi hakikatlerde imiş. Bak yediği halta! Yani Platon kafası dünyaya egemen olsaydı, aya gidilmez, ideal Ay ile uğraşılırdı. Ama «İdeal Lune»e gitmek için insan lunatik olurdu. Ben burada stop ediyorum, Azra. Senin başını epeyce ağrıttım. Ama senden başka yazacağım bir kimse de yok. O da bana kâfi. Hastalık nöbetleri arasında, j'avais la joie de revivre jusqu'à ses plus petits détails les temps que nous avons passé ensemble. Seni öperim Azra'cığım.

Cevat'ın

Yarın Bodrum'a gidiyorum. Bu mektuptaki kimi saçmalıkları bağışla!

Azra'dan Balıkçı'ya (son mektup)

İstanbul, 13 Temmuz 1973

Benim canım canım Balıkçı'm.

Şadan'm düğününe gelemedim, o sırada seni de göremedim. Ama şimdi evdeymişsin, telefonla da konuşmak olmaz, sevmezsin, bari birkaç satır yazayım diyorum. Mavi kâğıt üstüne de olsun, öylesini daha çok seversin, sen canım canım mavi ustam! Epey zahmetin var diye biliyorum, ama sen zahmetin var mı yok mu diye bilmezsin bile, kendi mavi düşüncelerin, insanca güzelim fikirlerinle, kafanda gür biten çiçeklerinle baş başasın. Eh, çiçek ve bitki dediğin de insanın kafasında olmalı. Senin kafandan fışkıran gibisini de ben görmedim. Merhaba can, merhaba!

Biz bu ayın 25'inde Mavi Yolculuğa çıkmak üzere İzmir' den geçeceğiz. Bir yirmi kişi kadar grup topladım, hepsi gen-

cecik, kimi eski Mavi Yolcu, kimi ilk defa geliyor. Eh, başlarına geçip bir şeyler göstermeye çalışacağım. Asıl çıkış noktamız Marmaris, ama ben gemiye Bodrum'dan bineceğim. Birkaç gün önce gideyim de Müntekim'i biraz göreyim diyorum. Sonra Antalya'ya kadar Lykia kıyılarını gezeceğiz. Bu defa önceden çok hızarlıklı olalım dedim ve bir sürü güzel harita ve kitap buldum, her Mavi Yolcuya bir şehrin sorumluluğunu verdim — hoş her şeyi ben önceden yazdım ya ona göre her sorumlu kılavuz görevini görebilecek. Epey çalıştım. Şimdi de o meşhur Fellows var ya, Xanthos'u soyup soğana çeviren, onun ilk yolculuğunun güncesini çeviriyorum. Ne yapmışsa Xanthos'a ikinci gelişinde yapmış, yani anıtları söküp götürmüş, onun kitabını bir türlü elde edemedim. Adı *Discoveries in Lykia*. Bakalım, Güngör Dilmen'in bir arkadaşı Londra'dan gelecek yolculuğa, ondan istedim kitabı, belki bulur getirir. Dönüşte bir kitap olsun istiyorum, oraları daha pek yazılmadı Türkçe olarak, üstelik de bakir orman gibi bir şey. Ne tuhaf Türkiye kıyılarında böyle kimsenin bilmediği yerler kalması bu çağda! Ama sen olmasaydın, Gökova da öyle kalmaz mıydı? Hoş, kalmadı da ne oldu, turistlere açtığın Bodrum'u merak ediyorum. Bir çeşit Saint-Tropez olmuş. Ama gene de bizim Bodrum'dur ya, sabahın beşinde denizin sütlimanlığını bir sen bilirsin, bir de ben. Tuhaftır, ama ötekiler, Sabah bile ilgilenmezdi Bodrum'un kıyı sabahıyla. Hatırlar mısın, beni ilk oraya götürdüğün gecenin ertesi sabahı, o harup kokan handa uyanmış bakmıştım ki sen yoksun, sonra pencereden aşağı uzanmış, seni elinde bir dizi balıkla gelir görmüştüm, dimdik, çevrende MERHABA CEVAT BEY'ler çakıyordu. «Nasılsınız, Cevat Bey?» deyince de sen nasıl olduğunu söylemeyi beceremezsin. «Nasıl olacağım, iyiyim herhalde,» dersin.

Bilgi benim *Mavi Yolculuk*'un ikinci baskısını yaptı, kitap elime yeni geçti, sana bir tane postalayacağım. Kapağı hoş oldu, o da benim çektiğim bir dia, içinde de bir Bedri Rahmi'nin sizin 1946 yolculuğunuzda Paluko'dan yaptığı bir desen, bir de benim o meşhur Çakır Ayşe fotoğrafım var, ama o kadar iyi değil, bir az silik. Göreceksin.

Eh, başka bir şey pek yok, iş bol bol, oraya buraya koşuşma. İstanbul bildiğin gibi tadsız, daha yaz bile gelmedi adamakıllı. Deniz ise sokaklar kadar pis. Girmek değil, yakından bile bakılmaz. Şadan Marmaris'ten bir kart yazmış. Ne seviniyorum o çocuğun mutluluğuna! Sen ona kitabında bir şeyler yazmışsın, olduğu gibi bana kopya edip gönderdi. Talihimiz oldu bu gençle, böylesi temiz ve hakikatlı az bulunur.

Canım canım, Sina da ordaymış, en başta oğullarına benden sevgiler söyle, onları çok seversin ya, eh ya onlar da seni! İsmet ve Aliye'yi ve bütün çocukları candan öperim. 25'inde uçaktan inince doğru Ismet'e gelirim, olur mu? Şadan orada olmayacak, ama baldızı Necla herhalde beni alır, size getirir. Merhaba, canım canım canım, yakında gelir öperim seni.

Azra'n

Bana son mektubunda dediği gibi, daha doğrusu onun mavi naşı gitti Bodrum'a. Biz de onunla birlikte. 14 Ekim 1973 seçimlerinden bir gün önce cumartesi öğleden sonra — bana Sabahattin'in ölümünü bildirdikleri saate yakın bir saatte — telefon geldi Balıkçı öldü diye. Bekliyordum. İşkencesi sona erdi diye ferahladım. Ertesi günü öğleyin oyumuzu kullandıktan sonra gidecektik. İzmir'e Füreya ile. Ben kılığımı hazırlamıştım bile: Balıkçı gibi lacivert tayyör, içine sarı gömlek ve başıma mavi eşarp giyecektim. Sabah oyumu gittim Şişli Terakki Lisesi'nde Ecevit'e verdim. Füreya ile Yeşilköy'e vardık. Bir de ne bakalım bir dost: Meriç orada. Bindik geldik İzmir'e. John ile Dodo bekliyorlardı bizi. Meriç beni evine aldı. Anacığı, yatalak ninesi beni ne güzel kucakladılar, sevdiler. Yemek yedik, korkunç bir lodos fırtınası esiyordu. Balıkçı'nın evine gittik, önce kendi katına, Hatice Hanım'ı öptüm, odada Balıkçı'nın yattığı yatak boştu, hastaneye götürmüşlerdi naşını. Yatağın yanında kocaman bir çelenk duruyordu. Ecevit göndermiş. Kara haberi duyar duymaz telefon etmiş, «Yardım yapalım,» demiş. Yar-

dım da gerekliydi, çünkü İzmir cenaze arabası Bodrum'a kadar götüremezmiş Balıkçı'yı, çıkamazmış şehir sınırları dışına. Çıkamadı ya sonunda, bir minibüse bindirdiler tabutu. Sonra İsmet'in katına çıktık. Sonra Meriç'e döndük, televizyonun önüne geçtik, sabah saat 3'e kadar dayanabildim ben. Orada bir ekip olmuşlar, seçim sonuçlarını bildiriyorlardı, ama o kel kafalı adam besbelli sevine sevine fena haber veriyordu. Dayanamadım yorgun da değildim, başka bir şeydi. Yattım uyudum. Ertesi sabah dokuzda evin önüne geldik. Bir minibüs geldi, Sina, Musa Baran bindiler tabutun yanına. Balkonda Hatice Hanım ve komşuları bağıra bağıra ağlıyorlardı. Çıktım yukarı. «Bacım,» dedim, «ağlama, Balıkçı bunu sevmez.» Cumhuriyet gazetesinin yazarları beni otomobillerine çağırdılar. Füreya da bizimle geldi. Yol ne kadar sürdü bilemem, arabada çok konuşuyorlardı, başım zonkluyordu. Biz öndeydik. Bodrum'a yakın tepede, şehir manzarasının görüldüğü, Torba yolunun ayrıldığı yere vardık ve indik. Bir konvoy otomobil vardı ve birçok bekleyen insan. Güzel gencecik insanlar, çoğu kadın. Gülriz Sururi geldi öptü beni. Bir de polis, Mustafa Yeşilova, yakışıklı bir adam. «Hocam,» dedi bana. Meğer aktör olacakmış, ben ona bir dersler mi ne vermişim. Kahvede bir çay içtik. Nasıl içten bir hava seziliyordu ta Bodrum'un ötesinde. Mustafa trafiği idare ediyordu. Bir de üstü açık bir cenaze arabası vardı, masmavi bir çelenk. Bodrum çiçekleri, o mavi çiçeğin adını unuttum, ama ne olacak, hepsi Balıkçı'nın çiçekleriydi. Cenaze minibüsü geldi, boca ettiler Balıkçı'yı. Sonra konvoy Bodrum'a indi. Biz çok arkada kaldık. Daha şehrin kıyısından ilkokul çocukları toplanmıştı, ellerinde çiçekler. O dul kalan bellasombranın önünden girdik şehre, sola saptık, ta Halikarnas Oteli'ne kadar yol dolu, dolu, ama nasıl dolu, sorma gitsin. Biz iskeleye — ta koyun dibinde bir iskelede bekliyordu Balıkçı'yı yükleyecek motor — vardığımızda cenaze motora bindirilmişti bile. Mavi mavi, ak ak motorun tepesinde. Biz de bindik. Sonra açıldık, bir de baktım sağıma soluma, üstleri insan dolu motorlar, beş on on beş, bir filo. Rüzgâr vardı, fış fış gidiyordu denizci Balıkçı, Koca Reis, dalgalar cümbüş

yapıyordu altında. Vardık iskeleye. Meydan dopdolu, gene okullar, çocuklar, gençler, ufak ufak, taze taze, mavi... Biri bir nutuk söyledi kurulan katafalkın önünde. Sonra bir ezan sesi duyuldu. İşte sonra cümbüş başladı. Cenaze katafalktan alındı, iki sıra insan, baktım ihtiyar, yamrı yumru Balıkçılar, süngerciler çarşının ta başından ta ucuna, duruyorlar, aldılar tabutu ellerinin üstüne, hayır parmaklarının üstüne, üstünde tek o mavi Bodrum çelengi bulunan tabut uçtu uçtu parmaklar üstünde uçtu, koşuyordum arkasından. Nasıl uçtu hâlâ anlayamam. Vardık camiye. Orada Müntekim'e rastladım. Sardı beni, kucakladı. Cenaze namazı okundu, ama uzaktan, öyle kalabalıktı. Beni bir arabaya bindirdiler, gene sardılar, sevdiler. Vardık tepenin dibine, indik, baktım dik bir tepe. Nasıl çıkarılacak tabut oraya. Gene iki sıra oldular. Gene parmaklar üzerinde uçtu tabut ta yukarı. Çocuklar ellerinde birer sopa, ellerinde birer çiçek kadınlar çıkıyorlardı yokuşu. Vardık yukarıya. İki yanıma baktım: iyi seçmişti yerini Balıkçı. Bir yanda deniz gözüküyordu, girintili çıkıntılı bir koy, karşısında koca koca dağlar. Bütün Bodrum özelliği el altında. Başladılar mezarı kazmaya. Bütün halk yardım etti. Ben uzakta durdum, bilmem bir çiçek attım mı Balıkçı'nın çukuruna, atmış olacağım. Sonra başladılar toprak yığmaya, bulutlar kara kara birikiyordu, akşam olacaktı nerdeyse. İkindi namazına zor yetişmiştik. Toprak yığıldı, herkes çekildi, sonra Gâvur Ali yaklaştı, başladı toprağı elleriyle yoğurmaya, yalnız elleri mi, göğsü ile abanıyordu toprağın üstüne. Kara toprak, onu kucaklıyor, düzlüyordu. Bir şeyler söylüyordu elbet Balıkçı'ya, çilekeş dostuna. Balıkçı'nın son kez gördüğüm, kana kana baktığım ellerini anımsadım. O sıra birkaç damla yağmur aktı yüzüme, rahmet diye bir mırıltı dolaştı kalabalığı. Bir adam geldi, sardı omuzlarımı kendi paltosu ile. Dua okundu. Hep birden, çepeçevre. Sanki Balıkçı'nın sesi de vardı bu duada. Bir çömelmiş insan yığını. Böyle anlam güzelliği... «Madde empskyhos'tur, canlıdır,» derdi Balıkçı, öyle. Canlı ve devinekliydi bütün doğa insanlarıyla birlikte. Sonra bitti. Yavaş yavaş aşağıya inmeye başladı kalabalık. Balıkçı orada kaldı.

Yayımlayan : Anadolu Yayıncılık A.Ş.
Dizgi-Baskı Dizerkonca Matbaası
Kapak Baskı Mas Matbaası

Yayımlayan : Anadolu Yayıncılık A.Ş.
Dizgi-Baskı : Dizerkonca Matbaası
Kapak Baskı : Mas Matbaası

Cevat Şakir kendi çizgileriyle

Babası ve ağabeysi ile

3-4 yaşında

Babası Şakir Paşa, annesi ve kızkardeşleriyle

Kızı Mutarra ile

(Soldan Sağa) Sedat Simavi, Cevat Şakir, Ahmet Hikmet, Ercüment Ekrem Talu ve Süleyman Nazif

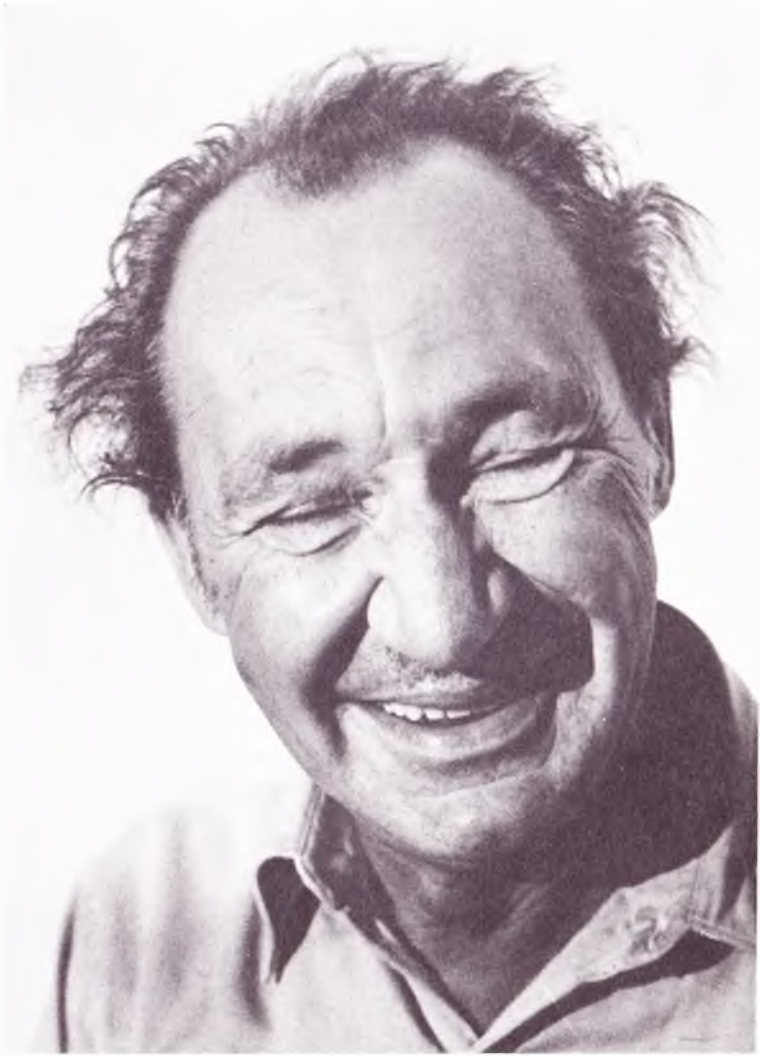

Kızları İsmet ve Aliye ile

Fotoğraf: Ara Güler (1954, İzmir)

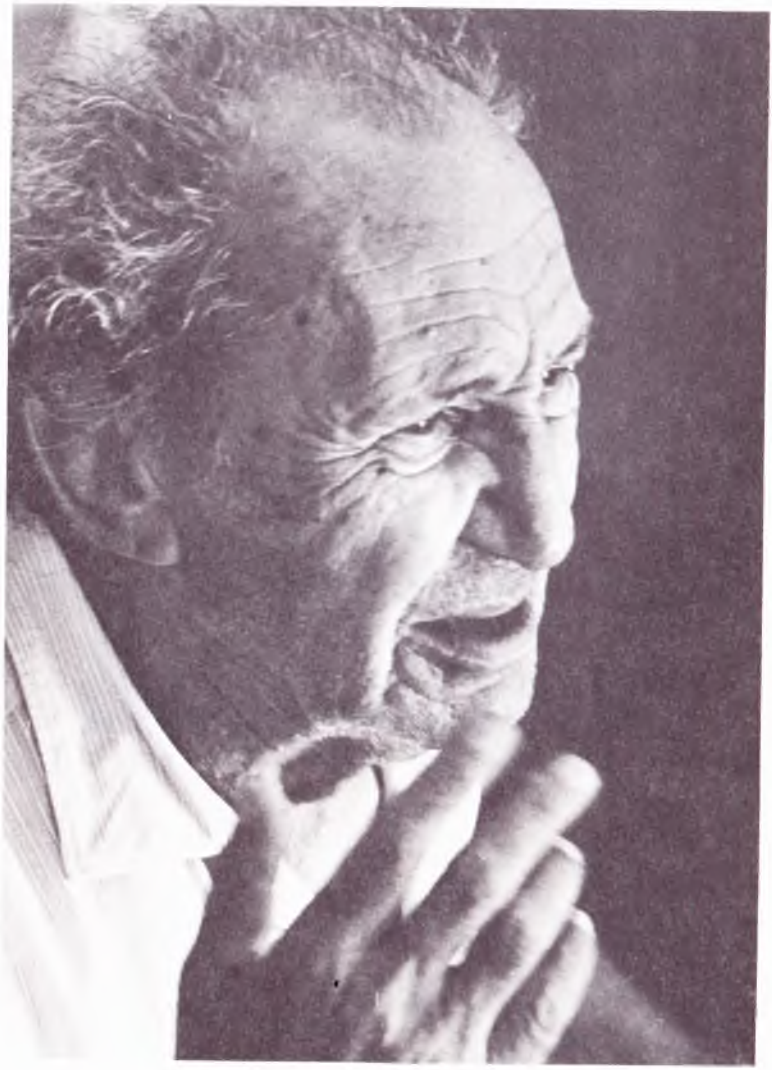
Fotoğraf: Ara Güler (1954, İzmir)

Fotoğraf: Ara Güler (1954, İzmir)

Şadan Gökovalı ve Azra Erhat ile (1967-68)

Fotoğraf: Ara Güler (1968, İzmir)

Cevat Şakir'in ressam Rasin tarafından yapılmış bir portresi

Azra Erhat, Cevat Şakir'in mezarında

Birçok roman ve öykülerinin kahramanı Çakır Ayşe

Cevat Şakir'in arkadaşı Gavur Ali

"Halikarnas Balıkçısı bu mektuplarıyla yeni bir tür yaratmıştır. Dünyanın hiçbir yerinde, dünyanın hiçbir yazarı böyle bir tür meydana getirmemiştir sanırım, tür deyince de Balıkçı'nın kişiliğine uygun birçok türlerin, bin bir yönlü uğraş ve düşüncelerin bir araya gelmesinden doğan kendine özgü bir türdür bu, sanatı da, edebiyatı da, günlük sohbeti, aşk şiirini ve bilimlerin birçok dalını da kapsar, içerir, sindirir ve en canlı, aynı zamanda en özenli bir biçimle dışarıya verir. (1975)

— Azra Erhat

ADAM

adam 275